

T.C.
Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

KÂF SÛRESİNİN TEFSİRİ
İbrahim Halil ATMACA
Iğdır 2019

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KÂF SÛRESİNİN TEFSİRİ

Hazırlayan
İbrahim Halil ATMACA

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YURT

İğdır 2019

TAAHHÜTNAME

(Bilimsel Etiğe Uygunluk Metni)

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**KÂF SÛRESİNİN TEFSİRİ**” adlı çalışmanın kendi çalışma ve gayretim sonucunda meydana geldiğini, alıntılara kaynak gösterdiğimi ve yürürlükteki tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, bu çalışmamın kağıt ve elektronik kopyalarının Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri doğrultusunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin tamamının veya uygun görülen kısımlarının erişime açılması tamamen Sosyal Bilimler Enstitüsünün takdirindedir.

Tezim sadece Iğdır Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

İbrahim Halil ATMACA
06/09/2019

KABUL VE ONAY

İBRAHİM HALİL ATMACA tarafından hazırlanan **KÂF SÛRESİNİN TEFSİRİ** adlı çalışma, **06/09/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından **TEMEL İSLAM BİLİMLERİ** Anabilim Dalı, **TEFSİR** Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

(İmza)

Prof. Dr. Şadi EREN

(Başkan)

(İmza)

Doç. Dr. Mehmet Salih GEÇİT

Üye

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YURT

Danışman

ÖZET

Bu çalışmanın konusu Kâf sûresinin tefsiridir. Çalışma boyunca Kur'ân âyetleri tefsir edilirken, hadis külliyyatına dair eserler, erken dönem rivâyet tefsirleri ve nüzûl dönemine daha yakın kaynaklar referans alındı. Ayrıca, dirâyet tefsirleri, konulu tefsir çalışmaları, mu'cemler, ulumu'l-Kur'ân eserleri, belâgat ve İ'râb kitapları ile Kur'ân'daki garip lafızları konu edinen kaynaklara başvuruldu.

Bu çalışma; giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında Kâf sûresinin ismi ve mushaftaki yeri, sûrenin Mekkî veya Medenî oluşu, özelliği, fazileti, nüzûl sebebi, kendinden önceki ve sonraki sûrelerle münasebeti incelendi.

Birinci bölümde 1 ila 15. âyetlerin metni, meâli, İ'râbı, âyetlerde geçen garip lafızlar, önemli kavramlar ve belâgat tahlili ele alındı. Ayrıca tefsir kısmında, Yüce Allah'ın Kur'ân'a yemin etmesindeki hikmetler, inkârcıların kendilerine beşer bir peygamber gelmesine ve yeniden dirilişe taaccüp etmeleri, Yüce Allah'ın gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunan bütün mahlûkatı ilk defa emsalsiz bir şekilde varlık sahasına çıkararak güç ve kudretine dikkat çekmesi, bilinen bu âlemin ve bütün mahlûkatın yaratılışı anlatılıp bilinmeyen ikinci diriliş üzerinde düşündürülmesi ve bütün bu delillere rağmen inkâr eden kavimlerin sonları açıklandı.

İkinci bölümde 16 ila 29. âyetlerin metni, meâli, İ'râbı, âyetlerde geçen garip lafızlar, önemli kavramlar ve belâgat tahlili ele alındı. Ayrıca tefsir kısmında Hâlık'ın mahlûkunu her yönüyle bilmesi ve ona yakınlığı, insanın bütün âmellerini tarassut eden şahit melekler, ölüm anı ve kıyamet, Cenab-ı Hakkın huzurunda şahit meleklerle hesap anı, inkârcıların olumsuz davranışları ile akibetleri ve şeytanın kendini dost edinenlere ihaneti açıklandı.

Üçüncü bölümde 30 ila 45. âyetlerin metni, meâli, İ'râbı, âyetlerde geçen garip lafızlar, önemli kavramlar ve belâgat tahlili ele alındı. Ayrıca tefsir kısmında cehennem ehline olan arzusu, cennet ve ehlinin vasıfları, yeniden dirilişi inkâr edenlerin tehdit edilmesi ve ikinci defa yeniden isbatı, cahillere karşı sabrı ve zikri tavsiye, ikinci nefha ve kabirlerden çıkış, ilk yaratmaya kadir olan Yüce Allah'ın hesap için ikinci bir defa yeniden yaratmaya da kadir oluşu, haşir ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah'ın va'dinden korkanları Kur'ân ile uyarması açıklandı. Sonuç kısmında ise elde edilen bulguların hülasası verildi.

Anahtar Kelimeler: Kâf sûresi, tefsir, İ'râb, belâgat, âyet.

ABSTRACT

Objective of the present study is the commentary of the surah of Kâf. During the study, while the Qur'anic verses were interpreted, the works on the hadith corpus, the early narrative commentaries and the sources closer to the apoplectic period were taken as reference. In addition, reference was made to sources dealing with the exegesis of acumen, exegesis studies on them, mujams, ulumul-Qur'an works, rhetoric and irab books, and strange words in the Qur'an.

This study consists of introduction, three chapters and conclusion. In the introduction part, the name and place of surah of Kaf, whether it is Mekki or Medenî, its virtue, the reason of its apoplexy and its relations with the surahs before and after it were examined.

In the first part, the text of the verses 1 and 15th, their meaning and Í'râb, strange words in the verses, important concepts and rhetoric analysis were discussed. Furthermore, in the commentary part, the wisdom of Almighty Allah's oath to the Qur'an, oddness of the unbelievers for following a human prophet and resurrection, pulling attraction to earth of Almighty Allah, and all the creatures found in these lands for the first time brought to the field of existence power, the creation of this known world and the creation of all the creatures and the second resurrection of the unknown are considered and the end of the people who deny despite all the evidence were described.

In the second part, the text of 16 and 29th verses, their meaning, Í'râb, strange words in verses, important concepts and rhetoric analysis were discussed. Furthermore, in the commentary section, the knowledge of Creator about creatures to every aspect and their closeness to him, witnessing angels watching all the human beings, the moment of death and the apocalypse, the moment of reckoning with witness angels in the presence of God Almighty, the negative attitudes of denials and their ends, the betrayal of the devil's own friends were described.

In the third chapter, the text of the verses 30 and 45th, the meaning, the wrath, the strange words in the verses, important concepts and rhetoric analysis were discussed. In addition, in the commentary part, the desire of hell for rebels, the characteristics of heaven and its people, the threatening to those who deny the resurrection, and the second time re-proof, patience and remembrance to the ignorant

advice, the second emancipation and coming out of the grave, the power of Almighty Allah to create at first and his power to create at the second time for the judgement and the judgement day and warning of Prophet those who feared the promise of Allah with the Qur'an. In the conclusion part, the summary of findings were obtained.

Keywords: Kâf surah, commentary, irab, eloquence, verse.

ÖNSÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Kendisinden sakınılmaya ve mağfiretine sığınılmaya layık olan, bizleri İslam ile şereflendirip Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ümmet kılan Yüce Allah'a sonsuz hamd-ü senalar olsun. Efendimiz Hz. Muhammet Mustafa'ya, onun şahsında bütün peygamberlere, onların âl ve ashâbına ve bütün müminlere salât ve selâm olsun.

Yüce Allah göndermiş olduğu peygamberler ve ilahi kitaplar vasıtasıyla, o kitaplara samimi bir şekilde inanan ve o ilahi hitaba kulak veren gönülleri mamur etmiş ve cahiliye devri olarak anılan onların o karanlık dünyalarını aydınlatmıştır. İndiği günden bu güne tazeliğinden hiçbir şey kaybetmemiş olan Kur'ân-ı Kerîm daha da gençleşerek kıyamete kadar varlığını sürdürecektir, kendisine kulak verenlerin kalplerini ihya ederek dünyalarını aydınlatacak ve ukbalarını da mamur edecektir. Kur'ân-ı Kerîm'den azami derecede istifade edebilmek için sadece kişinin kabiliyetli olması yeterli değildir. Bununla beraber takva dairesinde Yüce Allah'tan korkarak yaşayanlar ve öğrendikleri ile amel edenler elbette daha fazla istifade edecek ve Kur'ân'ın herkese açık olmayan mahrem sırlarına vakıf olacaklardır. Ona karşı müstağni davrananlar ise ondan istifade edemeyen nasipsizler olacaktır.

Kur'ân nazil olduğu andan itibaren yer yer Hz. Peygamber (s.a.v.) ve nüzule şahitlik eden sahabe tarafından yer yer tabiin ve onlardan sonra gelen işin ehli müfessirler tarafından Yüce Allah'ın muradının daha iyi anlaşılması için azami derecede gayret göstermiş ve tefsir etmişlerdir. Hepsinin nihai hedefi ilahi kelamın herkes tarafından rahatlıkla anlaşılması ve hayata tatbik edilmesidir. Biz de bu çalışmamızda, tevhid, nübüvvet, ilk yaratma, kıyamet, öldükten sonra yeniden dirilme, haşir, ahiret hayatı, hesap, cennet-cehennem, sevap-ikâb ve terğip-terhip gibi önemli konuları ihtiva eden ve bundan dolayı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Cuma ve bayram namazı gibi büyük toplantılarda devamlı olarak okuduğu Kâf sûresini gücümüz nisbetinde açıklamaya çalıştık.

İlmî ve akademik ölçülere bağlı kalarak yaptığımız bu çalışmada emeği geçen Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YURT hocama ve derslerine katılmış olduğum diğer emektar hocalarıma şükranlarımı sunar hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim.

İbrahim Halil ATMACA
İğdır 2019

İÇİNDEKİLER

TAAHHÜTNAME.....	
KABUL VE ONAY	
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
KÂF SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	1
a. Sûrenin İsmi ve Mushaftaki Yeri:.....	1
b. Sûrenin Mekkî-Medenî Oluşu:	2
c. Sûrenin Muhtevası:	3
d. Sûrenin Özelliği:.....	4
e. Sûrenin Fazileti:.....	6
f. Sûrenin Sebeb-i Nüzûlü:.....	7
g. Sûrenin Önceki ve Sonraki Sûreyle Münasebeti:.....	9
1. Önceki Sûre (Hucurât) ile Münasebeti:	9
2. Sonraki Sûreyle (Zâriyât) Münasebeti:.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	12
1. 1-15 ARASI ÂYETLERİN TEFSİRİ	12
1.1. Âyetlerin Metni ve Meâli:	12
1.2. 1-15 Arası Âyetlerin İ' râbı:	13
1.2.1. 1. Âyetin İ' râbı:	13
1.2.2. 2. Âyetin İ' râbı:	14
1.2.3. 3. Âyetin İ' râbı:	15
1.2.4. 4. Âyetin İ' râbı:	15
1.2.9. 15. Âyetin İ' râbı:	23
1.3. Hurûf-u Mukatta:	23
1.3.1. Mütেকaddimûnun görüşü:	25
1.3.2. Müteahhirûnun Görüşü:	27

1.4.	Garip Lafızlar.....	31
1.5.	Önemli Kavramlar.....	50
a.	Kur'ân.....	50
b.	Münzir.....	53
c.	Kâfir.....	55
d.	Tefsira:.....	56
e.	Zikir.....	59
f.	Münîb.....	63
g.	Abd.....	64
1.6.	Belâgat Tahlîli.....	67
1.7.	Âyetlerin Tefsîriyle İlgili Diğer Hususlar.....	70
1.7.1.	Kur'ân-ı Kerîm'e Yemin Edilmesi (1. Âyet).....	70
1.7.2.	İnkârcıların Taaccüp Edilmeyecek Şeylere Taaccüp Etmeleri.....	76
1.7.3.	İkna İçin Yüce Allah'ın Kudretine Dikkat Çekilmesi.....	79
1.7.4.	İkna İçin Bilinenin Anlatılıp Bilinmeyenin Düşündürülmesi.....	83
1.7.5.	Ahireti ve Peygamberi Yalanlayan Kavimlerin Sonu.....	85
İKİNCİ BÖLÜM.....		91
2.	16-29 ARASI ÂYETLERİN TEFSİRİ.....	91
2.1.	Âyetlerin Metni ve Meâli.....	91
2.2.	16-29 Arası Âyetlerin İ'râbı.....	92
2.2.1.	16-17. Âyetin İ'râbı.....	92
2.2.2.	18. Âyetin İ'râbı.....	93
2.2.3.	19. Âyetin İ'râbı.....	94
2.2.4.	20. Âyetin İ'râbı.....	95
2.2.5.	21. Âyetin İ'râbı.....	95
2.2.6.	22. Âyetin İ'râbı.....	96
2.2.7.	23. Âyetin İ'râbı.....	97
2.2.8.	24. Âyetin İ'râbı.....	98
2.2.9.	25. Âyetin İ'râbı.....	98
2.2.10.	26. Âyetin İ'râbı.....	99
2.2.11.	27. Âyetin İ'râbı.....	100
2.2.12.	28. Âyetin İ'râbı.....	100
2.2.13.	29. Âyetin İ'râbı.....	101
2.3.	Garip Lafızlar.....	102
2.4.	Önemli Kavramlar.....	112
a.	Vesvese.....	112

b. Rakîb	115
c. Mevt	116
d. Sûr	119
e. Şehit.....	120
f. Gaflet.....	122
2.5. Belâgat Tahlîli.....	124
2.6. Âyetlerin Tefsîriyle İlgili Diğer Hususlar.....	126
2.6.1. Halık'ın Mahlûk'unu Her Yönüyle Bilmesi ve Ona Yakınlığı	126
2.6.2. Her Halimizi Delil Olarak Kaydeden Melekler	127
2.6.3. Sekeratü'l-Mevt ve Kıyamet.....	128
2.6.4. Allah'ın Huzurunda Şahit Meleklerle Hesap Anı	131
2.6.5. İnkâr Edenlerin Olumsuz Davranışları ve Akıbetleri	135
2.6.6. Şeytanın Kendini Dost Edinenlere İhaneti.....	136
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	140
3. 30-45 ARASI ÂYETLERİN TEFSİRİ	140
3.1. Âyetlerin Metni ve Meâli:	140
3.2. 30-45 Arası Âyetlerin İ' râbı	141
3.2.1. 30. Âyetin İ' râbı	141
3.2.2. 31. Âyetin İ' râbı	142
3.2.3. 32-33. Âyetin İ' râbı.....	142
3.2.4. 34. Âyetin İ' râbı	143
3.2.5. 35. Âyetin İ' râbı	144
3.2.6. 36. Âyetin İ' râbı	145
3.2.7. 37. Âyetin İ' râbı	145
3.2.8. 38. Âyetin İ' râbı	146
3.2.9. 39. Âyetin İ' râbı	147
3.2.10. 40. Âyetin İ' râbı	148
3.2.11. 41. Âyetin İ' râbı	149
3.2.12. 42. Âyetin İ' râbı	149
3.2.13. 43. Âyetin İ' râbı	150
3.2.14. 44. Âyetin İ' râbı	150
3.2.15. 45. Âyetin İ' râbı	151
3.3. Garip Lafızlar.....	152
3.4. Önemli Kavramlar.....	159
a. Evvab.....	159
b. Haşyet.....	164

c. Kalp:.....	167
d. Selam.....	172
e. Hamd	174
3.5. Belâgat Tahlîli.....	177
3.6. Âyetlerin Tefsîriyle İlgili Diğer Hususlar.....	178
3.6.1. Cehennemine Ehline Olan Arzusu	178
3.6.2. Cennet ve Ehlinin Vasfı.....	179
3.6.3. Ba'si İnkâr edenlerin Tehdit Edilmesi ve Yeniden İspat	183
3.6.4. Cahillere Karşı Yüce Allah'ın Sabra ve Zikre Daveti	187
3.6.5. Mûnadi ve Kabirlerden Çıkış.....	191
3.6.6. Hayat, Ölüm, Nihai Dönüş ve Hesap	192
3.6.7. Kur'ân-ı Kerîm ve Öğüt.....	195
SONUÇ.....	197
KAYNAKÇA	199

KISALTMALAR

<i>age.</i>	Adı geçen eser
<i>bk.</i>	Bakınız
<i>c.</i>	Cilt
<i>Çev.</i>	Çeviren
<i>d.</i>	Doğum, doğumu
<i>DİA</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
<i>Ens.</i>	Enstitü
<i>h.</i>	Hicri
<i>haz.</i>	Hazırlayan
<i>Hz.</i>	Hz.
<i>Ktp.</i>	Kütüphane, kütüphanesi
<i>m.</i>	Miladi
<i>md.</i>	Madde
<i>nr.</i>	Numara
<i>nşr.</i>	Neşreden (Tahkik eden)
<i>ö.</i>	Ölümü, ölüm tarihi
<i>r.a.</i>	Radiyallâhü anh
<i>s.</i>	Sayfa
<i>s.a.v.</i>	Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
<i>SBE</i>	Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>sy.</i>	Sayı
<i>Thk.</i>	Tahkik
<i>TDVY</i>	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
<i>trc.</i>	Tercüme, tercüme eden
<i>tsz.</i>	Tarihsiz
<i>vb.</i>	Ve benzeri
<i>vs.</i>	Vesaire
<i>y.</i>	Yıl
<i>ysz.</i>	Yayın Yeri Yok
<i>Y.L.</i>	Yüksek Lisans

GİRİŞ

KÂF SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

a. Sûrenin İsmi ve Mushaftaki Yeri:

Sûre ismini, ilk âyetin başında geçen “ق” harfinden almıştır. Bununla ilgili farklı görüşler vardır. Bu görüşler sırasıyla şöyledir:

1. “قريب-قاهر-قدير” Gibi Yüce Allah’ın isimlerinden bir isimdir ve Allah (c.c.) bunlarla yemin etmiştir.¹
2. Kur’ân’ın isimlerinden bir isimdir.²
3. Önceki sûrelerin başında geçen “الم-حم-ص-ن” gibi hece harflerinden bir harftir. “حم” İle “حُمُّ الأمر” “Emir kaza oldu, yerine geldi.”³ kastedildiği gibi, “ق” ile de “قُضِيَ الأمر والله” “Vallahi emir yerine geldi, kaza oldu.” kastedilmiş olabilir.⁴
4. “قف” “Dur.” Manasında kullanılmıştır. Yani “Emir ve nehiyelerimizde dur, onları aşma.” demektir.⁵

¹ Ebû Zekeriyâ Yahya İbn Ziyâd el-Ferrâ ed-Deylemî, *Meâni'l-Kur'ân*, Âlemu'l-Kitâb, Beyrût, 1983, III, 75; Ebû Câfer Muhammet İbn Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî (Tefsîru't-Taberî an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân)*, (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî) Dâru Hicr, Kâhire, 2001, XXI, 400; Ebu Muhammed Hüseyin İbn Mes'ûd el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, Dâru't-Tayyibe, Riyâd, 1988, VII, 355; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân vel Mübeyyinü limâ Tedammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*, Müessesetü'r-Risâle, (Thk. Abdullah İbn Abdulmuhsin et-Türkî) Beyrût, 2006, XIX, 426; Celâleddin Ebî Abdurrahman es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Merkezu'l-Hicr li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-Arâbiyye ve'l-İslâmiyye, Kâhire, 2003, XIII, 612.

² et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 400; el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, VII, 355; el-Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, XIX, 426; Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Thk. Sâmî İbn Muhammed es-Selâme) Dâru't-Tayyibeti li'n-Neşri ve't-Tevzî, Riyâd, 1999, VII, 394.

³ Komisyon, (İbrahim Mustafa, Ahmet Hasan ez-Zeyyât, Hamit Abdulkadir, Muhammed Ali en-Neccâr), *el-Mu'cemü'l-Vasît*, Çağrı Yayınevi, İstanbul, 1972, I, 200.

⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serrî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, (Abdulcelîl Abduh Şelebî), Âlemu'l-Kutub, tsz, V, 41; el-Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, XIX, 426; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 394.

⁵ el-Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, XIX, 427.

5. “ق” Yüce Allah’ın kuluna yakınlığını ifade eden ‘Kurbullah-i min ibâdih’e işaret etmektedir. Bunun beyanı da aynı sûredeki “ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ” “Biz ona şah damarından daha yakınız.”⁶ âyetidir.⁷

6. “Levh-i Mahfuzdaki sahifelere Kur’ân’ı yazan kalem hakkı için.” denilerek yemin edilmiştir.⁸

7. Yeryüzünü kaplayan azametli bir dağa işaret ettiğini söyleyenler de vardır. Fakat bu daha sonraki müfessirler tarafından zayıf görülmüştür.⁹

Kâf Sûresi, nüzûl sıralamasında Hz. Osmân’ın (ö.656) mushâfına göre 34’üncü, İbn Abbas’ın (ö.687-88) mushâfına göre 32’inci ve Ca’fer es-Sâdık’ın (ö.765) mushâfına göre ise 33’üncü sûredir. Kur’ân-ı Kerîm’deki sıralamaya göre ise günümüzde yaygın olarak kullanılan Hz. Osman mushâfına göre 50’inci, Ubeyy b. Kâ’b’ın (ö.654) mushâfına göre 51’inci ve İbn Mes’ûd’un (ö.652-53) mushâfına göre ise 48’inci sûredir. Kâf sûresi Mürselât’tan sonra, Beled sûresinden önce nâzil olmuştur.¹⁰ Sûre 45 âyet¹¹, 1494 harf, 357 kelimeden oluşur.¹² Bu sûreye (الباسقات) *el-Basikât* sûresi de denilmiştir.¹³

b. Sûrenin Mekkî-Medenî Oluşu:

Kâf sûresi müfessirlerin ittifakıyla Mekkî bir sûredir. İbn Abbas’tan rivâyet edilen 38. âyetin Medine’de nâzil olması haber-î âhâd olduğundan veya Mekkî oluşu

⁶ Kâf, 50/16.

⁷ el-Kurtubî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, XIX, 427.

⁸ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûh’ul Beyân*, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul, 1926, IX, 100.

⁹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, (Thk. Abdullah Mahmut Şehhate), el-Heyetü’l-Mısriyyetü’l-Âmmetü li’l-Kitap, Kâhire, IV, 109; et-Taberî, *Tefsiru’t-Taberî*, XXI, 401; ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbuhu*, V, 41; Ebu’l-Ferec İbn el-Cevzî, *Tezkiratü’l-Erib fi Tefsiri’l-Garib*, (Thk. Ali Hüseyin el-Bevva), Mektebetü’l-Mearife, Riyâd, 1986, II, 172.

¹⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 79-87.

¹¹ el-Beğavî, *Meâlimu’t Tenzil*, VII, 355; Ebû’l-Kâsım Mahmûd İbn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakâik’ı Gavâmiz’t-Tenzili ve Uyûni’l-Ekâvi’l fi Vucûhi’t-Tevîl*, (Thk. eş-Şeyh Âdil Ahmet el-Mevcûd) Mektebetü’l-Ubeyde, Riyâd, 1998, V, 591.

¹² el-Hemmâm Ebû İshâk Ahmed es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, (Thk. Ebu Muhammed İbn Âşûr) Dâru’l-İhyâi’t-Turâsi’l Arâbî, Beyrût, 2002, IX, 92.

¹³ Ebu’l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsir*, el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrût, 1984, VIII, 3; Burhânuddîn Ebu’l-Hasen İbrahim b. Ömer el-Bikâi, *Nazmü’d-Dürer fi Tenâsübi’l-Âyâti ve’s-Suver*, Dâru’l-Kitabi’l-İslâmî, Kâhire, 1984, XVIII, 397; Celâluddîn Ebû Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l Kur’ân*, (Thk. Ahmet İbn Ali) Dâru’l-Hadis, Kâhire, 2006, I, 179; Ebu’l-Senâ Şihâbüddin Mahmûd el-Hüseyin el-Alûsî, *Rûhu’l-Me’âni fi Tefsiri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’il-Mesânî*, Dâru’l-İhyai’t-Turâsi’l-Arâbî, Beyrut, ysz, tsz, XXVI, 170.

meşhur olduğundan istisna edilen “ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ ” 38. âyet her ne kadar Medine’de nazil olmuşsa da bu sûrenin Mekkî oluşuna zarar vermez. Çünkü sûredeki bazı âyetlerin Medine’de nazil olması sûrenin Mekkî olmasına mâni değildir.¹⁴ Bu âyet Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Onlar “Yüce Allah yeri ve gökleri altı günde yarattı. Pazar günü yaratmaya başladı. Cuma günü yaratmayı bitirdi. Cumartesi günü ise yoruldu ve istirahate çekildi.” dediler. Bunun üzerine Yüce Allah “Gökleri ve yeri altı günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik.”¹⁵ buyurarak onların sözlerini tekzip etti.¹⁶

Bu âyetin Medine’de nazil olduğu görüşü, âyetin Yahudiler hakkında nazil olmasından ve Yahudilerin de Medine’de bulunmasından kaynaklanıyordu. İbn Aşur (ö.1973) ve İbn Atiyye (ö.1147) bu görüşü çok tekellüflü bulmuşlardır. Çünkü Yahudiler sadece Medine’de değil Mekke gibi diğer Arap şehirlerinde de yaşıyorlardı. Ayrıca Mekkelilerin çevrelerindeki diğer milletlerle gerek ticaret gerekse kültürel ilişkileri olduğu gibi Medine’de bulunan Yahudilerle de ilişkileri vardı. Dolayısıyla bu bilgiyi Medine’de bulunan Yahudilerden de almış olabilirlerdi. Sadece bu nedenlere dayanarak âyetin Medine’de nazil olduğunu söylemek doğru olmaz.¹⁷

c. Sûrenin Muhtevası:

Kâf sûresinin ihtiva ettiği başlıca konular şunlardır:

Kur’ân’ın şanını yüceltme, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nübüvvetinin isbâtı, tevhid delilinin beyânı, Yüce Allah’ın yeniden dirilişi imkânsız görerek inkâr eden kâfirlere daha azametli olan semaların ve yerin yaratılışını haber vermesi, taşkınlıklarından dolayı geçmişte helâk olan kavimler, her şeyi yoktan var eden Yüce Allah’ın mahlûkatın gizli-açık bütün hallerini ve sırlarını bilmesi, mahlûkâta müvekkil melekleri zikretmesi ve meleklerin mahlûkâtın söz ve fiillerini murâkabe etmeleri, kıyamet ve öldükten sonra dirilme, âsîlerin o gün zelil olması, münkirlerin hesap anında birbirleriyle münâzara etmeleri, cehennemin, ehline çatlarcasına öfkelenmesi ve onları

¹⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 107; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 591; es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l Kur’ân*, I, 64; İsmâüddin İsmâil İbn Muhammet el-Hanefî el-Konevî, *Haşiyetü’l-Konevî ‘alâ Tefsiri’l-İmam Beydâvi*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût, 2001, XVIII, 157.

¹⁵ Kâf, 50/ 38.

¹⁶ Muhammet Ali es-Sabûnî, *Safvetü’t-Tefasir*, el-Mektebetü’l-Asrîyye, Beyrût, 2013, III, 1212.

¹⁷ Muhammet et-Tâhir b. Aşûr, *Tefsirü’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Dâru’t-Tunusiyyeti li’n-Neşrî, Tûnus, 1984, XXVI, 274.

arzulanması, cennetin de ehli ile şereflenmesi ve cennet ehlinin vasıfları, İsrâfil'in (a.s.) sûrâ üflemesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mahlûkâta şerefli Kur'ân ile öğüt vermesi.¹⁸

İbn Aşûr sûrenin ihtiva ettiği konuları dokuz madde halinde şöyle özetlemiştir;

1. Kur'ân-ı Kerîm'i övme.
2. Beşer olması hasebiyle müşriklerin Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yalanlamaları.
3. Yeniden diriltmenin; semaların, yerin ve orda bulunan canlı-cansız bütün mahlûkâtın ilk defa emsalsiz bir şekilde yaratılmasından daha zor olmaması.
4. Yüce Allah'ın yağmur suyu ile kurumuş yeryüzünü ihya edişini öldükten sonra yeniden diriltmeye kadir oluşuna delil göstermesi.
5. Risaleti ve öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr eden müşrikleri geçmiş ümmetlere mukayese ederek onların başına gelen belaların müşriklerinde başına gelebileceğini haber vermesi.
6. Ölüm anında azabın başlaması ve hesap gününün dehşetini hatırlatması.
7. Müminlere va'd edilen ahiret nimetleri.
8. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risaletini tekzip eden müşriklere karşı Cenab-ı Hakk'ın Efendimizi "Ben onları hemen şimdi cezalandırırım ama sen onları kıyamete kadar bana bırak ve bana itaate yönel. Sen onları İslam'a zorlamakla mükellef değilsin. Senin görevin onları Kur'ân-ı Kerîm ile uyarmaktır." buyurarak teselli etmesi.
9. Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'i tezekkür ve tedebbür eden müminleri diriltmekle senâ etmesi.
10. Cenab-ı Hakk'ın iliminin eşyaların sırlarını ve nefislerin isteklerini kuşatması ve her yönüyle bilmesi.¹⁹

d. Sûrenin Özelliği:

Sahih görüşe göre tıval-ı mufassal bu sûreyle başlar. Hucurât'tan başladığını söyleyenler de vardır. Avâmın söylemiş olduğu tıval-ı mufassal Âimme'den başlar görüşü çok zayıftır. Tıval-ı mufassalın Kâf sûresiyle başlamasının delili Ebu Dâvud'un

¹⁸ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 107.

¹⁹ İbn Aşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 275.

(ö.889) Süneninde²⁰ Müsedded'in (ö.843) Evs b. Hüzeyfe'den (ö.656) nakletmiş olduğu şu hadistir;

“Sâkif heyeti ile Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelmiştik. Cahiliye döneminde hayır konusunda karşılıklı yardımlaşma ve herhangi bir ayrılığa düşmeme üzerine söz veren kabilelerden gelenler, Muğîre b. Şube'ye (ö.670) misafir oldular. Hz. Peygamber (s.a.v.) Malik oğullarını kendi çadırında misafir etti. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelen misafirler içinde Sâkif kabilesinden bazı kişiler de vardı. Evs şöyle der: Hz. Peygamber (s.a.v.) mûtâd olarak her gece yatsı namazından sonra bize uğrar ve bizimle sohbet ederdi. Ebu Said (ö.693-94) ise der ki; Hz. Peygamber (s.a.v.) bizimle ayakta durarak konuşurdu. O kadar çok ayakta dururdu ki yoruldukça diğer ayağına meylederek dinlenirdi. Konuşmalarının büyük bir kısmını kavmi Kureyş'ten çektiklerine ayırır sonra da; 'Başkalarının yaptıkları değil Kureyş'in yaptıkları!' derdi. Biz Mekke'de zayıf ve zelil görülenlerdendik. Mekke'den çıkıp Medine'ye geldiğimiz zaman savaşın galibi bazen biz bazen onlar olurdu. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gece bize her zaman geldiği vakitten geç geldi. Biz de, 'Geç kaldınız ya Rasulallah.' dedik. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise 'Kur'ân'dan hizbimi okuyordum. Onu tamamlamadan gelmeyi hoş görmedim.' buyurdular. Evs Rasulallah'ın ashabına 'Kur'ân'ı nasıl hiziplere ayırıyordunuz?' diye sordum der. Onlar ise: 'Üç, beş, yedi, dokuz, on bir, on üç ve mufassal hizbi tek olarak ayırıyoruz.' dediler.”²¹

Bu kırk sekiz sûre sayıldığı zaman bunlardan sonra gelen sûrenin Kâf sûresi olduğu bilinir. Üç Sûre: Bakara, Âl-i İmran ve Nisa. Beş Sûre: Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl, Tevbe (Berâe). Yedi Sûre: Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd, İbrâhim, Hicr, Nahl. Dokuz Sûre: İsrâ, Kehf, Meryem, Tâhâ, Enbiyâ, Hac, Mü'minûn, Nûr, Furkân. On bir Sûre: Şuarâ, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Lokmân, Secde, Ahzâb, Sebe, Fâtır, Yâsîn. On üç Sûre: Sâffât, Sâd, Zümer, Mü'mîn (Gâfir), Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf, Muhammed, Fetih, Hucurat. Bunlardan sonra gelenler ise ashabın buyurduğu

²⁰ Ebû Dâvûd Süleyman İbn el-Eşâs es-Sicistânî, *Sünen-i Ebi Dâvûd*, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd, h. 1424, Kitabu's-Salât, 326.

²¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Kitabu's-Salât, 326.

gibi mufassal sûrelerdir.²² Bu mufassal sûreler ise hadis-i şerifte görüldüğü gibi Kâf sûresiyle başlamaktadır.

e. Sûrenin Fazileti:

Sûrenin fazileti hakkında Ubeyy b. Kâ'b Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle bir hadisi rivâyet etmiştir;

من قرأ سورة ق، هَوّن الله عليه تارات الموت، وسكراته

*“Kim kâf sûresini okursa, Yüce Allah ondan ölümün ve sekerâtın ağırlığını hafifletir.”*²³

Ebu Cafer ise Kâf sûresi hakkında şöyle bir hadis rivâyet etmiştir;

ومن أدمن في فرائضه و نوافله سورة ق، وسّع الله في رزقه، أعطاه كتابه بيمينه، وحاسبه حساباً يسيراً

*“Farz ve nafile namazlarında Kâf sûresine devam eden kişinin, Yüce Allah rızıkına bolluk verir, kitabını sağından verir ve hesabını kolaylaştırır.”*²⁴

Hiz. Peygamber (s.a.v.) bu sûreyi ihtiva etmiş olduğu ilk yaratma, kıyamet, öldükten sonra yeniden dirilme, haşır, ahiret hayatı, hesap, cennet-cehennem, mükâfat-mücâzat, terğip-terhip gibi önemli konulardan dolayı büyük toplantılarda (cuma ve bayram namazı) devamlı okurdu.²⁵

Sûrenin Fazileti hakkında Sahih-i Müslim'de geçen rivâyetler ise şöyledir; Cabir b. Semure'den (ö.693) nakledilen hadiste, Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) sabah namazının ilk rekâtında Kâf sûresini çokça okuduğu belirtilmiştir.²⁶

²² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 392-393; Muhammed b. Rızk b. Tarhûnî, *Mevsûat Fezâilü's-Süver ve Âyâtü'l-Kur'ân*, Dâru İbn Kayyım li'n-Neşr ve't-Tevzî, Riyâd, 1414, II, 132.

²³ es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 92; Ebu Muhammet Abdulhak b. Gâlip b. Atiyye el-Endelusi, *el-Muharrerü'l-Veciz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk. Abdüsselam Abdüşşafî Muhammet), Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiye, Beyrût, 2001, V, 155; Ebu Ali el-Fazıl b. Hasan et-Tabersî, *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Murtazâ, Beyrût, 2006, IX, 178.

²⁴ et-Tabersî, *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, IX, 178.

²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 393.

²⁶ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Riyâd, 1998, Kitabu's-Salât, 35; Ebû Abdurrahman Ahmet b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Tefsîru'n-Nesâî*, (Thk. Abdulhalık Şafîî), Müessesetü'l-Kutubi's-Sakafîyye, Beyrût, 1990, II, 326; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, XIII, 610;

Müslim'in (ö.875) Ümmü Hişam'dan yapmış olduğu rivâyette ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) her Cuma minberde insanlara hutbe irad ederken Kâf Sûresini okuduğunu söylemiştir.²⁷

Diğer bir rivâyette ise Hevlete b. Kays el-Cüheniyeh şöyle buyuruyor: Ben Cuma günü mescidde kadınlara ait yerin arkasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) minberde hutbe irad ederken Kâf sûresini okuduğunu işitirdim.²⁸

Müslim'in Vakid el-Leysi'den (ö.687-88) yapmış olduğu başka bir rivâyette ise Ömer b. Hattab (ö.644) Vakid el-Leysi'ye “Hz. Peygamber (s.a.v.), Ramazan ve Kurban Bayramı namazlarında ne okuyordu?” diye sordu. Vakid el-Leysi de ق وَالْقُرْآنِ ve الْقَمْرُ ve وَالْمَجِيدِ okuduğunu söyledi.²⁹

f. Sûrenin Sebeb-i Nüzûlü:

أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عِنْدِ مَتَاعِ اللَّخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ

(*Ve şu emir gelir:)* “Atın cehenneme her inatçı kâfiri! İyiliği engelleyen, hak tanımayan, insanları şüpheye düşüren, Yüce Allah'ın yanına başka bir tanrı daha koyan kimseyi, atın onu dayanılmaz azaba!”³⁰

Bazı rivâyetlerde bu âyetin Velid b. Muğire (ö.622) hakkında nazil olduğu belirtilmiştir. O İslam'a giren kardeşinin oğullarına şöyle demişti; “Sizden kim İslam'a girerse ben yaşadığım müddetçe ona hiçbir faydam dokunmayacak ve ona yardım etmeyeceğim.” Müfessirler bu rivâyetin zayıf olduğunu belirtmişlerdir.³¹

Muhammet b. Ali b. Muhammet eş-Şevkânî, *el-Cami' Beyne Fenniyyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsir*, (Thk. Dr. Abdurrahman Ümeyrâ), ysz, tsz, V, 93.

²⁷ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbu'l-Cuma, 14; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 393, es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*, XIII, 611; eş-Şevkânî, *el-Cami' Beyne Fenniyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsir*, V, 93.

²⁸ es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*, XIII, 612.

²⁹ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbu's-Salâti'l-İydeyn, 3; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XIX, 424; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 393; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*, XIII, 611; eş-Şevkânî, *el-Cami'ü Beyne Fenniyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsir*, V, 93; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XXVI, 170; İbn Tarhûnî, *Mevsû'at Fezâilü's-Süver ve Âyâtü'l-Kur'an*, II, 135-140.

³⁰ Kâf, 50/ 24-26.

³¹ ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 599; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Veciz*, V, 164; Muhammet b. Yusuf Ebû Hayyan el-Endelûsî, *Bahru'l-Muhît*, (Thk. Adil Ahmet Abdulmevcut), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ

“Gökleri ve yeri altı günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik.”³²

Hâkim’in İbn Abbas’tan tashih edip rivâyet ettiği hadiste, Yahudilerden bir gurup Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek, yerin ve semaların yaratılışı hakkında soru sordular. Hz. Peygamber de (s.a.v.) onlara şöyle buyurdu:

“Yüce Allah pazar ve pazartesi günü yeri yarattı. Salı günü dağları ve içindeki faydalı şeyleri, çarşamba günü ağaçları, suları, şehirleri, medeniyetleri ve harabeleri, perşembe günü gökyüzünü, cuma günü ise yıldızları, güneşi, ayı ve melekleri yaratmış geriye son üç vakit kalmıştır. Geri kalan bu üç vaktin evvelinde ölümü tadacak olan mahlûkların ecellerini yaratmış, ikinci vakitte insanların istifade edeceği her şeyin üzerine afeti atmış, üçüncü vakitte ise Hz. Âdem’i yaratıp onu cennete koymuş ve şeytana Hz. Âdem’e secde etmesini emretmiş, en son vakitte de onu cennetten çıkarmıştır. Yahudiler ‘Sonra ne oldu ya Muhammed?’ deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.) ‘Sonra Allah (c.c.) arşa istiva etmiştir.’ buyurdu. Yahudiler ‘Doğru söyledin, ama tamamını söyleseydin ya! Sonra da Yüce Allah istirahat etmiştir.’ demeleri üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) buna çok kızmıştır. Bunun üzerine ‘Gökleri ve yeri altı günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik.’ âyeti nazil olmuştur.”³³

İsrailoğullarının kutsal kabul edip “Yevmü’s-Sebt” olarak isimlendirdikleri bu “Yedinci Gün” cumartesi günüdür. Ayrıca onlar bugünü “Yevmü’r-Raheh” yani “Dinlenme Günü” olarak da isimlendirmişlerdir.³⁴

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكَرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ

“Onların ne dediklerini biz daha iyi biliyoruz. Sen onları zorlamakla görevli değilsin, tehdidimden korkan kimseleri Kur’ân ile uyar.”³⁵

Beyrût, 1993, VIII, 125; el-Alûsî, *Rûhu’l-Me’âni*, XXVI, 185; Vehbe Zuhayli, *et-Tefsiru’l-Veciz ala Hamişi’l-Kur’âni’l-Azîm*, Dâru’l-Fikr, Dimeşk, tsz, s. 520.

³² Kâf, 50/ 38.

³³ Ebû’l-Hasan b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl* (Thk. İsmâ b. Abdulmuhsin el-Humeydân), Dâru’s-Salâh, Dumam, 1992, s. 397; Celâlüddin Ebû Abdurrahmân es-Suyûtî, *Lubâbu’n-Nukûl fî Esbâbi’n-Nüzûl*, Müessesetu’l-Kütübi’s-Sekâfiyye, Beyrût, 2002, s. 244; Komisyon, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara, 2012, V, 102.

³⁴ es-Sabûni, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1212.

İbn Abbas'tan gelen rivâyette sahabeler Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bizi korkutsana dediler. Bunun üzerine “*Sen onları zorlamakla görevli değilsin, tehdidinden korkan kimseleri Kur’ân ile uyar.*” âyeti nazil olmuştur.³⁶

g. Sûrenin Önceki ve Sonraki Sûreyle Münasebeti:

1. Önceki Sûre (Hucurât) ile Münasebeti:

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ
لَا يَلْتَكُم مِّنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

“*Bedeviler, ‘İman ettik.’ dediler. Şunu söyle: Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Yüce Allah’a ve resulüne itaat ederseniz yaptığımız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Yüce Allah çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir.*”³⁷

Hucurât sûresinde Yüce Allah iman ettik diyen bedevilerin hakiki manada iman etmediklerini haber veriyor. Bedevilerin iman etmemeleri; Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nübüvvetini inkâr etmelerinin de bir delilidir. Bu yüzden Allah (c.c.) Kâf sûresinde şöyle buyurmaktadır;

بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِّنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ

“*Kâfirler içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşıtlar da ‘Bu tuhaf bir şey!’ dediler.*”³⁸

Yine o bedevilerde imanın olmaması onların öldükten sonra yeniden dirilmeye de iman etmemelerinin bir delilidir.³⁹ Bundan dolayı Allah (c.c.) Kâf Sûresinde şöyle buyurarak yine onların inkârlarını ortaya koymuştur;

أَنذَأْ مِثْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُضُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيفٌ

“*Öldükten ve toprak olduktan sonra mı (dirileceğiz)? Bu olmayacak bir dönüş! dediler. Yerin onlardan neyi eksilttiğini bilmekteyiz; bizde her şeyi saklayan bir kayıt vardır.*”⁴⁰

³⁵ Kâf, 50/ 45.

³⁶ Ahmet b. Muhammet Sâvî el-Malikî, *Hâşiyetü's-Sâvî alâ Tefsiri'l-Celâleyn*, Dâru'l-Fikir, Beyrût, 2012, VI, 2012; Hasan Abdülmünim Şelebî, *el-Camî fi Esbabî'n-Nüzûl*, Müessesetu'r-Risâle Naşirun, Beyrût, 2011, s. 469.

³⁷ Hucurât, 49/ 14.

³⁸ Kâf, 50/ 2.

³⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 120.

⁴⁰ Kâf, 50/ 3- 4.

Bediüzzaman (ö.1960), birbirleriyle sıkı bir şekilde irtibatlı ve biri diğeri için hücceti konumunda olan iman hakikatlerinin tamamına ayırım yapmaksızın iman etmenin gerekliliğini şöyle açıklamaktadır:

“Neden bir cüz’î hakikat-i imaniyeyi inkâr eden kâfir olur ve kabul etmeyen Müslüman olmaz? Hâlbuki Yüce Allah’a ve ahirete iman bir güneş gibi o karanlığı izale etmek lazım geliyor. Hem neden bir rükün ve hakikat-i imaniyeyi inkâr eden mürted olur, küfr-ü mutlaka düşer ve kabul etmeyen İslamiyetten çıkar? Hâlbuki sair erkân-ı imaniyeye imanı varsa, onu küfr-ü mutlakdan kurtarmak lâzım geliyor?”

“İman altı rüknünden çıkan öyle bir vahdanî hakikattir ki, tefrik kabul etmez. Ve öyle bir küllüdür ki, tecezzi kaldırmaz. Ve öyle bir küllüdür ki kâbil-i inkısam olmazlar. Çünkü herbir rükn-ü imanî, kendini isbat eden hüccetleriyle sair erkân-ı imaniyeyi isbat eder. Herbiri herbirisine gâyet kuvvetli bir hüccet-i a’zam olur.”⁴¹

Yine, “Ulûhiyet, risalet, ahiret, kâinat arasında hakikatta telazum vardır. Yani, bunlardan birisinin vücudu ve sübûtu, ötekisinin de vücud ve sübûtunu istilzam eder. Birisine iman, ötekisine de imanı icâbettirir.”⁴²

Yüce Allah Hucurât sûresinde kulları için iman ve imanın şartlarını zikredip bitirdikten sonra Kâf sûresine, imanın vacip olduğu Kur’ân, risâlet, ba’s, ahiret, cennet-cehennem gibi tevhid dellilerini zikrederek başlamıştır.⁴³

Hucurat sûresinin son âyeti olan “Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir”⁴⁴ kısmı gelecekte her şeyin hesabının sorulacağı ahiret yurdunu hatırlatırken, Kâf sûresi gelecekte vuku bulacak olan ba’s, haşir, mizan, sevap, ikab gibi hadiselerin sorumluluğunu hatırlatmaktadır.⁴⁵

⁴¹ Bediüzzaman Said Nursî, *Şuâlar*, Söz, İstanbul, 2012, s. 311.

⁴² Bediüzzaman, *Mesnevi-i Nuriye*, Söz, İstanbul, 2012, s. 53.

⁴³ et-Tabersî, *Mecmeu’l-Beyân fi Tefsiri’l-Kur’ân*, IX, 178.

⁴⁴ Hucurât, 49/18.

⁴⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, tsz, VII, 219.

2. Sonraki Sûreyle (Zâriyât) Münasebeti:

وَالذَّارِيَّاتِ ذُرُوءًا فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا فَالْجَارِيَّاتِ يُسْرًا فَاَلْمُقَسَّمَاتِ أَمْرًا إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٍ وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ

“Savurdukça savuranlara, yükü taşıyanlara, kolaylıkla akıp gidenlere, işleri taksim edenlere andolsun ki, size vaad edilen şey kesinlikle doğrudur ve son yargılama mutlaka gerçekleşecektir.”⁴⁶

Zâriyât sûresi adeta, Kâf sûresindeki ihtarin müeyyidesi ve sonundaki tehdidin açıklaması mahiyetindedir.⁴⁷ Allah (c.c.) Kâf sûresinde; cezayı, cennet ve cehennemi, kıyametin hallerini, öldükten sonra yeniden dirilmeyi hatırlatarak tamamlamış ve Zâriyât sûresine kasemle başlamıştır. Kasem ise bu iki sûrenin ihtiva etmiş olduğu hakikatlerin yani Cenab-ı Hakk’ın va’d ve vaîdinin gerçekleşeceğini kesin bir şekilde haber vermek için kullanılmıştır.⁴⁸

⁴⁶ Zâriât, 51/ 1-6.

⁴⁷ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 250.

⁴⁸ Ahmet b. İbrahim b. ez-Zübeyir es-Sekâfî, *el-Burhân fî Tenâsübi Süveri’l-Kur’ân*, (Thk. Said b. Cum’a el-Fellah), Dâru İbn el-Cevzî, h. 1427, s. 171; es-Suyûtî, *Tenâsüku’d-Dürer fî Tenâsübi’s-Süver*, (Thk. Abdulkadir Ahmet Ata), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût, 1986, s. 118.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1-15 ARASI ÂYETLERİN TEFSİRİ

1.1. Âyetlerin Metni ve Meâli:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ { 1 } بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ { 2 } أئِذَا
مِثْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ { 3 } قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ { 4 } بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ
لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ { 5 } أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ { 6 }
وَالْأَرْضِ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ { 7 } تَبَصَّرَةٌ وَذَكَرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ { 8 }
وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ { 9 } وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ { 10 } رِزْقًا
لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ { 11 } كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ { 12 } وَعَادُ
وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ { 13 } وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبُعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ { 14 } أَفَعَيْنَا بِالْخَلْقِ
الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ { 15 }

1. “Kâf. Şanı yüce Kur’ân’a yemin olsun!”
2. “Kâfirler içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaştılar da ‘Bu tuhaf bir şey!’ dediler,”
3. “Öldükten ve toprak olduktan sonra mı (dirileceğiz)? Bu olmayacak bir dönüş!”
4. “Yerin onlardan neyi eksilttiğini bilmekteyiz; bizde her şeyi saklayan bir kayıt vardır.”
5. “Ayrıca bunlar gerçeği kendilerine geldiğinde hemen yalanladılar; tam bir tutarsızlık içindeler.”
6. “Üstlerindeki göğe bakmıyorlar mı? Hiçbir kusuru olmaksızın onu nasıl kurduk, nasıl süsledik!”
7. “Yeryüzünü de düzledik, üzerine sarsılmaz dağlar yerleştirdik, orada her türden güzel bitkiler yetiştirdik;”

8. “Bize yönelen her kula aydınlatıcı ve hatırlatıcı olsun diye.”
9. “Gökten bereketli yağmurlar indirdik, onunla cennet gibi bahçeler ve hasat edilen tahıllar yetiştirdik.”
10. “Birde salkım salkım meyvesiyle yükselen hurma ağaçları.”
11. “Hepsi kullara rızık olsun diye. O yağmurla ölü toprağa can verdik. İşte insanların mezardan çıkışları da böyle olacak.”
12. “Bunlardan önce Nûh kavmi, Res ve Semûd halkı da yalanlamıştı.”
13. “Âd, Firavun ve Lût’un kardeşleri,”
14. “Eykeliler ve Tübba kavmi de (yalanlamışlar), hepsi peygamberleri yalancılıkla suçlamışlardı; sonunda onları uyardığım şey başlarına geldi.”
15. “Düşünseler ya, ilk yaratışta acze düştük mü? Buna rağmen onlar yeni bir yaratma konusunda şüphe içindeler.”

1.2. 1-15 Arası Âyetlerin İ‘râbı:

1.2.1. 1. Âyetin İ‘râbı:

“ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ”

“Kâf. Şanı yüce Kur’ân’a yemin olsun!”⁴⁹

ق Hece (mukatta) harflerindedir. Bazı sûrelere bu hece harfleriyle başlamak Kur’ân’ın üslubundandır. Bu üslup meydan okumak ve zihinleri uyandırmak içindir. “و” Cer harfi ve kasemdir. “الْقُرْآنِ” İsmi de “و” ile lafzen mecrûrdur. Cer alameti kesredir. Câr-mecrûr mahzûf olan “أَقْسَمُ” fiiline mütaallıktır. “الْمَجِيدِ” İse lafzen mecrûr, “الْقُرْآنِ” isminin sıfatıdır.

Kasemin cevabı hakkında ise iki görüş vardır. Birinci görüşe göre cevap mahzûftur ve takdiri kelam şudur: Ya “لقد ارسلنا محمدًا” ya da “لَتُبْعَثَنَّ” ve “لَتُرْجَعَنَّ” dir. İkinci görüşe göre ise cevap 4. âyet olan “فَدَعَلْنَا” cümlesidir. Kelam uzadığından dolayı قد edatının üzerinden yeminin cevabında bulunması gereken ل hazfedilmiştir.⁵⁰

⁴⁹ Kâf, 50/ 1.

⁵⁰ Mahmûd Süleyman Yâkût, *İ‘râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dârü’l-Ma’rifeti’l-Câmiyye, İskenderiye, tsz, IX, 4413.

1.2.2. 2. Âyetin İ'râbı:

بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ

“Kâfirler içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaştılar da ‘Bu tuhaf bir şey!’ dediler,”⁵¹

بل İdrâb ve intikâl içindir. أَنْ Manasında kendisinden sonra gelen haberi tekid için kullanıldığını söyleyenler de vardır.⁵² عَجِبُوا Mâzî fiil, cem-i müzekker, cemi vav-ı ile birleştiği için damme üzere mebnîdir. عَجِبُوا Fiilindeki vav mahallen merfû fâil, cemi vav’ından sonra gelen elif ise elif-i farikadır. عَجِبُوا Fiil-fâil cümlesi cümle-i istinafiyedir. أَنْ Sükûn üzere mebnî mevsul harfî, جاء fetha üzere mebnî mâzî fiildir. إله أَنْ fiili mastar durumundadır ve mahzûf bir harf-i cer ile mahallen mecrûrdur. Câr-mecrûر عَجِبُوا fiiline müteallıktır. هم Sükûn üzere mebnî, mahallen mansûb, fâil üzerine takaddüm etmiş جاء fiilinin mef’ûlüdür. مُنْذِرٌ Lafzen merfû جاء fiilinin fâilidir. مِنْهُمْ Câr-mecrûر mahzûf جاء fiiline müteallık, mahallen merfû مُنْذِرٌ fâilinin sıfatıdır. جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ Cümlesi, mevsul harfî olan أَنْ edatının sılasıdır ve irapta mahalli yoktur. فَ Atıf harfî, fetha üzere mebnî, irapta mahalli yoktur. قَالَ Fetha üzere mebnî mâzî fiil, الْكَافِرُونَ lafzen vav ile merfû قَالَ fiilinin fâilidir. هَذَا İşaret ismi, sükûn üzere mebnî, mahallen merfû, mübteda, هَذَا شَيْءٌ lafzen merfû, haber, عَجِيبٌ lafzen merfû شَيْءٌ haberinin sıfatıdır. هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ Cümlesi cümle’i-ismiyye, mahallen mansûb, قَالَ fiilinin mef’ûlüdür (mekuldür).⁵³

⁵¹ Kâf, 50/ 2.

⁵² Abdullah Muhammet b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Kayyım el-Cevzîyye, *et-Tibyân fi Eymâni’l-Kur’ân*, (Thk. Abdullah b. Sâlim el-Bedâdî), Dâru Âlemi’l-Fevâid, Mekketü’l-Mükerreme, h.1429, s. 17.

⁵³ Yâkût, *İ’râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, IX, 4413; Behcet Abdulvâhid Sâlih, *el-İ’râbu’l-Mufassal li Kitâbillâhi’l-Mürettel*, Dâru’l-Fikr li’n-Neşri ve’t-Tevzi, ysz, tsz, XII, 185.

1.2.3. 3. Âyetin İ'râbı:

أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكُمْ رَجْعٌ بَعِيدٌ

“Öldükten ve toprak olduktan sonra mı (dirileceğiz)? Bu olmayacak bir dönüş!”⁵⁴

أَئِذَا Edatındaki hemze, istifham-ı taaccubîdir. Buna istifham-ı inkârî diyenler de vardır.⁵⁵ إِذَا Zaman zarfıdır ve fiilü’ş-şartı olan مِتْنَا cümlesine izafe olmuştur. Lafzen sükûn üzere mebnî, mahallen mansûb, müteallıktır mahzûf olan cevaba ki o da نَرْجِعُ fiilidir. Yani takdiri kelim şudur: أحيان نموت ونبلى نرجع

مِتْنَا Sükûn üzere mebnî mâzî fiil, نا muttasıl zamir, sükûn üzere mebnî, mahallen merfû, fâildir. Fiil-fâil mahallen mecrûr, إِذَا edatına muzafun ileyhtir. وَكُنَّا تُرَابًا : وَكُنَّا nakıs fiil ve muttasıl zamirden dolayı lafzen sükûn üzere mebnî mâzî fiildir. Muttasıl zamir olan نا sükûn üzere mebnî, mahallen merfû وَكُنَّا nakıs fiilinin ismidir.⁵⁶ وَكُنَّا ise lafzen mansûb وَكُنَّا nakıs fiilinin haberdirdir. وَكُنَّا تُرَابًا Cümlesi mahallen mecrûr ve مِتْنَا cümlesi üzerine matuftur.

ذَلِكَ : ذَا ism-i işaret, lafzen sükûn üzere mebnî, mahallen merfû, mübteda, ل kesra üzere mebnî uzaklık için, ك ise lafzen fetha üzere mebnî hitap içindir. رَجْعٌ İkinci baptan sema-i mastardır.⁵⁷ Ve lafzen merfû, haberdir. بَعِيدٌ ise lafzen merfû, رَجْعٌ kelimesinin sıfatıdır.

1.2.4. 4. Âyetin İ'râbı:

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ

“Yerin onlardan neyi eksilttiğini bilmekteyiz; bizde her şeyi saklayan bir kayıt vardır.”⁵⁸

⁵⁴ Kâf, 50/ 3.

⁵⁵ Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 186.

⁵⁶ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4414; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 186.

⁵⁷ Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'an ve Sarfih ve Beyânih*, ysz, tsz, XIII, 300.

⁵⁸ Kâf, 50/ 4.

فَدُ Sükûn üzere mebnî tahkik harfidir. Kasemin cevabında bulunan ل makabli ivaz olduğundan⁵⁹ veya kasemle cevap arasındaki kelam uzun olduğundan hazfedilmiştir.⁶⁰ علم Mâzî fiil, zamir bitiştiğinden dolayı sükûn üzere mebnîdir. تا Muttasıl zamir, lafzen sükûn üzere mebnî, mahallen merfû علم fiilinin fâilidir. ما İsm-i mevsul, lafzen sükûn üzere mebnî, mahallen mansûb علم fiilinin mef'ûlüdür. عَلِمْنَا Cümlesine cümle-i istinafiye diyenler de vardır. تَنْقُضُ Lafzen merfû muzâri fiil, الْأَرْضُ ise lafzen merfû تَنْقُضُ fiilinin fâilidir. تَنْقُضُ الْأَرْضُ Cümlesinin irapta mahalli yoktur. ما'ı mevsulün sılasıdır. Mevsule raci olan aid zamir hazfedilmiştir. Çünkü mef'ûl olan aid zamirin hazfı caizdir. Takdiri kelam şudur: ما تنقصه الارض

و Vav-ı istinafiye olduğu gibi vav-ı Câr-mecrûr تَنْقُضُ fiiline müteallıktır. مِنْهُمْ haliye diyenler de olmuştur.⁶¹ عِنْدَ Lafzen mansûb mekân zarfı ve mahzûf olan حصل fiiline müteallıktır. حصل عندنا Cümlesi mahallen merfû haberdir muahhar olan mübtedaya ki o da كِتَابٌ kelimesidir. حَفِيزٌ İse lafzen merfû, mübteda olan كِتَابٌ kelimesinin sıfatıdır.⁶²

1.2.5. 5. Âyetin İ'râbı:

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَّرِيجٍ

“Ayrıca bunlar gerçeği kendilerine geldiğinde hemen yalanladılar; tam bir tutarsızlık içindeler.”⁶³

بَلْ İdrâb ve intikâl içindir ve cümle-i istinafiyedir. مَازِي fiil, muttasıl zamir ittisal ettiği için damme üzere mebnîdir. كَذَّبُوا Fiilindeki vav mahallen merfû muttasıl zamir ve كَذَّبُوا fiilinin fâilidir. Elif ise elif-i farikadır. بِالْحَقِّ Câr-mecrûr كَذَّبُوا fiiline müteallıktır. لَمَّا Sükûn üzere mebnî zarftır. Aynı zamanda fiilü's-şartı olan جَاءَهُمْ

⁵⁹ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve İ'râbuhu*, V, 42.

⁶⁰ Ebü'l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyin el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'an*, (Thk. Ali Muhammet Becâvî), Mısır, 1976, s. 1173.

⁶¹ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4414.

⁶² Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 187.

⁶³ Kâf, 50/ 5.

cümlesine muzaftır. جاء Fetha üzere mebnî mâzî fiildir. هم Lafzen sükûn üzere mebnî, mahallen mansûb جاء fiilinin mef'ûlûdür. جاء هم Cümlesi mahallen mecrûr, لَمَّا zarfının muzafun ileyhidir. ف İstinafiye, هم lafzen sükûn üzere mebnî, mahallen merfû, mübteda, فِي أَمْرٍ zarf-ı müstakar ve mahzûf olan كان nakıs fiiline müteallıktır. كان Cümlesi ile beraber mahallen merfû, mübteda olan هم zamirinin haberidir. إسه lafzen mecrûr, مَرِيحٍ kelimesinin sıfatıdır.⁶⁴

1.2.6. 6-8. Âyetlerin İ'râbı:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

“Üstlerindeki göğe bakmıyorlar mı? Hiçbir kusuru olmaksızın onu nasıl kurduk, nasıl süsledik!”⁶⁵

أ Fetha üzere mebnî, azarlamaya delalet eden istifham hemzesi, ف atfı harfi, لم sükûn üzere mebnî, muzârî fiili, mâzîye çeviren ve cezm eden olumsuzluk edatıdır. يَنْظُرُوا Fiili لم ile meczum muzârî fiil, cezm alameti ise ن harfinin düşmesidir. يَنْظُرُوا Fiilindeki و muttasıl zamir, mahallen merfû يَنْظُرُوا fiilinin fâilidir. ا İse elif-i farikadır. لَمْ يَنْظُرُوا Cümlesi mukadder istinafi bir fiile matuftur. Yani takdiri kelim şudur:

أ غفلوا فلم ينظروا حين كفروا بالبعث الى آثار قدرة الله تعالى في خلق العالم

أ غفلوا فلم ينظروا حين كفروا بالبعث الى آثار قدرة الله تعالى في خلق العالم
فَوْقَ Mahallen mansûb mekân zarfi يَنْظُرُوا Câr-mecrûr fiiline müteallıktır. كَيْفَ Mahallen mansûb mekân zarfi ve mahzûf olan كائنة nakıs fiiline müteallıktır. كَيْفَ Lafzen mansûb السماء'ye haldir.⁶⁶ كَيْفَ İsm-i istifham, mahallen mansûb بَيْنَانَهَا daki ها zamirine haldir. بَيْنَانَهَا Cümlesi mahallen mecrûr السماء'ye bedeldir. مuttasıl نا zamirinin ittisali ile sükûn üzere mebnî, mâzî fiil, نا muttasıl zamir, lafzen sükûn üzere mebnî, mahallen merfû بنى fiilinin fâilidir. ها مuttasıl zamir, lafzen sükûn üzere mebnî, mahallen mansûb بنى fiilinin mef'ûlûdür.

⁶⁴ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4414; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 187.

⁶⁵ Kâf, 50/ 6.

⁶⁶ Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, VI, 2002.

fiiline müteallıktır. Harf-i cer, كَلِّ lafzen ile mecrûrdur. Câr-mecrûr mukadder كاتنا nakıs fiiline müteallıktır. Ve mahallen mansûb, mukadder نباتا mef'ûlünün sıfatıdır. Yani takdiri kelam şudur: أنبتنا فيها نباتا كاتنا من كل زوج

Lafzen mecrûr كَلِّ'nin muzafun ileyhidir. إسه lafzen mecrûr, muzafun ileyh olan زوج kelimesinin sıfatıdır.⁶⁹

تَبَصَّرَةٌ وَذَكَرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ

“Bize yönelen her kula aydınlatici ve hatırlatici olsun diye.”⁷⁰

Ya lafzen mansûb mahzûf bir fiilin mef'ûl-ü mutlakıdır veya da lafzen mansûb أنبتنا fiilinin mef'ûl-ü li-eclihidir. Kelam şu takdirdedir: بصرناها تبصرة

Vav-ı atife, ذَكَرَى elif-i maksûreden dolayı gayr-ı munsarıftır, tenvin almaz, takdiren mansûb, mahzûf bir fiilin mef'ûlü mutlakıdır ve mef'ûl olan تَبَصَّرَةٌ'ne matuftur. كَلِّ Câr-mecrûr mahzûf olan كاتنا nakıs fiiline müteallıktır. كاتنا Lafzen mansûb, mef'ûl olan ذَكَرَى kelimesinin sıfatıdır. عَبْدٍ Lafzen mecrûr لِكُلِّ'nin muzafun ileyhidir. مُنِيبٍ ise lafzen mecrûr, muzafun ileyh olan عَبْدٍ kelimesinin sıfatıdır.⁷¹

1.2.7. 9-11. Âyetlerin İ'râbı:

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ

“Gökten bereketli yağmurlar indirdik, onunla cennet gibi bahçeler ve hasat edilen tahıllar yetiştirdik.”⁷²

Vav-ı atife, نَزَّلْنَا Muttasıl zamirin ittisali ile sükûn üzere mebnî, mâzî fiil, نَ sükûn üzere mebnî, mahallen merfû نَزَّلَ fiilinin fâilidir. نَزَّلْنَا Cümlesi ya hal olan مَدَدْنَاهَا cümlesine mahallen mansûb matuftur, ya da نَزَّلْنَا cümlesi irapta mahalli yok, müfessir olan مَدَدْنَاهَا cümlesine matuftur. مِنَ السَّمَاءِ Câr-mecrûr نَزَّلْنَا fiiline müteallıktır. مَاء

⁶⁹ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4415.

⁷⁰ Kâf, 50/ 8.

⁷¹ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4416; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 189.

⁷² Kâf, 50/ 9.

Lafzen mansûb نَزَّلْنَا'nın mef'ûlüdür. مُبَارَكًا Lafzen mansûb mef'ûl olan ماء kelimesinin sıfatıdır. فِ Atıf harfi, أَنْبَتْنَا muttasıl zamirin ittisaliyle sükûn üzere mebnî, mâzî fiil, نَا lafzen sükûn üzere mebnî, mahallen merfû, أَنْبَتْنَا fiilinin fâilidir. أَنْبَتْنَا Fiil-fâil cümlesi matuftur نَزَّلْنَا cümlesine. بِهِ Câr-mecrûr أَنْبَتْنَا fiiline müteallıktır. جَنَّاتٍ Lafzen mansûb nasbı kesre ile, أَنْبَتْنَا'nın mef'ûlüdür. وَ Vav-ı atıfe, حَبِّ muzaf, lafzen mansûb, جَنَّاتٍ üzerine matuftur. إِيَّاهُ Lafzen mecrûr حَبِّ kelimesinin muzafun ileyhidir.⁷³

وَالنَّخْلُ بِاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نُضِيدٌ

“Bir de salkım salkım meyvesiyle yükselen hurma ağaçları.”⁷⁴

وَ Vav-ı atıfe, النَّخْلُ lafzen mansûb جَنَّاتٍ üzerine matuftur. بِاسِقَاتٍ Lafzen mansûb nasbı kesre ile النَّخْلُ'e haldir. ل Fetha üzere mebnî harf-i cer, هَا lafzen sükûn üzere mebnî, mahallen mecrûr ل ile, هَا Câr-mecrûr mahzûf حصل fiiline müteallıktır. لَهَا Cümlesi mahallen merfû, mukaddem haberdır. طَلْعٌ Lafzen merfû, muahhar mübteda, نُضِيدٌ lafzen merfû, mübteda olan طَلْعٌ kelimesinin sıfatıdır. طَلْعٌ نُضِيدٌ Cümlesi ise mahallen mansûb النَّخْلُ'e ikinci haldir.⁷⁵

رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ

“Hepsi kullara rızık olsun diye. O yağmurla ölü toprağa can verdik. İşte insanların mezardan çıkışları da böyle olacak.”⁷⁶

رِزْقًا Lafzen mansûb, mukadder رِزْقَانَاهُمْ fiilinin mef'ûlü mutlakıdır. Veya رِزْقًا lafzen mansûb أَنْبَتْنَا fiilinin mef'ûlü li-eclihidir. Takdiri kelimeler şöyledir: أَنْبَتْنَاهَا لِنَرْزُقَهُمْ

Ya da رِزْقًا lafzen mansûb, camid olduğundan bunun ism-i mef'ûlü olan مرزوقا kelimesini alır النَّخْلُ ismine hal yaparız. رِزْقًا Câr-mecrûr لِلْعِبَادِ mastarına müteallıktır. وَ

⁷³ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4416; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 189; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 303.

⁷⁴ Kâf, 50/ 10.

⁷⁵ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4416; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 190.

⁷⁶ Kâf, 50/ 11.

Vav-ı atife, أَحْيَيْنَا mâzî fiil, muttasıl zamirin ittisal etmesiyle sükûn üzere mebnî أَنْبَتْنَا fiiline matuftur. بِهِ Câr-mecrûr أَحْيَيْنَا fiiline müteallıktır. بَلَدَةً Lafzen mansûb, أَحْيَيْنَا fiilinin mef'ûlüdür. مَيِّتًا Lafzen mansûb بَلَدَةً kelimesinin sıfatıdır. مَيِّتًا Müzekker için de müennes için de kullanılır veya بَلَدَةً kelimesinden maksat mekandır. كَ Lafzen fetha üzere mebnî teşbih harfi, لَ Lafzen sükûn üzere mebnî, mahallen كَ ile mecrûr, işaret ismi, Câr-mecrûr mahzûf olan كَائِنٌ ne müteallıktır. لَ Kesra üzere mebnî, uzaklık için, كَ fetha üzere mebnî hitap içindir. كَذَلِكَ كَائِنٌ Mukaddem haberdır. إِسْرَافُ İse lafzen merfû, muahhar mübtedadır.⁷⁷ كَذَلِكَ الْخُرُوجُ Cümlesi istinafi bir cümledir. Ve irapta mahalli yoktur.⁷⁸

1.2.8. 12-14. Âyetlerin İ'râbı:

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ

“Bunlardan önce Nûh kavmi, Res ve Semûd halkı da yalanlamıştı.”⁷⁹

كَذَّبَتْ Lafzen fetha üzere mebnî, fiili mâzî, ثُ sükûn üzere mebnî, irapta mahalli yok, müenneslik alametidir. قَبْلَ Zaman zarfı, lafzen mansûb كَذَّبَتْ fiiline müteallıktır. هُمْ Sükûn üzer mebnî, mahallen mecrûr, muttasıl zamir ve zaman zarfı olan قَبْلَ'nin muzafun ileyhidir. قَوْمُ Lafzen merfû, cemaat manası kastedilerek müennes olan كَذَّبَتْ fiilinin fâilidir. نُوحٍ Lafzen mecrûr, fâil olan قَوْمُ'nün muzafun ileyhidir. كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ Cümlesi irapta mahalli yok, cümle-i istinafiye ve cümle-i fiiliyedir. Burada mef'ûl hazfedilmiştir. Takdiri kelimeler şudur: كَذَّبُوا رَسُلَهُمْ Ve buna 14. âyet de delildir.⁸⁰ وَ Vav-ı atife, أَصْحَابُ lafzen merfû, قَوْمُ'nün kelimesi üzerine matuftur. الرَّسِّ İzaftan dolayı lafzen mecrûr, أَصْحَابُ kelimesinin muzafun ileyhidir. ثَمُودُ İse lafzen merfû, قَوْمُ'nün kelimesi üzerine matuftur.⁸¹

⁷⁷ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4417; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 190; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 303.

⁷⁸ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4417; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 304.

⁷⁹ Kâf, 50/ 12.

⁸⁰ Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 191.

⁸¹ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4417; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 191; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 305.

وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ

“Âd, Firavun ve Lût’un kardeşleri,”⁸²

İsimlerin başındaki و harflerinin tamamı atıf harfidir. Ve bu isimlerin tamamı lafzen merfû, قَوْمُ’un kelimesi üzerine matuftur. إِخْوَانُ Lafzen merfû قَوْمُ’ne matuftur ve لُوطٍ kelimesinin muzafıdır. لُوطٍ İse lafzen mecrûr إِخْوَانُ kelimesinin muzafun ileyhidir.⁸³

وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ

“Eykeliler ve Tübba kavmi de (yalanlamışlar), hepsi peygamberleri yalancılıkla suçlamışlardı; sonunda onları uyardığım şey başlarına geldi.”⁸⁴

وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ Lafzen mecrûr أَصْحَابُ kelimesinin muzafun ileyhidir. قَوْمُ’un kelimesine matuftur ve أَصْحَابُ Vav-ı atife, وَأَصْحَابُ kelimesinin muzafıdır.

وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ Lafzen mecrûr أَصْحَابُ kelimesinin muzafun ileyhidir. قَوْمُ’un kelimesine matuftur ve أَصْحَابُ Vav-ı atife, وَأَصْحَابُ kelimesinin muzafıdır. أَصْحَابُ Lafzen mecrûr, قَوْمُ’un kelimesinin muzafun ileyhidir. أَصْحَابُ İse lafzen merfû mübtedadır. Kalam şu takdirdedir: كَلَّ وَاحِدٌ مِنْهُمْ Muzafun ileyh malum olduğundan hazfedilmiş, hazfedilen muzafun ileyhten bedel isme tenvin verilmiş ve أَصْحَابُ’nin haberidir. أَصْحَابُ Filinin fâili caizü’l-istitar olan هُوَ zamiridir. هُوَ ise أَصْحَابُ’ne racidir. أَصْحَابُ Lafzen müfret, manen cemidir. Ve burada أَصْحَابُ kelimesinin lafzı murat edilmiştir.⁸⁵ الرُّسُلَ Lafzen mansûb كَذَّبَ fiilinin mef’ûlüdür. فَ Atıf harfi olduğu gibi sebebiye diyenler de vardır.⁸⁶ حَقَّ Mâzî fiil, lafzen fetha üzere mebnî, وَعِيدِ mahzûf mütekellim ya’sına izafe

⁸² Kâf, 50/ 13.

⁸³ Yâkût, *İ’râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, IX, 4417; Abdulvâhid, *el-İ’râbu’l-Mufassal*, XI, 192.

⁸⁴ Kâf, 50/ 14.

⁸⁵ Abdulvâhid, *el-İ’râbu’l-Mufassal*, XI, 192.

⁸⁶ Abdulvâhid, *el-İ’râbu’l-Mufassal*, XI, 192.

olduğundan dolayı takdiren merfû حَقُّ fiilinin fâilidir. فَحَقُّ وَعِيدِ Cümlesi كَلُّ كَذَّبِ cümlesine matuftur. İkisi de istinaf-i cümledir ve irapta mahalli yoktur.⁸⁷

1.2.9. 15. Âyetin İ'râbı:

أَفَعَيَّبْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبِيسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ

“Düşünseler ya, ilk yaratışta acze düştük mü? Buna rağmen onlar yeni bir yaratma konusunda şüphe içindeler.”⁸⁸

أ Lafzen fetha üzere mebnî inkâr istifhamı, فَ lafzen fetha üzere mebnî atıf harfi, عِيي mâzî fiil, muttasıl zamirin ittisal etmesiyle sükûn üzere mebnî, mukadder istinaf-i cümleye matuftur.

بِالْخَلْقِ Câr-mecrûr عَيَّبْنَا fiiline müteallıktır. الْأَوَّلِ Lafzen mecrûr, الْخَلْقِ kelimesinin sıfatıdır. بَلْ Lafzen sükûn üzere mebnî, ıdrab ve intikal içindir. هُمْ Lafzen sükûn üzere mebnî, mahallen merfû, mübtedadır. فِي لَبِيسٍ Câr-mecrûr mahzûf كَانِ'ne müteallıktır. فِي لَبِيسٍ Cümlesi mahallen merfû, mübteda olan هُمْ zahirinin haberidir. مِّنْ خَلْقٍ Câr-mecrûr لَبِيسٍ'ye müteallıktır. جَدِيدٍ Lafzen mecrûr خَلْقِ kelimesinin sıfatıdır. هُمْ فِي لَبِيسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ Cümlesi cümle-i istinafiye ve irapta mahalli yoktur.⁸⁹

1.3. Hurûf-u Mukatta:

Harf kelimesinin çoğulu olan hurûf ile “kesilmiş, ayrılmış” anlamındaki mukattaa kelimesinden oluşan bir tamlamadır. Mukattaa, “kesmek, bir şeyi bütününden ayırmak” manasına gelen kat' kökünden türemiş bir sıfat olup söz konusu harfler kelimeyi oluştururken okudukları gibi değil kendi isimleri ile telaffuz edildiklerinden “bağımsız ve ayrı harfler” anlamında “hurûf-i mukattaa” denilmiştir.⁹⁰

⁸⁷ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4417; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XI, 192; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 305.

⁸⁸ Kâf, 50/ 15.

⁸⁹ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4418.

⁹⁰ M. Zeki Duman, Mustafa Altındağ, “Huruf-ı Mukattaa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998, XVIII, 401-408.

Bu harflere, hece harfi olduğundan dolayı “*hurûf-i tehecci*”⁹¹ adı verildiği gibi sûrelerin ilk harflerini oluşturduklarından dolayı “*evâilü’-s süver, fevatihu’s-süver*” de denilmiştir. Ayrıca ne manaya geldikleri veya bu sûrelerin başında hangi amaçla buldukları kesin olarak bilinmediğinden dolayı “*hurûf-i mübheme*” de denilmiştir. Bu 14 harf ise şunlardır: ح، ر، س، ص، ط، ع، ق، ك، ل، م، ن، ه، ي Ve bu harfleri akılda daha rahat muhafaza edebilmek için şu cümlede toplamışlardır⁹²: نص حكيم قاطع له سر

Bu harfler Arap kelimelerinde çok kullanılan harflerdir. Bunların içinde ise en çok kullanılan elif ve lam harfleridir.⁹³ Bu harfler beş şekilde kullanılmıştır; 3 tanesi tek harften meydana gelir ص-ط-ح، 10 tanesi iki harften meydana gelir ن-ق-ص، 13 tanesi üç harften meydana gelir الم، 5 adet الر، 2 adet طسم، 2 tanesi dört harften meydana gelir حم عسق، 2 tanesi beş harften meydana gelir المر، المص.⁹⁴

Müfessirler bunların müteşabihattan oldukları konusunda ittifak halindedir. Bunlar 29 sûrenin başında bulunur.⁹⁵ Bir görüşe göre 3 sûre (Bakara- Âl-i İmran- Râ’d) diğer görüşe göre 2 sûre (Bakara- Âl-i İmran) Medine’de, diğerleri Mekke’de nazil olmuştur.⁹⁶

Huruf-u mukattanın bulunduğu bu 29 sûrenin 27’sinde Huruf-u mukattadan hemen sonra Kur’ân, kitap kelimesi veya bunlara işaret eden başka bir kelime zikredilmiştir. Mesela: الم ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ، ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ، ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ

Diğer 4 sûrede ise (Meryem, Ankebût, Rum ve Kalem) bu manada bir şey zikredilmemiştir.⁹⁷

⁹¹ Bedrettin Muhammet b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, (Muhammet Ebu Fadıl İbrahim), Daru’t-Turas, Kahire, I,165; Muhammet Abdlazim ez-Zurkânî, *Menahilu’l-İrfan fi Ulumi’l-Kur’ân*, Daru’l-Kitabi’l-Arabiyye, Beyrut, 1995, I, 193.

⁹² ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 138; Fahrüddin er-Râzî, *Tefsiru’l-Fahru’r-Râzî (Mefâtihü’l-Gayb)*, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1981, I, 13; ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 167; Zurkânî, *Menahilu’l-İrfan fi Ulumi’l-Kur’ân*, I, 193; İbn Âşur, *Tefsir’üt-Tahrirü ve’t-Tenvir*, I, 206.

⁹³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 139; ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 168.

⁹⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 140; er-Râzî, *Mefâtihü’l-Gayb*, I, 13; ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 167; es-Suyûtî, *el-İtkan*, III, 28.

⁹⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 139; er-Râzî, *Mefâtihü’l-Gayb*, I, 13; ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 166; Zurkânî, *Menahilu’l-İrfan fi Ulumi’l-Kur’ân*, I, 193; İbn Âşur, *et-Tefsirü’t-Tahrir*, I, 206.

⁹⁶ İbn Âşur, *et-Tefsirü’t-Tahrir*, I, 206; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.140.

⁹⁷ ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 170; es-Suyûtî, *el-İtkan*, III, 283; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 140.

Sûre başlarında bulunan mukatta harflerinin müstakil bir âyet sayılıp-sayılmayacağı ihtilafıdır. Basra'lı âlimler bunların hiçbirini müstakil bir âyet saymamış, kendinden sonra gelen âyetin bir parçası olduğunu belirtmişlerdir. Kûfe'li âlimler ise bunların bir kısmını âyet sayarken diğer bir kısmını âyet saymamışlardır. Mesela 6 sûrede الم, 7 sûrede حم, 2 sûrede طسم, birer sûrede كهيعص، يس، طه، المص müstakil bir âyet sayarken, diğerlerini المر، الر، المص، ص، طس، الر، المر müstakil bir âyet saymamış ve kendinden sonra gelen âyetin bir parçası olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁸ Zemahşerî (ö.538/1144) bu ilmin tevkifi olduğunu ve kıyâs kabul etmediğini söylemiştir.⁹⁹ Cerrahoğlu ise “Muhtar olan kavle göre, onlar âyet değildir; belki kendilerini takip eden âyetin bir cüz'üdür.” demiştir.¹⁰⁰

Bunların İ'râbı ise şöyledir. Sûreye isim yapılmayan hurûf-u mukatta müstakil bir manaya sahip ve kendinden sonrasına muhtaç değilse vakıf yapılıır. Eğer sûreye isim yapacak olursak bu durumda hurûf-u mukattanın irabında üç vecih vardır.

Birincisi: Kasem sayarak cer olunmasıdır. الله-والله

İkincisi: Nasb mevziine konulmasıdır. Bunda da iki yol vardır.

a. Kasemin takdiren hazf edilmesiyle olur. الله

b. Mukadder bir اتل سورة قاف veya اذکر fiilinin mef'ûlü bihi olmasıdır. اتل سورة قاف

Üçüncüsü: Mübteda sayarak ref olunmasıdır.¹⁰¹ الم ذلك الك طب Huruf-û mukatta mübteda, esmau'l-işaret ikinci mübteda, kitap ise haberdir. Veya huruf-û mukatta mahzûf mübtedanın haberidir. Mahzûf mübteda ise هذا zamiridir.¹⁰²

Sûre başlarında bulunan hurûf-u mukatta hakkında ihtilaf eden ulema iki kısma ayrılmıştır:

1.3.1. Mütekaddimûnun görüşü:

Mütekaddim âlimlere göre bunlar, “Kur'ân'ın esrarındandır.” Bundan dolayı onlara göre bu harfler gizli bir ilim, kapalı bir sırdır. Bu bilgiyi Yüce Allah kendine has

⁹⁸ ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 171; İbn Âşur, *et-Tefsirü't-Tahrir*, I, 218; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 132.

⁹⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 140, ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 170; İbn Âşur, *et-Tefsirü't-Tahrir*, I, 206.

¹⁰⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 132.

¹⁰¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 141; er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, I, 12-13; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 131.

¹⁰² er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, I, 20.

kılmıştır. Bu nedenle onlar, “bunları biz bilemeyiz ancak Yüce Allah bilir” demişlerdir. Bu görüşte olanların delilleri ise şunlardır: Hz. Ebubekir (r.a.) (ö.632-33) şöyle buyurmuştur: “Her kitabın bir sırrı vardır, Kur’ân’ın sırrı ise evailü’s-süverdir yani huruf-u mukatta harfleridir.” Hz. Ali (r.a.) (ö.661) ise “Her kitabın bir özü vardır, Kur’ân’ın özü de işte bu hece harfleridir.” buyurmuştur. Şa’bi de (ö.722) “Bunlar müteşabihattandır. Zahirine iman eder, ihtiva ettiği ilmi Yüce Allah’a bırakırız.” demiştir. Ve onların bilgisini kendisinden talep edenlere de “Onlar Yüce Allah’ın sırlarıdır. Onları talep etmeyin.” diyerek uyarmıştır. İbn Abbas da bu harfler hakkında “Âlimler bunları anlamakta acze düştü.” demiştir. Bu konu hakkında İbn Mes’ûd ve dört büyük halife’den şöyle bir rivâyet nakledilir: “Allah (c.c.) bu ilmi kendine has kılmıştır.”¹⁰³

Bu harfleri açıklayan sarih bir hadis yoktur. Yalnız Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur’ân okumanın faziletini anlattığı hadiste bunların ayrı ayrı harfler olduğunu belirtmiştir. İbn Mes’ûd tarafından rivâyet edilen bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Kim Kur’ân’dan bir harf okursa ona bir sevap vardır ve her sevap on katıyla karşılık bulacaktır. Ben size *الم* bir harftir demiyorum; bilakis elif bir harf, lâm bir harf, mim de bir harftir.”¹⁰⁴

Bu görüşte olan Râzî (ö.1210) şöyle demiştir: Yüce Allah kendine has kılmış olduğu ilimden dilediği kadarını rasullerine bildirmiştir. Rasuller de âlimlere kaldıracabilecekleri kadarını aktarmışlardır. Âlimler de sıradan bir insanın tahammülüne göre kaldıracabilecekleri kadar bilgi aktarmışlardır. Melekler, peygamberler ve âlimler için sırlar vardır. Bunlardan her bir taife kendine verilenen fazlasını kaldıramaz. Bunun sebebi şudur; meleklerin sırlarına rasuller, rasullerin sırlarına âlimler, âlimlerin sırlarına da cahiller dayanamaz. Çünkü akıl zayıftır, güçlü sırlara tahammül edemez. Nasıl ki göz güneşin ışığına tahammül edemiyor, akılda o güçlü sırlara tahammül edemez.¹⁰⁵

¹⁰³ er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, I, 3; ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 173; İbn Âşûr, *et-Tefsîrû’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, I, 207; Muhammet Abduh-Reşît Rızâ, *Tefsîrû’l-Menâr*; Dâru’l-Menar, Kahire, 1947, VIII, 302.

¹⁰⁴ Ebu İsa Muhammet b. İsa b. Serve es-Sülemî, *el-Camiü’s-Sahih*, Mektebetü’l-Meârif li’n-Neşri ve’t-Tevzi, Riyad, 1997, Sevabu’l-Kur’ân, 16; er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, I, 2; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 133.

¹⁰⁵ er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, I, 2; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 133.

1.3.2. Mütעהhirûnun Görüşü:

Ehl-i sünnet kelimacıları ise yukarıda geçen görüşleri kabul etmeyerek, “Yüce Allah’ın kitabında insanların anlamayacağı, manasız bir şeyin varid olması kabul edilemez.” diyerek, şu delilleri getirmişlerdir;

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا

“Kur’ân’ı okuyup düşünmezler mi? Yoksa kalplerinde kilitler mi var?”¹⁰⁶

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

“Kur’ân’ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah’tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!”¹⁰⁷

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْحَرْفِ أَدَّعَوْا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ

يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا

“Kendilerine güven veya korku veren bir haber geldiğinde onu yayıyorlar. Hâlbuki onu Resûlullah’a ve aralarından yetki sahibi kimselere götürselerdi, içlerinden, haberin mana ve maksadını çıkarabilenler şüphesiz onu anlardı. Size Allah’ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, azınız müstesna, şeytana uyup giderdiniz.”¹⁰⁸

فَإِنَّمَا يَأْتِيكُمْ مَبِّئِي هُدًى فَمَنْ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا

وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى

“Size benden bir hidâyet geldiğinde bilirsiniz ki hidâyetime uyan artık ne sapor ne de bedbaht olur. Kim de beni anmaktan yüz çevirirse mutlaka sıkıntılı bir hayatı olacaktır ve onu kıyamet günü kör olarak haşrederiz.”¹⁰⁹

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُنْفِرُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ

وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

“Allah’ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. ‘O’nun elçileri arasında

¹⁰⁶ Muhammed, 47/24.

¹⁰⁷ Nisâ, 4/82.

¹⁰⁸ Nisâ, 4/83.

¹⁰⁹ Tâhâ, 20/ 123-124.

ayrım yapmayız’ ve ‘işittik itaat ettik, bağışlamayı dileriz, rabbimiz gidiş sanadır’ dediler.”¹¹⁰

Mütekellimler ise “Kur’ân-ı Kerîm’de Yüce Allah tedebbürü, Kur’ân’dan istinbâtı ve itaati emretmiştir. Tedebbür, istinbât ve itaat ancak bu harflerin manasını anlamakla mümkün olur. Bunların manasını anlamadan bu mümkün değildir. Eğer bu harflerin bir manası yoksa Kur’ân tedebbürü nasıl emreder? Bunlar anlaşılmazsa itaat ve yüz çevirme nasıl olur? Hal böyle olunca da bu harflerin bir manasının olması ve bu manaların da anlaşılması gerekir.” demişlerdir.¹¹¹

Bunların malum ve mefhum olduğunu savunan mütekellimler, bu harfler hakkında 20’nin üzerinde farklı görüş öne sürmüşlerdir. Biz burada en ehemmiyetli olan birkaç tanesini zikredeceğiz.

1- Yüce Allah’ın isimlerinden alınmıştır. Ve bunlar el-Esmâu’l-Hüsna’ya işaret eder. Mesela İbn Abbas’tan gelen bir rivâyete göre; الم deki elif “Lafzatullah’a”, lam “Latîf ” ismine, mim “Mecîd” ismine delalet eder. Veya الم deki elif “Ehad, Evvel, Âhir, Ezel ve Ebed” isimlerine, lam “Latîf”, mim “Melik, Mecîd ve Mennan” isimlerine delalet eder. Dahhâk’a (ö.632) göre ise الم deki elif Yüce Allah’a, lam Cebrail’e, mim ise Hz. Muhammed’e delalet eder.¹¹²

2- Yüce Allah bu harflerle sûre başlarında yemin etmiştir. Ahfeş’e (ö.795) isnat edilen bu görüşe göre Allah (c.c.) bazı harflerle şeref ve fadlına yemin ettiği gibi bu harflerle de yemin etmiştir. Fakat bu durumda Arap kelimelerinde hoş karşılanmayan iki yemin peş peşe gelmiş olur. Mesela والقلم ve ن والكتاب المبین ve حم والكتاب المبین âyetlerinde olduğu gibi.¹¹³

3- Sibeveyh’e (ö.796) isnat edilen görüşte ise bu harfler başında buldukları sûrelerin isimleridir. Zerkeşî (ö.1392), Sibeveyh’in bu görüşü hakkında şöyle der: Kur’ân-ı Kerîm’de 6 sûre الم 7 sûre حم ile başlıyor. Eğer bunları sûre ismi kabul edecek olursak, aynı isimle başlayan bu sûreleri birbirinden nasıl ayıracağız? Bu mukatta harflerini ilgili sûrelerin meşhur alametleriyle birlikte kullanarak ayırmamız

¹¹⁰ Bakara, 2/ 285.

¹¹¹ er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, I, 4; ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 173; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 133-134.

¹¹² er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, I, 6; ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 173; İbn Âşur, *et-Tefsirü’t-Tahrir*, I, 206; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 139-140.

¹¹³ er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, I, 8; ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 173; İbn Âşur, *et-Tefsirü’t-Tahrir*, I, 2012; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 140.

mümkündür. Mesela Zeyd ismini kullanan iki kişiyi farklı nitelikleriyle vasıflandırarak (Zeyd el-Fakih, Zeyd en-Nahvî) birbirinden ayırmak mümkündür. Aksi halde bunlar birbirine karışır. Bu sûrelerde meşhur olan sıfatlarla vasıflandırılarak kullanıldığı zaman herhangi bir iltibas söz konusu olmaz. Mesela الم ile Bakara sûresi kastedilecekse الم ذَلِكَ demek gerekir.¹¹⁴

4- Sûrelere, huruf-u mukatta ile müşriklerin dikkatini çekmek için başlanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm bu harflerle inanmayanlara meydan okumaktadır. Çünkü onlar Kur'ân'ın Allah kelamı olduğuna inanmayıp Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onu uydurduğunu söylüyorlardı. Kur'ân-ı Kerîm'deki şu âyetler ise buna işaret etmektedir:

“أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَشْطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

“Yoksa onu ‘Muhammed uydurdu’ mu diyorlar? De ki: Eğer iddianızda doğru iseniz, o zaman onun benzeri bir sûre de siz getirin bakalım; Allah’tan başka çağırabildiğinizi de yardımınıza çağırın!”¹¹⁵

“أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَشْطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

“Yoksa ‘Kur’ân’ı kendisi uydurdu’ mu diyorlar? De ki: ‘Eğer doğru kimseler iseniz Allah’tan başka çağırabildiğiniz herkesi yardıma çağırın da, siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin!’”¹¹⁶

وَإِنْ كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

“Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah’tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz! Bunu yapamazsanız –ki asla yapamayacaksınız- yakıtı insanlar ve taş olan ateşten sakının; o inkârcular için hazırlanmıştır.”¹¹⁷

Allah (c.c.) tedrici olarak, inanmayanlardan, önce Kur'ân'ın bir benzerini, sonra ona bezer on sûre, daha sonra ise ona benzer bir sûre getirmelerini istemiş ve onların

¹¹⁴ ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 173; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 172.

¹¹⁵ Yunus, 10, 38.

¹¹⁶ Hûd, 11, 14.

¹¹⁷ Bakâra, 2/ 23-24.

buna asla kâdir olamayacaklarını bu şekilde beyan ederek inkârcıların iddialarındaki tutarsızlıklarını ve acizyetlerini göz önüne sermiştir. Kur'ân'ın meydan okuması karşısında aciz kalan müşrikler ise şöyle diyorlardı:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ

*İnkârcular dediler ki: “Bu Kur'ân'a kulak vermeyin, okunurken gürültü yapın, belki galip gelirsiniz.”*¹¹⁸

Fakat huruf-u makatta harflerindeki nazmın güzelliği müşriklerin dikkatini celp etmiş ve böylece gürültü yapmayı bırakıp bu harfleri takip eden diğer hakikatleri de can kulağıyla dinlemeye başlamışlardır. Adeta Yüce Allah Kur'ân'a inanmayan müşriklere; şu Kur'ân sizi celbeden ve sizin de kullanmış olduğunuz şu malum harflerden meydana gelmiştir. O halde “Sizde onun gibi bir kitap veya bir sûre getirin de görelim.” buyurmaktadır.¹¹⁹ Bu görüşü Ferra (ö.822), Kutrûb (ö.825) ve Müberred (ö.900) öne sürmüş Zemahşerî, Beydâvî (ö.1286), İbn Teymiyye (ö.1328) ve talebesi Mizzî de (ö.1341) bu görüşü kabul edip desteklemişlerdir.¹²⁰

Başta da işaret ettiğimiz gibi bu harflerin manası hakkında Hz. Peygamber'den (s.a.v.) herhangi bir sarîh hadis nakledilmemiştir. Bu durumda genel olarak yorumlara baktığımızda üç ihtimal var:

Birincisi: Allah (c.c.) bu harflerin, rasulü ile arasında bir sır olarak kalmasını murat etmiştir.

İkincisi: Sahabeler bu konu hakkında Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir şey sormadığından Hz. Peygamber de (s.a.v.) bir açıklama yapmamıştır.

Üçüncüsü: Esasen sahabeler kendi bilgi birikimleri ve zekâ durumlarına göre bunların manalarını anlıyorlardı. Hz. Peygamber de (s.a.v.) bu yüzden hurûf-u mukattanın manalarıyla ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.¹²¹

Cerrahoğlu ise bu konu hakkında şöyle demiştir: “Kendisine kitap gelen Hz. Peygamber de (s.a.v.) bu konu hakkında bir şey söylemediğine göre, onlar hakkında kesin bir hüküm vermek çok zordur. Bu bakımdan bizlere, bunların Allah (c.c.) ile

¹¹⁸ Fussilet, 41, 26.

¹¹⁹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 175; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 141; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 173.

¹²⁰ Subhi es-Salih, *Mebahis fî Ulumi'l-Kur'ân*, (Trc. M. Said Şimşek) Hibaş, Konya, tsz, s. 187.

¹²¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 174.

Rasulü (s.a.v) arasında bir şifre olduğunu söylemekten başka diyecek bir şey kalmamıştır.”¹²²

1.4. Garip Lafızlar:

a) مَجِيد

Sözlükte mert, sahavet, cömert, şerefli, kerim, yüce, âlî gibi manalara gelir.¹²³ el-Kerim manasında kullanıldığını söyleyenler olduğu gibi¹²⁴ yüce kudret sahibi manasında kullanıldığını söyleyenler de vardır.¹²⁵ Araplar bunu büyük şeref sahibi, hayırda ileri gelen, çokça cömert insanlar için kullanmışlardır.¹²⁶

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: فَدَّ أَمْجَدَهَا الرَّاعِي “Çoban develeri çok geniş arazide topladı.” Veya فِي كُلِّ شَجَرٍ نَارٌ اِسْتَمَجَدَ الْمَرْخُ وَالْعَفَاؤُ “Her ağaçta bir ateş vardır. Çerçöp ve toz duman kıymete bindi.”¹²⁷ Cenab-ı Hakkın sıfatı olan مَجِيد kelimesi ise Yüce Allah’ın kendine has lütfundan bol bol ihsan etmesini ifade eder.¹²⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ

“Kâf. Şanı yüce Kur’ân’a yemin olsun!”¹²⁹

Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1942) bu âyeti şu şekilde açıklamıştır; “Mecd sahibi, geniş lütuf ile ilgili büyük şeref ve şandır. Şu halde ‘Kur’ân-ı Mecid’ şerefi, kitapların hepsinden büyük olan yahut manasını bilip kendisiyle amel edeni şereflendiren şanlı Kur’ân demektir.”¹³⁰

¹²² Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 141.

¹²³ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1119, VI, 4138; Kadir Güneş, *Arapça Türkçe Sözlük*, Mektep Yayınları, İstanbul, 2013, s. 1093; Serdar Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 2012, s. 849.

¹²⁴ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, IV, 109; el-Beğavi, *Mealimu't Tenzil*, VII, 355; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 395.

¹²⁵ Ebu Muhammet Mekkî b. Ebî Tâlibü'l-Kaysî, *Tefsîrü'l-Müşkil min Garibi'l-Kur'âni'l-Azim ala'l-İcazi ve'l-İhtisari*, Daru'n-Nuru'l-İslamiyye, Beyrut, 1988, s. 319.

¹²⁶ Ebu Ubeyde Ahmet b. Muhammet Herevi el-Başani Sahibü'l-Ezherî, *el-Garibeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadis*, (Ahmet Ferit el-Mezîdi), Mektebetü Nazir Mustafa el-Bazi, Riyad, 1999, VI, 1728.

¹²⁷ el-Başani, *el-Garib fi'l-Kur'ân*, VI, 1729; Rağıp el-İsfahani, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'ân*, (Thk. Mektebetü Nazir Mustafa Bazi), Mektebetü 'ü Nazir Mustafa el-Bazi, Riyad, tsz., II, 598.

¹²⁸ el-Başani, *el-Garib fi'l-Kur'ân*, VI, 1729; Rağıp el-İsfahani, *el-Müfredat*, II, 598; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4138.

¹²⁹ Kâf, 50/ 1.

¹³⁰ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 226.

قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمْتُ اللَّهُ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

“Elçiler de ‘Allah’ın işine mi şaşırıyorsunuz? Allah’ın rahmet ve bereketi üzerinizdedir, ey hâne halkı! Şüphesiz ki O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir’ dediler.”¹³¹

ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ

“Yüce arşın sahibidir.”¹³²

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ

“Şüphesiz o (asılsız saydıkları kitap) şanı yüce bir Kur’ân’dır.”¹³³

b) رَجَعَ

Dönmek manasındadır.¹³⁴ Bu dönüş, fiilî olabileceği gibi sözlü de olabilir. Boşanma, öldükten sonra tekrar hayata dönme ve görüş, düşünce, karar değişikliğinin söz konusu olduğu yerlerde kullanılır.¹³⁵ İnanmayanlar bununla “Bâ’su ba’de’l-mevt-i” yani öldükten sonra dirilmeyi kastediyorlardı. Onlara göre bu çok uzak ve olmayacak bir dönüştü.¹³⁶

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: “Göçmen kuşlar وَرَجَعَتِ الطَّيْرُ الْفَوَاطِعُ رِجَاعًا” “Göçmen kuşlar sürü halinde döndü.”, “خالَفَنِي ثُمَّ رَجَعَ إِلَى قَوْلٍ” “Bana muhalefet etti. Sonra benim sözüme döndü.”, “ليس لهذا البيع مرجوعٌ” “Bu alış verişten dönme yoktur (vazgeçmek).”¹³⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

أَيُّدًا مِثْنًا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ

“Öldükten ve toprak olduktan sonra mı (dirileceğiz)? Bu olmayacak bir dönüş!”¹³⁸

¹³¹ Hûd, 11/ 73.

¹³² Burûc, 85/ 15.

¹³³ Burûc, 85/ 21.

¹³⁴ Ebu Muhammet Mekki b. Ebi Tâlibü’l-Kaysi, *el-Umde fi Garâibi’l-Kur’ân*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1981, s. 279.

¹³⁵ Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 250; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, III, 1592.

¹³⁶ Ebu Muhammet Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Tefsir’ü Garibi’l-Kur’ân*, (Thk. Seyit Ahmet Sakr), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1978, s. 417; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 250.

¹³⁷ Ebû’l Kâsım Mahmûd İbn Ömer ez-Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğâ*, (Muhammet Bâsil Uyûn’s-Sûd), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût, 1998, I, 339-340; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, III, 1593.

¹³⁸ Kâf, 50/ 3.

وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

Yûsuf emrindeki gençlere dedi ki: “Ödedikleri bedeli yüklerinin içine geri koyun. Umarım ki ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar ve umarım yine gelirler (geri dönerler).”¹³⁹

يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ

“Şöyle diyorlar: ‘Hele Medine’ye dönelim, o zaman güçlü olan zayıf olanı oradan çıkaracak!’ Hâlbuki asıl güç ve izzet Allah’ındır, resulünüdür, müminlerindir; fakat münafıklar bunu bilmezler.”¹⁴⁰

إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ

“Şüphesiz Allah onu (öldükten sonra) tekrar yaratmaya (hayata döndürmeye) elbette kadirdir.”¹⁴¹

c) تَنْقُصُ

Paylarda meydana gelen eksiklik, noksanlık, azalma ve kusuru ifade eder.¹⁴² Öldükten sonra toprak; onların ciltlerini, etlerini, kanlarını, kemiklerini ve tüylerini yer (eksiltir).¹⁴³

Kelimenin kullanımıyla ilgili misal: *“Müşteri parayı az verdi (eksiltti).”* Fiyatı indirdi veya düşürdü manasında kullanılmıştır.¹⁴⁴

Bu kelime hadis-i şerifte ise şöyle geçmektedir: Sahabeler Hz. Peygamber’e (s.a.v.) yaş hurmayla kuru hurmanın satışını sorarlar Hz. Peygamber de (s.a.v.) onlara bu kelimenin geçtiği şu soruyu sorar: *Taze hurma kuruyunca eksilir mi? buyurdu. Onlar da evet deyince Hz. Peygamber bunu yasakladı.*¹⁴⁵

¹³⁹ Yûsuf, 12/62.

¹⁴⁰ Münafikûn, 63/ 8.

¹⁴¹ Târık, 86/ 8.

¹⁴² Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 652; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4523.

¹⁴³ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, IV, 110; el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 76; İbn Kuteybe, *Tefsir'ü Garibi'l-Kur'ân*, s. 417; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 404; el-Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, VII, 356; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 592; İbn Cevzi, *Tezkirâtü'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, II, 172; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII,395.

¹⁴⁴ ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, II, 299; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, III, 4523.

¹⁴⁵ Ebu Dâvud, *Sünen'i Ebî Dâvud*, Kitabü'l-Büyû', 18; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4523.

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ

“Yerin onlardan neyi eksilttiğini bilmekteyiz; bizde her şeyi saklayan bir kayıt vardır.”¹⁴⁶

وَلِتَبْلُوكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele!”¹⁴⁷

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ

عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

“Ancak kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklerden bilâhare yükümlülüklerini eksiksiz yerine getiren ve sizin aleyhinize kimseye arka çıkmayanlar müstesna; onlara verdiğiniz söze, süresi doluncaya kadar riâyet ediniz. Allah haksızlıktan sakınanları sever.”¹⁴⁸

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ

إِنِّي أَرَأَيْتُمْ بَخِيلٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ

“Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı gönderdik. Onlara şöyle dedi: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, O’ndan başka tanrınız yoktur. Ölçüyü, tartıyı eksik tutmayın. Ben sizi maddi bakımdan iyi bir durumda görüyorum; ama doğrusu hakkınızda kuşatıcı bir azap gününden de korkuyorum.”¹⁴⁹

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“Bizim yeryüzünü etrafından nasıl eksiltip durduğumuzu görmüyorlar mı? Allah hükmeder, O’nun hükmünü denetleyecek yoktur; O’nun hesaba çekmesi de hızlıdır.”¹⁵⁰

¹⁴⁶ Kâf, 50/ 4.

¹⁴⁷ Bakara, 2/155.

¹⁴⁸ Tevbe, 9/ 4.

¹⁴⁹ Hûd, 11/ 84.

¹⁵⁰ Ra’d, 13/ 41.

d) حَفِظَ

Unutmanın zıddı olan “*Hafız*” saklayan, koruyan, gözeten manasında Yüce Allah’ın isimlerindedir.¹⁵¹ Yine birine emanet verilen bir malın veya sırrın muhafazasını talep ederken de kullanılmıştır.¹⁵²

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: *وَاشْتَحَفَّظَهُ مَالًا أَوْ سِرًّا* “*Malı veya sırrı korumayı talep etti.*”, Kur’ân-ı Kerîm’i ezberleyenler içinde *حَفِظَ الْقُرْآنَ* “*Kur’ân-ı ezberledi.*” denilmiştir.¹⁵³

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

لَا يَغْرُبُ عَنْهُ (عن حِفْظِهِ) مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ

“*Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey, O’nun bilgisi dışında kalmaz.*”¹⁵⁴

Hafaza melekleri hayır ve şer bütün amelleri muhafaza ettiklerinden dolayı bu kelime ile isimlendirilmişlerdir.¹⁵⁵

وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ

“*Oysa sizi gözetleyen muhafızlar, değerli yazıcılar var.*”¹⁵⁶

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ

“*Namazlarını devamlı vaktinde ve rükûnlarına dikkat ederek titiz bir şekilde eda ederler.*”¹⁵⁷ Bu âyette ise “*Bir işi devamlı ve en güzel şekilde yapma gayretinde olma.*” manasında kullanılmıştır.¹⁵⁸

وَالَّذِينَ هُمْ لِأُفْوَجِهِمْ حَافِظُونَ

“*O müminler ki iffetlerini korurlar.*”¹⁵⁹

¹⁵¹ İsmail b. Hemmad el-Cevherî, *es-Sıhah Tâcû'l-Lugah ve Sıhahi'l-Arabiyyeh*, (Thk. Ahmet Abdulgafur Attar), Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrût, 1990, III, 1172; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, I, 200; İbn Cevzi, *Tezkirâtü'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, II, 172; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, II, 929; Muhammet Murtaza el-Hüseyin ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (Abdulkerim el-Girbavî), ysz, Kuveyt, 1983, XX, 218; Muhammet Tunci, *el-Mucemü'l-Mufasssal fi Tefsiri Garibi'l-Kur'ân-ı Kerîm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003, 138.

¹⁵² ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, I, 200; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, II, 929; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XX, 219.

¹⁵³ el-Cevherî, *es-Sıhah*, III, 1172; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, II, 929.

¹⁵⁴ Sebe, 34/ 3.

¹⁵⁵ el-Cevherî, *es-Sıhah*, III, 1172; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, II, 929; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XX, 219.

¹⁵⁶ İnfıtar, 82/ 10-11.

¹⁵⁷ Mü'minûn, 23/ 9.

¹⁵⁸ Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 163.

¹⁵⁹ Mü'minûn, 23/ 5.

قَدْ جَاءَكُمْ بِصَآئِرٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ

“Doğrusu size rabbiniz tarafından basiretler (idrak kabiliyetleri) verilmiştir. Artık kim hakkı görürse faydası kendine, kim de kör olursa zararı kendinedir. (De ki:) Ben üzerinize bekçi değilim.”¹⁶⁰

قَالَ هَلْ أَمْنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمْنُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِن قَبْلُ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

“Ya’kub dedi ki: “Daha önce kardeşi Yusuf hakkında size ne kadar güvendiyseniz, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! En iyi koruyucu Allah’tır. O acıyanların en merhametlisidir.”¹⁶¹

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ

“Namazların gereklerini titizlikle yerine getirenler.”¹⁶²

e) مَرِيحٌ

Karışıklık, düzensizlik, tutarsızlık, kararsızlık, salmak, mera, mercan, dumansız ateş gibi manalara gelir.¹⁶³ Müşrikler Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bazen sihirbaz bazen şair bazen mecnun derken bazen de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) getirmiş olduğu hakikatlere saldırıyor ve bunlar başkası tarafından öğretilmiş ustureler diyorlardı. Kur’ân ne dedikleri belli olmayan müşriklerin bu tutarsız hallerini “مَرِيحٌ” lafzıyla ortaya koymuştur.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: مَرِيحٌ أَمْرُ النَّاسِ وَ مَرِيحٌ الدِّينُ “İnsanların işleri birbirine karıştı. Ve yine inançları da karıştı.”, المَرِيحُ أَرْضٌ ذَاتُ كَلٍّ تَزَعَىٰ فِيهَا الدَّوَابُّ “Çimenli merada hayvanlar otlar.”¹⁶⁴ Bu cümlede açık arazi veya mera manasında kullanılmıştır.¹⁶⁵ Zayıf birinin parmağında yüzük oynayıp düzensiz durduğunda مَرِيحٌ

¹⁶⁰ En’âm, 6/ 104.

¹⁶¹ Yûsuf, 12/ 64.

¹⁶² Me’âric, 70/ 34.

¹⁶³ İbn Kuteybe, *Tefsir’ü Garibi’l-Kur’ân*, s. 417; et-Taberî, *Tefsiru’t-Taberî*, XXI, 405; ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân ve İrâbuhu*, V, 42; el-Cevherî, *es-Sihah*, I, 340; el-Başani, *el-Garib fi’l-Kur’ân*, VI, 1739; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Umde fi Garâibi’l-Kur’ân*, 279; ez-Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, II, 202; İbn Cevzi, *Tezkirâtü’l-Erib fi Tefsiri’l-Garib*, II, 173; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 601; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, VI, 4168; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, VI, 207; Tunci, *el-Mucemü’l-Mufassal fi Tefsiri Garibü’l-Kur’ân-ı Kerim*, 448.

¹⁶⁴ İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, VI, 4168.

¹⁶⁵ el-Cevherî, *es-Sihah*, I, 340; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, VI, 4168

denilmiştir.¹⁶⁶ Araplar bu kelimeyi “salmak” manasında da kullanmışlardır. *مَرَجْتُ الدَّابَّةَ “Hayvanı saldım.”*¹⁶⁷

Bu kelime hadis-i şerifte ise şöyle geçmektedir:

خُلِقَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ نُورٍ، وَخُلِقَ الْجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ، وَخُلِقَ آدَمُ مِنْمَا وَصَفَ لَكُمْ.

*“Melekler nurdan, cinler dumansız ateşten, insanlar ise Kur’ân’ın size anlatmış olduğu şeyden yaratıldı.”*¹⁶⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır;

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ

*“Ayrıca bunlar gerçeği kendilerine geldiğinde hemen yalanladılar; tam bir tutarsızlık içindeler.”*¹⁶⁹

وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَّارٍ

*“Cinleri de yalın (dumansız) ateşten yarattı.”*¹⁷⁰ Allah (c.c.) cinleri nârın siyahının karıştığı bir alevden veya dumansız bir ateşten yaratmıştır.¹⁷¹

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ

*“O, birbirine kavuşmak üzere iki denizi salıverdi.”*¹⁷²

كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ

*“Sanki onlar yakut ve mercandır.”*¹⁷³

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا

*“Biri tatlı ve susuzluğu giderici, diğeri tuzlu ve acı olan iki denizi karışacak şekilde salıveren ve ikisi arasına bir engel, aşılmaz bir perde koyan O’dur.”*¹⁷⁴

¹⁶⁶ Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 601; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, II, 202; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4168.

¹⁶⁷ el-Cevherî, *es-Sihah*, I, 341; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VI, 207.

¹⁶⁸ Müslim, *Zühd*, 60.

¹⁶⁹ Kâf, 50/5.

¹⁷⁰ Rahmân, 55/ 15.

¹⁷¹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VI, 207; Tunci, *el-Mucemü'l-Mufasssal fî Tefsiri Garibü'l-Kur’ân-ı Kerim*, s. 448.

¹⁷² Rahmân, 55/ 19.

¹⁷³ Rahmân, 55/ 58.

¹⁷⁴ Furkân, 25/ 53.

f) فُرُوجٌ

Yarık, yırtık, gedik, çatlak, arası açık, açmak, ayırık, gidermek, rahatlamak, kurtulmak, iffet, namus, piliç gibi manalara gelir.¹⁷⁵

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: فَرَجَ اللهُ الْعَمَّ “Yüce Allah sıkıntını gidersin.” manasında dua cümlesi olarak kullanılmıştır.¹⁷⁶ “Açık kapı.”¹⁷⁷ جاء ,

رجلٌ فَرَجَ بَيْنِي وَبَيْنَ فُلَانٍ فَأَوْسَعْنَا لَهُ “Bir adam geldi benimle falanın arasını açtı (bozdu).”¹⁷⁸ Araplar bu kelimeyi رَجُلٌ فَرَجٌ “sır tutmayan adam.” manasında da kullanmışlardır.¹⁷⁹

Cemaat ile namaz kılariken safların sık tutulması hakkında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) buyurmuş olduğu şu hadis-i şerifte ise şöyle geçmektedir: لِلشَّيْطَانِ وَلَا تَدْرُوا فُرُجَاتٍ “Şeytana açık yerler bırakmayın.”¹⁸⁰ Diğer bir hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber’e (s.a.v.) yelerini geniş, arka kısmı yırtmaçlı ipek bir gömlek (فُرُوجٌ حَرِيرٍ) hediye edilmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) bununla namaz kıldırıktan sonra hiddetli bir şekilde hemen bunu üzerinden çıkarmış ve şöyle buyurmuştur “Bunu kullanmak muttakilere yaraşmaz.”¹⁸¹

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

“Üstlerindeki göğe bakmıyorlar mı? Hiçbir kusuru olmaksızın onu nasıl kurduk, nasıl süsledik!”¹⁸²

وَأَلَّتِي أَحْصَيْتَ فُرُجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَإِبْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ

“İffetini korumuş olan kadını da an! Ona ruhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için işaret kıldık.”¹⁸³

¹⁷⁵ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, IV,110; İbn Kuteybe, *Tefsir’ü Garibi’l-Kur’ân*, s. 417; et-Taberî, *Tefsiru’t-Taberî*, XXI, 408; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, V, 3369; Tunci, *el-Mucemü’l-Mufasssal fi Tefsiri Garibi’l-Kur’ân-ı Kerîm*, s. 362.

¹⁷⁶ el-Cevherî, *es-Sihah*, I, 333; ez-Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, II, 13; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, VI, 142.

¹⁷⁷ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, VI, 148;

¹⁷⁸ ez-Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, II, 13.

¹⁷⁹ el-Cevherî, *es-Sihah*, I, 334; Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, II, 13; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, V, 3370.

¹⁸⁰ Ebu Dâvud, *Sünen’i Ebî Dâvud*, Kitabü’s-Salat, 94; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, V, 3369.

¹⁸¹ Ebu Abdullah Muhammet b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Beytü’l-Efkar’i-Devliye, 1998, Riyad, Kitabu’s-Salat, 16.

¹⁸² Kâf, 50/ 6.

¹⁸³ Enbiyâ, 21/ 91.

وَالَّذِينَ هُمْ لِأُفُوجِهِمْ حَافِظُونَ

“O müminler ki iffetlerini korurlar.”¹⁸⁴

وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ

“Gök yarıldığında”¹⁸⁵

g) **بِهَيْجٍ**

Güzellik, sevinç, neşe, mutluluk, rahatlık gibi manalara gelir. Bir şeyin renk veya tazelik bakımından güzelliğini, ilgi çekiciliğini göze ve gönle sevinç ve sürur verişini ifade eder.¹⁸⁶

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: *“Güzel yaratılış sahibi.”*¹⁸⁷, *ذَاتُ خَلْقٍ بَهِيحٍ*, *دُرَّةٌ صَدْفِيَّةٌ عَوَاضُهَا / بَهِيحٌ مَتَى يَرَهَا يَهْلُ و*,¹⁸⁸ *رَوْضَةٌ ذَاتُ بَهْجَةٍ* *“Güzellikle dolu, sürur veren bahçe.”*¹⁸⁸, *يَسْجُدُ* *“Dalgıç sedef tanesi bulduğu zaman mutlu olur ve sevinçle haykırıp ‘La ilahe illallah’ diyerek secdeye kapanır.”*¹⁸⁹, *رَجُلٌ بَهِيحٌ* *“Mesrur adam.”*¹⁹⁰, taze ve güzel bitkiler için de *نَبَاتٌ بَهِيحٌ* denilmiştir.¹⁹¹

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır;

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَا فِيهَا رَوَاسِي وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيحٍ

“Yeryüzünü de düzledik, üzerine sarsılmaz dağlar yerleştirdik, orada her türden güzel bitkiler yetiştirdik;”¹⁹²

أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا أَلَيْهَ مَعَّ اللَّهُ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ

“Peki, gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren kim? Biz o suyla, sizin bir tek ağacını bile bitiremeyeceğiniz güzel güzel bahçeler, bağlar yetiştirmekteyiz. Allah’tan başka tanrı mı!? Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden bir gürühtür.”¹⁹³

¹⁸⁴ Mü’minûn, 23/ 5.

¹⁸⁵ Mürselât, 77/ 9.

¹⁸⁶ İbn Kuteybe, *Tefsir’ü Garibi’l-Kur’ân*, s. 417; el-Cevherî, *es-Sıhah*, I, 300; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, I, 369; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, V, 430; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 228.

¹⁸⁷ Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 81.

¹⁸⁸ ez-Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, I, 83.

¹⁸⁹ ez-Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, I, 83; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, I, 369.

¹⁹⁰ İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, I, 369; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, V, 431.

¹⁹¹ ez-Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, I, 83.

¹⁹² Kâf, 50/ 7.

h) حَبُّ الْحَصِيدِ

Ot, bitki, hububat gibi şeyleri biçmek, kesmek, sökmek, kökünü kazımak manalarına gelir.¹⁹⁴ حَبُّ “Hububat” kendi cinsinden olan الْحَصِيدِ “biçilen”(الْمَحْضُود) ism-i mef’ûlüne izafe olmuştur. الْحَبُّ الْحَصِيدُ Yani hububat, biçilendir.¹⁹⁵ Veya da الْحَصِيدِ mahzûf bir mevsufun yani زَرْعُ manasında bir şeyin sıfatıdır.¹⁹⁶

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: بِالْمِنْجَلِ عَصَدَ الزَّرْعَ وَغَيْرُهُ مِنَ النَّبَاتِ “Ekinden başka otları bile orakla kesti veya biçti.”¹⁹⁷, حَصَدَهُمْ بِالسَّيْفِ “Kılıçla onları biçti.”¹⁹⁸, وَمَنْ زَرْعَ الشَّرَّ حَصَدَ الدَّمَامَةَ “Her kim şer ekerse, nedamet biçer.”¹⁹⁹

Bu kelime hadis-i şerifte ise şu manada kullanılmıştır: Muâz b. Cebel (ö.638), Hz. Peygamber’e (s.a.v.) “Beni cennete sokacak ve cehennemden uzaklaştıracak ameli söyleyin!” dedi. Hz. Peygamber de (s.a.v.) bir kul olarak yapılması ve sakınılması gereken şeyleri saydıktan sonra dilini tutarak “Buna sahip ol!” buyurdu. Muâz b. Cebel ise “Konuştuğumuz şeylerden dolayı da mı hesaba çekileceğiz?” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

هَلْ يَكُوبُ النَّاسُ فِي النَّارِ عَلَى وَجُوهِهِمْ أَوْ عَلَى مَنَاخِرِهِمْ إِلَّا حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ

“İnsanları yüz üstü veya burunları üzerine cehenneme sürükleyen dillerinin hasadından başka bir şey midir?”²⁰⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جِبَاتٍ وَحَبِّ الْحَصِيدِ

“Gökten bereketli yağmurlar indirdik, onunla cennet gibi bahçeler ve hasat edilen tahıllar yetiştirdik.”²⁰¹

¹⁹³ Naml, 27/ 60.

¹⁹⁴ el-Cevherî, *es-Sıhah*, II, 465; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 157; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, I, 192; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, II, 894; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 28.

¹⁹⁵ İbn Kuteybe, *Tefsir'ü Garibi'l-Kur'ân*, s. 417; et-Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, XXI, 411; el-Beğavi, *Mealimu't Tenzil*, VII, 357; İbn Cevzi, *Tezkirâtü'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, II, 173.

¹⁹⁶ er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, X XVIII, 157; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI, 176.

¹⁹⁷ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, II, 894.

¹⁹⁸ Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 157; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, I, 192.

¹⁹⁹ ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, I, 192.

²⁰⁰ Ebu İsa Muhammet b. İsa b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşri ve't-Tevzî, Riyâd, 1997, Kitabü'l-İman, 8; el-Cevherî, *es-Sıhah*, II, 465; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, I, 192; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, II, 895.

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَى نَقُضُهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ

“İşte sana anlatmakta olduğumuz eski beldelerin haberleri! Kiminin izleri hala ayakta, kimi de biçilip yere serilmiştir.”²⁰²

فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ

“Biz kendilerini biçilmiş ekine, sönmüş ateşe çevirinceye kadar bu yakınmaları sürüp gider.”²⁰³

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Sonunda zulmeden kavmin kökü kesildi. Her türlü övgü, âlemlerin rabbi olan Allah’a mahsustur.”²⁰⁴

i) بَاصِقَاتٌ

Yüksek olmak, uzamak, على ile kullanıldığında üstün gelmek, üstünlük sağlamak manalarına gelir.²⁰⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.) bazen bu kelimedeki س harfini ص harfi ile değiştirerek باصقات şeklinde de okumuştur.²⁰⁶ بَسَقَ-بَسَقَ Kelimelerinin aslı tükürmek manasındaki بَزَقَ fiilidir.²⁰⁷

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: بَسَقَ الثَّجَلُ بُسُوقًا “Hurma ağacı yükseldikçe yükseldi.”, بَسَقَ فَلَانٌ عَلَى أَصْحَابِهِ “Falan arkadaşlarına üstün geldi.”, بَسَقَتِ الشَّمْسُ “Güneş yükseldi.” manalarında kullanılmıştır.²⁰⁸ Devenin yavrulamadan hemen önce memesine inen ilk tükürüğümsü süt veya ağız manasına gelen أَبَسَقَتِ النَّاقَةُ cümlesindeki أَبَسَقَتِ kelimesinin yükselmek veya uzamak manalarıyla herhangi bir ilgisi yoktur.²⁰⁹

²⁰¹ Kâf, 50/ 9.

²⁰² Hûd, 11/ 100.

²⁰³ Enbiyâ, 21/ 15.

²⁰⁴ En’âm, 6/ 45.

²⁰⁵ İbn Kuteybe, *Tefsir’ü Garibi’l-Kur’ân*, s. 418; ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbuhu*, V, 43; el-Cevherî, *es-Sihah*, IV, 1450; ez-Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, I, 61; İbn Cevzi, *Tezkirâtü’l-Erib fi Tefsiri’l-Garib*, II, 173; er-Râzî, *Mefâtihü’l-Gayb*, X XVIII, 157.

²⁰⁶ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 121; el-Alûsî, *Rûhu’l-Me’âni*, XXVI, 176.

²⁰⁷ Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 59.

²⁰⁸ el-Cevherî, *es-Sihah*, IV, 1450; ez-Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, I, 61; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, XXV, 80.

²⁰⁹ el-Cevherî, *es-Sihah*, IV, 1450; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, XXV, 80.

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manada kullanılmıştır:

وَالْتَحَلَّ بِاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نُضِيدٌ

“Birde salkım salkım meyvesiyle yükselen hurma ağaçları.”²¹⁰

j) نُضِيدٌ

Dizili, üst üste dizilmiş, sıralı, istiflenmiş, düzenli, karyola gibi manalara gelir.²¹¹

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: نَضَدْتُ الْمَتَاعَ “Eşyaları üst üste dizdim.”²¹²

رَأَيْتُ نَضْدًا مِنَ الثِّيَابِ وَ الْفُرُشِ وَوَضَعْتُهَا عَلَى النَّضْدِ “Elbiseleri ve yatakları düzenli bir şekilde üst üste gördüm ve onları karyolanın üzerine koydum”²¹³ manalarında kullanılmıştır. Yine “Üst üste veya sıra sıra kümelenmiş bulutlara” أَنْضَادُ السَّحَابِ derken, büyük kayaların üst üste durmasından dolayı dağlara da أَنْضَادُ الْجِبَالِ demişlerdir.²¹⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

وَالْتَحَلَّ بِاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نُضِيدٌ

“Birde salkım salkım (birbirine girmiş, küme küme tomurcukları olan) meyvesiyle yükselen hurma ağaçları.”²¹⁵

وَطَلْحٌ مِّنْضُودٍ

“Meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları altında.”²¹⁶

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيلٍ مِّنْضُودٍ

“Emrimiz gelince, oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine (balçıktan) pişirilip istif edilmiş taşlar yağdırdık.”²¹⁷

²¹⁰ Kâf, 50/ 10.

²¹¹ Mukatil b.Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, IV, 111; İbn Kuteybe, *Tefsir’ü Garibi l-Kur’ân*, s. 418; et-Taberî, *Tefsiru t-Taberî*, XXI, 413; el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 544; Mekki b. Ebi Talib, *el-Umde fi Garâibi l-Kur’ân*, s. 279; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 641; es-Suyûtî, *ed-Durru l-Mensûr*, XIII,619; Tuncî, *el-Mucemü l-Mufasssal fi Tefsiri Garibü l-Kur’ân-ı Kerim*, 479; ez-Zebîdî, *Tâcu l-Arûs*, IX, 225.

²¹² Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 64; ez-Zemahşerî, *Esasü l-Belâğa*, II, 278; İbn Manzur, *Lisanü l-Arab*, VI, 4453.

²¹³ ez-Zemahşerî, *Esasü l-Belâğa*, II, 278;

²¹⁴ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 544; ez-Zebîdî, *Tâcu l-Arûs*, IX, 226.

²¹⁵ Kâf, 50/ 10.

²¹⁶ Vâkıa, 56/ 29.

²¹⁷ Hûd, 11/ 82.

k) الرِّيس

Bu kavimler hakkında sahih bir haber bulunmamaktadır. Bununla beraber müfessirlerin bir takım farklı görüşleri vardır. Bu kavmin daha çok Hz. Şuayb'ın kavmi olduğu üzerinde durulmuştur. Diğer görüşler ise şöyledir: “Hz. İsa'nın kavmidir.” diyenler olduğu gibi, “Semûd kavminden kalanlar”, “Ashab-ı Uhdud” veya Habibü'n-Neccar'ın katledildiği kuyudan dolayı oraya nisbetle bu kavmin “Bî'r halkı” olduğunu söyleyenler de vardır. Bazı müfessirler de bunun bir fiil ismi olduğunu, Arapların bunu kuyu kazma işini ifade için kullandığını söylemişlerdir. Râzî'nin belirttiği gibi, bu görüşler Kur'ân'a veya sahih bir rivâyete dayanmamaktadır. Bu kavimler hakkında bilinen tek şey inkârları sebebiyle helak edildikleridir.²¹⁸

“Ress” sözlükte, herhangi bir şeyde meydana gelen az bir emare, iz veya tesir, defnetmek, gömmek, saklamak, gizlemek, sabit olmak, insanların arasını yapmak veya bozmak gibi manalara gelir.²¹⁹

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: *“Haberin birazını duydum.”*, *وَجَدَ رَسًا مِنْ حُمَى* “Onların aralarını yaptım veya bozdum.”, *وَقَدْ رَسَسْتُ بَيْنَهُمْ* “Hummanın belirtilerini hissetti.”, *رُسُ الْمَيِّتِ* “Ölü defnedildi.” manalarında kullanılmıştır.²²⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de ise şöyle geçmektedir:

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ

“Bunlardan önce Nûh kavmi, Ress ve Semûd halkı da yalanlamıştı.”²²¹

وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا

“Âd'ı, Semûd'u, Ress halkını ve bunular arasında daha birçok nesilleri de (inkârcılıklarından ötürü helâk ettik.)”²²²

²¹⁸ Mukatil b.Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, IV, 111; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 415; el-Cevherî, *es-Sihah*, III, 934; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, I, 352; er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, X XVIII, 161; İbn Aşûr, *Tefsir'üt-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 295.

²¹⁹ el-Cevherî, *es-Sihah*, III, 934; Rağîp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 258; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, I, 352; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, III, 1641.

²²⁰ Rağîp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 258.

²²¹ Kâf, 50/ 12.

²²² Furkân, 25/ 38.

l) الْأَيْكَةَ

Birbirine geçmiş sık ağaçlık olan yer, orman, sedir ağacı, misvak ağacı veya bir çeşit hurma ağaçlarının sıklıktan bir birine geçtiği yer manasına gelmektedir. Ve bu sık ağaçlı yere nispetle orada oturan halka Ashâb-ı Eyke denilmiştir. Yine Hz. İbrahim'in oğlu Medyen'le onun soyundan gelenleri ve onların buldukları mekânı ifade ettiğini söyleyenler de olmuştur. الْأَيْكَةَ Âyetindeki كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ “sık ağaçlı, orman”²²³ lafzı – بَكَّةَ ile مَكَّةَ kelimelerinde olduğu gibi- لَيْكَةَ “belde ismi” şeklinde de okunmuştur.²²⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de Ashâb-ı Eyke ve Medyen halkına Hz. Şuayb’ın gönderildiği belirtilmiştir.²²⁵

كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمُ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ

“Eyke halkı da peygamberi yalancılıkla suçladı. Şuayb onlara şöyle demişti: Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?”²²⁶

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

Medyenliler’e de kardeşleri Şuayb’ı gönderdik. “Ey kavmim! Dedi, Allah’a kul olun, âhiret gününü ümitle bekleyin; yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklık çıkarmayın!”²²⁷

İbn Kesir (ö.1373) Kur’ân-ı Kerîm’de, Hz. Şuayb için “Medyenliler’e de kardeşi Şuayb’ı gönderdik.”²²⁸ denilmesine rağmen Eyke hâlkı için bu ifadenin kullanılmamasını bu iki topluluğun farklı olduğuna ve Hz. Şuayb’ın iki farklı kavme gönderildiğine delil göstermiştir.²²⁹

m) تَتَّبِعُ :

Takip etmek, izinden gitmek, (zarar vermek için) peşine düşmek, peşine takmak, tabi olmak, uymak manalarına gelir. Yemen (Himyer) krallarına verilen ünvandır.

²²³ Şu’arâ, 26/ 176.

²²⁴ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 111; el-Cevherî, *es-Sihah*, IV, 1573; Rağîp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 38; İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, I, 190; el-Alûsî, *Rûhu’l-Me’âni*, XXVI,177; Tunci, *el-Mucemü’l-Mufasssal fî Tefsîri Garibü’l-Kur’ân-ı Kerim*, s. 51; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, XXVII, 54.

²²⁵ A’râf, 7/85; Hûd, 11/ 84; Ankebût, 29/ 36; Şuarâ, 26/ 176- 189.

²²⁶ Şuarâ, 26/ 176-177.

²²⁷ Ankebût, 29, 36.

²²⁸ A’râf, 7/85; Hûd, 11/ 84; Ankebût, 29, 36.

²²⁹ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VI, 158.

Onlara bu isim, krallıkta art arda gelip, yönetimde birbirlerini izlemelerinden dolayı verilmiştir. Yine gölge manasına geldiği ve bir kuş türü olduğu da belirtilmiştir.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: سِرْتُ فِي إِثْرِهِ “Peşinden veya izinden gittim.”, أَتَبَعْتُ عَلَيْهِ “Ona tuzak kurdum veya hile yaptım” manalarında kullanılmıştır. Yine, meraya gidip gelirken anasını takip edip izleyen bir senelik yavruya تَبِيعَ, izlenen veya takip edilen anaya مُتَّبِعٌ, ardından yürüdüğü bir topluluğa kavuşup onlara karışan kişiye de تَبِعْتُ الْقَوْمَ تَبَعًا denilmiştir.²³⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ

“Eykeliler ve Tübba kavmi de (yalanlamışlar), hepsi peygamberleri yalancılıkla suçlamışlardı; sonunda onları uyardığım şey başlarına geldi.”²³¹

فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Kim benim gönderdiğim rehberine uyarsa artık onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir.”²³²

قَالُوا أَنْتُمْ لَكُمْ وَالَّتِي لَكُمْ وَالَّتِي لَكُمْ

Şöyle cevap verdiler: “Seni toplumun en aşağı kesiminin izlediğini göre göre sana iman eder miyiz?”²³³

قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِ مَعًا غُلَامًا رُشْدًا

“Mûsâ ona , ‘Senin öğrendiğin doğruya ulaştıran bilgidan bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?’ dedi.”²³⁴

وَأَتَّبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ

“Bu dünyada onların peşine lâneti taktık, kıyamet gününde de bunlar kınanmış kimselerden olacaklardır.”²³⁵

²³⁰ el-Cevherî, *es-Sihah*, III, 1189; el-Başani, *el-Garib fi l-Kur’ân*, I, 246; Rağıp el-İsfahânî, *el-Müfredat*, I, 93-94 İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, I, 416- 419.

²³¹ Kâf, 50/ 14.

²³² Bakara, 2/ 38.

²³³ Şu’arâ, 26/ 111.

²³⁴ Kehf, 18/ 66.

n) وَعِيد :

Söz vermek, vaat etmek, taahhüt etmek, tehdit etmek, korkutmak, azap, ceza gibi manalara gelir. Bir kısım ulema “وَعْد” kelimesinin iyilik ve kötülük için ortak kullanılabileceğini, “وَعِيد” kelimesinin ise yalnızca şer için kullanılabileceğini ifade ederken, bir kısmı da “وَعْد” kelimesinin iyilik için “وَعِيد” kelimesinin ise kötülük için kullanılabileceğini söylemişlerdir. Yine “وَعْد” fiilinin “أَفْعَلَ” vezninde (ب) harf- i ceri ile kullanıldığında şer ifade edeceğini de belirtmişlerdir.²³⁶

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller:

أوعدني بالسجن ولأداهم / رجلى ورجلى شئتة المناسم

“Beni hapis ve ayağıma pranga vurmakla korkuttu.”²³⁷

“وَعْد” Kelimesinin cemisi yoktur. “عِدَّة” Kelimesinin cemisi ise “عِدَات”tır. “عِدَّة”

Kelimesindeki “ة” ise “و” harfinin yerine gelmiştir ve izafet olduğu zaman bu “ة” düşer.

Mesela وَأَخْلَفُوكَ عِدَّ الْأَمْرِ الَّذِي وَعَدُوا cümlesindeki عِدَّ الْأَمْرِ aslında عِدَّة الْأَمْرِ dir, izafetten dolayı “ة” düşmüştür.²³⁸ Yine misal fiillerin muzârisinde (ي-و) harfleri düşer. Mesela

رَأَيْتُ أَرْضَهُمْ وَإِعْدَةً gibi.²³⁹ Araplar verimli güzel bir arazi gördüklerinde

“Onların arazilerini umut vâdedici (mümbit) buldum.” İfadesini kullanırken, “Çok sıcak veya çok soğuk olan belirli günler” için de يَوْمٌ وَإِعْدٌ ifadesini kullanmışlardır. Yine

“Erkek hayvanın kaygıdan gürlenmesi”ne de وَعِيدُ الْفَحْلِ demişlerdir.²⁴⁰

²³⁵ Kasas, 28/ 42.

²³⁶ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 111; ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, V, 43; el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 551; el-Başani, *el-Garib fi'l-Kur'ân*, VI, 2016; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 682; İbn Cevzi, *Tezkirâtü'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, II, 173; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4871- 4872; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, IX, 304; İbn Aşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 296.

²³⁷ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 551; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4872.

²³⁸ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 552; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4871

²³⁹ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 552; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4871

²⁴⁰ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 552; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4872.

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبُعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدُ

“Eykeliler ve Tübbâ kavmi de (yalanlamışlar), hepsi peygamberleri yalancılıkla suçlamışlardı; sonunda onları uyardığım şey (tehdidim) başlarına geldi.”²⁴¹

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكَرِ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ

“Onların ne dediklerini biz daha iyi biliyoruz. Sen onları zorlamakla görevli değilsin, tehdidimden korkan kimseleri Kur’ân ile uyar.”²⁴²

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

“Allah, iman edip ve iyi şeyler yapanlara söz vermiştir; onlara bağışlama ve büyük mükâfat vardır.”²⁴³

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ

“(Resûlüm!) Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah vâdinden asla dönmez. Muhakkak ki, Rabbinin nezdinde bir gün sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.”²⁴⁴

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah ise size katından bir mağfiret ve bir lütuf vadeder. Allah her şeyi ihata eden ve her şeyi bilendir.”²⁴⁵

وَعَرِضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا

Artık hepsi sıra sıra rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır. (Onlara): “Andolsun ki sizi ilk defasında yarattığımız gibi (tek başınıza) bize geldiniz. Oysa size asla bir buluşma zamanı tayin etmediğimizi sanmıştınız.”²⁴⁶

o) عَيِّي :

عَيِّي - يَعِيَا - عَيَّيَا - عَعِيَاءُ (ب-عن) Harf-i cerleri ile kullanıldığında; bir şeyi yapamamak, güç

yetirememek, aciz kalmak, doğruyu bulamamak, (في) ile kullanıldığında konuşamamak,

²⁴¹ Kâf, 50/ 14.

²⁴² Kâf, 50/ 45.

²⁴³ Mâide, 5/ 9.

²⁴⁴ Hac, 22/ 47.

²⁴⁵ Bakara, 2/ 268.

²⁴⁶ Kehf, 18/ 48.

kendini ifade edememek, derdini anlatamamak gibi manalara gelirken, *أَغْيَا يُعْيِي إِغْيَاءً* yani if'âl babında ise yorulmak, bitkin düşmek, başkasını yormak veya bitkin düşürmek, aciz bırakmak, başarısız kılmak gibi manalara gelir.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: *عَيَّ بِأَمْرِهِ* “O iş ile yoruldu.”, *عَيَّ بِأَمْرِهِ* “O iş ile yoruldu.”, *أَغْيَا أَلْدَاءُ الْأَطْبَاءِ* “Adam yürümekten yoruldu.”, *أَغْيَا أَلْدَاءُ الْأَطْبَاءِ* “Hastalık doktorları yordu veya aciz bırakıp başarısızlığa uğrattı.”, *عَيَّ فِي مَنْطِقِهِ عَيًّا* “Konuşmaktan aciz kaldı.” manalarında kullanılmıştır.²⁴⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

أَفَعَيَّنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ

“Düşünseler ya, ilk yaratışta acze düştük mü? Buna rağmen onlar yeni bir yaratma konusunda şüphe içindeler.”²⁴⁸

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْزِبْ عَنْهُمْ بِخَلْقِهِمْ بَقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan Allah’ın ölüleri diriltmeye de gücünün yeteceğini düşünmezler mi? Evet O her şeye kâdirdir.”²⁴⁹

p) لَبَسٌ :

لَبَسٌ - يَلْبَسُ - لَبَسًا Karıştırmak, karışık gelmek, zor olmak, şüpheli olmak, kuşku duymak, kesin olmamak gibi manalara gelir.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller:

لَبَسْتُ عَلَيْهِ الْأَمْرُ “İşler karma karışık, onun kafasını karıştırdım.”, *لَبَسْتُ عَلَيْهِ الْأَمْرُ* “İşler karma karışık, içinden çıkılmaz hale geldi.”

لَبَسَ يَلْبَسُ لَبَسًا Bir şeyi giymek, örtmek, beraber olmak manalarına gelir.

²⁴⁷ İbn Kuteybe, *Tefsir’ü Garibi’l-Kur’ân*, s. 418; el-Cevherî, *es-Sıhah*, VI, 2442; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 462; ez-Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, I, 691; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 594; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, IV, 3201; Ebû’s-Suûd b. Muhammed el-İmâdî el-Hanefî, *İrşadü’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâye’l-Kitabi’l-Kerîm*, (Thk. Abdulkâdir Ahmet Atâ), Mektebetu’r-Riyâzi’l-Hadîse, Riâd, 1997, V, 187; İbn Aşûr, *Tefsirü’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVI, 297.

²⁴⁸ Kâf, 50/ 15.

²⁴⁹ Ahkâf, 46/ 33.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller:

فُلَانٌ قَدْ لَبَسَ النَّاسَ “Bu elbiseyi bir kere giydim.”، مَا لَبَسْتُ هَذَا الثَّوْبَ إِلَّا لَبَسَةً وَاحِدَةً
“Falan insanlarla beraber yaşadı.”، لَا يَبَسُ فُلَانًا حَتَّى عَرَفَ دِحْلَتَهُ “Falanla içini bilecek
kadar samimi oldu.”، لَبَسَ لَهُ أُذُنَيْهِ “Ona kulaklarını tıkadı, duymazdan geldi” manalarında
kullanılmıştır.

Bir şey tamamen kaplanıp örtülmüşse لَبَسَ denilmez أَلْبَسَ denilir. Mesela yer
tamamen yeşille örtüldüğü zaman اَلْبَسَتْ اَلْأَرْضُ denilir. Veya semayı bulutlar
tamamen kapladığı zaman اَلْبَسَتِ السَّمَاءُ السَّحَابَ denilir. Fakat لَبَسْنَا اللَّيْلُ denilmez.²⁵⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

أَفَعَيَّنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ
“Düşünseler ya, ilk yaratışta acze düştük mü? Buna rağmen onlar yeni bir
yaratma konusunda şüphe içindeler.”²⁵¹

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ
“Bilerek hakkı bâtil ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin.”²⁵²

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبَسُونَ
“Eğer peygamberi bir melek kılsaydık muhakkak ki onu insan suretine sokar
onları yine düşmekte oldukları kuşkuya düşürürdük.”²⁵³

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ
“İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte
güven onlarıdır ve onlar doğru yolu bulanlardır.”²⁵⁴

²⁵⁰ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 112; İbn Kuteybe, *Tefsir’ü Garibi’l-Kur’ân*, s. 418; el-Cevherî, *es-Sihah*, III, 973; Rağıp el-İsfahânî, *el-Müfredat*, II, 576; ez-Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, II, 155; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 594; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, V, 3986-3987; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, XVI, 466; İbn Aşûr, *Tefsirü’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVI, 298.

²⁵¹ Kâf, 50/ 15.

²⁵² Bakara, 2/ 42.

²⁵³ En’âm, 6/ 9.

²⁵⁴ En’âm, 6/ 82.

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوْءَاتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ
يَذَكَّرُونَ

“Ey Âdemoğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takvâ elbisesi... İşte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın âyetlerindedir. Umulur ki düşünüp öğüt alırlar.”²⁵⁵

Bu âyette takvâ, temsil ve teşbih yolu ile günah duygularını örtüp kapatan, günah işlemeyi önleyip ruhu tezyin eden bir fazilet olarak sunulmuştur. Yani üzerimizdeki elbise bedenimizi koruyup süslediği gibi takvâ elbisesi de ruhumuzu sararıp solmadan koruyacak ve onu süsleyerek kötü duygu ve düşüncelerden muhafaza edecektir.²⁵⁶

هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ

“Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz”²⁵⁷

İnsanı birçok kötülükten muhafaza edip uzaklaştıran, çirkinliklerini örten şeye لباس denir. Bu âyette eşler de birbirlerini çirkin işler yapmaktan alıkoyup engelledikleri için teşbihle elbiseye benzetilmiş ve dolayısıyla eş, eşe elbise kılınmıştır. Bu yüzden eşe لباس denilmiştir.²⁵⁸

1.5. Önemli Kavramlar

a. Kur'ân

İشتقراً الجملاً, Sözlükte okumak, tilavet etmek قَرَأْتُ الْكِتَابَ, tahkik etmek, araştırmak قَرَأْتُ الشَّيْءَ فُرَانًا, toplamak, bir araya getirmek قَرَأْتُ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَأَقْرَأَكَ, selam söylemek veya iletmek قَرَأْتُ الْمَرْأَةَ الْمَرْأَةَ, anlamak قَرَأْتُ الْمَرْأَةَ, veba قَرَأْتُ الْمَرْأَةَ, çok ibadet eden قَرَأْتُ الْمَرْأَةَ, vakit قَرَأْتُ الْمَرْأَةَ, yaklaşmak, yakın olmak قَرَأْتُ الْمَرْأَةَ, dönme قَرَأْتُ الْمَرْأَةَ gibi manalara gelir.²⁵⁹

²⁵⁵ A'râf, 7/ 26.

²⁵⁶ Komisyon, Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, II, 514.

²⁵⁷ Bakara, 2/ 187.

²⁵⁸ Rağıp el-İsfahanî, el-Müfredat, II, 576.

²⁵⁹ el-Cevherî, es-Sihah, I, 64; İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, V, 3563;

القرآن Kelimesi hakkında hemzeli veya hemzesiz olmak üzere iki farklı görüş vardır. Şâfiî (ö.820), Ferrâ, Eş'arî (ö.935-36) gibi bazı âlimler hemzesiz olduğunu söylerken, Zeccac ve Lihyânî (ö.830) gibi bazı âlimler de hemzeli olduğunu söylemişlerdir.²⁶⁰

Şâfiî'ye göre: Kur'ân kelimesi başka bir kelimedenden türemediği gibi hemzeli de değildir. Lam-ı tarif olan ال ile marife kılınarak Hz. Muhammed'e indirilen kitaba القرآن isim olmuştur. Eğer قرأ'den türemiş olsaydı okumak manasına geldiği için okunan bütün kitaplara Kur'ân denilirdi. Nasıl ki Hz. Musâ'ya verilen kitaba Tevrat, Hz. İsa'ya verilen kitaba İncil denmiştir, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verilen kitaba da Kur'ân denilmiştir.

Ferrâ'ya göre ise Kur'ân kelimesi, sûrelerin, âyetlerin, harflerin birbirine bağlı, birleşik, benzer, delil manasına gelen قَرَيْنَه kelimesinin cemisi olan قَرَائِن'den türemiştir. Ve burada hemze görülmediği gibi aslî harf olan ن'da ortaya çıkmıştır. Hemze ise ي'nin yerine gelmiştir.

Eş'arî'ye göre ise Kur'ân kelimesi sûre ve âyetleri birbirine yaklaştırıp birleştirmek, ilave etmek, eklemek manasındaki قَرَنَ fiilinden türemiştir ve hemzesizdir.

Zeccac'a göre ise Kur'ân kelimesi, فعلان vezninde, geçmiş kitapların meyvelerini kendinde toplayıp bir araya getiren, kıssaları, emirleri ve nehiyleri, vâ'd ve va'dleri tazammun edip toplayan, bir araya getiren manasındaki الْقَرْءُ kelimesinden türemiştir ve hemzelidir. Bazen de bu hemzenin tahfif için hafzedilebileceğini söylemiştir. - قُرْآنٌ - قَرَيْتُ -

قَارٍ

Lihyânî'ye göre ise, Kur'ân kelimesi, رجحان-غفران vezninde, mehmuz masdar ve تاء "okumak" manasında قَرَأَ fiilinden türemiştir. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verilen kitap, ism-i mef'ûl olan مَقْرُوءٌ'dur. Fakat القراءة mastarının müradifi olan القرآن ile

²⁶⁰ ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân* I, 177; es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 169; ez-Zurkânî, *Menahilu'l-İrfan fî Ulumi'l-Kur'ân*, I, 15; Subhi es-Salih, *Mebahis fî Ulumi'l-Kur'ân*, s.16; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.31.

isimlendirilmiştir. Tercih edilen görüş de budur. إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ

“Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir. O halde biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et.”²⁶¹ Bu âyet de gösteriyor ki Kur’ân kelimesi قَرَأَ filinden türemiş ve masdar manasından alınarak, masdarın ism-i mef’ûl manasını taşıyan ve Hz. Peygamber’e (s.a.v.) indirilen mucîz kelâmın ismi olmuştur.²⁶²

Kur’ân için bazı tarifler yapılmıştır. Bu tarifler içerisinde hepsini içine alan, üzerinde nuhâtın, fukahanın ve usulcülerin ittifak ettiği en meşhur tarif ise şudur: “Kur’ân, Yüce Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed’e peyder pey indirilen, Mushaflarda yazılan, tevâtürle naklolunan, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır.”²⁶³

Kur’ân-ı Kerîm’in diğer isimlerine gelince en çok kullanılan ve meşhur olan Kur’ân’dır. Bununla beraber yine Kur’ân’da geçen birçok isim ve vasıf zikredilmiştir. Kur’ân’ın isimleri hakkında Harrâfî (ö.1262) 90 küsür isim zikretmiştir. Kâdî Ebu’l-Meâli Azîz b. Abdümelik (ö.767) ise, Yüce Allah’ın Kur’ân’ı 55 isimle tesmiye ettiğini bildirmiştir. Bu isimlerden en meşhurları şunlardır: Kur’ân, Kitab, Kelam, Nûr, Hüdâ, Furkân, Şifâ, Zikr, Mesânî, Mübîn, Müheymin, Mecid, Hablullah, Hikmet, Mev’ize, Rûh, Aziz, Tenzil, Belağ, Beşîr.²⁶⁴

Yüce Allah’ın bu sûreye Kur’ân’a yemin ederek başlaması ile sûreyi “Kur’ân ile öğüt ver” buyurarak bitirmesi Kur’ân’ın bizler için ne kadar ehemmiyetli olduğunu göstermektedir. Ona samimi bir şekilde inanıp kulak verenler en güzel şekilde istifade ederek hem kendi karanlık devirlerini aydınlatmış hem de çağ açıp çağ kapayarak kendinden sonra gelenlerin yolunu aydınlatmıştır. Kur’ân sadece indiği dönemin toplumuna değil, kıyamete kadar tazeliğini ve ehemmiyetini muhafaza ederek, bütün insanlara hitap edecek ve ufuk açıcı, yol gösterici rehberliği ile diğer ilimleri bağrına basan munis bir dost olarak kendisine kulak verenlerin hem dünyasını hem de âhiretini

²⁶¹ Kıyâmet, 75/ 17-18.

²⁶² ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulûmi’l-Kur’ân* I, 179; es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 169; ez-Zurkânî, *Menahilu’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 15-16; Subhi es-Salih, *Mebahis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s.17; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.32.

²⁶³ Subhi es-Salih, *Mebahis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s.18.

²⁶⁴ ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulûmi’l-Kur’ân* I, 273; es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 170; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 34.

mamur edecektir. İnsanın iç huzuru Kur’ân’la irtibatına bağlı olduğu gibi gerek ailevî gerekse içtimaî huzuru da bu irtibatla doğru orantılıdır. Çünkü Kur’ân ve sünnet, insanın kendi şahsına, ailesine, topluma ve çevresine karşı bir takım görevlerinin olduğunu hatırlatır. Ve bu görevler insanın kendi iç dünyasıyla barışık ve mutlu olmasını sağladığı gibi, aile ve toplum huzurunu da temin eder. Bu görevlere riâyet edildiği ölçüde toplumsal huzur, maddi ve manevi inkişaf gerçekleşir.²⁶⁵

b. Münzir

نَذَرَ Yapmakla mükellef olmadığı bir şeyi, başka bir şeyin gerçekleşmesi karşılığında kendi üzerine zorunlu kılmak, adamak, tahsis etmek anlamına gelir. نَذَرْتُ لِلَّهِ “Allah(c.c.) için bir şeyi adadım.” نَذَرَ İse bir şeyden sakınmak, tedbirli olmak, dikkatli olmak anlamına gelir. نَذَرَ الْقَوْمَ بِالْعَدُوِّ “Kavim düşmanlarına karşı tedbir aldı.”

أَنْذَرَ Fiiline gelince bu içerisinde korku barındıran haber, bildiri, ikaz, uyarı, tenbih gibi manalara gelir. مُنْذِرٌ Ve نَذِيرٌ kelimeleri de bu fiillerden türemiş uyarıcı, uyarıcı, ikaz eden, tenbih eden, korkutan manalarına gelen ism-i fâildir.²⁶⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir yerde Yüce Allah’ın sıfatı olarak geçerken diğer yerlerde peygamberlerin sıfatı olarak geçmiştir. حَمَّ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ “Hâ-Mîm. Apaçık olan Kitab’a andolsun ki, biz onu (Kur’ân’ı) mübarek bir gecede indirdik. Kuşkusuz biz uyarıcıyızdır”.²⁶⁷ Yüce Allah’ın sıfatı olarak geldiğinde kullarının leh ve aleyhlerinde olan hal ve hareketlerini, neticeleriyle bildirip haber vermesi ve onları azabıyla korkutarak sakındırması anlamına gelir. Daha çok, peygamberlerin sıfatı olarak تَبَشِيرٍ “müjdeleme” lafzıyla birlikte kullanılmıştır. Bu hem Kur’ân’ın hem de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) insanları hak dine davet ederken tebliğde kullanmış olduğu bir yöntemdir. Çünkü insanlara gerekli olan bilgiler verildikten sonra onları bu bilgiler doğrultusunda harekete geçirip gayeye ulaştıracak olan yerine ve zamanına göre bazen korku bazen de müjdedir. Bir işin yapılmasını veya terkedilmesini

²⁶⁵ Komisyon, Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB Yayınları, Ankara, 2015, s.386.

²⁶⁶ el-Cevherî, *es-Sıhah*, II, 825; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 630; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, II, 261; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4390.

²⁶⁷ Duhân, 44/ 1-3.

temin edecek olan korku ve uyarının etkisi müjdeden daha çoktur. Çünkü insan menfaat elde etmekten daha çok zararı defetmek için uğraşır.²⁶⁸

Burada ölçü de bizim için önemlidir. Ne tamamıyla insanları ümitsizliğe sevk edecek kadar çok korku ne de insanları rehavete sürükleyecek kadar çok müjde verilmelidir. Bizim için en güzel örnek yine Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onun getirmiş olduğu Kur'ân'ın kendisidir. Birçok sûrede cehennem o ürpertici halleri haber verildikten sonra hemen cennet ve ehlinin durumları bildirilmiş ve böylece insan o karanlık atmosferde yalnızlığa ve korkuya terk edilmemiştir. Münzir lafzının peygamberler için sıfat olarak kullanıldığı âyetlerden birisi şudur:

رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

“(Yerine göre) müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah’a karşı bir bahaneleri olmasın! Allah izzet ve hikmet sahibidir.”²⁶⁹ Diğer âyetler için bakınız.²⁷⁰

Bazı âyetlerde²⁷¹ ise Kur'ân için kullanıldığını söyleyenler vardır.²⁷²

وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّنَذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَى لِلْمُحْسِنِينَ

“Ondan önce de bir rahmet ve rehber olarak Musâ'nın kitabı vardır. Bu (Kur'ân) da, zulmedenleri uyarmak ve iyilik yapanlara müjde olmak üzere Arap lisanıyla indirilmiş, doğrulayıcı bir kitaptır.”²⁷³

Nitekim İsrâ sûresi 9. ve 10. âyetler Kur'ân'ın bu uyarıcı ve kurtarıcı özelliğini bizlere şöyle hatırlatmaktadır:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا وَأَنَّ الَّذِينَ

لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَغْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

“Şüphesiz ki bu Kur'ân en doğru yola iletir; iyi davranışta bulunan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler. Ahirete inanmayanlara gelince, onlar için de elemli bir azap hazırlamışızdır.” Diğer âyetler için bakınız.²⁷⁴

²⁶⁸ er-Râzi, *Mefâtihü'l-Gayb*, II, 47; Hayati Hökelekli, “İnzâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXII, 358.

²⁶⁹ Nisâ, 4/ 165.

²⁷⁰ Bakara, 2/ 213; En'âm, 6/ 48; Yûnus, 10/ 73; Kehf, 18/ 56; Şuarâ, 26/ 194.

²⁷¹ Furkân, 25/ 1.

²⁷² Kur'ân Yolu, IV, 107.

²⁷³ Ahkâf, 46/ 12.

²⁷⁴ En'âm, 6/ 19; A'râf, 7/2; Enbiyâ, 21/ 45.

c. Kâfir

Örtmek, gizlemek, nankörlük etmek, kâfir olmak, inkâr etmek, tanımamak, uzaklaşmak manalarına gelen كَفَرَ fiilinden türemiş ism-i fâildir. Asıl manası ise bir şeyi örtmek ve gizlemektir. Bu nedenle tohumu toprağa gömen çiftçiye,²⁷⁵ gündüzü örtüp gizleyen geceye ve kılıcı örten kına da kâfir denilmiştir. Yine günahı kapatan iyilik için de keffâret denilmiştir.²⁷⁶ وَكَفَّرَ اللَّهُ عَنْكَ خَطَايَاكَ “Yüce Allah hatalarını örtsün.”، كَفَّرَتِ الشَّمْسُ النُّجُومَ “Güneş yıldızları örttü veya gizledi.”

Küfür imanın ve şükrün zıddıdır. Hz. Peygamber’i (s.a.v.) ve onun Yüce Allah’tan getirdiği kesin olarak bilinen şeylerin (zarûrât-ı diniyyenin) tamamını veya bir kısmını, tevatürle bize ulaşmış herhangi bir hükmün tamamını veya bir kısmını kabul etmemek, tanımamak, yalanlamak veya inkâr etmektir.²⁷⁷

Kur’ân’da birçok yerde inkâr manasında kullanılmıştır. Mesela “(Âyetlerimizi) inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüştürel gelince, işte Allah’ın, meleklerin ve tüm insanların lâneti onların üzerinedir.”²⁷⁸ Bazı yerlerde ise nankör manasında kullanılmıştır. Mesela: “O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah’ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!”²⁷⁹ Diğer âyetler için bakınız.²⁸⁰

Âlimler küfrü dört çeşit olarak ele alıp incelemişlerdir.²⁸¹

Küfr-ü İnkârî: Yüce Allah’ı, peygamberleri ve Allah’ın onlar vasıtasıyla göndermiş olduğu esasları tanımayarak kalbiyle tasdik, diliyle ikrâr etmemesidir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler.”²⁸²

²⁷⁵ Hadîd, 57/ 20.

²⁷⁶ el-Cevherî, *es-Sıhah*, II, 807; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 630; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, II, 140; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, V, 3897.

²⁷⁷ Saadettin Mesûd Ömer et-Teftâzânî, *Şerhü'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, Dâru b. Abdulhâdi Şennar, Beyrût, 2007, s. 149.

²⁷⁸ Bakara, 2/ 161.

²⁷⁹ İbrâhim, 14/ 34.

²⁸⁰ İbrâhim, 14/ 22; Hadîd, 57/ 20; Mâide, 5/ 65,89; Ankebût, 29/ 25.

²⁸¹ Ebu Mansur Muhammet b. Ahmet el-Ezherî, *Tehzibü'l-Lüga*, Dâru'l-Mısırîyye, Kahire, 1964, X, 195; el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, I, 64.

²⁸² Bakara, 2/ 6.

Küfr-ü Cühûdî: Kalp itiraf ettiği halde kişinin bilerek iman etmemesi ve diliyle de ikrara yanaşmayı inkârı tercih etmesidir.

الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ

*“Daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrat’ı) doğrulayan bir kitap gelip de (Tevrat’tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşularına dikilince onu inkâr ettiler. İşte Allah’ın lâneti böyle inkârcularadır.”*²⁸³

Küfr-ü İnâdî: Kişinin kalbiyle tasdik, diliyle ikrâr etmesine rağmen haset, şan, şöhret, makam, kavmiyetçilik, kınanma korkusu gibi duyguları aşamayıp İslâm’ı bir din olarak benimsememesidir.

Küfr-ü Nifâkî: Kişinin kalp ile tasdik etmediği halde diliyle ikrar edip zahirde Müslüman görünmeye çalışmasıdır.

d. Tebsira:

بَصَرَ Bakmak, görmek, basiretli olmak, ileri görüşlü olmak, idrak etmek, anlamak gibi manalara gelirken, بَصَرَ bir şeyi açıklamak, izah etmek, aydınlatmak, gözünü açmak, görmesini sağlamak, öğretmek gibi manalara gelir. تَبَصَّرَ İse bu fiilden türemiş mastardır. İrfan, bilgi, ilim, açıklama, aydınlatma, gözünü açma, idrak, firâset, kalp gözüyle görmek, ma’rifet, delil gibi manalara gelir. Bâsiret, kutsî bir nur ile nurlanmış kalbin kuvvesidir. Kalp o kuvve ile eşyanın iç yüzünü, manalarını ve hakikatlerini görür. Eşyanın şeklini ve dışını gören beden gözü mesabesindedir.²⁸⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de şu manalarda kullanılmıştır:

تَبَصَّرَ وَذَكَرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ

*“Allah’a yönelen her kula gönül gözünü açmak ve ibret vermek için (bütün bunları yaptık.)”*²⁸⁵

²⁸³ Bakara, 2/ 89.

²⁸⁴ Ebu’l-Hasan Alî b. Muhammet b. Alî es-Seyyid eş-Şerif Cürçânî, *Kitabü’t-Ta’rifât*, Dâru’r-Reyân li’t-Turâs, ysz, h. 1403, s. 66.

²⁸⁵ Kâf, 50/ 8.

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ

“Doğrusu size Rabbiniz tarafından basiretler (idrak kabiliyeti) verilmiştir. Artık kim hakkı görürse faydası kendisine, kim de kör olursa zararı kendinedir. Ben üzerinize bekçi değilim.”²⁸⁶

بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ

“Artık insan, mazeretlerini sayıp dökse de kendine kendisi tanıktır.”²⁸⁷ Diğer manalar için bakınız.²⁸⁸

Bu manalarla beraber basiret, kan, sert taş, zırh gibi manalara da gelmektedir. Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller:

“Bu apaçık bir delildir.”, هذه آيةٌ مُبْصِرَةٌ, “O ticareti iyi bilenlerden biridir.”, وهو من البصراء بالتجارة
“İşi izah ederek öğretti.”, بَصْرُهُ الْأَمْرَ تَبْصِيرًا وَتَبْصِرَةٌ, “Bunu bilerek kasıtlı yaptı.”, فَعَلَ ذَلِكَ عَلَى بَصِيرَةٍ,²⁸⁹

Basîr, gizli-açık, küçük-büyük, gece-gündüz her an-her şeyi gören ve hakikatini bilen manasında Yüce Allah’ın sıfatlarından. “Allah, kullarının (her halinden) haberdardır, görendir.”²⁹⁰ Diğer âyetler için bakınız.²⁹¹

Tasavvufta ise bâsiret, manevi körlüğün aksidir. Bir şeyin iç yüzüne vakıf olmak, hakikatine ermek, kalp gözü ile görmek, sezme anlamına gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de daha çok görme, hakikati keşfetme, doğru yola ulaşma, hakkı batıldan, hidâyeti dalaletten, hayrı şerden, doğruyu yanlıştan ayırma kabiliyeti manasında kullanılmıştır.²⁹²

Kur’ân, takva dairesinde yaşayanlara, “Eğer Allah’tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir anlayış verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar.”²⁹³ buyuruyor. Bununla beraber küfür, yalan, gıybet, iftira, haset, teccüs ve kin gibi olumsuz davranışları irtikâp ederek basiretini ve ferasetini yitirmiş olanlara, “Onların kalpleri

²⁸⁶ En’âm, 6/ 104.

²⁸⁷ Kıyâme, 75/ 14.

²⁸⁸ Bakara, 2/ 7; Kassas, 28/ 43; Yûsuf, 12/ 108; Câsiye, 45/ 20; Enfâl, 8/29; A’râf, 7/ 179,198; Hac, 22/ 46.

²⁸⁹ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 591; ez-Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, I, 62; Ebu Hasan Ali b. İsmâil b. Sîde, *el-Muhkem ve’l-Muhîdü’l-Âzam*, (Thk. Abdulhamit Hindâvî), Dâru’l-Kitabi’l-İlmiye, Beyrût, 2000, VIII, 315; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, I, 290.

²⁹⁰ Fâtır, 35/ 31.

²⁹¹ Bakara, 2/ 227; Âl-i İmrân, 3/ 15, 20; Mü’min, 40/44; İsr, 17/ 17; Hadîd; 57/4.

²⁹² En’âm, 6/ 50, 104; İsrâ, 17/ 72; Neml, 27/ 81.

²⁹³ Enfâl, 8/29.

vardır, onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır, onlarla göremezler; kulakları vardır onlarla işitemezler,”²⁹⁴ “Gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.”²⁹⁵ buyurarak onları “Bakar kör”²⁹⁶ diye nitelendirmiştir.

Mutasavvıflar, insanın dış dünyayı temaşa eden iki gözüne mukabil kalbin de manevi âlemleri ve hadiselerin iç yüzünü okuyan bâsiret gözünün varlığını kabul etmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: “Müminin ferasetinden sakının! Çünkü o Allah’ın nuruyla bakar.”²⁹⁷ Bâsiret sahipleri, nefis ve arzularına uyup gönül dünyalarını karartmadıkları için meydana gelen hadiselere, Yüce Allah’ın onların gönüllerine ilkâ etmiş olduğu nurla bakar ve ona göre hareket ederler. Bâsiret gözü bazı insanlarda ikrâm-ı ilahi olarak doğuştan açıktır. Fakat genel olarak olumsuz davranışlardan kaynaklanan his perdeleriyle kapalı olduğundan onu mücahede ile açmak gerekir.²⁹⁸ Bu perdeler de insanın yaşam tarzının Kur’ân’a ve sünnete uygunluğu ölçüsünde kalkar. Böyle bir şuur ve hassasiyet içinde yaşayan insana ilham, bâsiret ve ferâset kapıları da açılmaya başlar. Yüce Allah “İşte o zaman onun işiten kulağı, gören gözü, sınıksız tutan eli, yürüyen ayağı mesabesinde olur.” Hz. Peygamber (s.a.v.) hadis-i kutside bunu şöyle beyan etmektedir:

“Her kim benim velî bir kuluma düşmanlık ederse ona harp ilân ederim. Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha hoş olan bir şeyle yaklaşamaz. Kulum bana nafile ibadetlerle de yaklaşmaya devam eder. Sonunda onu severim. İşte o zaman onun işiten kulağı, gören gözü, sınıksız tutan eli, yürüyen ayağı mesabesinde olurum. Benden bir şey isterse bunu ona mutlaka veririm. Bana sığınırsa onu mutlaka korurum.”²⁹⁹ Bu hadis bizlere, inanmış bir insanın Rabbiyle ilişkisini güçlendirerek mazhar olduğu basiret ve ferâset melekesinin boyutlarını göstermektedir.³⁰⁰

Basiret ve ferâseti inkişaf ettirecek olan şeylerse; takva dairesinde yaşamak, her zaman ve her yerde Yüce Allah’ın rızasını gözetmek, haramlardan sakınıp helallerle iktifa etmek, gaflete düşmeden daima evrâd-ü ezkârla meşgul olup salih amellerle yaşamaktır. İnsan, nefsi arzular ve hevesler peşine düşüp nefsinin kölesi olduğu vakit bu kavrama yeteneğini yitirmeye başlar ve kalp gözü dediğimiz basiretini kaybeder.

²⁹⁴ A’râf, 7/ 179.

²⁹⁵ Hac, 22/ 46.

²⁹⁶ A’râf, 7/ 198.

²⁹⁷ et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, Kitabü Tefsîrül-Kur’ân, 16.

²⁹⁸ Süleyman Uludağ, “Basiret”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, 1992, V, 103.

²⁹⁹ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitabü’r-Rikâk, 38.

³⁰⁰ Komisyon, *Hadislerle İslâm*, DİB Yayınları, Ankara, 2014, I, 461.

Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.) kalbe dikkat çekmiş ve şöyle buyurmuştur: “*Vücutta bir et parçası vardır; o iyi olursa bütün beden iyi, kötü olursa bütün beden kötü olur, dikkat edin bu et parçası kalptir.*”³⁰¹

e. Zikir

ذَكَرَ Unutmanın zıddı olarak, hatırlamak, anmak, akla veya hatıra gelmek, akılda tutmak, tesbih etmek, bahsetmek, söylemek, ifade etmek, ذَكَرَهُ بِخَيْرٍ أَوْ بِشَرٍّ hayırla anmak, övmek veya zemmetmek, hakkında kötü konuşmak, erkek vb. manalara gelir. ذَكَرَ Kelimesi de bu manaları ihtiva etmekle beraber şan, şöhret, ün, itibar, dua, namaz, şükür, sena, peygamberlere verilen kitap manalarına gelirken, ذَكَرَ fiili de bu manalarla beraber nasihat, öğüt, kelimeyi müzekker yapmak gibi manalara gelir.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller:

كَمْ الذِّكْرَةُ مِنْ وَلَدِكَ؟ “Çocuklardan kaç erkek?” İhtiyacını hatırlamak için parmağına ip bağlayan adama da اسْتَذَكَرَ الرَّجُلُ denilmiştir. Ferrâ’ya göre lisanla açığa çıkıp söylenen söze الذِّكْرُ, kalbi hatırlamaya da الذِّكْرُ denilir. Cevherî ise bu iki kelimenin aynı manaları tazammun ettiğini belirtmiştir.³⁰² Genel olarak bir şeyin unutulduktan sonra hatırlanması veya bir şeyi unutmamak, koruyup muhafaza etmek manasında kullanılmıştır.³⁰³

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ

“Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin.”³⁰⁴

فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ

“Tehdidimden korkanlara Kur’ân ile öğüt ver.”³⁰⁵

³⁰¹ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitabü’l-Îmân, 39; Müslim, *Sahîhi Müslim*, Kitabü’l-Müsâkat, 20.

³⁰² el-Ezherî, *Tehzibü’l-Lüga*, X, 162; el-Cevherî, *es-Sıhah*, II, 664; İbn Sîde, *el-Muhkem ve’l-Muhîdü’l-Âzam*, VI, 787; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 237; Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, I, 314; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, III, 1507.

³⁰³ Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 237.

³⁰⁴ Bakara, 2/ 152.

³⁰⁵ Kâf, 50/ 45.

اَثُلْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ
مَا تَصْنَعُونَ

“(Resûlüm!) Sana vahyedilen Kitab’ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah’ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.”³⁰⁶

وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنْتَبِئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ

“(Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra (Yûsuf’u) hatırlayarak dedi ki: Ben size onun yorumunu haber veririm, beni hemen (zindana) gönderin”³⁰⁷

Bu son âyette ki اِدَّكَرَ aslında اِدَّتَكَرَ şeklindedir. İftial babında, fau’l-fiil ض-ض-ض ط-ط-ط harflerinden biriyle başlarsa, اِدَّتَكَرَ veznindeki ت harfi ط harfine, ز-ذ-د harflerinden biriyle başlarsa ت harfi د harfine, و-ي-ث harflerinden biriyle başlarsa, bu (ث-ي-و) harfler ت harfine dönüştürülür sonra da idğam edilir. Âyetteki اِدَّتَكَرَ kelimesinin fau’l-fiili ذ harfi ile başladığından dolayı peşine gelen ت harfi د harfine dönüştürülerek اِدَّدَكَرَ yapıldı. Mahreçleri birbirine yakın olduğu için ilk harf olan ذ harfi د harfine dönüştürüldü ve kelime اِدَّدَكَرَ oldu. Bu sefer de kelimedeki ilki sakin ikincisi müteharrik aynı cins iki harf meydana geldi. Bundan dolayı sakin olan ilk harfi, müteharrik olan ikinci harfte idğam edip şedde verdik اِدَّدَكَرَ oldu.³⁰⁸ Diğer manalar için bakınız.³⁰⁹

İstılahta ise zikir, sürekli Yüce Allah’ı anmak, hatırdaki tutmak ve devamlı onun gözetiminde olduğunu bilerek yaşamaktır. Zikir, aklın ve kalbin nuru, gözün ışığı, ruhun kuvvetidir. Zikir kalbi ihya ettiği gibi ahlakı ve fiilleri de güzelleştirerek hem yer ehlinin hem gök ehlinin sevgisini celbeder. Mümini şeytanın vesveselerinden korur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususta; “Şeytan insana haberi olmayacak şekilde gizlice sokulur. Kişi Allah’ı anmakla meşgulse geri çekilir. Zikri terk etmişse onun

³⁰⁶ Ankebût, 29/ 45.

³⁰⁷ Yûsuf, 12/ 45.

³⁰⁸ Mustafa Meral Çörtü, *Sarf*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 226.

³⁰⁹ Enbiyâ, 21/ 50; Sâd, 38/1, 8; Zuhruf, 43/ 44; Kehf, 18/ 63; Meryem, 19/ 67; Müddessir, 74/ 49.

kalbini yutuverir.”³¹⁰ buyurarak müminleri en azılı düşmanlarına karşı uyarmıştır. Allah (c.c.) ise kullarına; “*Kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur,*”³¹¹ “*Ey iman edenler! Allah’ı çokça zikredin. Ve O’nu sabah akşam anın,*”³¹² *umulur ki kurtuluşa erersiniz*”³¹³ buyurarak insanlara huzur ve kurtuluşun yollarını göstermiştir.

Zikir insanı Yüce Allaha ulaştıran en kuvvetli yoldur. Allah (c.c.) “*Öyleyse siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin*”³¹⁴ buyurarak Yüce Yaratıcı tarafından anılmak isteyen kişilere, Allah’ı çokça zikretmelerini emretmiştir. Efendimiz (s.a.v) bu durumu hadis-i kutside şöyle açıklamıştır: “*Kulum beni nasıl bilirse ben öyleyim. O beni andığı zaman onunla beraberim. O beni kendi başına anarsa bende onu kendim anarım. Eğer o beni bir topluluk içinde anarsa, ben onu daha hayırlı bir topluluk içinde anarım. O bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşıyorum. O bana bir arşın yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim.*”³¹⁵

Zikir diğer ibadetler gibi belli bir zaman ve şekille kayıtlı değildir.³¹⁶ “*Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah’ı anın. Huzura kavuşunca da namazı dosdoğru kılın; çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.*”³¹⁷ İbn Abbas bu âyetin tefsirinde şöyle buyurmuştur: “*Gece-gündüz, denizde-karada, evde-yolda, varlıkta-darlıkta, sağlıkta-hastalıkta gizli-açık, her zaman ve her yerde Allah’ı çokça zikredin.*”³¹⁸

Zikri terk etmek veya gevşeklik göstermek Müslümana yakışmayan bir davranış olduğu gibi Kur’ân’da bu davranışlar münafıklık alameti olarak gösterilmiş ve müminlerden bu hususta dikkatli olmaları istenmiştir. Allah (c.c.) “*Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah’ı da pek az hatıra getirirler.*”³¹⁹ “*Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır*”³²⁰

³¹⁰ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitabü’t-Tefsir, 114; es-Sabûni, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1212;

³¹¹ Ra’d, 13/ 28.

³¹² Ahzâb, 33/ 41,42.

³¹³ Cum’a, 62/ 10.

³¹⁴ Bakara, 2/ 152.

³¹⁵ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitabü’t-Tevhid, 15.

³¹⁶ Abdulkerim Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, (Çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, s. 301.

³¹⁷ Nisa, 4/ 103.

³¹⁸ et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, VII, 446; es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, IV, 673.

³¹⁹ Nisâ, 4/ 142.

³²⁰ Münâfikûn , 63/ 9.

buyurarak, insanı zikirden uzaklaştırabilecek geçici nimetlere dikkat çekmiş ve bu nimetleri veren Yüce Allah'ı zikretmeyi unutanların ise hüsrana uğrayacağını bildirilmiştir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) “*Rabbini zikreden kimse ile zikretmeyen kimsenin misali diri ile ölünün misali gibidir*”³²¹ buyurmuş ve Yüce Allah'ı zikretmenin insanı daima canlı tutarak çürüyüp gitmesine mani olacak en büyük ibadet olduğunu belirtmiştir.

Zikir; lisan, kalp ve beden olmak üzere üç şekilde yapılır. Lisan ve kalple yapılan zikir daha çok kelim-i tevhid, Yüce Allah'ın Şanını yüceltme, tâzim etme, noksan sıfatlardan tenzih etme, besmele, hamdele, salvele, tevbe, Kur'ân okuma, emri bi'l-maruf ve nehyi ani'l-münker gibi sözlü olan işlerdir. Bedenle yapılan zikir ise bütün uzuvların verildiği istikamette kullanılması, Yüce Allah'a itaatten ayrılmaması, nefsanî arzuların ve şeytani dürtülerden Allah'a sığınmasıdır. Kalp ile olan zikre gelince kulun, Rabbini bir an olsun hatırdan çıkarmaması, daima tefekkürle meşgul olup muhasebe içinde yaşayarak dilindeki zikri kalbine taşıyabilmesidir.³²²

Hasan Basrî'ye (ö.728) göre zikir iki çeşittir. Birincisi Yüce Allah'la kul arasında kalacak şekilde lisanla yapılan gizli zikirdir. İkincisi ise Yüce Allah'ı, haram kılıp yasakladığı şeylerle karşılaşınca hatırlamaktır. Bu ise hepsinden değerlidir.³²³ İnsan bir taraftan zikirle kalbini arındırmaya çalışırken diğer taraftan Kur'ân ve sünnete uygun bir hayat sürmeli, haramlardan sakınıp, Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirmelidir ki kalp Yüce Allah'ın nuruyla dolsun ve zikir kemale ersin.

Zikrin dereceleri ise dört kısımdır.

1. Kısım: Dilde mevcut olan zikirden kalbin istifade edememesidir. Bu hal, hiç zikretmeyen veya boş şeylerle meşgul olan dile göre elbette iyidir.
2. Kısım: Dildeki zikri kalbe taşıma çabası olarak, kalbi zikre zorlama ve kendi hali üzere bırakmamadır. Çünkü zorlama olmazsa kalp gafletten kurtulamaz.
3. Kısım: Kalbin zikirle dolup taşmasıdır. Bu halde kalp, zorlamakla başka bir şey düşünebilir.

³²¹ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitabü't-Deavât, 66.

³²² Komisyon, *Hadislerle İslâm*, II, 84;

³²³ Ebu Hamit Muhammet b. Muhammet el-Gazzâlî, *Mükâşefetü'l-Kulûb*, ysz, tsz, s. 149.

4. Kısım: Kalpten dolup taşan zikir değil, zikredilen varlığın kendisidir. Yani Yüce Allah'tır. Zikredileni sevenle, zikri seven arasında büyük bir fark vardır.³²⁴

f. Münîb

نُوبٌ Kökünden türemiş ismi fâildir. نَابٌ Birinin yerine geçmek, vekalet etmek, temsil etmek, sık sık gidip gelmek, belli aralıklarla ziyaret etmek, uğramak, (felaket, sıkıntı, musibet, dert vb.) başa gelmek, başa geçmek manalarına gelir. نُوِبٌ Birini vekil tayin etmek, نَائِبٌ vekil, temsilci, نَائِبٌ birisine yetki vermek, vekalet vermek, temsilci yapmak, sık sık gitmek veya dönmek, مُنِيبٌ ise vekalet verilen, vekil, temsilci, yönelen, tövbekar, çok yağan yağmur manalarına gelir. Bir gün bir gecelik yola ve sık sık kovanına döndüğü için bal arısına, uzağın zıddı olan yakına da نُوبٌ denilmiştir.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller:

فَالانِ فَالانِ يَنْتَابُ فُلانًا “Falanca, فُلانٌ يَنْتَابُ فُلانًا” *“Tövbe edip Yüce Allah'a yöneldi.”*, أَنَابَ إِلَى اللَّهِ *“falancanın başına bela oldu.”*³²⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de ise şu manalarda kullanımıştır:

تَبَصَّرَةٌ وَذَكَرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ “Bize yönelen her kula aydınlatıcı ve hatırlatıcı olsun هَذَا مَا تُوْعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ مِّنْ حَشِيئَةِ الرَّحْمَنِ بِالْغَيْبِ وَجَاء بِقَلْبٍ”³²⁶, *“Ve kendilerine şöyle denilecektir: ‘İşte sizlere; daima Allah'a yönelen, O'nu aklundan çıkarmayan, görmediği halde Rahman'dan çekinen ve rabbine özgü kılınmış bir kalp ile gelen kimseye vaad edilen Cennet!’*³²⁷, إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ *“İbrahim cidden yumuşak huylu, bağırtı yanık kendisini Allah'a vermiş biri idi.”*³²⁸, مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ

³²⁴ Ebu Hamit Muhammet b. Muhammet el-Gazzâlî, *Kimya'yı Saâdet*, (Çev. Ali Arslan), Merve Yayınları, tsz, s. 163.

³²⁵ Halil b. Ahmet el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn Müretteben ala Hurûfî'l-Mu'cem*, (Thk. Abdulhamit Hindâvî), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrût, 2003, IV, 275; el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, XV, 488; el-Cevherî, *es-Sihah*, I, 228; Rağîp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 657; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, II, 307; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîdü'l-Âzam*, X, 519; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, II, 4570.

³²⁶ Kâf, 50/ 8.

³²⁷ Kâf, 50/ 32,33.

³²⁸ Hûd, 11/ 75.

“Hepiniz O’na yönelerek karşı gelmekten sakının.”³²⁹, وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

“İnsanların وَإِذَا مَسَّ النَّاسُ ضُرًّا دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا آذَانَهُمْ مِنْهُ رَحِمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ başına bir sıkıntı gelince, Rablerine yönelerek O’na yalvarırlar. Sonra Allah, katından bir rahmet (nimet ve bolluk) tattırınca, bakarsınız ki onlardan bir gurup yine Rablerine ortak koşuyorlar.”³³⁰ Diğer âyetler için bakınız.³³¹

إِنَابَةٌ İnsanın günahlardan yüz çevirip samimi bir şekilde tövbe ederek ihlas ve samimiyet içinde tüm benliği ile Yüce Allah’a yönelmesidir.³³² Tasavvufî bir terim olarak ise inâbe, manevi eğitim almak isteyen kişinin bir mürşide başvurup tövbe ederek ona bağlanmasını ifade eder.³³³ Bu şekilde Allah’a yönelen kişiye ise münîb denir. Mâverdü’ye göre مُنِيبٌ iki manaya gelir. Birincisi kat’ (kesmek) manasındadır ki Allah’tan başka her şeyden alakayı kesip itaatle O’na yönelmektir. İkincisi ise rücû (dönmek) manasında, tekrar tekrar Allah’a yönelmek veya O’na dönmektir.³³⁴ Cürcânî, إِنَابَةٌ’yi üç açıdan ele almıştır. Birincisi kalbi, şüphenin karanlıklarında çıkarıp, kurtarmaktır. İkincisi her şeyden yüz çevirip, Mâlikü’l-Mülk olan Yüce Allah’a yönelmektir. Üçüncüsü ise gafletten zikre, vahşetten ünse dönmektir.³³⁵

Netice olarak inâbe, kulun masivâdan yüz çevirip geçmiş günahlarına tekrar dönmek üzere samimi bir şekilde tövbe etmesini ve bu hali bir ömür muhafaza ederek ihlâsla Yüce Allah’a yönelip kulluk etmesini ifade eder.

g. Abd

عَبْدٌ Yüce Allah’a kulluk etmek, ibadet etmek, ilah edinmek, aşırı düşkünlük, manalarına gelirken, عَبَدَ köleleştirmek, köle yapmak, itaat ettirmek, boyun eğdirmek, yolu düzenlemek, onarmak, açmak, ismin başına عَبَدَ kelimesi getirmek, ziftlemek gibi manalara gelir. عَبَدَ Bir kişinin kendini ibadete ve kulluğa adanması, köleleştirmesi gibi

³²⁹ Rûm, 30/ 31.

³³⁰ Rûm, 30/ 33.

³³¹ Sâd, 38/ 24; Mümteherine, 60/ 4; Zümer, 39/ 54.

³³² Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 657.

³³³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1993, II, 65.

³³⁴ Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammet b. Habib el-Basrî el-Maverdü, *en-Nüketü ve’l-Uyûn Tefsiri’l-Mâverdî*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiye, Beyrût, tsz, IV, 315.

³³⁵ el-Cürcânî, *Kitabü’t-Ta’rifât*, s. 55.

manalara gelirken, عَابِدٌ ibadet eden, kulluk yapan, kul, عَبْدٌ köle, esir, kul, عَبْدَةٌ cariye, köle kadın, عُبُودِيَّةٌ ise ibadet, kulluk, kölelik, boyun eğme, teslimiyet, itaat, tezellül göstermek gibi manalara gelir. عِبَادَةٌ İtaat, kulluk, bağlılık manasına gelen bu vezin, عُبُودِيَّةٌ vezninden daha mübalağalıdır ki, boyun eğip itaat etmede son noktayı ifade eder. İbâdet sadece ve sadece en büyük üstünlük, fazilet ve lütuf sahibi olan Yüce Allah'a yapılır. İse ibadet edilen, ilah, tapılan, ilahlaştırılan manalarına gelir. الْعِبَادِةُ İsmine gelince ilimleriyle temayüz etmiş, fetvalarıyla meşhur olmuş dört Abdullah'tır. Bunlar Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr'dir. Dördüncüsü ise ihtilâfıdır. Ahmet b. Hanbel ve bazı âlimlere göre Abdullah b. Amr, Hanefilere göre ise Abdullah b. Mes'ud'dur.³³⁶

Araplar “onarılmış yola” طَرِيقٌ مُعَبَّدٌ, “katranla yağlanmış deveye” بَعِيرٌ مُعَبَّدٌ, “falanı köle edindim” manasında ise عَبَّدْتُ فُلَانًا demişlerdir. Bununla beraber kibirlenmek, gururlanmak, öfkelenmek, hamiyet manalarına geldiğini söyleyenler de vardır.³³⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de “abd” kelimesi şu manalarda kullanılmıştır:

“Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz! Umulur ki, böylece korunmuş (Allah'ın azabından kendinizi kurtarmış) olursunuz.”³³⁸ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأَنْثَى, “Hüre hür, köleye karşı köle.”³³⁹ Diğer âyetler için bakınız.³⁴⁰

Abd kelimesi dört manada kullanılmıştır. Birincisi fikhî bir terim olarak “alınıp satılabilen köle” manasında kullanılmıştır. İkincisi “yaratılması bakımından kul” manasında kullanılmıştır. Bu yaratma işi de ancak Yüce Allah'a hastır başkasına nispet edilemez. Üçüncüsü “Yüce Allah'a samimi bir şekilde yönelip kulluk yapan”

³³⁶ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 505;Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.3.

³³⁷ Halil b. Ahmet, *Kitâbü'l-Ayn Müretteben ala Hurûfi'l-Mu'cem*, 2003, III, 83; el-Ezherî, *Tehzibü'l-Lüga*, II, 229; el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 502; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîdû'l-Âzam*, II, 25; Rağîb el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 415; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, I, 630; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, IV, 2776.

³³⁸ Bakara, 2/ 21.

³³⁹ Bakara,2/ 178.

³⁴⁰ Nisâ, 4/ 36; Nahl, 16/ 75; Meryem, 19/ 61, 93; Sâd, 38/ 41; İsrâ, 17/ 3;Furkân, 25/ 1, 63;Hicr, 15/ 40, 42.

manasındadır. Fazilet ve şeref bakımından üstünlük de bu guruptaki insanlara aittir. Dördüncüsü ise “dünya ve dünya malına kul olan insan” manasında kullanılmıştır.³⁴¹ Bu guruptaki insanlar hoş görülmemiş ve zemmedilmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber’de (s.a.v.) bu hususta *تَعَسَ عَبْدُ الدِّينَارِ، تَعَسَ عَبْدُ الدِّرْهَمِ، “Helak olsun dirhem’in kulu, helak olsun dinarın kulu”*³⁴² buyurmuşlardır.

İbadet kelimesine gelince; Rağıb el-İsfahanî (ö.V/XI. yüzyılın ilk çeyreği), Müfredat’ta ibadeti zorunlu ve iradi olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Zorunlu olan ibadet Yüce Allah’ın kâinatta yaratmış olduğu varlıkların, kendilerine verilen görevi boyun eğip yerine getirmeleridir. İradi olan ibadet ise Yüce Allah’ın emirlerini yerine getirme konusunda akıllı varlıkların iradeleriyle bir tercihte bulunup yerine getirmeleri veya getirmemeleridir.³⁴³

Cürcânî’ye göre ise ibâdet, Mükellefin fiillerinde Rabbi’ne tâzim olsun diye nefsin istek ve arzularına muhalif hareket edip ona uymamasıdır.³⁴⁴

Mutasavvıflara göre abd âbiddin, ubûdiyyet ise ibadetten üstündür. “Yapılması gereken ilk şey ibâdet, sonra ubûdiyyet, sonra ubûdettir.”³⁴⁵ Yüce Allah’ın rızasına nail olmak isteyen her Mümin için bunlar bir gayedir. Ve bunların inkişafı gayrete bağlıdır. Nitekim Allah (c.c.) bu hususta *“İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Ve çabasının karşılığı ilerde mutlaka görülecektir”*³⁴⁶ buyurmaktadır.

Ebu Ali Dekkâk (ö.405) ise şöyle demiştir: İbâdet ilme’l-yakîn sahibi olanlar için, ubûdiyyet ayne’l-yakîn sahibi olanlar için, ubûdet ise hakka’l-yakin sahibi olanlar içindir.³⁴⁷

Mutasavvıflar Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “abd” ve “rasûl” olmak üzere iki vasfının bulunduğunu belirtmiş ve bunlardan ilkinin ikincisinden üstün olduğunu söylemişlerdir. Bunun delili ise birinci olarak kelime-i şahadette, “abd” kelimesinin “rasûl” kelimesinden önce zikredilmesidir. İkinci olarak ise Hz. Peygamber’in (s.a.v.) *“Yüce Allah beni kul peygamber olmakla, sultan peygamber olmak arasında muhayyer*

³⁴¹ Rağıb el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II,415.

³⁴² Buhârî, *Kitabu’r-Rekaik*, 81.

³⁴³ Rağıb el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 415.

³⁴⁴ el-Cürcânî, *Kitabü’r-Ta’rifât*, s. 189.

³⁴⁵ el-Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, s. 279.

³⁴⁶ Necm, 53/ 39, 40.

³⁴⁷ el-Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, s. 280.

bıraktı, ben kul peygamber olmayı tercih ettim”³⁴⁸ hadisidir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de bazı âyetler de buna işaret etmektedir.³⁴⁹

Mutasavvıflar, âbidi hür, abdi ise kul ve köle manasında yorumlamışlardır. Hür olanlar bir ücret ve karşılık bekleyerek iş yaparlar, kul ve köle olanlarsa sadece efendilerini razı etmek için çalışırlar. Bu nedenle âbid (hür) sevap kazanıp cennete girebilmek için çalışırken abd (köle) ise Yüce Allah’ın emirlerini yerine getirir ve onun rızasından büyük bir şey olmadığını bilerek sadece ve sadece O’nun rızasını kazanmak için çalışır. Birinde Yüce Allah’ın en güzel nimetlerine nail olmak gaye iken diğesinde Yüce Allah’ın rızasına ulaşmak gayedir.³⁵⁰

Kuşeyrî (ö.1072) Risalesinde âbdiiyeti itaat etmek, boyun eğmek, tezellül manalarına almış ve şöyle demiştir: “*Başka şeylere karşı tam hür olmak için Allah’a (c.c.) tam kul olmak gerekir.*”³⁵¹ Bunun mefhumu muhalifi ise şudur Allah’a kulluktan kaçan, başka şeylerin kulu ve kölesi olur. Bu şeyler ise insanın ebedi hayatını karartacak olan bitmez tükenmez nefsanî arzu ve isteklerdir. İnsan bu arzu ve isteklerden sıyrılıp Yüce Allah’a tam manasıyla kul olduğu müddetçe hakiki hürriyeti tadacak; O’na kulluktan kaçtığı müddetçe de O’ndan başka her şeye kul ve köle olacaktır.

1.6. Belâgat Tahlîli

بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ

“*Kâfirler içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaştlar da ‘Bu tuhaf bir şey!’ dediler,*”³⁵²

Yüce Allah’ın, beşer olarak kendi içlerinden birini risaletle görevlendirmesine şaşan muannitler muayyen olduğu için Allah (c.c.) âyetin başında öncelikle onların isimlerini zikretmeden zamirle o kâfirlere işaret etti. Daha sonra ise zamirin mercii varken kâfirlerin küfürlerini tescil etmek için Yüce Allah zamir yerinde فَقَالُوا değil de ism-i zahir olarak فَقَالَ الْكَافِرُونَ buyurdu.

³⁴⁸ Nüreddin Alî b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid ve Menbau’l-Fevâid*, Dâru’l-Kütübi’l-Arâbî, Beyrût, tsz, IX, 192.

³⁴⁹ İsrâ, 17/ 1; Necm, 53/ 10.

³⁵⁰ Süleyman Uludağ, “Abd”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, I, 57.

³⁵¹ el-Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, s. 280.

³⁵² Kâf, 50/ 2.

Burada iki durum söz konusudur. Birinci görüş buradaki ف tefsir fa'sı ve هَذَا da أَتَدَا مِثْنًا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ne işaret eder. Yani kendi içlerinden birini inzâr edici olarak Yüce Allah'ın göndermesine şaşıldılar ve “Bu şaşılacak bir şey, Allah (c.c.), onun yanında inzâr edici bir melek gönderseydi ya!” dediler. İkinci görüş ise buradaki ف atif harfidir. Yüce Allah'ın, onlar için kendi içlerinden beşer bir peygamberi risaletle görevlendirmesine şaşırdıkları gibi daha sonra ahirette yeniden dirilmeye de şaşırıp hayretler içinde kalarak inanmadıklarını göstermektedir. Bu durumda هَذَا müphem olarak أَتَدَا مِثْنًا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ sözüne işaret eder:³⁵³

أَتَدَا مِثْنًا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ

“Öldükten ve toprak olduktan sonra mı (dirileceğiz)? Bu olmayacak bir dönüş!”³⁵⁴

Buradaki hemze istifham-ı inkarîdir. Kâfirler öldükten sonra yeniden dirilmeyi çok uzak gördüklerinden dolayı “Ölüp toprak olduktan sonra mı dirileceğiz?” dediler. Onlar bu sözleriyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risaletine şaşkınlıklarını ortaya koyup izhar ettikleri gibi onun bildirmiş olduğu, gelecekte kesinlikle vuku bulacak olan, yeniden dirilme, hesap, mizan, mükâfat ve mücazat gibi gaybî haberlerin de gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu söylüyor ve böylece hem Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risaletini hem de onun bildirmiş olduğu hakikatleri yalanlıyorlardı.³⁵⁵

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَّرِيحٍ

“Ayrıca bunlar gerçeği kendilerine geldiğinde hemen yalanladılar; tam bir tutarsızlık içindeler.”³⁵⁶

Buradaki جُ idrab ve intikal içindir. Kâfirler önceki âyetlerde beyan edilen şenaatlerinden, yani içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşırma ve onun getirmiş

³⁵³ et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 402; Abdullah b. Ömer b. Muhammet Nâsiruddin el-Beydâvi, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Tevîl*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, h,1418, V, 139; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 183; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI,172; İbn Aşûr, *Tefsîrü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 279; es-Sabûni, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1215.

³⁵⁴ Kâf, 50/ 3.

³⁵⁵ er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, XXVIII, 151; el-Beydâvi, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Tevîl*, V, 139; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 183; İbn Aşûr, *Tefsîrü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 279; es-Sabûni, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1215.

³⁵⁶ Kâf, 50/ 5.

olduğu haberleri taaccüple karşılayıp kabul etmemeleri gibi çirkin durumlarından, daha çirkin olan bir şeyle geldiler. O şey ise apaçık mucizelerle sabit olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetini, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ve Kur'ân-ı Kerîm'i daha ilk anda görür görmez tefekkür ve tedebbür etmeden hemen inkâr etmeleri ve yalanlamalarıdır.³⁵⁷

وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلَدَهُ قَيْتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ

“O yağmurla ölü toprağa can verdik. İşte insanların mezardan çıkışları da böyle olacak.”³⁵⁸

Bu âyette ise teşbih-i mürsel ve mücmel vardır. Ölülerin yeniden ihya edilerek kabirden çıkarılması, kurumuş ölü topraktan yağmur ile bitkilerin çıkarılmasına benzetilmiştir. Yani Allah (c.c.) yağmur indirmek suretiyle kurumuş toprakları ihya ettiği gibi bir gün hesap için kabirlerde çürüyüp toprak olmuş bedenleri de elbette yeniden ihya edecektir. Bu O'nun güç ve kudretine uzak değildir.³⁵⁹

كَذَلِكَ الْخُرُوجُ Burada insanların kabirden çıkarılması hurûc ile tabir edilirken dokuzuncu âyette bitkilerin yerden çıkarılması inbat olarak tabir edilmiştir. Maksat ise şudur: İnbatın şanını yücelterek müşriklerin uzak görmüş oldukları yeniden dirilişin daha kolay olduğunu mukayese yoluyla insanların nazarına yaklaştırmak ve daha kolay anlaşılmasını sağlamaktır.³⁶⁰ Yani dünyanın farklı yerlerinde kurumuş toprakları yağmur indirerek çeşit çeşit bitkilerle her an ihya edip donatan Yüce Allah'ın kudretini gören bir göz, nasıl olur da yeniden dirilmeyi imkânsız görebilir? Bütün mahlûkatı ilk defa emsalsiz bir şekilde yoktan var eden Yüce Allah'ın ölüleri de ihya edip bir gün kabirden çıkarması elbette mümkündür.

Yine bu âyetteki كَذَلِكَ, yukarıdaki âyette geçen ölü toprağı ihya etmeye işarettir.

Yani nasıl ki biz ölü toprağı ihya edip diriltiyoruz, öyle de çürüyüp toprak olmuş

³⁵⁷ ez-Zemahşerî; *el-Keşşaf*, V, 592; er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXVIII, 152; el-Beydâvi, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Tevîl*, V, 139; Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmet b. Mahmud en-Nesefî, *Tefsirü'n-Nesefî Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Tevîl*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrût, 1998, III, 362; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 184; İbn Aşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 284; es-Sabûni, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1215.

³⁵⁸ Kâf, 50/ 11.

³⁵⁹ ez-Zemahşerî; *el-Keşşaf*, V, 593; er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXVIII, 159; el-Beydâvi, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Tevîl*, V, 140; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Tevîl*, III, 363; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 186; İbn Aşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 295; es-Sabûni, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1215.

³⁶⁰ Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 186; İbn Aşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 295.

bedenleri ihya edip kabirlerden çıkaracağız. Bu ifade ile beraber müşarü'n-ileyh olan öldükten sonra yeniden diriltmeyi yüceltme manası da vardır.³⁶¹

1.7. Âyetlerin Tefsîriyle İlgili Diğer Hususlar

1.7.1. Kur'ân-ı Kerîm'e Yemin Edilmesi (1. Âyet)

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ

“Kâf. Şanı yüce Kur'ân'a yemin olsun!”³⁶²

يَمِينُ Sözlükte sağ taraf, sağ yan, sağ el, sağ ayak, yemin, ant, kuvvet ve bereket gibi manalara gelir.³⁶³ Terim olarak ise yemin, “Bir kişinin bir işi yapıp yapmaması veya bir şeyin doğru olup olmaması konusunda, sözünü, Yüce Allah'ın adını veya sıfatını anarak kuvvetlendirmesidir.” Yemin ya Yüce Allah'ın zatıyla veya isim ve sıfatlarından her hangi birisiyle yapılır. Cenab-ı Hak dışında hiçbir varlık üzerine yemin etmek ise caiz görülmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Yemin etmek isteyen kişi Yüce Allah'ın ismi ile yemin etsin veya sussun”³⁶⁴* buyurmuştur.

Yapılan yemin muhakkak yerine getirilmelidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da keffâreti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle âzat etmektir. Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin keffâreti işte budur. Yeminlerinize bağlı kalın.”³⁶⁵* Eğer yemin, haram kılınmış, kötü bir iş için veya fert ve toplumun düzenine zarar verip bozacak bir iş için yapılmışsa yemin yerine getirilmeyerek keffâret ödenir. Çünkü Hz. Peygamber, (s.a.v.) *“Bir kimse bir şey için yemin eder, sonra da ondan daha hayırlısını görürse, yeminini bozsun ve keffâret versin”³⁶⁶* buyurmuştur.³⁶⁷

Yüce Allah'ın ismi anılarak yapılan yemin üç çeşittir.

1) Gâmûs Yemini: Geçmişte veya şimdi meydana gelmiş bir iş veya mesel hakkında bilerek yalan yere yapılan yemindir. Büyük günah olduğundan dolayı Keffâreti yoktur. Aynı hatayı tekrar işlemek üzere samimi bir şekilde Yüce Allah'tan

³⁶¹ Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 186; İbn Aşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 295.

³⁶² Kâf, 50/ 1.

³⁶³ el-Cevherî, *es-Sıhah*, VI, 2219; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4967.

³⁶⁴ Buhârî, *Kitabü'Eymân*, 4; Müslim, *Kitabü'l-Eymân*, 1.

³⁶⁵ Mâide, 5/ 89.

³⁶⁶ Müslim, *Kitabü'l-Eymân*, 15-16.

³⁶⁷ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.695; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, 146.

af dileyip tevbe ve istiğfar etmelidir. Mesela, kişinin borcunu ödemediğini bildiği halde ödedim diye yemin etmesi, bu yemin kapsamına girer.

2) **Lağv Yemini:** Bir kişinin geçmişte veya şimdi, bir iş veya mesele hakkında doğru olduğunu zannederek yaptığı yemindir. Mesela borcunu ödemediği halde gerçekten ödediğini zannederek yapılan yemin. Konuşma sırasında yemin kastı olmaksızın ağız alışkanlığıyla yapılan yemin de yine lağv yemini. Keffâreti yoktur.

3) **Mün'akide Yemini:** Kişinin gelecekte bir işi yapmak veya yapmamak için yemin etmesidir. Mesela yarın bu işi yapacağım veya falanla artık konuşmayacağım diye kişinin yemin etmesidir. Yeminini yerine getiren kişi için bir şey gerekmez. Fakat bozan kişi için keffâret gerekir.³⁶⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde yemin vardır. Bazı usûl âlimleri bu konuda, *“Doğruyu söylediğine şüphe edilen kişiler yemini ikna için kullanır. Yüce Allah ise bundan münezzehdir.”* derken bazı usûl âlimleri de *“Yüce Allah Kur'ân'da kendi yüce ismine, peygamberlere, Kur'ân'a, meleklerle, kıyamet gününe, kâinattaki burûc, şems, kamer, necm, leyl, fecr, kuşluk vakti, asr, incir, zeytin, at gibi önemli varlıklara yemin etmiş ve Hz. Peygamber'e de yemin etmesini emretmiştir. Fakat Allah (c.c.) yemini ikna için değil farklı sebeplerden dolayı kullanmıştır. Çünkü O'nun sözlerinde hakikat dışılık söz konusu değildir.”* görüşündedirler.

Bu sebepler ise sırasıyla şöyledir:

Birinci olarak İslamiyet'ten önceki Arapların içtima-i hayatlarında yeminin çok önemli bir yeri vardır. Kur'ân indiği toplumun kültüründe bulunan bu uslûbu devam ettirmiştir.

İkinci olarak Cenab-ı Hak, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) göndermiş olduğu âyetleri bu şekilde yeminle teyit ve tekid etmiştir ve bunda garipsenecek bir durum da söz konusu değildir.

Üçüncü olarak ise Yüce Allah, Kur'ân'da sadece teyit ve tekit maksadıyla yemin etmemiştir. Bazen de o şeyin kıymetini, önemini göstermek ve kadrini yüceltmek için yemin etmiştir.³⁶⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de yapılan yeminleri iman esasları yönüyle dört grupta incelemek mümkündür.³⁷⁰

³⁶⁸ el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, IV, 273-278; İbrahim b. Muhammet b. İbrahim el-Halebî, *Mültekâ el-Ebhur*, (Thk. Süleyman Gaveci el-Elbânî), ysz, tsz, I, 312-326.

³⁶⁹ es-Suyûtî, *el-İtkan*, IV, 339; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.169.

1) Tevhide dair yeminler: “Sıra sıra dizilmiş olanlara, engellemeye çalışanlara ve anmak için okuyanlara andolsun ki; kuşkusuz ilâhınız birdir.”³⁷¹

2) Kur’ân’ın hâk olduğuna dair yeminler: “Bakın! Yıldızların yerlerine yemin ederim -ki bilseniz, bu gerçekten pek büyük bir yemindir- kuşkusuz o değeri çok yüce Kur’ân’dır.”³⁷²

3) Peygamberlerin hâk olduğuna dair yeminler: “Hikmet dolu Kur’ân’a andolsun ki sen, kesinlikle dosdoğru bir yolda yürümek üzere gönderilmiş peygamberlerden birisin.”³⁷³

4) Âhirette cezanın va’d ve va’idin olacağına dair yeminler: “Savurdukça savuranlara, yükü taşıyanlara, kolaylıkla akıp gidenlere, işleri taksim edenlere andolsun ki, size vaad edilen şey kesinlikle doğrudur ve son yargılama mutlaka gerçekleşecektir.”³⁷⁴

Allah (c.c.) üç âyette ise Hz. Peygamber’e (s.a.v.) yemin etmesini emretmiştir.³⁷⁵ O âyetlerden biri şudur: *İnkârcılar asla diriltilmeyeceklerini iddia ediyorlar. De ki: “Hayır, öyle değil! Rabbime yemin ederim ki mutlaka diriltileceksiniz ve yapıp ettikleriniz size bildirilecek. Bu da Allah’a göre kolaydır”*³⁷⁶ diğer âyetler için bakınız.³⁷⁷

Allah’tan başkası üzerine yemin etmek insanoğlu için caiz değildir. Fakat Kur’ân-ı Kerîm’de Allah (c.c.) yaratmış olduğu çeşitli mahlûkat üzerine yemin etmiştir. Bu durum ise şöyle izah edilir: Ya muzaf hazfedilmiştir *وَرَبِّ الشَّمْسِ* “Güneşi yaratan Rabb’e yemin olsun.”, *وَرَبِّ التَّيْنِ* “İnciri yaratan Rabb’e yemin olsun.” gibi. Ya Araplar bunlara değer verip tazim ettiklerinden dolayı bunlarla yemin etmişlerdir ve Kur’ân’da bu üslup üzere nazil olmuştur. Ya da kasemler, yemin edenin tazim edip üstün gördüğü değerli şeyler üzerine yapılmıştır. Allah’tan üstün hiçbir şey olmadığından dolayı Yüce Allah bazen zatına yemin ederek bazen de mahlûkatına yemin ederek bunları nazara vermiş ve kendi vahdaniyetine, kudretine dikkat çekmiştir. Çünkü her bir eser onu

³⁷⁰ es-Suyûtî, *el-İtkan*, IV, 342; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.166.

³⁷¹ Sâffât, 37/ 1-4.

³⁷² Vâkıa, 56/ 75-77.

³⁷³ Yâsîn, 36/ 2-4.

³⁷⁴ Zâriyat, 51/ 1-6.

³⁷⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.166; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s.148.

³⁷⁶ Teğâbun, 64/ 7.

³⁷⁷ Sebe, 34/3; Yûnus, 10/ 53.

meydana getiren yaratıcıya delalet eder. Mahlûku zikretmek demek, onu meydana getiren eşsiz güç ve kudret sahibi olan yaratıcıyı zikretmek demektir.³⁷⁸

Râzî, Yüce Allah'ın harf ve mahlûkat ile yapmış olduğu yeminleri şöyle tasnif etmiştir:

1) Allah (c.c.) “Necm, Asr” gibi tek bir varlığı zikrederek yemin ettiği gibi “Sâd, Kâf, Nûn” gibi tek bir harf ile de yemin etmiştir.

2) Allah (c.c.) “Duha vaktine ve geceye andolsun.” buyurarak iki varlığı zikretmek suretiyle yemin ettiği gibi “Yâ-Sîn, Tâ-Sîn, Tâ-Hâ, Hâ-Mîm” gibi iki harf ile de yemin etmiştir.

3) Allah (c.c.) “Sıra sıra dizilmiş olanlara, engellemeye çalışanlara ve anmak için okuyanlara andolsun”³⁷⁹ buyurarak üç varlığı zikretmek suretiyle yemin ettiği gibi “Elif-Lâm-Mîm, Ta-Sîn-Mîm, Elif-Lâm-Râ” gibi üç harf ile de yemin etmiştir.

4) Allah (c.c.) “Savurdukça savuranlara, yükü taşıyanlara, kolaylıkla akıp gidenlere, işleri taksim edenlere andolsun”³⁸⁰ buyurarak dört varlığı zikretmek suretiyle yemin ettiği gibi “Elif-Lâm-Mîm-Râ, Elif-Lâm-Mîm-Sâd” gibi dört harf ile de yemin etmiştir.

5) Allah (c.c.) “Tûr’a, açık sahifeler üzerine, Beytü’l-Mamûr’a, yükseltilmiş tavana, kaynayan denize andolsun”³⁸¹ buyurarak beş varlığı zikretmek suretiyle yemin ettiği gibi “Kâf-Hâ-Yâ-‘Ayn-Sâd, Ha-Mîm-‘Ayn-Sîn-Kâf” gibi beş harf ile de yemin etmiştir. Allah (c.c.) Şems sûresi hariç hiçbir sûrede beşten fazla varlığa yemin etmediği gibi okunuşunda zorluk olmasın diye beşten fazla harf ile de yemin etmemiştir.³⁸²

Kâf sûresi, Sad sûresi ile bir takım benzerlikler taşır. Bu benzerlikler ise şöyledir:

Her iki sûreye de hece harflerinden biriyle Kur’ân’a yemin edilerek başlanmış, aynı şekilde Kur’ân’ın bir öğüt olduğu belirtilerek bitmiştir. Ve iki sûrede de yemini şaşkınlık ve hayret ifade eden “bel” edatı takip etmiştir. “Sâd. Öğüt veren Kur’ân’a andolsun ki inkâr edenler, bu uyarıya kulak verecekleri yerde, tam bir gurur ve

³⁷⁸ Ebu’l-Ferec İbn el-Cevzî, *et-Tibyân fî Aksâmi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût, 1982, s.126; es-Suyûtî, *el-İtkan*, IV, 340; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.168; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s.146-147.

³⁷⁹ Saffat,37/ 1-3.

³⁸⁰ Zâriyat, 51/ 1-5.

³⁸¹ Tûr, 52/ 1-6.

³⁸² er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, XXVIII, 147.

*muhalafet duygusu içindedirler.*³⁸³ *Bu Kur'ân ise bütün âlemlere kesinlikle bir öğüt ve uyarıdır. Ve onun bildirdiklerinin gerçekliğini bir zaman sonra öğreneceksiniz.*³⁸⁴ *“Kâf. Şanı yüce Kur'ân'a yemin olsun! Kâfirler, içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşılabilirler da, ‘Bu tuhaf bir şey, öldükten ve toprak olduktan sonra mı (dirileceğiz)? Bu olmayacak bir dönüş!’ dediler.*³⁸⁵ *Onların ne dediklerini biz daha iyi biliyoruz. Sen onları zorlamakla görevli değilsin, tehdidinden korkanları ise Kur'ân ile uyar.*³⁸⁶

Sâd sûresi, iman esaslarından ilki olan tevhid üzerinde dururken *“Tanrıları tek tanrıya mı indiriyor! Bu gerçekten şaşılacak bir şey! Onların ileri gelenleri harekete geçip şöyle dediler: Yolunuzda yürüyün! Tanrılarımıza bağlılıkta direnin! İşte sizden istenen budur.*³⁸⁷ Kâf sûresi ise iman esaslarından öldükten sonra yeniden dirilme üzerinde durmuştur.

Bu iki sûre de ihtiva ettiği konular açısından münasip bir şekilde başlamış ve son bulmuştur. Sâd sûresi iman esaslarından tevhid ile başlayıp sonunda Yüce Allah'ın vahdaniyetinin delili olduğu için yaratılışın başlangıcını anlatan şu âyetle son bulmuştur: *“Hani Rabbin meleklerle demişti ki: Ben çamurdan bir insan yaratacağım.*³⁸⁸ Kâf sûresi ise öldükten sonra yeniden dirilişi açıklayan âyetlerle başlayıp haşri beyan eden şu âyetle son bulmuştur:³⁸⁹ *“Yerküre kendilerinden ayrılıp paramparça olduğu gün göz açıp kapayıncaya kadar (o seslenene yöneleceklerdir); bu bizim için çok kolay bir toplamadır.*³⁹⁰

Müfessirler Kâf'ın Yüce Allah'ın isimlerinden olduğunu ve onunla yemin ettiğini, Kur'ân'ın isimlerinden olduğunu, sûre ismi olduğunu, diğer sûrelerin başında bulunan hece harflerinden bir harf olduğunu, “dur” manasında emir olduğunu ve bununla “emir ve nehiyelerimizde dur, onları aşma” manasının kastedildiğini veya yeryüzünü kaplayan azametli bir dağ olduğunu söylemişlerdir.

Bazı sûrelere bu harflerle başlamak Kur'ân'ın üslubundandır. Kur'ân, bu üslubu zihinleri uyarmak ve muhatabın dikkatini bu harflerden hemen sonra gelecek olan hakikatlere çekmek için kullanır. Veya bir meydan okumadır. “İşte size indirmiş

³⁸³ Sâd, 38/ 1-2.

³⁸⁴ Sâd, 38/ 87-88.

³⁸⁵ Kâf, 50/ 1-2.

³⁸⁶ Kâf, 50/ 45.

³⁸⁷ Sâd, 38/ 5-6.

³⁸⁸ Sâd, 38/ 71.

³⁸⁹ er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXVIII, 145; Vehbe ez-Zuheylî, *et-Tefsîrî'l-Münîr fi'l-Akideti ve's-Şerîati ve'l-Menhec*, Dâru'l-Fîkr, Dımaşk, 2009, XIII, 609.

³⁹⁰ Kâf, 50/ 44.

olduğumuz bu mu‘cîz Kur’ân, şu hece harflerinden meydana gelmiştir. Size yardım edeceğinizi düşündüklerinizi de yanınıza alın, gücünüz yetiyorsa onun sûrelerine benzer bir sûre de siz getirin” demektir.

Buradaki kasemler أقسم fiiline müteallıktır. Yeminin cevabı hakkında mezkûr ve mahzûf olmak üzere iki görüş vardır.

Birinci olarak Basralı bazı âlimlere göre cevap mezkûrdur ve قَدْ عَلِمْنَا âyetidir. Mana ise şöyledir: “*Sair semavi kitaplardan daha şerefli, hayır ve bereketi bol, kadri kıymeti yüce olan Kur’ân’a yemin olsun ki, biz yerin onlardan neyi eksilttiğini bilmekteyiz.*” Bu âlimlere göre yeminin cevabında bulunması gereken edatlar yedi tanedir ve şunlardır: بل-لا-إن-قد-بل Bazı âlimler “burada kelimeler uzadığından, قد üzerinden yeminin cevabında bulunması gereken ل hazfedilmiş” demişlerdir.³⁹¹

İkinci olarak Kûfeli bazı âlimler “cevap mahzûftur ve yeminden sonrası, بَلْ عَجِبُوا âyeti ile أَيْدًا مِثْنَا âyeti nübüvveti ve ahireti ispat ederek buna işaret etmektedir” demişlerdir. İbn Kesîr’e göre cevap mahzûftur ve mana şöyledir: “*Sair semavi kitaplardan daha şerefli, hayır ve bereketi bol, kadri kıymeti yüce olan Kur’ân’a yemin olsun ki, sen Ey Muhammet! Elbette resulsün ve öldükten sonra dirilmek de elbette hakır.*”³⁹² Ebu Hayyan’a göre ise cevap mahzûftur ve murat edilen mana şudur: لقد

جِئْتَهُمْ مُنْذِرًا بِالْبَعْثِ فَلَمْ يَقْبَلُوا yani “*Sair semavi kitaplardan daha şerefli, hayır ve bereketi bol, kadri kıymeti yüce olan Kur’ân’a yemin olsun ki, sen öldükten sonra dirilmeyi inzâr etmekle geldin. Ama onlar kabul etmedi.*”³⁹³ Bir diğer görüşte ise أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُنذِرَ بِهِ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُنذِرَ بِهِ takdir edilmiştir. Bu durumda ise mana şöyledir: “*Sair semavi kitaplardan daha*

³⁹¹ et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XXI, 401; el-Beğavî, *Meâlimu’t Tenzîl*, VII, 355; İbn Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, VIII, 5; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 120; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 395; el-Alûsî, *Rûhu’l-Me’âni*, XXVI, 172.

³⁹² er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, XXVIII, 149; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 395; İbn Aşûr, *Tefsîrü’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVI, 277; Ahmet b. el-Emin b. Muhammet el-Emin b. Osman el-Alevî eş-Şinkîtî, *Advâu’l-Beyân fî İzâhi’l-Kur’ân’i bi’l-Kur’ân*, Dâru Âlemil-Fevâid, Mekke, tsz, VII, 681.

³⁹³ Ebû Hayyan el-Endelûsî, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 120; Ahmet Mustafa el-Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, Mustafa el-Babi’l-Halebî, Mısır, 1946, XXVI, 151.

şerefli, hayır ve bereketi bol, kadri kıymeti yüce olan Kur'ân'a yemin olsun ki, o Kur'ân'ı, insanları inzâr edesin diye sana biz indirdik.”³⁹⁴

Bazı müfessirler, “Vallahi emir kaza oldu, yerine getirildi.” manasında yorumlarken bazıları da “Emir ve nehiyelerimize uy, onları aşma, dur!” manasında yorumlamışlardır. Diğer bir kısım müfessirler ise bu âyeti “Vallahi bu Kâf'tır.” şeklinde tefsir etmişlerdir. Bu âlimlere göre yeminin cevabında bulunması gereken edatlar dört tanedir (اللام-إن-ما-لا) ve قد bu harflerden değildir.³⁹⁵

Genel olarak kasemin cevabı mahzûftur diyenler; ya ikinci âyetin tazammun ettiği manaya göre لقد ارسلنا محمدًا manasında bir şeyi takdir etmişlerdir. Ve bu durumda mana şöyle olur: “Kur'ân'a yemin olsun ki, Muhammed'i inzâr edici olarak biz gönderdik.” Ya da üçüncü âyetin tazammun etmiş olduğu manaya göre لَتَرْجِعَنَّ ve لَتُبْعَثَنَّ manasında bir şey takdir etmişlerdir ki o zaman da mana şöyle olur: “Kur'ân'a yemin olsun ki, öldükten sonra elbette diriltileceksiniz ve Rabbinize döndürüleceksiniz.”³⁹⁶

Bazı Kıraat âlimleri ق harfini telaffuz ederken çıkan “fe” sesini fetha, kesra ve damme olarak okumuşlardır. Bazıları ise الْقُرْآنِ kelimesini الْقُرَانِ şeklinde hemzesiz okumuşlardır.³⁹⁷

1.7.2. İnkârcıların Taaccüp Edilmeyecek Şeylere Taaccüp Etmeleri. (2-3. Âyetler)

بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ

“Kâfirler içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşıldılar da ‘Bu tuhaf bir şey!’ dediler,”³⁹⁸

³⁹⁴Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 120; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI,185.

³⁹⁵ Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 401- 402; İbn Atiyye, *el-Muharrer'ul Veciz*, V, 155; Zuhayli, *et-Tefsîru'l-Veciz*, s. 1021.

³⁹⁶ es-Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-Beyân*, X, 93; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Veciz*, V, 155; er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXVIII, 145-149; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 120; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI,185; İbn Aşûr, *Tefsîrü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 275.

³⁹⁷ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4413; İbn Atiyye, *el-Muharrer'ul Veciz*, V, 155; İbn Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, VIII, 5; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 120; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI, 185; İbn Aşûr, *Tefsîrü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 275.

³⁹⁸ Kâf, 50/ 2.

عَجَبُوا Buradaki zamirin kafirlere işaret ettiğini söyleyen bazı müfessirler, âyeti “Kafirler kendilerini Allah’ın azabıyla korkutan, beşer bir resulün gönderilmesine taaccüp ettiler” şeklinde tefsir etmişlerdir.

Zamirin mümin veya kâfir ayrımı yapmaksızın bütün insanlara işaret ettiğini belirten müfessirler ise âyeti şöyle tefsir etmişlerdir:

“Müminler bu durum karşısında kendi hallerini en iyi şekilde anlayabilecek beşer bir rasulün kendileri için inzâr edici olarak gönderilmesinde şaşılacak bir durum olmadığını belirterek iman ederken, melek bir rasul bekleyen kâfirlere tefekkürsüz bir şekilde hemen taaccüplerini ifade etmiş ve Allah’ın azabıyla korkutup inzâr eden kişinin melek olması gerektiğini belirterek inkâr etmişlerdir.”³⁹⁹

لَإِن جَاءَهُمْ Aslında أَن جَاءَهُمْ مُنذِرٌ مِّنْهُمْ dür. Yani inkârcılar, kendilerini Yüce Allah’ın azabıyla korkutmak için gönderilen kişinin melek değil de kendileri gibi beşer bir resul olmasına şaşırıyorlar. Yüce Allah’ın doğal olarak insanlara insanların fitratını daha iyi bilip onlarla daha iyi anlaşacak aynı fitratta beşer bir peygamber göndermesine ve bu peygamberin, insanları, Allah’ın azabıyla uyarmasına taaccüp ederek⁴⁰⁰ “Aramızdan bir beşere mi uyacağız?”⁴⁰¹, “Bu ne biçim peygamber; bizler gibi yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı!”⁴⁰² diyor ve bu şekilde şaşkınlıklarını ifade ederek Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nübüvvetini inkâr ediyorlardı. Hâlbuki bunun şaşılacak bir durum olmadığını Cenab-ı Hak şu âyetlerle ifade ediyor: “İçlerinden bir adama: İnsanları uyar diye vahyettimiz şaşılacak bir durum mudur?”⁴⁰³, “Allah meleklerden de elçiler seçer insanlardan da.”⁴⁰⁴, “Yeryüzünde yerleşip dolaşan melekler bulunsaydı elbette onlara da peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik.”⁴⁰⁵

مِّنْهُمْ Kendi içlerinden nesebini, doğruluğunu, güvenilirliğini ve adaletini bildikleri birinin hem kendisine hem inzâr ettiği hakikatlere bir an önce iman etmeleri gerekirken

³⁹⁹ İbn Atiyye, *el-Muharrer’ul Veciz*, V, 156; el-Kurtubî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, XIX,428; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 120; el-Alûsî, *Rûhu’l-Me’âni*, XXVI,172.

⁴⁰⁰ el-Kurtubî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, XIX,428; Ebû’s-Suûd, *İrşadü’l-Akli’s-Selim*, V, 183; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul, 1926, IX, 103; eş-Şevkânî, *el-Cami’ü beyne Fenneyi’r-Rivâye ve’d-Dirâye min İlmi’t-Tefsir*, V, 93.

⁴⁰¹ Kamer, 54/ 24.

⁴⁰² Furan, 25/ 7.

⁴⁰³ Yunus, 10/ 2.

⁴⁰⁴ Hac, 22/ 75.

⁴⁰⁵ İsrâ, 17/ 95.

onlar, Yüce Allah'ın onlar için bir insanı seçip inzârla görevlendirmesine taaccüp ederek “Bizi Allah'ın azabıyla korkutacak olan kişinin beşer değil de Allah'ın indinden risaletle görevlendirilmiş bir melek olması gerekirdi” diyerek inanmamışlardır.⁴⁰⁶

Yüce Allah'ın, beşer olarak kendi içlerinden birini risaletle görevlendirmesine şaşan inatçı kâfirler apaçık bir şekilde belli olup bilindiği için Yüce Allah âyetin başında عَجِبُوا buyurarak öncelikle onların isimlerini zikretmeden, zamirle o kâfirlere işaret etmiştir. Daha sonra ise zamirin mercii varken kâfirlerin küfürlerini tescil etmek için Yüce Allah zamir yerinde فَقَالُوا değil de ismi zahir olarak فَقَالَ الْكَافِرُونَ buyurmuştur. Burada iki durum söz konusudur.

Birinci görüş: Buradaki ف تefsir fa'sı ve هَذَا da مُنذِرٌ'ne işaret eder. Yani kendi içlerinden bir insanı inzâr edici olarak Yüce Allah'ın göndermesine şaştlar ve “bu şaşılacak bir şey! Allah (c.c.), onun yanında inzâr edici olarak bir melek gönderseydi ya!” dediler.

İkinci görüş: Buradaki ف atıf harfidir. Yüce Allah'ın, onların kendi içlerinden kendileri gibi beşer olan birini risaletle görevlendirmesine şaşırıp kaldıkları gibi çürüyüp toprak olmuş bedenleri yeniden diriltmesine de şaşırıp kaldıklarını göstermektedir. Bu durumda هَذَا müphem olarak şu söze işaret eder:⁴⁰⁷

أَيُّدًا مِثْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ

“Öldükten ve toprak olduktan sonra mı (dirileceğiz)? Bu olmayacak bir dönüş!”⁴⁰⁸

Bazı kıraat âlimleri bu âyetteki istifham edatını hazf edip haber cümlesi olarak okumuşlardır. Cevap ise ya إِذَا مِثْنَا وَكُنَّا تُرَابًا رَجَعْنَا daki رَجَعْنَا fiil cümlesidir ya da “fa” harfinin takdiri ile beraber رَجْعٌ بَعِيدٌ isim cümlesidir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 402; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 94; ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 591; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 120.

⁴⁰⁷ et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 402; ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 591; el-Beydâvi, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Tevîl*, V, 139; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 183; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI,172; İbn Aşûr, *Tefsîrü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 279; es-Sabûni, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1215.

⁴⁰⁸ Kâf, 50/ 3.

⁴⁰⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, V, 592; İbn Atiyye, *el-Muharrer'ul Veciz*, V, 156; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 120; eş-Şevkânî, *el-Cami'ü beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsir*, V, 95.

Âyetteki taaccüpler tekrardan ziyade takrir ifade ettiği gibi kâfirlerin inkârlarını da tekid eder.⁴¹⁰ İnkârcılar kendileri gibi bir beşerin Yüce Allah'ın azabıyla kendilerini korkutmasına taaccüp edip inanmadıkları gibi öldükten sonra yeniden dirilmenin de imkânsız ve şaşılacak bir şey olduğunu söylemiş ve bu şekilde hem istifham hem de taaccüple inançsızlıklarını tekid etmişlerdir.⁴¹¹ Yani onlar bu halleri ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetine taaccüp edip inanmadıkları gibi onun getirmiş olduğu haberlere, emir ve nehiylere de taaccüp edip inanmadılar. Onun nübüvvetini inkâr ettikleri gibi getirmiş olduğu hakikatleri de inkâr ettiler.

Hız. Peygamber de (s.a.v.) nübüvvetini kabul etmeyip inkâr edenlere “*Ey kavmim kıyamet günü yeniden dirileceksiniz ve bu yalanlamalarınızın neticesini de göreceksiniz.*” buyunca kâfirler “*Ölüp vücudumuzun her bir parçası toprağa dağıldıktan ve toprak olduktan sonra mı yeniden dirileceğiz ve seni yalanlamamızın neticesi olan bize vadettiğin azabı göreceğiz? Bu olacak şey değil! Biz öleceğiz, uzuvlarımız birbirinden ayrılacak, çürüyüp toprak olacağız ve toprakla bizim aramızda hiçbir fark bulunmadığı zaman mı biz yeniden dirileceğiz? Bu aklen ve adeten mümkün olmayan çok uzak bir dönüşür.*” diyerek, Yüce Allah'ın, çürüyüp toprak olmuş bedenleri yeniden diriltmesinin çok zor, hatta imkânsız olacağına inanıyorlardı.⁴¹² Yüce Allah onların bu inançsızlıklarını reddederek şöyle buyurdu:

*“Yerin onlardan neyi eksilttiğini bilmekteyiz; bizde her şeyi saklayan bir kayıt vardır.”*⁴¹³

1.7.3. İkna İçin Yüce Allah'ın Kudretine Dikkat Çekilmesi (4-11. Âyetler)

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ

*“Yerin onlardan neyi eksilttiğini bilmekteyiz; bizde her şeyi saklayan bir kayıt vardır.”*⁴¹⁴

Yeryüzü kendisine defnedilen bütün insanların bedenini zamanla çürüterek yiyip bitirecektir. Peygamberlerin bedenlerine gelince Cenab-ı Hak yeryüzüne onların

⁴¹⁰ Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 183; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI,172; İbn Aşûr, *Tefsir'üt-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 280.

⁴¹¹ eş-Şevkânî, *el-Cami'ü beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsir*, V, 95.

⁴¹² et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 403; Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 592; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 395; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûh'ul-Beyân*, IX, 103.

⁴¹³ Kâf, 50/ 4.

⁴¹⁴ Kâf, 50/ 4.

mübarek bedenlerini yemeyi haram kılmıştır.⁴¹⁵ Allah (c.c.), “Peygamberlerin dışında onlardan biri ölüp defnedildikten sonra yerin onların cisimlerinden neyi eksilttiğini, etlerini, kanlarını nasıl yediğini, kemiklerini nasıl çürüttüğünü, çürüyen bu cesetlerin nereye dağılıp gittiğini ve kabirlerin içinde ne hale geldiğini biz biliriz. Bu nedenle onları ihya edip tekrar hayata döndürmek bizim için hiç de zor değildir.” buyurmaktadır.

Bu âyet bizlere Yüce Allah’ın vaadini de haber vermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususta şöyle buyurmaktadır: “Sonra Yüce Allah gökten bir hayat suyu indirir ve bu sayede ölüler, bitkinin yerden bitişi gibi kabirlerinden çıkarlar. İnsan cesedi tamamen çürüyüp yok olur, ancak “acbü’z-zeneb” müstesna. İnsanlar bundan yaratılır.”⁴¹⁶ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) tohum tanesine benzettiği ve bir nevi çürümüş insan bedeninin yeniden adeta çekirdek gibi filizlenip topraktan çıkmasını sağlayacak olan tohum mahiyetindeki “acbü’z-zeneb”, “omurga kemiğinin son parçasını teşkil eden kuyruk sokumu” olarak açıklanmıştır.⁴¹⁷

İbn Abbas (r.a.) ve müfessirlerin çoğunluğu bu âyeti “*Yerin onların etlerini, kemiklerini, kanlarını, ciltlerini ve kıllarını nasıl yediğini biz biliriz.*” şeklinde tefsir etmişlerdir. Yüce Allah her şeyi kuşatan o muhit ilmiyle yerin onların cisimlerinden eksilttiği her bir zerreden haberdar olduğu gibi bütün mevcudatın isimleri, adetleri, amelleri ve mukadderatları tafsilatıyla O’nun indinde bulunan mahfuz bir kitapta kayıtlıdır da. Bu kitap şeytanlardan korunup muhafaza edildiği gibi bu kitapta bulunan şeylerin kaybolması tebeddül ve tegayyüre uğraması da asla söz konusu değildir. Hiçbir şeyin üzerinde durulmaksızın boş geçilmediği bu kitabın ismi ise Levh-i Mahfûz’dur.⁴¹⁸ Kimin nerede ve nasıl çürüyüp dağıldığını, o ezeli ve muhit ilmiyle bilen ve bunu Levh-i Mahfûz’da yazı ile sağlamlaştıran Yüce Allah’ın çürüyüp dağılmış insan bedenini yeniden bir araya toplayarak diriltmesi elbette zor bir şey değildir. İnsanı yoktan var eden Yüce Allah elbette buna kadirdir.⁴¹⁹

⁴¹⁵ Ebu Dâvud, *Sünen-i Ebî Dâvud*, Kitâbü’s-Salat, 207; Ebu Abdirrahman Ahmet b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, Mektebetü’l-Meârif li’n-Neşr ve’t-Tevzî, Riyâd, h.1418, Kitâbü’l-Cuma, 5.

⁴¹⁶ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitâbü’t-Tefsir, 78; Müslim, *Sahîhi Müslim*, Kitâbü’l-Fiten, 141.

⁴¹⁷ Ebü’s-Seâdât Mecdüddîn b. Esîrüddîn Muhammet b. Muhammet eş-Şeybânî el-Cezerî, *En-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs ve’l-Eser*, Dâru İbnü’l-Cevzî, Cidde, h.1461, s. 593-594.

⁴¹⁸ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 110; et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XXI, 404; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 592; İbn Atiyye, *el-Muharrer’ul Veciz*, V, 157; er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, XXVIII, 152; Ebû Hayyân, *el- Bahru’l-Muhît*, VIII, 120; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 395; eş-Şevkânî, *el-Cami’ü beyne Fenneyi’r-Rivâye ve’d-Dirâye min İlmi’t-Tefsir*, V, 95.

⁴¹⁹ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 227.

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَّرِيجٍ

“Ayrıca bunlar gerçeği kendilerine geldiğinde hemen yalanladılar; tam bir tutarsızlık içindeler.”⁴²⁰

بَلْ İnkarcıların önceki taaccüplerinden daha şeni olan apaçık mucizelerle sabit Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nübüvvetini ve getirmiş olduğu Kur’ân’ı tefekkür etmeden hemen inkar etmelerini ifade eder.

Âyette geçen “Hakk” kelimesinin, Kur’ân olduğunu söyleyen müfessirler olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) olduğunu söyleyenler de vardır. İnkârcılar evvela içlerinden çok iyi tanıyıp bildikleri beşer bir resulün kendilerini Yüce Allah’ın azabıyla korkutmasına taaccüp edip inkâr ettikleri gibi daha sonra da kendilerini yoktan var edip en güzel şekilde yaratan Yüce Allah’ın her şeyi kuşatan o muhit ilmiyle çürüyüp toprak olmuş bedenleri yeniden diriltmesinin mümkün olmayacağını söyleyerek bâ’si de inkâr etmişlerdir. Bununla da kalmayarak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) getirmiş olduğu en büyük mucize olan Kur’ân’ı da inkâr etmişlerdir. Onlar kendilerine gelen bu hakikatleri daha gelir gelmez ilk anda üzerinde durup düşünmeden hemen inkâr edip şaşılacak şeylere şaşıyorlardı. Hâlbuki “Hakkı” inkâr etmekle kendilerini daha karmaşık ve içinden çıkılmaz sarp yokuşlara vuruyorlardı. Hakkı terk edenin görüşü karmakarışık olduğu gibi inancı da karmakarışık oluyordu. Ne dedikleri belli olmayan o kararsız inkârcılar Hz. Peygamber’e (s.a.v.) “Bazen sihirbaz bazen kâhin bazen şair, bazen hiç beşerden resul olur mu? Melek gelmeliydi” derken bazen de “Bu Kur’ân şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!”⁴²¹ demek suretiyle kendi tutarsızlıklarını izhar ediyor ve karmakarışık bir şekilde hakkı inkâr edip karanlık ve çıkmaz sokaklarda bocalayıp duruyorlardı. Hakk’tan yüz çevirdikleri için bir türlü hakkı batıldan ayırt edemiyor ve doğru yolu da bulamıyorlardı.⁴²² Kur’ân onların bu istikrarsız sıkıntılı hallerini şu şekilde ifade etmektedir: “İçinde yörüngeleri olan göğe andolsun ki siz çelişkili sözler söylüyorsunuz.”⁴²³

⁴²⁰ Kâf, 50/ 5.

⁴²¹ Zuhruf, 43/ 31.

⁴²² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 110; et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XXI, 405; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 592; er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, XXVIII, 153; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 395; es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, XIII, 615; el-Alûsî, *Rûhu’l-Me’âni*, XXVI, 174; İbn Aşûr, *Tefsîr’üt-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVI, 284; Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, XXVI, 153.

⁴²³ Zâriyât, 51/ 8.

Âyetteki لَمَّا edatını لَمَّا şeklinde okuyanlar da olmuştur. Bu durumda “lam” harf-i cer “ma” ise ma’i mastariyedir.⁴²⁴

Daha sonra ise Yüce Allah inkârcılara, yeniden diriltmeye kadir olduğunu daha iyi anlayıp kavramaları için meseleyi müşahhaslaştırarak şöyle buyurmuştur:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ وَالْأَرْضِ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ تَبْصِرَةً وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ

“Üstlerindeki göğe bakmıyorlar mı? Hiçbir kusuru olmaksızın onu nasıl kurduk, nasıl süsledik! Yeryüzünü de düzledik, üzerine sarsılmaz dağlar yerleştirdik, orada her türden güzel bitkiler yetiştirdik; Bize yönelen her kula aydınlatıcı ve hatırlatıcı olsun diye.”⁴²⁵

Allah (c.c.) Kur’ân-ı Kerîm’de, öldükten sonra yeniden dirilmeyi imkânsız görüp taaccüp eden o kâfirlere daha büyük âyetlerini göstererek onlar üzerinde tefekkür ve tedebbür etmelerini istemiş ve *“Bir kerecik olsun tefekkür ve ibret nazarıyla dikkatlice o semaya bakmazlar mı? Biz onu bir şeye dayandırmaksızın, direksiz olarak nasıl yükselttik ve parlak yıldızlarla nasıl tezyin ettik. Yedi gök birbiri ile ahenk içindedir. Rahman olan Allah’ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Gözünü tekrar tekrar çevir bak; göz aradığı bozukluğu ve düzensizliği bulmaktan aciz ve bitkin halde sana geri dönecektir.”⁴²⁶*, *“Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁴²⁷* buyurarak yüce kudretine dikkat çekmiştir. Bu âyet böylesine azim varlıkları en güzel şekilde yaratıp en ince hesaplarla bunları hükmü altına alan ve tesbih tanesi gibi seyeran ettiren Yüce Allah’ın elbette öldükten sonra tekrar diriltmeye kadir olduğunu bizlere göstermektedir.

Âyetteki istifham öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr edenleri yerme ve azarlama içindir. Yani nasıl kâinatı tefekkür ve tedebbür etmeksizin bunlara dikkatli bir şekilde bakıp incelemeyi gaflet içinde, sizleri tekrara yaratmamıza taaccüp edip duruyorsunuz? Üzerinizdeki semaya bir baksanız ya! Onu direksiz nasıl bina edip parlak yıldızlarla süsledik. Yeryüzünü de genişleterek yayıp döşedik, üzerinde

⁴²⁴ ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 592; İbn Atiyye, *el-Muharrer’ul Veciz*, V, 157; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 121; el-Alûsî, *Rûhu’l-Me’âni*, XXVI, 174.

⁴²⁵ Kâf, 50/ 6-8.

⁴²⁶ Mülk, 67/ 3-4.

⁴²⁷ Mümin, 40/ 57.

yaşayanları sarsmasın diye ona sabit ve sağlam dağlar yerleştirdik. Yeryüzünde, bakınca insanın gönlüne huzur verip mutlu eden, insanların istifade edeceği son derece güzel, sevimli çeşit çeşit bitkiler, meyveler ve ağaçlardan güzel çiftler meydana getirdik. Bütün bunlarda, samimi bir şekilde Yüce Allah'a yönelip itaat eden kullara onların gönül gözlerini açmak için nice ibretler vardır. Bunlardan ibret alacak olanlar ise, Yüce Allah'ın yaratmış olduğu bu büyük mucizelere tefekkür nazarıyla bakıp üzerinde dikkatli bir şekilde düşünenler olacaktır. Bütün bu varlıklar ve onlardaki bu muazzam ahenk Yüce Allah'ın varlığını ve birliğini haykırdığı gibi O'nun güç ve kuvvetini de bizlere göstermektedir. Bunları yoktan var edip meydana getiren Yüce Allah elbette çürümüş bedenleri yeniden ihya edecektir.⁴²⁸

Tebkira ile zikir arasında şöyle bir fark vardır. Tebkira kelimesi daha çok Yüce Allah'ın varlığını güç ve kudretini herhangi bir yenilik geçirmeden devamlı olarak bizlere gösteren sema gibi varlıklar için kullanılmıştır. Zikir ise daha çok Yüce Allah'ın varlığını, güç ve kudretini devamlı yenilenerek bizlere gösteren yeryüzü gibi varlıklar için kullanılmıştır.⁴²⁹

Âyetteki كَبَّرْنَا kelimesini merfû okuyan kıraat âlimleri de olmuştur.⁴³⁰

1.7.4. İkna İçin Bilinenin Anlatılıp Bilinmeyen Düşündürülmesi (9-11. Âyetler)

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ رِزْقًا لِّلْعِبَادِ
وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ

“Gökten bereketli yağmurlar indirdik, onunla cennet gibi bahçeler ve hasat edilen tahıllar yetiştirdik. Bir de salkım salkım meyvesiyle yükselen hurma ağaçları. Hepsi kullara rızık olsun diye. O yağmurla ölü toprağa can verdik. İşte insanların mezardan çıkışları da böyle olacak.”⁴³¹

Önceki âyetler de semanın ve yerin Yüce Allah'ın kudretini gösteren iki büyük delil olduğu, bunlara tefekkür nazarıyla bakanların ve samimi bir şekilde Yüce Allah'a

⁴²⁸ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 110; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 408; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 593; et-Tabersî, *Mecmeu'l Beyân fî Tefsiri'l-Kur'an*, IX, 180; el-Beğavi, *Meâlimu't Tenzil*, VII,357; er-Râzî, *Meîâtihü'l-Gayb*, XXVIII, 155; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 396; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 184; eş-Şevkânî, *el-Cami'ü beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsir*, V, 95.

⁴²⁹ er-Râzî, *Meîâtihü'l-Gayb*, XXVIII, 156.

⁴³⁰ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 121; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI,176.

⁴³¹ Kâf, 50/ 9-11.

yönelip ona itaat edenlerin iman adına bunlardan istifade edebileceği belirtilmiştir. Bu âyetler ise daha çok bu ikisi arasında Yüce Allah'ın yaratmış olduğu diğer varlıklara işaret etmektedir. Âyet sema ile yer arasındaki diğer varlıkların yaratılışı üzerinde durarak bizlere Yüce Allah'ın kudretini ve O'nun nelere kadir olduğunu göstermektedir.

Allah (c.c.) yedinci âyette geçen “*bitkiler yetiştirdik*” beyanının keyfiyetini bu âyetlerle bizlere açıklıyor. Biz gökten bulutlarla onlara (hayattar olan her şeye) faydası ve bereketi çok olan yağmur yağdırdık ve o yağmur ile kullarımızın yiyip içip istifade edeceği güzel bağ ve bahçeler, meyve ağaçları, arpa, buğday gibi hasat edilecek hububatlar ve çeşit çeşit bitkiler yetiştirdik. Yine o yağmur ile kullarımız için birbirine girmiş, küme küme tomurcukları olan ve semaya doğru dümdüz uzanan uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdiğimiz gibi hayat emaresi olmayan kurumuş verimsiz ölü toprakları da o su ile tekrar hayata kavuşturup yeşertmekteyiz. Orası hiçbir hayat emaresi olmayan cansız kurumuş bir yerdir. O kurumuş yere yağmur yağınca orası harekete geçer ve her türden çift çift bitkiler, çiçekler orada kabararak bitmeye başlar. Her yer rengarenk çiçeklerle insanın gönlüne huzur veren sıcacık yemyeşil bir örtüye bürünür. Ve insanlar bu sayısız nimetlerden değişik şekillerde istifade etmeye başlar. İşte bu Yüce Allah'ın insanları öldükten sonra tekrar diriltmesine bir misaldir. Nasıl ki kurumuş ölü toprakları yeniden ihya edip böyle hayata kavuşturuyoruz bir gün sizleri de yeni bir hayat için, çürüyüp toprak olduğunuz o kabirlerden ihya edip çıkaracağız. Duyu organlarımızla şahit olduğumuz bütün bu olaylar yani göklerin, yerin ve bunların arasında yaşayan varlıkların ilk defa emsalsiz bir şekilde yaratılması ve bunların en ince hesaplarla ahenk içinde varlıklarını devam ettirmesi kâfirlerin inkâr etmiş olduğu öldükten sonra yeniden dirilme hadisesinden daha azim bir iştir. Allah (c.c.) için zorluk mevzu bahis değildir. O'nun için zerrelere yaratmakla devasa küreleri yaratmak arasında hiçbir fark yoktur.⁴³² Nitekim Cenab-ı Hak bu hususta şöyle buyurmaktadır: “*Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan Allah'ın ölüleri diriltmeye de gücünün yeteceğini düşünmezler mi? Evet O her şeye kadirdir.*”⁴³³

⁴³² Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 111; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 411-414; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 593; el-Beğavi, *Meâlimu't Tenzil*, VII,357; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 396; Ebû Hayyân, *el- Bahru'l-Muhît*, VIII, 121; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XIII, 617-619; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 185.

⁴³³ Ahkaf, 46/ 33.

كَذَلِكَ الْخُرُوجُ Burada insanların kabirden çıkarılması “hurûc” ile tabir edilirken dokuzuncu âyette bitkilerin yerden çıkarılması “inbat” olarak tabir edilmiştir. Maksat şudur: İnbatın şanını yücelterek müşriklerin imkânsız gördüğü yeniden dirilişin daha kolay bir hadise olduğunu mukayese yoluyla insanların nazarına yaklaştırmak ve daha kolay anlaşılmasını sağlamaktır.⁴³⁴

Hamdi Yazır ise bu âyetten, “Muhakkak ki biz bununla ölmüş bir toplumdaki hakın feyiz ve bereketiyle İslâm’ın ortaya çıkması ve yeni bir hayat ile başkalarına karşı dirilip canlanması ve galip gelmesi manasına bir işaret anlarız.” demiştir.⁴³⁵

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyet-i kerimedeki “بَاسِقَاتٍ” kelimesini bazen “kâf” harfinden dolayı “س” harfini “ص” harfi ile değiştirerek “باصقات” şeklinde okumuştur.⁴³⁶

Bazı kıraat âlimleri de مَيِّتًا kelimesini şeddeli olarak مَيِّتًا şeklinde okumuşlardır.⁴³⁷

1.7.5. Ahireti ve Peygamberi Yalanlayan Kavimlerin Sonu (12-15. Âyetler)

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدُ

“Bunlardan önce Nûh kavmi, Res ve Semûd halkı da yalanlamıştı. Âd, Firavun ve Lût’un kardeşleri, Eykeliler ve Tübba kavmi de (yalanlamışlar), hepsi peygamberleri yalancılıkla suçlamışlardı; sonunda onları uyardığım şey başlarına geldi.”⁴³⁸

Ashab-ı Ress bu sûreden başka Furkân sûresi otuz sekizinci âyette, kendilerine gönderilen peygamberi yalanlayan bir kavim olarak geçmektedir. Bu kavim hakkında Kur’ân’da bundan başka bilgi bulunmamaktadır. Tefsir kaynaklarına göre Ress, Yemame’de bulunan bir kasaba, vadi veya kuyunun adıdır. Bazı kaynaklar ise Ashab-ı Ress, Yâsin sûresi on üçüncü âyette geçen Ashab-ı Karye, Hz. Şuayb’ın kavmi, Ashab-ı Uhdud, Semud kavminin bir kolu veya onlardan geriye kalanlar olduğunu belirtirken, bazı kaynaklar da bunun “kuyu kazmak, defnetmek” manasında fiil olduğunu belirtmişlerdir. Ahab-ı Ress’e Hanzala b. Safvan’ın peygamber olarak gönderildiğini ve onların bu peygamberi öldürmeleri neticesinde helak olduklarını söyleyen müfessirler

⁴³⁴ Ebû’s-Suûd, *İrşadü’l-Akli’s-Selim*, V, 186; İbn Aşûr, *Tefsir’üt-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVI, 295.

⁴³⁵ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 229.

⁴³⁶ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 121; İbn Atiyye, *el-Muharrer’ul Veciz*, V, 158; el-Alûsî, *Rûhu’l-Me’âni*, XXVI, 176.

⁴³⁷ İbn Atiyye, *el-Muharrer’ul Veciz*, V, 158; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 121.

⁴³⁸ Kâf, 50/ 12-14.

de vardır. Râzî'nin belirttiği gibi bu görüşler Kur'ân'a veya sahih bir rivâyete dayanmamaktadır. Ashab-ı Ress hakkında bilinen tek şeyin inkârları ve imansızlıkları sebebiyle helak edildikleridir. Bu kavim için hangi peygamberin risaletle görevlendirildiği, nerede yaşadıkları ve neden dolayı Cenab-ı Hakk'ın azabıyla yok edildikleri beyan edilmemiştir.⁴³⁹

Ashab-ı Eyke halkına ise Hz. Şuayb peygamber olarak gönderilmiştir. Bu halk Kızıl Deniz sahili ile Medyen arasında yaşıyorlardı. Hz. Şuayb, zalim olan kavmini “Allah’a karşı gelmekten sakının, bana itaat edin, bozgunculuk yapmayın, ölçüyü tam yapın, insanların hakkını yemeyin, sizi ve sizden önceki nesilleri yaratan Allah’tan korkun”⁴⁴⁰ buyurarak ıslah etmeye çalışıyordu. Kavmindeki inkârcılar ise ona “Sen iyice büyülenmiş birisin, sen de bizim gibi bir beşersin, biz senin yalancılardan biri olduğuna inanıyoruz. Şâyet doğru isen üstümüze gökten azap yağdır.”⁴⁴¹ dediler. Bunun üzerine Allah (c.c.) Eyke halkının üzerine yedi gün süren kavurucu bir sıcak musallat etti. Bütün ırmakların suyu kesildi. Sonra üzerlerine bir bulut geldi. Sıcaktan bunalan halk o bulutun altında toplandılar. Buluttan ateş yağdı ve böylece hepsi azgınlıkları neticesinde helak oldu. Kur'ân-ı Kerîm’de bu azap, “Azabü yevmi’z-zill” (gölge gününün azabı), “Azabü yevmin azim” (büyük bir günün azabı)⁴⁴² şeklinde geçmektedir. Ashab-ı Eyke ile Ashab-ı Medyenin kıssalarına baktığımız zaman bu iki kavmin vasıfları birbirine çok benzerlik gösterdiği gibi Hz. Şuayb’ın bu iki kavme olan tebliği de benzerlik göstermektedir. Fakat Kur'ân, Hz. Şuayb’ı Medyenlilerin kardeşi olarak nitelerken Eykeliler hakkında böyle bir nitelemeye bulunmamıştır. Müfessirler bu durumu Hz. Şuayb’ın iki farklı kavme peygamber olarak gönderilmesiyle açıklamışlardır. Kur'ân-ı Kerîm’de Ashab-ı Eyke dört sûrede⁴⁴³ geçmektedir.⁴⁴⁴

Bazı kıraat âlimleri bunu كَيْكٌ şeklinde okumuşlardır.⁴⁴⁵

⁴³⁹ İbn Atiyye, *el-Muharrer’ul Veciz*, V, 158; er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, XXIV, 83; Ömer Faruk Harman, “Ress”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1991, III, 469.

⁴⁴⁰ Şu’arâ, 26/177-184.

⁴⁴¹ Şu’arâ, 26/ 185-187.

⁴⁴² Şu’arâ, 26/ 189.

⁴⁴³ Hicr, 15/ 78; Şuara, 26/ 176; Sâd, 38/13; Kâf, 50/ 14.

⁴⁴⁴ Ebu Cafer Muhammet b. Cerir et-Taberî, *Tarihi’t-Taberî*, (Thk. Muhammet Ebü’l-Fadl İbrahim), Dâru’l-Meârif bi Mısır, yy, tsz, I, 325-329; Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XVII, 633; er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, XXIV, 163; Ömer Faruk Harman, “Medyen”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2003, XXVIII, 346-348.

⁴⁴⁵ İbn Atiyye, *el-Muharrer’ul Veciz*, V, 158; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîr*, VIII, 121.

Tübba, Yemen (Himyer) krallarına verilen ünvanıdır. İran krallarına “Kisra”, Rum krallarına “Kayser”, Mısır krallarına “Firavun”, Habeş krallarına “Necaşi” denildiği gibi Yemen krallarına da unvan olarak “Tübba” deniliyordu. Kaynaklara göre onlara unvan olarak bu ismin verilmesinin sebebi, kralların birbirlerinin yolunu izleyerek ülkeyi yönetmeleri ve onlara tâbi olanların çokluğundandır. Bu unvan Sebe, Himyer ve Hadramut’a hâkim olamayan krallara verilmezdi. Sadece Yemenin birlik ve bütünlüğünü sağlayan krallara Tübba unvanı verilir.

Tübba kavminin aslında Sebe halkı ve krallarının da Ebu Kerib Es’ad olduğunu ifade eden müfessirler de vardır. Ebu Kerib Es’ad cahiliye günlerinde yakıp yıkmak için Medine’ye ve Mekke’ye uğramış Allah (c.c.) ise buna fırsat vermemiştir. Yanında bulunan iki bilgin ahir zaman peygamberinin buradan çıkacağını söylemiş, o da Hz. Peygamber’e (s.a.v.), gönderilmeden 700 sene önce iman etmiştir. Ve böylece yıkmak için geldiği Kâbe’yi tavaf etmiş ve en güzel kumaşlarla onu ilk defa Ebu Kerib Es’ad örtmüştür. Tübba, Yüce Allah’a iman edip Müslüman olunca kavmini de tevhid dinine davet etmiş, kavmi ise onu yalanlamış ve bu yüzden onlar da helak olan kavimlerden olmuştur. İbn Abbas onun nebi olduğunu beyan ederken Kâ’b ise kral olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) “*Tübba’ya sövmeyiniz zira o Müslüman olmuştur.*”⁴⁴⁶ buyurarak ashabını uyarmıştır. Tübba, Kur’ân-ı Kerîm’de iki sûrede geçmektedir.⁴⁴⁷ Eğer Tübba’nın Sebe halkı olduğu kabul edilirse, Sebe halkından bahseden iki sûre⁴⁴⁸ daha vardır.⁴⁴⁹

Bu âyetlerle Allah (c.c.), Hz. Peygamber’i (s.a.v.) teselli ederken, onu yalanlayan kâfirleri de önceki inkârcıların başına gelen elim azabı hatırlatmak suretiyle uyarılmış ve tehdit etmiştir. Allah (c.c.), Hz. Peygamber’e, (s.a.v.) “Onların, seni ve inzâr etmiş olduğun hakikatleri inkâr etmelerine üzülme. Senden önce de, bu kavimlere apaçık mucizelerle desteklenmiş nice peygamberler gönderdik. Ama onlar iman edecek yerde şaşılmayacak şeylere şaşıp inkâr yolunu seçtiler ve bu yüzden elim azabım onları kuşatıverdi de değişik şekillerde helak edildiler.” buyurmak suretiyle teselli etmiş ve

⁴⁴⁶ Ebü’l-Kâsım Süleymân b. Ahmet et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, II, 296; Ebî Hafs Ömer b. Ahmet b. Osman b. Şahin, *Nasihü’l-Hadis ve Mensûhuh*, (Semire b. Emin ez-Zührî), Mektebetü’l-Menâr li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Ummân, 1987, s. 492- 494.

⁴⁴⁷ Duhan, 44/ 37; Kâf, 50/ 14.

⁴⁴⁸ Neml, 27/ 20- 44; Sebe, 34/ 15- 21.

⁴⁴⁹ el-Beğavî, *Meâlimu’t Tenzil*, VII, 233; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 256-258; Abdurrahman b. Haldûn, *Tarihu İbn Haldûn*, Dâru’l-Fikr, Beyrût, 2000, II, 58-61; Ömer Faruk Harman, “Tübba”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2012, XLI, 455- 456.

önceki peygamberlerin de aynı şekilde inkârcılar tarafından reddedildiğini haber vermiştir.

Kur'ân'da, işlemiş oldukları günahlar ve peygamberleri yalanlamaları yüzünden helak edildiği bildirilen kavimler Nûh kavmi⁴⁵⁰, Ashâbü'r-Ress⁴⁵¹, Semud kavmi⁴⁵², Âd kavmi⁴⁵³, Firavun ve ona tabi olanlar⁴⁵⁴, Lût'un kardeşleri, Ashabü'l-Eyke⁴⁵⁵ ve Tübba⁴⁵⁶ halkıdır. Lût'un kardeşleri deyimini ise gerek soy bakımından gerek evlilik bakımından meydana gelen yakınlığın veya akrabalığın kimseyi kurtaramayacağına işaret etmektedir.

Râzî “Resül” kelimesindeki lam-ı tarif cins içindir demiş ve âyeti, onlardan her biri bütün peygamberleri yalanladılar şeklinde tefsir etmiştir. Bunda ise iki görüş vardır. İbn Kesîr'in de kabul ettiği birinci görüşe göre âyet, “Kendilerine gönderilen peygamberi yalanlayan herkes bütün peygamberleri de yalanlamıştır.” şeklinde tefsir edilirken, Râzî'nin kabul ettiği ikinci görüşe göre ise âyet “Kâfirler risaleti ve haşri tamamen inkâr ettiler.” şeklinde tefsir edilmiştir. Hal böyle olunca o inkârcıların aleyhinde Yüce Allah'ın, Resulüne yardım etmesi ve onları da vadedilen azapla cezalandırması hak olmuştur.⁴⁵⁷

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ “Her birisi peygamberleri yalanladı.” Cümlesi كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ “Nûh'un kavmi de yalanlamıştı.” cümlesini tekid etmektedir. Bu nedenle atıf yapılmadan ayrı bir cümle şeklinde başlanmıştır.⁴⁵⁸

Allah (c.c.), daha sonra yeniden dirilişi kabul etmeyerek ذَلِكْ رَجْعٌ بَعِيدٌ “Bu çok uzak ve imkânsız bir dönüşür” diyen kâfirleri yine uyarılmış ve şöyle buyurmuştur:

أَفَعَيَّبْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ

“Düşünseler ya, ilk yaratışta acze düştük mü? Buna rağmen onlar yeni bir yaratma konusunda şüphe içindeler.”⁴⁵⁹

⁴⁵⁰ Hûd, 11/ 25-49.

⁴⁵¹ Furkân, 25/ 38; Kâf, 50/ 12.

⁴⁵² A'raf, 7/ 80-84; Hûd, 11/74-83; Hicr, 15/57-77; Şuarâ, 26/ 160-175;Kâf, 50/ 12.

⁴⁵³ A'raf, 7/ 65-72; Hûd, 11/ 50-60; Şuarâ, 26/ 123-140; Kâf, 50/13.

⁴⁵⁴ Bakara, 2/ 49-50; A'raf, 7/103- 137; Yûnus, 10/ 75-92; Şuarâ, 26/ 10- 68; Kasas, 28/ 3- 43.

⁴⁵⁵ Hicr, 15/ 78; Şuara, 26/ 176; Sâd, 38/13; Kâf, 50/ 14.

⁴⁵⁶ Duhan, 44/ 37; Kâf, 50/ 14.

⁴⁵⁷ et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 419; er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, XXIV, 161; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 121; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 397; eş-Şevkânî, *el-Cami'ü beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsir*, V, 97; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 229.

⁴⁵⁸ İbn Aşûr, *Tefsîr'üt-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 296.

Fussilet sûresinde “Biz insana gerek kendisini çevreleyen dış âlemde (afâki), gerekse bizzat kendi maddi ve ruhi yapısında (enfüsi) bulunan ve bizim varlığımızı ve gücümüzün mükemmelliğini ispatlayan delilleri göstereceğiz.”⁴⁶⁰ buyuran Allah (c.c.) adeta Kâf sûresinde kudret ve azametini gösteren bu delilleri zikrederek nazar-ı dikkate vermiş ve bizlerden kitab-ı kebir-i kainatı tefekkür nazarıyla okumamızı istemiştir.

Kâinata tefekkür nazarıyla bakıp onun üzerinde düşünen insanlar semaları direksiz bir şekilde yükseltip değişik gezegenlerle süsleyen, yeryüzünü yayıp dağlarla sağlamlaştıran ve orayı bereketli yağmur suları ile ihya edip en güzel nimetlerle insanın hizmetine sunan, her şeyi emsalsiz bir şekilde yoktan var edip en güzel şekilde yaratan Yüce Allah’ın kudret ve azametine ulaşacak ve nihayetinde ise bütün bu azim işlere güç ve kuvvet yetiren Yüce Allah’ın elbette çürüyüp toprak olmuş bedenleri ikinci bir defa yaratmaya kadir oluşunu rahatlıkla haykıracaklardır. Bütün bu harikuladeliklere tefekkür nazarıyla bakmayan gafiller ise Yüce Allah’ın çürüyüp toprak olmuş bedenleri yeniden diriltemeyeceğini düşünerek “Öldükten ve toprak olduktan sonra mı (dirileceğiz)? Bu olmayacak bir dönüş!”⁴⁶¹ demiş ve ba’si inkar etmişlerdir. Allah (c.c.) ise “Biz ilk yaratmada acze düşmedik ki ikinci yaratmada da acze düşelim.” buyurarak onları azarlamış ve bu âyetle yeniden dirilmeyi imkânsız görüp düşünmeden inkâr eden o muannit kâfirleri kınamıştır. Bir başka âyette ise Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: ‘Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?’ diyor. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gâyet iyi bilir.”⁴⁶² Hadis-i kutside ise Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “Âdemoğlu bana eziyet ediyor. O, ‘Allah beni ilk yarattığı gibi asla tekrar yaratamayacaktır.’ der. Hâlbuki ilk yaratılış bana onu tekrar yaratmaktan daha kolay değildir.”⁴⁶³

Allah (c.c.) bu âyetlerde⁴⁶⁴ güç ve kudretini gösteren afâki delillerini “vav” harfi ile bir birine atfederek sıralamış ve yeryüzünü yaydık, onlar için semadan bereketli bir su indirdik buyurmuştur. Bu âyette ise enfüsi delillerinden olan insanın o mükemmel

---

⁴⁵⁹ Kâf, 50/ 15.

⁴⁶⁰ Fussilet, 41/ 53.

⁴⁶¹ Kâf, 50/ 3.

⁴⁶² Yâsîn, 36/ 78-79.

⁴⁶³ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitabü’t-Tefsir, 112.

⁴⁶⁴ Kâf, 50/ 6-11.

yaratılışını bizlere hatırlatılmış ve şöyle buyurmuştur: “*Düşünseler ya, ilk yaratışta acze düştük mü? Buna rağmen onlar yeni bir yaratma konusunda şüphe içindeler.*”⁴⁶⁵

Kâfirler, aslında Yüce Allah’ın ilk defa yaratmasındaki güç ve kudreti inkâr etmiyorlardı. Aksine onlar bunu itiraf ediyorlardı. Ama öldükten sonra çürüyüp toprak olmuş bedenlerin yeniden nasıl dirileceği konusunda karışıklık ve şüphe içindeydiler. Hâlbuki onlar hiçbir realitenin inkâr edemeyeceği en tabî ve en doğru olan akli ve mantıki şu kıyas: “*Bir şeyi ilk defa yaratmaya kadir olan elbette onu ikinci defa yaratmaya daha da kadirdir*” kaidelerini terk ederek şaşılacak şeylere şaşıyor ve şüphe içinde ba’si inkâr ediyorlardı.

Âyette istifham edatından sonra gelen “fa” harfi bu delillerin cinslerindeki farklılığa işaret etmektedir. İlk yaratmadan maksat bazı müfessirlere göre Hz. Âdem’in (a.s.) topraktan yaratılması, bazılarına göre ise insanın nutfeden yaratılmasıdır. İlk yaratmanın marife ikinci yaratmanın ise nekre gelmesinde bazı hikmetler vardır. Bunlardan birincisi: İlk yaratmayı herkes biliyordu ve o ilk yaratma gerek topraktan olsun gerekse nutfeden olsun zatı gereği bilinen bir şeydi. Fakat çürüyüp toprak olmuş bedenleri yeniden yaratma hadisesi bilinen bir şey değildi. Bu yüzden ikinci defa yaratma zatı gereği hiç kimse tarafından bilinmediği için nekre olarak gelmiştir. İkinci olarak: Bu nekrelilik, kâfirlerin yeniden dirilişi her yönüyle tamamen inkâr ettiklerini göstermektedir. Bazı müfessirler ise bu nekreliliği şu şekilde açıklamışlardır: Yeniden yaratmadaki bu nekrelilik ba’si uzak ve imkânsız gören kâfirlere bir uyarı ve ikaz olduğu gibi yeniden yaratma meselesini tazim etmek için de kullanılmıştır.⁴⁶⁶

⁴⁶⁵ Kâf, 50/ 15.

⁴⁶⁶ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 112; et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XXI, 419; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 594; İbn Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsir*, VIII, 8; er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, XXIV, 162; el-Kurtubî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, XIX, 435; Ebû Hayyân, *el- Bahru’l-Muhît*, VIII, 122; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 397; el-Alûsî, *Rûhu’l-Me’âni*, XXVI,177; Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, XXVI, 158.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 16-29 ARASI ÂYETLERİN TEFSİRİ

2.1. Âyetlerin Metni ve Meâli

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلْمَ مَا تُوسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ { 16 } إِذْ يَتَلَقَّى
الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ { 17 } مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ { 18 } وَجَاءَتْ سَكْرَةُ
الْمُوتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ { 19 } وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمَ الْوَعِيدِ { 20 } وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا
سَائِقٌ وَشَهِيدٌ { 21 } لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ { 22 } وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا
مَا لَدَيْ عَتِيدٍ { 23 } أَلْقَيْنَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ { 24 } مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ { 25 } الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا
آخَرَ فَأَلْقَيْنَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ { 26 } قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطَعَيْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ { 27 } قَالَ لَا
تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ { 28 } مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلَ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ { 29 }

16-17. “İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş alıcılar alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız.”

18. “O hiçbir söz söylemez ki, yanında çok dikkatli bir gözetleyici olmasın!”

19. “Bu durumda iken ölüm sarhoşluğu kaçınılmaz bir gerçek olarak çökiyerir de ona; ‘İşte bu, senin kendisinden kaçıp durduğun şeydir!’ derir.”

20. “Derken sûra üfürülür, işte bu, uyarısı yapılmış olan gündür.”

21. “Her şahıs, yanında bir sürücü, bir de şahitle gelir.”

22. (Ona şöyle seslenilir) “Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin, artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir.”

23. “Arkadaşı, ‘İşte hep beraber olduğum şahıs burada’ der.”

24. (Ve şu emir gelir:) “Atın cehenneme her inatçı kâfiri!”

25. İyiliği engelleyen, hak tanımayan, insanları şüpheye düşüren,

26. Allah’ın yanına başka bir tanrı daha koyan kimseyi, atın onu dayanılmaz azaba!”

27. “Yandaşı, ‘Rabbim! Onu ben azdırmadım, fakat o kendisi apaçık bir sapkınlık içinde idi’ der.”

28. Allah şöyle buyurur: “Huzurumda tartışmayın, sizi daha önce uyarmıştım.

29. Bende söz değişmez ve ben asla kullara zulmetmem.”

2.2. 16-29 Arası Âyetlerin İ‘râbı

2.2.1. 16-17. Âyetin İ‘râbı

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ

“İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş alıcılar alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız.”⁴⁶⁷

و İstinafiye, ل mukadder kasemin cevabına dahil olan harftir. Bazı müfessirlere göre ise ل ibtidaiye ve tekid için kullanılmıştır. قَدْ İse tahkik içindir. مuttasıl خَلَقُ zamirin ittisal etmesiyle sükun üzere mebnî mâzî fiil, ن sükûn üzere mebnî muttasıl zamir ve mahallen merfû fâil, الْإِنْسَانَ ise lafzen mansûb mef‘ûlü bihtir. Nasb alameti ise fethadır. وَنَعْلَمُ Kelimesindeki vav harfinin istinafiye olduğunu söyleyenler olduğu gibi hal olduğunu söyleyenler de vardır. Bu durumda müsbet fiili muzâri hal olduğu için başında vav harfinin bulunması gerekmez. Hâlbuki âyette vav harfi bulunmaktadır. Öyleyse buradaki نَعْلَمُ fiili mahzûf mübtedanın haberidir. Ve isim cümlesi olarak hal olur. نَعْلَمُ Lafzen merfû muzâri fiil, ref alameti damme dir. Fâili ise vücuben müstetir نَحْنُ zamiridir. مَا Nasb konumunda sükun üzere mebnî, ism-i mevsul olduğu gibi masdariye olduğunu söyleyenler de vardır. تُوَسْوِسُ Damme ile merfû muzâri fiil, Câr-mecrûr تُوَسْوِسُ fiiline müteallıktır. نَفْسُهُ Damme ile merfû تُوَسْوِسُ fiilinin fâili, muttasıl zamir ise izafetten dolayı mahallen mecrûr muzafun ileyhtir. تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ Cümlesi ma-i mevsulün sıla cümlesidir ve İ‘râbta mahalli yoktur. Mevsule raci olan mahallen mansûb muttasıl zamir, mef‘ûl olduğundan hazf edilmiştir. Takdiri kelam şöyle olur: مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَعْلَمُ Eğer مَا masdariye olursa مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ cümlesi masdar tevilde نَعْلَمُ fiiline mahallen mansûb mef‘ûlü bih olur. Bu durumda ise takdiri kelam şöyle olur: نَعْلَمُ مَا تَجْعَلُهُ

موسوسًا

⁴⁶⁷ Kâf, 50/ 16-17.

وَنَحْنُ Kelimesindeki vav atıf harfi ve نَحْنُ zamiri نَعْلَمُ fiilinin üzerine atfedilmiştir.

نَحْنُ Damme üzere mebnî munfasıl zamir ve mahallen merfû mübteda, أَقْرَبُ ise damme ile merfû, mübtedanın haberidir. Vasfiyyet ve fiil vezni olduğu için gayr-ı munsarıftır. Bundan dolayı tenvin alamaz.

أَقْرَبُ'de ki zamir mahallen mansûb mef'ûlü bih gayri sarihtir. Câr-mecrûr أَقْرَبُ fiiline müteallıktır. مِنَ حَيْلِ Câr-mecrûr yine أَقْرَبُ fiiline müteallıktır. إِسْرَافِ İse izafetten dolayı lafzen mecrûr muzafun ileyhtir.⁴⁶⁸

إِذْ Lafzen sükûn üzere mebnî, mahallen mansûb حِينَ manasında أَقْرَبُ fiiline müteallık zaman zarfi ve muzaftır. يَتَلَقَّى Teazzürden dolayı mukadder damme ile merfû muzâri fiil, الْمُتَلَقِّيَانِ ise tesniye olduğu için ref alameti elif olan fâildir. Nun tenvin yerine ona karşılık getirilmiştir. يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ Cümlesi izafetten dolayı mahallen mecrûr muzafun ileyhtir. عَنِ الْيَمِينِ Câr-mecrûr hazfedilmiş muahhar mübtedanın haberidir. وَعَنِ الشِّمَالِ Vav ile الْيَمِينِ üzerine atfedilmiş matuftur. فَعِيدٌ İse muahhar mübtedadır. Ve عَنِ الْيَمِينِ cümlesi mahallen mansûb الْمُتَلَقِّيَانِ fâiline haldir. Takdiri kelim şudur: عَنِ

فَعِيدٌ burada hazfedilmiş olan birinci فَعِيدٌ âyetteki ikinci الْيَمِينِ فَعِيدٌ وَعَنِ الشِّمَالِ فَعِيدٌ kelimesine işaret etmektedir.⁴⁶⁹

2.2.2. 18. Âyetin İ'râbı

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

“O hiçbir söz söylemez ki, yanında çok dikkatli bir gözetleyici olmasın!”⁴⁷⁰

مَا Nefiy içindir ve إِلَّا dan dolayı amel etmemiştir. يَلْفِظُ Damme ile merfû muzâri fiil, fâili ise cevazen müstetir هُوَ zamiridir. Zamirin mercii ise الْإِنْسَانَ kelimesidir. يَلْفِظُ Cümle-i istinafiyye olduğu için İ'râbta mahalli yoktur. مِنْ Zaid harf-i cer, قَوْلٍ lafzen

⁴⁶⁸ el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, s. 1174; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4418; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 193-194; Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 307-308.

⁴⁶⁹ el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, s. 1174; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4419; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 194; Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 308.

⁴⁷⁰ Kâf, 50/ 18.

mecrûr mahallen mansûb mef'ûlün bih gayrı sarihtir ve Câr-mecrûr يَلْفِظُ fiiline müteallıktır. اِلَّا Sükun üzere mebnî, istisna harfidir ve hasr ifade ettiği gibi kendinden önceki cümleyi de iptal eder. لَدَيْهِ Teazzürden dolayı mukadder fetha ile mansûb mekan zarfi ve mukaddem haberdır. Muttasıl zamir gelince lâfzen kesre üzere mebnî, mahallen mecrûr, mekân zarfına muzafun ileyhtir. رَقِيبٌ Muahhar mübteda, mübteda ve haberden oluşan bu cümle mahallen mansûb يَلْفِظُ fiilinin fâili olan cevazen müstetir هُوَ zamirine haldir. اِلَّا İse muahhar mübteda olan رَقِيبٌ kelimesinin sıfatıdır.⁴⁷¹

2.2.3. 19. Âyetin İ'râbı

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ

“Bu durumda iken ölüm sarhoşluğu kaçınılmaz bir gerçek olarak çökiiverir de ona; ‘İşte bu, senin kendisinden kaçıp durduğun şeydir!’ denir.”⁴⁷²

وَ İstinafiye, جاء fetha üzere mebnî mâzî fiil, ت müenneslik tâ’sı, sakın ve irabta mahalli yoktur. سَكْرَةُ Damme ile merfû fâil, الْمَوْتِ ise kesra ile mecrûr muzfaun ileyhtir. بِالْحَقِّ Kelimesindeki car mülabeset içindir. Teğdiye için olduğunu söyleyenler de vardır. Car-mecrûr, hazfedilmiş mukader مُلْتَبِسَةً’ne müteallıktır ve fâil olan سَكْرَةُ’ye haldir. Takdiri kelim şudur: مُلْتَبِسَةً بِالْحَقِّ

ذَلِكَ İsm-i işaret, fetha üzere mebnî, mahallen merfû mübtedadır. Ve bu zamir الْمَوْتِ kelimesine işaret eder. مَا İsm-i mevsul, sükun üzere mebnî, mahallen merfû, haberdır. Mübteda ve haber cümlesi, nasb mahallinde mukadder يُقَالُ fiilinin mekulüdür. Ona “İşte bu, senin kendisinden kaçıp durduğun şeydir!” denir.

كُنْتُ Nakıs mâzî fiil ve merfû muttasıl zamirden dolayı sükun üzere mebnîdir. Merfû muttasıl zamir ise fetha üzere mebnî mahallen merfû كُنْ nakıs fiilinin ismidir. مِنْهُ

⁴⁷¹ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4419; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XI, 195; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 308; Muhyiddin Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerim ve Beyânüh*, Dâru İbn Kesir, 1999, VII, 270.

⁴⁷² Kâf, 50/ 19.

Câr-mecrûr تَحِيدُ fiiline veya كُنْتُ nakıs fiiline müteallıktır. İse muzâri fiil, fâili vucuben müstetir. أَنْتَ, fiil-fâil cümlesi mahallen mansûb كُنْتُ nakıs fiilinin haberidir. كُنْتُ مِنْهُ تَحِيدُ Cümlesi ise مَا ism-i mevsulüne sıladır ve irabta mahalli yoktur.⁴⁷³

2.2.4. 20. Âyetin İ'râbı

وَنُفِّخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمَ الْوَعِيدِ

“Derken sûra üfürülür, işte bu, uyarısı yapılmış olan gündür.”⁴⁷⁴

وَ Atıf harfidir. İstinafiye olduğunu söyleyenler de vardır. وَنُفِّخَ Atıf harfi olan vav ile matufun aleyh olan وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ üzerine atfedilmiştir. نُفِّخَ Mâzî fiil, meçhul için bina edilmiştir ve fetha üzere mebnîdir. Câr-mecrûr mahallen merfû naib-i fâildir. Eğer istinaf cümlesi olarak alırsak وَنُفِّخَ فِي الصُّورِ cümlesinin irabta mahalli yoktur. İsm-i işaret olan ذَلِكَ mahallen merfû mübtedadır. Ve bu işaret zamiri نَفِّخَ kelimesinin mastarı olan نَفِّخَ kelimesine işaret etmiştir. يَوْمُ Kelimesi ise damme ile merfû mübtedanın haberidir. Yine burada da mübteda ve haberi istinaf cümlesi olarak alırsak irabta mahalli yoktur. İse lafzen mecrûr haber olan يَوْمُ kelimesine muzafun ileyhtir. Takdiri kelim şudur:⁴⁷⁵

ذَلِكَ الْوَقْتُ الَّذِي يَكُونُ فِيهِ النَّفْخُ فِي الصُّورِ هُوَ يَوْمُ الْوَعِيدِ

2.2.5. 21. Âyetin İ'râbı

وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ

“Her şahıs, yanında bir sürücü, bir de şahitle gelir.”⁴⁷⁶

وَ Atıf harfî, وَجَاءَتْ fiil, كُلُّ نَفْسٍ ise fâildir. Fiilin müennes gelmesinin iki sebebi vardır. Birincisi mana olarak وَجَاءَتْ النَّفُوسُ “Bütün nefisler gelir.” cemi manası kastedildiği için fiil müennes gelmiştir. İkinci mana olarak كُلُّ نَفْسٍ de muzafun ileyhtir.

⁴⁷³ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4419; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XI, 195-196; Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 309; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerim*, VII, 271.

⁴⁷⁴ Kâf, 50/ 20.

⁴⁷⁵ Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XI, 196; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4420; Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 309; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerim*, VII, 271.

⁴⁷⁶ Kâf, 50/ 21.

müennes olduğundan muzaf, muzafun ileyhten müenneslik kazanmıştır ve bu yüzden fiil de müennes gelmiştir. مَعَ Mahzûf bir fiile müteallık mansûb mekan zarfıdır. Aynı zamanda mukaddem haberdır. هَا İse sükun üzere mebnî mahallen mecrûr muttasıl zamir ve مَعَ zarfına muzafun ileyhtir. دَامَمَ Damme ile merfû muahhar mübteda, وَشَهِيدٌ ise damme ile merfû مَعَ سَائِقٌ üzerine atfedilmiştir. إِسْمٌ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ İsim cümlesi mahallen mansûb كُلُّ'ye haldir. Zü'l-halin marife olması gerekir. Nekre olan كُلُّ ise muzafun ileyhten olan نَفْسٌ kelimesine izafetle marifelik kazanmıştır. مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ Cümlesi mahallen merfû كُلُّ'ünün sıfatı olabileceği gibi mahallen mecrûr نَفْسٌ kelimesinin sıfatı da olabilir.⁴⁷⁷

2.2.6. 22. Âyetin İ'râbı

لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ

“(Ona şöyle seslenilir) “Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin, artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir.”⁴⁷⁸

لَ Mukadder kasemin cevabında bulunan harflerdendir. İbtidaiye ve tekid için olduğunu söyleyenler de vardır. فَذ Tahkik içindir. كُنْتَ Muttasıl zamirin ittisal etmesiyle sükun üzere mebnî, nakıs mâzî fiil, تَ fetha üzere mebnî mahallen merfû muttasıl zamir ve nakıs fiilin ismi, فِي غَفْلَةٍ ise Câr-mecrûr nakıs fiile müteallıktır. Ve mahallen mansûb nakıs fiilin haberidir. كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ Cümlesi irabta mahalli olmayan kasemin cevabı olur. Veya mahallen mansûb hazfedilmiş mukadder kavlin mekulü olur. Takdiri kelimeler şudur: يُقَالُ لِكُلِّ نَفْسٍ.

مِنَ Harf-i cer ve غَفْلَةٍ kelimesine müteallıktır. هَذَا Mahallen mecrûr ve sükun üzere mebnî, ism-i işaretir. فَكَشَفْنَا Kelimesindeki “fe” harfi atıf harfi olduğu gibi istinafiye diyenler de vardır. كَشَفَ Muttasıl zamirin ittisal etmesiyle sükûn üzere mebnî

⁴⁷⁷ el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, s. 1175; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerim*, IX, 4420; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 196; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 309-310; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerim*, VII, 271.

⁴⁷⁸ Kâf, 50/ 22.

mâzî fiil, نَا ise sükun üzere mebnî mahallen merfû fâildir. فَ Harfini atıf harfi olarak alırsak فَكَشَفْنَا cümlesi, mukadder kasemin cevabı olan كُنْتُ فِي غَفْلَةٍ cümlesinin üzerine atfedilmiş olur ve irabta mahalli yoktur. غَطَاءَكَ Câr-mecrûr كَشَفْتُ fiiline müteallıktır. غَطَاءَكَ Lafzen fetha ile mansûb mef'ûlün bih, كَ fetha üzere mebnî, izafetten dolayı mahallen mecrûr muttasıl zamirdir. فَبَصْرَكَ Kelimesindeki “fe” harfi atıf harfi olduğu gibi istinafiye diyenler de vardır. بَصْرُ Kelimesi lafzen merfû mübteda, كَ fetha üzere mebnî, izafetten dolayı mahallen mecrûr muttasıl zamirdir. مَفْؤُلُومِ Mef'ûlün fih ve zarfiyetten dolayı fetha ile mansûb zaman zarfıdır. Aynı zamanda حَدِيدٌ kelimesine müteallıktır. حَدِيدٌ Kelimesi ise lafzen damme ile merfû mübteda olan بَصْرُ kelimesinin haberidir. Eğer فَ harfini atıf harfi olarak alırsak, mübteda ve haberden oluşan فَبَصْرَكَ الْيَوْمَ cümlesini atıf harfi olan فَ ile كَشَفْنَا cümlesi üzerine atfetmiş oluruz ve irabta mahalli yoktur.⁴⁷⁹

2.2.7. 23. Âyetin İ'râbı

وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ

“Arkadaşı, ‘İşte hep beraber olduğum şahıs burada.’ der.”⁴⁸⁰

وَ Vav atıf harfi olduğu gibi yine istinafiye diyenler de vardır. قَالَ Fetha üzere mebnî mâzî fiil, قَرِينُهُ damme ile merfû fâil, هُ ise izafetten dolayı mahallen mecrûr, muttasıl zamirdir. وَ Harfini eğer atıf harfi olarak alırsak وَقَالَ قَرِينُهُ cümlesi irabta mahalli olmayan mukadder bir kavlin mekulü üzerine atfedilmiş olur. هَذَا İsm-i işaret mahallen merfû mübteda, مَا sükun üzere mebnî, mahallen merfû ism-i mevsul ve mübteda olan هَذَا işaret isminin haberidir. Bazı âlimler ise مَا'nın اَلَّذِي manasında ism-i mevsul, mahallen merfû, ism-i işaretteki اَلَّذِي'ya bedel olduğunu belirtmişlerdir. لَدَى Sükun üzere mebnî, teazzürden dolayı mukadder fetha ile mansûb mekan zarfi ve muzaftır. Aynı zamanda

⁴⁷⁹ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4420; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 197; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 310; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, VII, 271-272.

⁴⁸⁰ Kâf, 50/ 23.

mukadder اِسْتَقَرَّ fiiline müteallıktır. ى Fetha üzere mebnî mahallen mecrûr لَدَى مکان zarfına muzafun ileyhtir. اِسْتَقَرَّ لَدَى Cümlesi ism-i mevsul olan مَا'nın sılasıdır ve irabta mahalli yoktur. عَتِيدٌ Damme ile merfû ikinci haberdır. Mübteda-haber cümlesi olan هَذَا مَا لَدَى عَتِيدٌ cümlesi ise mahallen mansûb mukadder kavlin mekulüdür.⁴⁸¹

2.2.8. 24. Âyetin İ'râbı

أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ

“(Ve şu emir gelir) “Atın cehenneme her inatçı kâfiri!”⁴⁸²

Bazı müfessirler bu âyetin mahallen mansûb, mahzûf bir kavlin mekulü olduğunu söylerken bazıları da irabta mahalli olmayan istinaf cümlesi olduğunu söylemişlerdir. أَلْقِيَا Nûn'un hazfiyle meczum, emir fiildir. Muttasıl zamir olan tesniye elifi ise sükûn üzere mebnî, mahallen merfû fâildir. Câr-mecrûr فِي جَهَنَّمَ fiiline müteallıktır. جَهَنَّمَ Alemiyet ve müenneslikten dolayı gayr-ı munsarif olduğundan cer alameti fethadır. كَلٌّ Lafzen fetha ile mansûb أَلْقِيَا fiilinin mef'ûlün bih sarihdir. كَفَّارٍ İzaftetten dolayı lafzen kesra ile mecrûr, mef'ûlün bih olan كَلٌّ'ne muzafun ileyhtir. عَتِيدٌ İse lafzen mecrûr, muzafun ileyh olan كَفَّارٍ kelimesine sıfattır.⁴⁸³

2.2.9. 25. Âyetin İ'râbı

مُنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ

“İyiliği engelleyen, hak tanımayan, insanları şüpheye düşüren”,⁴⁸⁴

مُنَّاعٍ Mubalağa ism-i fâil, lafzen mecrûr ikinci sıfat olur, muzafun ileyh olan كَفَّارٍ kelimesine. اَلْخَيْرِ Lafzen mecrûr zaid harf-i cer olan ل ile, mahallen mansûb müteallığı olan مُنَّاعٍ ism-i fâiline mef'ûlün lehtir. مُعْتَدٍ Nakıs isimdir. Cer alameti ise mahzûf ي

⁴⁸¹ el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, s.1175; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4421; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 198; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 310; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-K erim*, VII, 272.

⁴⁸² Kâf, 50/ 24.

⁴⁸³ el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, s.1175; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4421; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 198; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 311; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân'il-K erim*, VII, 272.

⁴⁸⁴ Kâf, 50/ 25.

harfine ağır gelen kesradır. Bu yüzden nakıs fiillerin ref ve cer halinden lame'l-fiil olan *ي* harfi hazfedilir. Dolayısıyla مُعْتَدٍ takdiren mecrûr, muzafun ileyh olan كَفَّارٍ kelimesine üçüncü sıfat olur. مُرِيْبٍ İse lafzen mecrûr, muzafun ileyh olan كَفَّارٍ kelimesine dördüncü sıfat olur.⁴⁸⁵

2.2.10. 26. Âyetin İ'râbı

الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ

*“Allah’ın yanına başka bir tanrı daha koyan kimseyi, atın onu dayanılmaz azaba!”*⁴⁸⁶

كُلٌّ Sükûn üzere mebnî, mahallen mansûb, mef’ûlün bih sarîh olan kelimesine bedeldir. Veya الَّذِي sükûn üzere mebnî mahallen mecrûr, muzafun ileyh olan كَفَّارٍ kelimesine bedeldir. Diğer bir görüş ise الَّذِي ism-i mevsulü sükûn üzere mebnî, mahallen merfû, mübtedadır. جَعَلَ مَعَ اللَّهِ Cümlesi ise irabta mahalli yok mevsulün sıla cümlesidir. جَعَلَ Fetha üzere mebnî mâzî fiil, fâili cevazen müstetir هُوَ zamiridir. مَعَ Mansûb mekan zarfı, جَعَلَ fiiline müteallıktır ve muzafır. Lafza-i Celâl ise izafetten dolayı kesra ile mecrûr muzafun ileyhtir. إِلَهًا Fetha ile mansûb mef’ûlün bih sarîh, آخَرَ ise fetha ile mansûb, mef’ûlün bih sarîh olan إِلَهًا kelimesine sıfattır. أَفْعَلٌ Vezninde gayr-ı munsarîf olduğu için sıfat olan آخَرَ kelimesi tenvin alamaz. فَأَلْقِيَاهُ Cümlesindeki فَ şart manası taşıyan الَّذِي ism-i mevsulünün cevabına dahil olur. أَلْقِيَا Nûn’un hazfiyle meczum, emir fiildir. Muttasıl zamir olan tesniye elifi ise sükûn üzere mebnî mahallen merfû, fâildir. Muttasıl zamir olan هُ ise damme üzere mebnî mahallen mansûb mef’ûlün bih sarîhtir. Fiil cümlesi olan فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ mahallen merfû, mübteda olan الَّذِي ism-i

⁴⁸⁵ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4421; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 199; Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 311; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, VII, 273.

⁴⁸⁶ Kâf, 50/ 26.

mevsulünün haberidir. فِي الْعَذَابِ Câr-mecrûr أَلْقِيَا fiiline müteallıktır. إِيَسَ lafzen mecrûr الْعَذَابِ kelimesinin sıfatıdır.⁴⁸⁷

2.2.11. 27. Âyetin İ'râbı

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْعَمْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ

“Yandaşı, ‘Rabbim! Onu ben azdırmadım, fakat o kendisi apaçık bir sapkınlık içinde idi’ der.”⁴⁸⁸

قَالَ Fetha üzere mebnî mâzî fiil, قَرِينُ lafzen merfû fâil olup aynı zamanda muzaftır, muttasıl zamir olan ة ise damme üzere mebnî, izafetten dolayı mahallen mecrûr olup muzafun ileyhtir. رَبَّنَا Nida harfi hazfedilmiş, fetha ile mansûb münada, muttasıl zamir ise sükûn üzere mebnî, izafetten dolayı mahallen mecrûr, muzafun ileyhtir. مَا Sükûn üzere mebnî, olumsuzluk edatı, أَطْعَمْتُهُ Merfû muttasıl zamirin ittisaliyle sükun üzere mebnî mâzî fiil, ت damme üzere mebnî mahallen merfû fâil, muttasıl zamir olan ة ise lafzen damme üzere mebnî mahallen mansûb أَطْعَمِي fiilinin mef’ûlüdür. أَطْعَمْتُهُ Cümlesi ise İ'râbta mahalli yok münadaya cevaptır. وَ Zaid veya atıf harfi, لَكِنْ ise tahfif edildiği için amel etmeyen istidrak harfidir. كَانَ Fetha üzere mebnî nakıs mâzî fiil, ismi ise cevazen müstetir هُوَ zamiridir. فِي ضَلَالٍ Câr-mecrûr mahzûf bir fiile müteallıktır. Ve mahallen mansûb كَانَ nakıs fiilinin haberidir. بَعِيدٍ Lafzen mecrûr ضَلَالٍ kelimesinin sıfatıdır. مَا أَطْعَمْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ Cümlesi irabta mahalli yok, münadanın cevabı olan مَا أَطْعَمْتُهُ cümlesine matuftur.⁴⁸⁹

2.2.12. 28. Âyetin İ'râbı

قَالَ لَا تَحْتَصِمُوا لَدَيْي وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ

“Allah şöyle buyurur: “Huzurumda tartışmayın, sizi daha önce uyarmıştım.”⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4422; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XI, 199; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 311; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-K erim*, VII, 273.

⁴⁸⁸ Kâf, 50/ 27.

⁴⁸⁹ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4422; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XI, 200; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 312; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-K erim*, VII, 274.

⁴⁹⁰ Kâf, 50/ 28.

Fetha üzere mebnî mâzî fiil, fâili ise cevazen müstetir هُو zamiridir. Fil-fâil cümlesi istinafi bir cümledir ve irabta mahalli yoktur. لا Sükûn üzere mebnî nahiye edatı, تَحْتَصِمُوا fiili ise لا ile meczum kılınmış muzâri fiildir. Cezm alameti ise nûn'un hazfedilmesidir. Muzâri fiildeki muttasıl zamir olan وَ lâfzen sükûn üzere mebnî mahallen merfûdur, fâildir, ا ise elif-i farikadır. لَدَى Sükûn üzere mebnî, taazzürden dolayı mukadder fetha ile mansûb mekan zarfi ve تَحْتَصِمُوا fiiline müteallık, mütekellim ya'sına muzafır, muttasıl zamir olan بِي ise mahallen izafetle mecrur, muzafun ileyhtir. وَ Vav-ı haliye, فَذ tahkik harfidir. فَذَمْتُ Muttasıl zamirin ittisal etmesiyle sükûn üzere mebnî mâzî fiil, ت ise damme üzere mebnî, mahallen merfû, فَذَمْتُ fiilinin fâilidir. فَذَمْتُ Cümlesi mahallen mansûb, لَا تَحْتَصِمُوا cümlesindeki fâile haldir. إِلَيْكُمْ Câr-mecrûr fiiline müteallıktır. بِ Zaid harf-i cer, بِالْوَعِيدِ ise zaid harf-i cerle lafzen mecrûr, fetha ile mahallen mansûb mef'ûlün bih gayrı sarihtir. Veya بِالْوَعِيدِ Câr-mecrûr mukadder مُقْتَرِنًا ism-i fâiline müteallıktır. فَذَمْتُ مُقْتَرِنًا بِالْوَعِيدِ Mahallen mansûb فَذَمْتُ fiilinin fâiline haldir. Takdiri kelim şudur: فَذَمْتُ إِلَيْكُمْ هَذَا مُقْتَرِنًا بِالْوَعِيدِ.

فَذَمْتُ إِلَيْكُمْ هَذَا مُقْتَرِنًا بِالْوَعِيدِ وَ قَدْ فَذَمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ Cümlesi ise mahallen mansûb قَالَ fiilinin mekulüdür.⁴⁹¹

2.2.13. 29. Âyetin İ'râbı

مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّْ وَمَا أَنَا بِظَلَامٍ لِلْعَبِيدِ

“Bende söz değişmez ve ben asla kullara zulmetmem.”⁴⁹²

مَا Nafiye edatı, cümleye dahil olduğu için amel etmemiştir. يُبَدِّلُ Damme ile merfû meçhul için bina edilmiş muzâri fiil, الْقَوْلُ damme ile merfû naib-i fâil, لَدَيَّْ sükûn üzere mebnî, taazzürden dolayı mukadder fetha ile mansûb mekan zarfi ve يُبَدِّلُ fiiline

⁴⁹¹ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4422; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 200-201; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 312; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, VII, 274.

⁴⁹² Kâf, 50/ 29.

müteallık, mütekellim ya'sına ise muzaftır. Muttasıl zamir olan *ي* ise mahallen izafetle mecrûr muzafun ileyhtir. *وَ* İstinafiye diyenler olduğu gibi atıftır diyenler de vardır. *لَيْسَ* Edatına müşabih olan *مَا* ise lafzen sükun üzere mebnî, ma-i nafiyedir. Hicaz ehli *لَيْسَ* gibi amel eder derken Temim, Necid ve Tihame ehli ise amel etmez demişlerdir. Hicaz ehline göre munfasıl zamir olan *أَنَا* sükûn üzere mebnî, mahallen merfû *مَا*'nın ismidir. Temim, Necid ve Tihame ehline göre ise *أَنَا* sükûn üzere mebnî, mahallen merfû mübtedadır. *بِ* Zaid harf-i cer ve nefiy manasını tekid için gelmiştir. *ظَلَّامٌ* Lafzen harf-i cer olan *بِ* ile mecrûr, Hicaz ehline göre mahallen mansûb *مَا*'nın haberidir. Temim, Necid ve Tihame ehline göre ise mahallen merfû mübteda olan *أَنَا*'ye haberdir. *لَلْعَبِيدِ* Câr-mecrûr *بِظَلَّامٍ* ism-i fâiline müteallıktır. Eğer *وَ* atıf harfi olarak alınır *وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ* cümlesi İ'râbta mahalli yok, *مَا يَبْدُلُ الْقَوْلُ* cümlesine matuftur.⁴⁹³

2.3. Garip Lafızlar

a) *الْوَرِيدِ*

Gelme, varma, ulaşma, uğrama, girme (ithal), götürme, ağaçların ve bitkilerin çiçekleri, gül, sıtma, sarımtırak kırmızı renk, kıyamet günü semanın kızarması, parçacüz, yol, sulama yeri-kaynak, susamak, millete su ikram eden, boynun iki yanından geçen karaciğer ve kalple irtibatlı içinden kanın akıp vücudun her bir cüz'üne ulaştığı iki damar, şahdamarı, gibi manalara gelir. *وَرُودٌ* Kelimesi ile esasen suyu aramak, suya varmak, suya ulaşmak gibi manalar kastedilmiştir. Daha sonra farklı manalarda kullanılmıştır. Bir suya veya şehre yaklaşıp girilmese de ona *وَارِدٌ* denir. Bu âyette, her ne kadar caiz olmasa da *حَبْلٍ* kendi cinsinden *الْوَرِيدِ* kelimesine izafe olmuştur. Bu da beyan içindir.

⁴⁹³ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4423; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XI, 201-202; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 313; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, VII, 274.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: وَرَدَّتِ الطَّيْرُ الْمَاءَ “Kuş suya vardı.”، وَرَدَ

الشَّجَرُ “Ağaç çiçek açtı.”⁴⁹⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

وَلَمَّا وَرَدَ مَاءٌ

“Musa Medyen suyuna varınca”⁴⁹⁵

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأُورِدُهُمُ النَّارَ وَيُسَّ الْوَرْدُ الْمُرُودُ

“Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları (çekip) ateşe götürecektir. Varacakları yer ne kötü yerdir!”⁴⁹⁶

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصْبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ

“Siz ve Allah’ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtıdır. Siz oraya gireceksiniz.”⁴⁹⁷

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ

“Bir kervan geldi ve sucularını (kuyuya) gönderdiler.”

وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا

“İçinizden, oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür.”⁴⁹⁸

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلِمَ مَا تُوشِي سِرَّهُ بِهٖ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.”⁴⁹⁹

فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ

“Gök yarılıp da kızarmış yağ renginde gül gibi olduğu zaman.”⁵⁰⁰

⁴⁹⁴ Halil b. Ahmet, *Kitâbü'l-Ayn*, IV, 363; İbn Kuteybe, *Tefsir'ü Garibi'l-Kur'ân*, s. 418; el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 549; el-Başani, *el-Garib fi'l-Kur'ân*, VI, 1987; İbn Side, *el-Muhkem*, IX, 424; Rağıp el-İsfahânî, *el-Müfredat*, II, 673; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğâ*, II, 327; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 596; İbn Cevzi, *Tezkirâtü'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, II, 173; er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, XXVIII, 162; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4809.

⁴⁹⁵ Kasas, 28/ 23.

⁴⁹⁶ Hûd, 11/ 98.

⁴⁹⁷ Enbiyâ, 21/ 98.

⁴⁹⁸ Meryem, 19/ 71.

⁴⁹⁹ Kâf, 50/ 16.

⁵⁰⁰ Rahman, 55/ 37.

b) إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ

لقاء Kelimesi yerine göre bazen karşılamak bazen karşılaşmak manasına geldiği gibi bazen de her iki manayı aynı anda tazammun eder. أَلْقَى Atmak, fırlatmak, iletmek, öğretmek, göndermek, أَلْقَيْتُ bulmaca, تَلَقَّى karşılamak, almak, elde etmek, vermek, kavuşmak, buluşmak, aktarmak, öğrenmek, تَلَقَّاء karşılarında, önünde, hizasında, لَقْوَةٌ yüz felci, kuş, dişi kartal, akbaba, ağrı, sancı, rahatsızlık, لَقِيَ karşılaşmak, bulmak, buluşmak, rast gelmek, bir araya gelmek, لَقِيَ önemsiz, adi bir şeyin atılması, مُلْقَى atılan, fırlatılan, atılmış bir şey, مُلَاقَةٌ karşılaşma, buluşma, toplanma, اِسْتَلْقَى ise uzanmak gibi manalara gelir.

Müfessirler bu âyette geçen مُتَلَقِّيَانِ kelimesini, insanoğlunun yapmış olduğu hayır-şer bütün amellerini yazarak kaydeden ve bunları muhafaza eden iki melek olarak tefsir etmişlerdir.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: “Sana selam ve sevgi gönderdim.” أَلْقَيْتُ إِلَيْكَ سَلَامًا وَ مَوَدَّةً “Falán adam iyilikle ve kötülükle karşılaştı.” لَقِيَ فُلَانٌ خَيْرًا وَ شَرًّا “Kulak vermek.” أَلْقَى بِأَلَا إِلَيَّ “Dikkatini vermek, can kulağıyla dinlemek.”⁵⁰¹

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِن قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنتُمْ تَنْظُرُونَ

“Andolsun ki siz, ölümle yüz yüze gelmezden önce onu temenni ederdiniz. İşte şimdi onu karşınızda gördünüz.”⁵⁰²

وَاقْتُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ

“Allah’tan korkun, biliniz ki siz O’na kavuşacaksınız.”⁵⁰³

⁵⁰¹ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 112; Halil b. Ahmet, *Kitâbü'l-Ayn*, IV, 97; İbn Kuteybe, *Tefsir’ü Garibi'l-Kur’ân*, s. 418; et-Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, XXI, 424; el-Ezherî, *Tehzibü'l-Lüga*, IX, 298; el-Cevherî, *es-Sihah*, VI, 2485; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 584; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 596; İbn Cevzi, *Tezkirâtü'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, II, 173; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, V, 4064.

⁵⁰² Âl-i İmran, 3/ 143.

⁵⁰³ Bkara, 2/ 223.

Mü'min sûresinde ise *يَوْمَ التَّلَاقِ* “*kavuşma günü*”⁵⁰⁴ manasında kullanılmıştır.

Böyle denmesinin sebebi ise öncekilerle sonrakilerin karşılaşması, sema ehli olan meleklerle yer ehli olan insanların karşılaşması, insanın daha önceden göndermiş olduğu amellerle karşılaşmasıdır.

أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْعُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا

“İşte bunlar, zorluklara katlanmalarının karşılığı olarak cennet konağıyla ödüllendirilecek, orada sağlık ve esenlik dilekleriyle karşılanacaklar.”⁵⁰⁵

وَأِنَّكَ لَتَلَقَّى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ

“Şüphesiz ki bu Kur’ân sana hikmet sahibi, bilen Allah tarafından verilmektedir.”⁵⁰⁶

قَالَ أَلْقَاهَا يَا مُوسَى فَأَلْقَاهَا

“Allah buyurdu onu yere at ey Musa! Hemen attı.”⁵⁰⁷

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلْمُ مَا تُوشِي بِهٖ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ

الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ

“İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş alıcılar alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız.”⁵⁰⁸

c) قَعِيدٌ

قَعِيدٌ Ayakta durmanın zıddıdır. Oturmak, dikkat etmemek, çaresiz kalmak, (عن) geri kalmak, vazgeçmek, engel olmak, terk etmek, (ل) önem vermek, قَاعِدٌ oturan, gevşek davranan, ihmalkâr, önemsemeyen, gevşek davranıp savaştan geri kalan veya kaçan, küçük hurma ağacı, قُعَادٌ hastalıktan dolayı yürüyemeyen, kötürüm, قُعْدَةٌ sürekli oturan veya yatan, tembel, قَاعِدَةٌ temel, taban, kaide, kural, esas, başkent, üs, قَاعِدَةٌ فَضَائِيَّةٌ uzay üssü, adetten ve doğumdan kesilen kadın, مَقْعَدٌ oturma yeri, üzerine oturlan yer, koltuk,

⁵⁰⁴ Mü'min, 40/ 15.

⁵⁰⁵ Fûrkan, 25/ 75.

⁵⁰⁶ Neml, 27/ 6.

⁵⁰⁷ Tâhâ, 19-20.

⁵⁰⁸ Kâf, 50/ 16-17.

sandalye vb, قَعْدَةٌ ise oturma şeklini veya biçimini ifade eder ve kesra değil de fetha olunca bir kere oturdu manasına gelir.

Âyette geçen قَعِيدٌ ise dost, arkadaş, eş, bekçi, koruyan-muhafız, hafaza veya kiramen-kâtibin melekleri manasına gelir ve güçlü manasına gelen نَطِيح kelimesinin zıddıdır. قَعِيدٌ Vezni müfret, tesniye ve cemiler için ortak kullanılabilir. Bu kelime ذُو الْقَعْدَةِ şeklinde Hicrî aylardan birine ismi olmuştur. Yine emekli olmak manasına gelen تَقَاعُدًا kelimesi de bu fiilden türemiştir.⁵⁰⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de şu manalarda kullanılmıştır:

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا

“*Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah’ı anın.*”⁵¹⁰

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ

“*Allah’ın Resulüne muhalefet etmek için sefere çıkmayıp geri kalanlar, oturmaları ile sevindiler.*”⁵¹¹

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ

“*Müminlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz.*”⁵¹²

قَالَ فِيمَا أُغْوَيْتَنِي لِأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ

“*İblis dedi ki: Öyle ise beni azdırmana karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.*”⁵¹³

إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ

“*İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadır.*”⁵¹⁴

⁵⁰⁹ Halîl b. Ahmet, *Kitâbü'l-Ayn*, III, 409; İbn Kuteybe, *Tefsir'ü Garibi'l-Kur'ân*, s. 418; el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 525; el-Başani, *el-Garib fi'l-Kur'an*, VI, 1565; İbn Sîde, *el-Muhkem*, I, 169; Rağîp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 528; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, II, 90; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 597; İbn Cevzi, *Tezkirâtü'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, II, 174; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, V, 3686.

⁵¹⁰ Nisâ, 4/ 103.

⁵¹¹ Tevbe, 9/ 81.

⁵¹² Nisâ, 4/ 95.

⁵¹³ A'raf, 7/ 16.

وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا

“Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınlar,”⁵¹⁵

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ

“İbrahim İsmail’le birlikte beytin temellerini yükseltiyordu.”⁵¹⁶

d) حَدِيدٌ

حَدٌ İki şeyden birinin sınırlarını aşıp diğerine karışmasına mani olan engeldir.

Demir, maden, sınır, hudut, bıçak-kılıç vb. uç kısmı, keskin tarafı, bir şeyin son sınırı veya noktası, tarif, tanım, ölçü, derece, birim, kanun, had, şer‘î ceza gibi manalara gelir. حَدِيدٌ Maden, cevher, demir, (kılıç, bıçak, koku, dil, göz, zeka) gibi şeylerin keskin, şiddetli veya güçlü olması manalarına gelir. Yine teyakkuz, yaratılış bakımından veya mana bakımından içinde incelik veya zarafet bulunan her şey için keskin, etkileyici manasında حَدِيدٌ sözcüğü kullanılmıştır. يَحُدُّ Bilemek, keskinleştirmek, sınır koymak, sınırlamak, tahdit koymak, uzaklaştırmak, uzak tutmak, ayırmak, engel olmak, يَحِدُّ hiddetlenmek, kızmak, yas tutmak, mateme girmek, kararsız olmak, istikrarsız manalarına gelirken, حَدَادَةٌ demir işlemek, demircilik, حَدَادٌ demirci, kapıcı, deniz, حَدٌ keskin, dik (yokuş), öfkeli, kızgın, yas veya matem tutan, اِحْتَدَّ ise hiddetlenmek, sinirlenmek, kızmak, köpürmek, şiddetlenmek, tartışmanın alevlenmesi, kızışması manalarına gelir. حَدُّ الدَّارِ Evin sınırlarını veya diğer evlerden ayıran hudutlarını ifade eder. حَدُّ الزَّيْنَةِ وَالْحَمِيرِ İçki ve zinanın haddi ise bunları irtikap edenlerin tekrar bir daha bunlara dönmesini engellemek veya onları bunlardan alıkoymak ve başkalarının da onların girdiği o yanlış yola girmelerine mani olmak amacıyla yapılan engellemelerdir. Engelleyici bir tedbir olduğu için had (ceza) olarak adlandırılmıştır.

⁵¹⁴ Kâf, 50/17.

⁵¹⁵ Nûr, 24/ 60.

⁵¹⁶ Bkara, 2/127.

Allah (c.c.) şöyle buyuruyor:

وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ

“*Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur.*”⁵¹⁷

Yüce Allah’ın belirlediği hudut veya sınırlamalar dört kısımda incelenebilir. Birincisi artırmanın veya eksiltmenin caiz olmadığı sınırlamalar. Farz namazların rekât sayıları buna örnektir. İkincisi artırılması caiz görülen fakat eksiltmesi caiz görülmeyen sınırlamalar. Zekât buna örnektir. Üçüncüsü eksikliği caiz görülen fakat artırılması caiz görülmeyen sınırlamalar. Aynı anda dörtten fazla kadınla evlenmenin yasak olması. Abdestte uzuvların üçten fazla yıkanmasının caiz olamaması buna örnektir. Dördüncüsü ise artırılması da azaltılması da caiz olan sınırlamalardır. Vakitle sınırlandırılmış nafîle namazlar. Sekiz rekât olan kuşluk namazı fazla da kılınabilir, eksik de kılınabilir.

Ezherî (ö.980) ise حُدُودُ اللَّهِ iki kısma ayırmıştır. Birincisi Yüce Allah’ın insanlar için yeme, içme, nikâh vb. şeylerde koymuş olduğu sınırlardır. Allah (c.c.) bu sınırları bildirmiş ve aşılmasını da yasaklamıştır. İkincisi ise ukubâttir yani emir ve yasaklara uymayıp Yüce Allah’ın koymuş olduğu sınırları aşan kimseler için uygulanacak bir takım müeyyidelerdir. Hırsızlık yapana, zina edene, iftira atana, içki içene uygulanacak olan hadlerdir (cezalar) ve bunlardan her birinin cezası farklı farklıdır. Bu hadler ise o suçları irtikâp edenlerin tekrar aynı suça yönelmelerini engellemek ve başkalarının da o suça yönelmesine mani olmak için koyulmuştur. Bu yüzden tedbir amaçlı konulan bu engellemelere de had (ceza) denilmiştir.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: حَدِيدُ النَّظْرِ “*Keskin bakışlı.*”, حَدِيدُ الْفَهْمِ “*Keskin anlayışlı.*”, رَجُلٌ مَحْدُودٌ “*Rızkı ve kısmeti kapanmış veya engellenmiş, mahrum adam.*”, اَللّٰهُمَّ اِخْذْهُ “*Allah’ım onu muvaffak etme.*” manalarında kullanılmıştır. حَدٌّ Kelimesi ise batıl, boş, yasak manalarına gelir.⁵¹⁸

⁵¹⁷ Talâk, 65/ 1.

⁵¹⁸ Halil b. Ahmet, *Kitâbü’l-Ayn*, I, 293; İbn Kuteybe, *Tefsir’ü Garibi’l-Kur’ân*, s. 419; el- Ezherî, *Tehzibü’l-Lüga*, III, 419; el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 462; el-Mekki b. Ebi Talib, *Tefsirü’l-Müşkil min Garibi’l-Kur’ân*, s. 320; İbn Sîde, *el-Muhkem*, II, 504; Ebu’l-Kasım li Hüsein b. Muhammet er-Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat fî Garibi’l-Kur’ân*, (Thk. Saffân Adnân Dâvudî), Dâru’l-Kâlem, Dımaşk, 2009, s. 221; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 599; es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, XIII, 636; İbn Kesir,

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

“Allah’a ve Resulüne karşı gelenler, daha öncekilerin aşağılandığı gibi aşağılanacaklardır.”⁵¹⁹

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ

“Allah’a ve Peygamberine düşmanca davrananlar, işte onlar en büyük zillete uğrayanlar arasında olacaklar!”⁵²⁰

وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ

“Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır.”⁵²¹

لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ

“(Ona şöyle seslenilir) “Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin, artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir.”⁵²²

فَإِذَا ذَهَبَ الْحَوْفُ سَلَقُواكُمْ بِاللِّسِنَةِ جِدَادٍ أَشْحَةً عَلَى الْخَيْرِ

“Korku gidince ise, mala düşkünlük göstererek sizi sivri dilleri ile incitirler.”⁵²³

e) عَتِيدٌ

İhtiyaç duyulmadan önce bir şeyi biriktirmeyi, toplayıp saklamayı, depoya yığmayı ifade eder. Hazır, hazırlanmış, düzenlenmiş, tertiplemek, yakın, gelecek, saygın, saygıdeğer manalarını ihtiva eder. إسه silah, teçhizat, mühimmat gibi manalara gelir. Araplar, koşmaya hazır at için فَرَسٌ عَتِيدٌ وَ عَتِيدٌ, keçinin yavrusuna da عَتِيدٌ demişlerdir. Aslında عَتِيدٌ-يُعْتَدُ-أَعَدُّ-يُعِدُّ. Fakat burada ت harfi د harfine idğam edildiği için عَتِيدٌ-يُعْتَدُ-أَعَدُّ-يُعِدُّ olmuştur. Bazı nahivciler ise bunu kabul etmeyerek kelimenin ع ve iki د harfinden oluştuğunu söylemişlerdir. Delil olarak ise şu şiiri

Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, VII, 401;Güneş, Arapça Türkçe Sözlük, s. 211; Mutçalı, Arapça Türkçe Sözlük, s. 191.

⁵¹⁹ Mücâdele, 58/ 5.

⁵²⁰ Mücâdele, 58/ 20.

⁵²¹ Hadîd, 57/ 25.

⁵²² Kâf, 50/ 22.

⁵²³ Ahzâb, 33/ 19.

göstermişlerdir: غَيْرِ ذِي عَتَبٍ ، مُجْرَبٍ الْوَقْعِ ، أَغْدَدْتُ لِلْحَزْبِ صَارِمًا ذَكْرًا ، شَآيرِ بَرَادَا أَغْدَدْتُ
demeyerek iki د harfini de izhar etmiş ve أَغْدَدْتُ demiştir.⁵²⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

“O hiçbir söz söylemez ki, yanında çok dikkatli bir gözetleyici olmasın!”⁵²⁵

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ

وَهُمْ كُفَّارًا أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

“Yoksa kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çatınca ‘Ben şimdi tevbe ettim’ diyenler ile kâfir olarak ölenler için (kabul edilecek) tevbe yoktur. Onlar için acı bir azap hazırlamışızdır.”⁵²⁶

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكًا وَأَتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سَكِينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ

“Kadın, onların dedikodusunu duyunca, onlara davetçi gönderdi; onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyveleri soyarken Yusuf’a) ‘Çık karşılarına!’ dedi.”⁵²⁷

f) قَرِينَةٌ

اِذْدَوَّاجِ Kelimesi gibi iki veya daha fazla şeyi bir arada toplama manasına geldiği gibi birleşmek, bir araya gelmek, evlenmek, benzetmek manalarına da gelir. قَرْنٌ Boynuz, boru, birleşme, bitişirme, yüzyıl, asır, zirve, tepe, baş, kenar, uç, tohum kabuğu veya zarı, saç örgüsü, güneşin doğarken görünen ilk kısmı, bir arada yaşayan toplum, ümmet, kavim, nesil, millet, aynı asırda yaşayanlar, kavmin efendisi, ter dökme, küçük dağ, avcının tuzak kurduğu ip manalarına gelir. Ruh da bedenle beraber olduğu için قَرُونٌ denilmiştir. قَرَنٌ Fiili bir araya getirmek, ilişkisini kurmak, bağlamak, bir şeye eklemek, ilave etmek, قَرَنٌ fiili ise çatık kaşlı olmak, boynuzlu olmak

⁵²⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 113; Halil b. Ahmet, *Kitâbü'l-Ayn*, III, 91; et-Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, XXI, 436; el-Ezherî, *Tezhibü'l-Lüga*, II, 194; el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 505; el-Mekki b. Ebi Talib, *Tefsirü'l-Müşkil min Garibi'l-Kur'ân*, s. 320; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 599; İbn Cevzi, *Tezkirâtü'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, II, 174; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 348; İbn Aşûr, *Tefsir'üt-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 311.

⁵²⁵ Kâf, 50/ 18.

⁵²⁶ Nisâ, 4/ 18.

⁵²⁷ Yûsuf, 12/ 31.

manalarına gelir. قَرِيبٌ Rakip, akran, dost, denk, مُقَارَنٌ karşılaştırmalı, mukayeseli, قَرِيبَةٌ ise günahları yazan melek (Kâf, 50/23), şeytan (Kâf, 50/27), eş, hanım, belirti, karine, delil, مُقَرَّنٌ güç yetiren, yapabilen, kudret sahibi manalarına gelir. Fıkhî bir kavram olan قِرَانٌ ise hac ve umreyi bir arada yapmayı ifade eder.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller: قَرَنْتُ الْبَعِيرَ بِالْبَعِيرِ “Develeri bir araya getirdim.”, قَرَنْتُ “Onu çok sıkı bağladım.”, قَرَانٌ فِي السِّنِّ “Falan kişi falan kişinin yaşça dengidir veya yaşıtıdır.”, كَبِشَ أَقْرُنُ “Büyük boynuzlu koç.”, شَاةٌ قَرْنَاةٌ “Büyük boynuzlu dişi koyun.”, قَرْنُ الْجَبَلِ “Dağın tepesi.”, قَرْنُ الْمَرْأَةِ “Kadının saç örgüsü.”⁵²⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

فَلَوْلَا أَلْقَى عَلَيْهِ آسُورَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقَرَّنِينَ

“Ona altın bilezikler verilmeli veya yanında ona yardımcı melekler gelmeli değil miydi?”⁵²⁹

وَأَخْرَجَ الْمُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ

“Zincirlerle bağlanmış diğer yaratıkları onun buyruğuna verdik.”⁵³⁰

وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ

“Arkadaşı, ‘işte hep beraber olduğum şahıs burada’ der.”⁵³¹

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطَعَيْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ

“Yandaşı, ‘Rabbim! Onu ben azdırmadım, fakat o kendisi apaçık bir sapkınlık içinde idi’ der.”⁵³²

وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نَقِيضٌ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ

“Kim Rahman’ı zikretmekten gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz.”⁵³³

⁵²⁸ Halil b. Ahmet, *Kitâbü’l-Ayn*, III, 382; et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XXI, 436, 440; el-Ezherî, *Tehzîbü’l-Lüga*, IX, 86; el-Cevherî, *es-Sihah*, VI, 2179; Rağıp el-İsfahânî, *el-Müfredat*, s. 667; el-Beğavî, *Mealimu’t Tenzil*, VII, 360-361; İbn Cevzî, *Tezkirâtü’l-Erib fi Tefsiri’l-Garib*, II, 174-175; er-Râzî, *Mefâtihü’l-Gayb*, XXVIII, 165, 167; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, V, 3067; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII,402- 403; Tuncî, *el-Mucemü’l-Mufasssal fi Tefsiri Garibü’l-Kur’ân-ı Kerim*, s. 389.

⁵²⁹ Zuhurf, 43/ 53.

⁵³⁰ Sâd, 38/ 38.

⁵³¹ Kâf, 50/ 23.

⁵³² Kâf, 50/ 27.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ

“Nuh’tan sonraki nesillerden nicelerini helak ettik.”⁵³⁴

ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَوْمًا آخَرِينَ

“Sonra onların ardından bir başka nesil meydana getirdik.”⁵³⁵

سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ

“Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik.”⁵³⁶

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْقَرْنَيْنِ

“Resulüm! Sana Zülkarneyn hakkında soru sorarlar.”⁵³⁷

2.4. Önemli Kavramlar

a. Vesvese

وَسْوَسَ Fısıldamak, fısıltıyla konuşmak, hışırdamak, kuşkulanmak, gizli söz, kötülüğe yönlendirme, kötü telkinde bulunma, vesvese verme, insanı masiyete yönlendiren değersiz, adi düşünceler, nefsin konuşması manalarına gelir. وَسْوَسَ Şeytanın ismi, مَوْسُوس vesvese veren, şeytan, nefis, مَوْسُوس vesveseli, tedirgin, manalarına gelir. Kötü işlerin yapılması, iyi ve güzel olan şeylerin terk edilmesi ya da geciktirilmesi veya eksik yapılması için şeytanın veya nefsin insanı kışkırtması, aklını çelmesi ve kötü arzulara, isteklere insanı teşvik etmesidir. Kur’ân’da Allah (c.c.) bizlere, Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın cennetten şeytanın vermiş olduğu vesvese ile çıkarılmasını⁵³⁸ hatırlatarak vesvese veren şeytanın ve nefsin şerrinden kendisine sığınmamızı⁵³⁹ ve bu konuda duyarlı olmamızı emretmiştir.⁵⁴⁰

Sahabelerden bazıları Hz. Peygamber’e (s.a.v.), içlerinden geçtiği halde dile getirmekten çekindikleri tehlikeli düşüncelerden yakılarak vesvese hakkında Hz.

⁵³³ Zuhruf, 43/ 36.

⁵³⁴ İsrâ, 17/ 17.

⁵³⁵ Mü’minûn, 23/ 31.

⁵³⁶ Zuhruf, 43/ 13.

⁵³⁷ Kehf, 18/ 83.

⁵³⁸ A’râf, 7/ 20.

⁵³⁹ Nas, 114/ 1-6.

⁵⁴⁰ el-Cevherî, *es-Sıhah*, III, 988; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 868; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, 973; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, VI, 4830; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 691.

Peygamber'den (s.a.v.) kendilerini bilgilendirmelerini istemişler, Hz. Peygamber de (s.a.v.) vesvese hakkında “*O mahz-ı imandır.*⁵⁴¹ (*katıksız, sade, tam bir imandır.*)” buyurmuşlardır. Efendimiz (s.a.v) şeytan veya nefisten gelen bu telkinleri yerine getirmediği müddetçe Yüce Allah'ın kullarını sorumlu tutmayacağını hatta kendisine vesvese verene uymadığı için kullarını mükâfatlandıracağını şu hadis-i kutsiyle beyan etmiştir: “*Kulum bir iyilik yapmayı gönlünden geçirir de yapamazsa ben onun için bir sevap yazarım. Eğer gönlünden geçirdiği iyiliği yaparsa o iyiliğe on mislinden yedi yüz misline kadar hatta daha fazla sevap yazarım. Kulum bir kötülük işlemeyi gönlünden geçirir de; o kötülüğü yapmazsa onu bağışlarım. Şâyet o kötülüğü yaparsa ona da bir kötülük günahı yazarım.*”⁵⁴² Başka bir rivâyette ise “*Gönlünden geçen kötülüğü yapmaktan vazgeçtiği için o kişiye bir sevap yazılır.*” buyurmaktadır.

Gönüllerden geçen kötülükler dile getirilmedikçe veya o kötülükler yapılmadıkça Allah (c.c.) müminlerin gönlünden geçen o şeyleri bağışlamıştır. Bu hadislerde tam bir imana delalet eden şeyin şeytan tarafından insanın gönlüne atılan vesvesenin bizzat kendisi değildir. İnsanın, şeytan ve nefis aleyhinde azimle, bütün sadakat ve samimiyetiyle Yüce Allah'a ve Resulüne bağlılık içerisinde verdiği mücadeledir. Şeytanın asıl hedefi müminlerdir. Çünkü şeytan doğru yolda olan müminlere vesvese vererek onları saptırmaya ve doğru yoldan çıkarmaya çalışır. Yoldan sapan inkârcılar ve isyancılar ise onun ilgisini çekmez. Zaten şeytanın oyuncağı olduğu için onlara vesvese vermesine gerek kalmamıştır.

Fıkıhta vesvese kavramı, herhangi bir ibadetin yerine getirilip getirilmediği veya gerektiği gibi yapıp yapılmadığı hakkında şüpheye düşerek aynı uygulamayı defalarca tekrar etmektir. Abdest, gusül, temizlik, namaz, kıraat, talâk, yemin, nezir gibi birtakım ibadetlerde vesveseye düşmemek, eğer vesvese takıntı halini almışsa bu durumu ciddiye almayıp itidali korumak ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamış olduğu ölçülerden ayrılmamanın gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁵⁴³

Tasavvuf kavramı olarak vesvese, kişiyi sünnete veya bidate, taate veya isyana, hayra veya şerre yönlendiren kalbî bir hitaptır. Bu bazen melek tarafından bazen şeytan tarafından bazen nefis tarafından bazen de Yüce Allah tarafından kalbe ilka edilir. Melek tarafından ilka edilenlere ilham, şeytan tarafından ilka edilenlere vesvese veya

⁵⁴¹ Müslim, *Sahihi Müslim*, Kitâbu'l İman, 60.

⁵⁴² Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitâbü'r-Rikâk, 31; Müslim, *Sahihi Müslim*, Kitâbu'l-İman, 58-59.

⁵⁴³ Mustafa Çağrıncı, “Vesvese”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2013, XLIII, 70-72.

havâtır, nefis tarafından ilka edilenlere hevâcis, Yüce Allah tarafından ilka edilenlere ise hâtır-ı Hakk denilir. Melek tarafından ilham edilen şeyin doğruluğu Allah ve Resulünün emirlerine yani şeriatı muvafık olması ile bilinir. Bu yüzden şeriatın zahirine muvafık düşmeyen her havâtır batıldır denilmiştir. Havâtır şeytan tarafından kalbe ilka edilirse insanı günah işlemeye sevk eder. Nefis tarafından ilka edilirse insanı heva ve hevese tabi olmaya, kendini büyük görmeye ve nefsin hoşuna giden diğer kötülükleri irtikâp etmeye çağırır.

Bunları birbirinden ayırmak ise Kur'ân ve sünnet eksenli yaşamaya bağlıdır. Helal-haram konusunda yiyip içtiğine dikkat etmeyen bir kişi ilham ile vesvese arasındaki farkı birbirinden ayırt edemez. Cüneyd-i Bağdâdî (ö.909) şeytanın vermiş olduğu vesvese ile nefsin vermiş olduğu vesvesenin farklı olduğunu belirtmiştir. Nefis bir şeyi murat edince onu yaptırıcaya kadar inat eder ve direnir. Belli bir zaman sonra dahi olsa muradına vasil olup gayesine ulaşıcaya kadar vazgeçmeden ısrar eder durur. Şeytan insanı bir kötülük yapmaya çağırır da insan o kötülüğü yapmamak suretiyle şeytana muhalefet ederse, başka bir günah işletmek için şeytan ona vesvese verir ve kandırmaya çalışır. Çünkü şer'î kaidelere muhalif olan her davranış şeytan için birdir. Şeytanın maksadı devamlı olarak insanı, günaha davet etmek ve kendisini en mükemmel şekilde yaratan ve rızıklandıran Yüce Allah'a başkaldırtıp isyan ettirmektir. Onu gayesi belli bir kötülüğü hususi olarak yaptırmak değildir. Melek tarafından ilka edilen ilhama ise insan bazen uyar, bazen de nefis ve şeytana mağlup olarak meleğe muhalefet eder. Fakat Yüce Allah tarafından ilka edilen hâtır-ı Hakk'a kimsenin muhalefet etmesi düşünülemez.

Meleğin ilka etmiş olduğu hayır ilhâmını almaya kalbi hazırlayan lütfâ tevfiğ, şeytanın vesvesesine elverişli hale getiren kuvvete ise iğva veya hızlân denir. Melek hayırlı işlere ve iyiliğe çağırırken, şeytan kötülüğe ve şerre çağırır. Hayır ve hasenat yapacağı zaman insanı fakirlik ve yoksullukla korkutur. Devamlı kötülüğü emrederek müminleri doğru yoldan saptırmaya ve kendisini en güzel şekilde yaratan, çeşit çeşit nimetler ihsan eden Rabbine karşı isyana sürükler.

Aslında kalp yaratılış itibariyle meleğin ilhâmını da şeytanın vesvesesini de eşit derecede kabul edecek mahiyette yaratılmıştır. İnsan bunlardan birini tercih ederek ya şehvet, heva ve hevesine uyar ve şeytanın tasallutuna uğrayarak şeytanlaşır ya da bunlardan yüz çevirip, nefis ve şeytana karşı muhalefet ederek mücahede eder ve melek

ahlakına bürünür ve kalp de onların ilhamıyla dolup taşan bir merkez haline gelir. Şâyet gönül heva, şehvet, gazap, hırs, tama', tûl-i emel ile dolmuşsa o kalp şeytanın at oynatacağı bir merkez haline gelir. Nefis ve şeytanın kötü arzularından sakınıp Yüce Allah'ı zikre yönelen kalp ise meleklerin ilhamına açıktır. Bu ise belli bir mücahede ile olur. Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu hususta her insanın şeytanının bulunduğunu, hatta kendi şeytanının Müslüman olduğunu, bundan dolayı da iyi şeyler telkin ettiğini beyan etmiştir. Kalp rızay-ı İlahi'ye ve marifetullaha yönelip yoğunlaşırsa şeytanın yerini melek alır ve kula takvâ ilham eder; eğer kalp nefsanî bir takım arzu ve isteklerin etkisi altında kalarak cismani arzuların esiri olursa şeytan nefse vesvese verip o kişiye günah işletme imkânı bulur.⁵⁴⁴

“Şeytanın insanın damarlarında kan gibi dolaştığını”⁵⁴⁵ belirten Hz. Peygamber (s.a.v.) onun vesvesesinden korunmanın yolunu da bizlere şöyle beyan etmektedir: “Şeytan insana haberi olmayacak şekilde gizlice sokulur. Kişi Allah'ı anmakla meşgulse geri çekilir. Zikri terk etmişse onun kalbini yutuverir.”⁵⁴⁶ Onun ümmeti olan bizler de kalbimizi Yüce Allah'ı anarak O'nun ve meleklerin ilhamlarına açma gayretinde olmalı, nefis ve şeytanın şerrinden ise yine O'na sığınmalıyız.

b. Rakîb

Bekleyen, gözetleyen, bir şeyi koruyup muhafaza eden, intizar eden, seyreden manalarına gelmektedir. Üç âyette⁵⁴⁷ Yüce Allah'ın, bir âyette ise meleklerin⁵⁴⁸ sıfatı olarak geçmektedir. Yüce Allah'ın, mahlûkatın her haline nıgehban olduğu ve hiçbir şeyin kendisinden gizli kalmadığı, her şeyi gören, bilen ve muhafaza eden, en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün mahlûkatı görüp gözetten manasında esma-i ilahidendir. Âyetlerde geçen “Rakîb” kelimesi “Hafız, Şehîd, Alîm, Basîr ve Semî” kelimeleriyle eşanlamlı olarak kullanılmıştır. رَقَبَةٌ Boyun, köle, مُرَاقِبٌ teftiş eden, müfettiş, kontrol eden, gözetleyen manalarına gelmektedir.

Kişi gizli veya açık bütün fiillerinin Yüce Allah tarafından her an gözetildiğini bilerek yaşadığı müddetçe doğru yol olan sırat-ı müstakimden ayrılmaz. Cibril hadisi

⁵⁴⁴ Ebu Abdillâh Hâris b. Esed el-Muhâsibî, *er-Riâye li Hukukillah*, (Thk. Abdulkadir Ahmet Atâ), Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, tsz, s. 96; el-Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, s. 177; Ebu Hamit Muhammet b. Muhammet el-Gazzâlî, *İhyâ-u 'Ulûmi'd-Dîn*, (Trc. Ahmet Serdaroglu), Bedir Yayinevi, İstanbul, 1974, III, 59-61.

⁵⁴⁵ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitâbü'l-İ'tikâf, 11; Müslim, *Sahîhi Müslim*, Kitâbu's-Selâm, 9.

⁵⁴⁶ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitâbü't-Tefsir, 114; es-Sabûni, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1212.

⁵⁴⁷ Nisa, 4/ 1; Mâide, 5/ 117; Ahzâb, 33/ 52.

⁵⁴⁸ Hûd, 11/ 93; Kâf, 50/ 18.

işlediğinizi bilen; sonra belirlenmiş ecel tamamlansın diye gündüzün sizi diriltten (uyandıran) O'dur."⁵⁵⁶ Bu manaların yanında fakirlik, dilencilik, zillet, yaşlılık ve isyan gibi pek çok manalara da gelmektedir.⁵⁵⁷

Hz. Peygamber (s.a.v.), dünyadan ahirete göçüp gidenleri mümin ve facir olmak üzere iki kısma ayırmış ve "*Mümin öldüğü andan itibaren dünyanın meşakkatinden, elem ve eziyetinden kurtulmuş ve istirahatata çekilmiş olur. Kâfir veya facirlerin ölmesiyle de insanlar, şehirler, memleketler, ağaçlar ve hayvanlar onun şerrinden emin olur ve rahat eder*"⁵⁵⁸ buyurmuşlardır.

Birçok âyet ve hadiste belirtildiği üzere bizlere bu hayatı bahşedip yaşatan Allah (c.c.) olduğu gibi önceden belirlenmiş olan ecel vakti gelince de öldüren yine Yüce Allah olacaktır. Ancak âyet ve hadislerden anlaşılan Allah (c.c.) bu işi melekü'l-mevt olan Azrâil (a.s.) vasıtasıyla icra etmektedir. Ruhundan üfleyerek yaratmış olduğu Hz. Âdem'in nesline ebedi bir hayat bahşetmiştir. Fakat bu hayat iki devreye ayrılmış, birincisini eğitim ve öğretim ile sınav, ikincisini ise bu sınavın neticesine göre şekillenecek olan ebedi hayat oluşturmaktadır. İşte ölüm hayatın bu iki devresini birbirine bağlayarak fani olan bu dünyadan alıp baki olan ebedi hayata ulaştıracak bir araçtır. Bu yüzden ölüm bazı âyetlerde⁵⁵⁹ kavuşmak, ulaşmak manasına gelen لقاء kelimesiyle ifade edilmiştir.

Ölümü akıldan çıkarmamak ve her an bu yolculuğa çıkacakmış gibi hazırlıklı olmak, vakti saati geldiğinde ise buna rıza göstermek kâmil bir müminin özelliklerindedir. Gazâlî (ö.1111) bu konuda insanları üç kısma ayırmıştır. Birincisi ölümü ve ahireti aklına getirmeyen dünyaya dalmış günahkârlar, ikincisi işlemiş olduğu günahlara pişman olup da daha yeni tevbe etmiş, amel ve taatle Hakka yönelmiş tevbekârlar, üçüncüsü ise kemâle ermiş âriflerdir. Birinci kısımdaki dünyaya meyledip ölümü ve ahireti unutan günahkârlar ölümü hatırlamak istemezler. Çünkü ölüm onların dünyada istifade etmiş oldukları nimetlerden lezzet almalarını engeller ve bu nimetlerden ayrılacaklarını düşünerek üzülmelerine sebep olur. Bu insanlar yanlarında ölümün anılmasına bile tahammül edemezler, rahatsız olurlar. "*Kendisinden kaçtığınız*

⁵⁵⁶ En'âm, 6/ 60.

⁵⁵⁷ el-Cevherî, *es-Sıhah*, I, 266; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 781; İbnü'l-Esîr; *en-Nihâye*, s. 886; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4294.

⁵⁵⁸ Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, Kitabü'l-Cenâiz, 48-49.

⁵⁵⁹ En'âm, 6/ 154; Kehf, 18/ 110; Yûnus, 10/ 7.

*ölüm sizi muhakkak yakalayacaktır.*⁵⁶⁰ Âyeti bu kısımdaki insanların durumunu bizlere haber vermektedir. İkinci kısımdaki tevbekârlar ölümü çokça anarak korku ve haşyet durumunu muhafaza eder ve devamlı tevbeye yönelirler. Bu insanlar ölümden ziyade, tevbelerini tamamlamadan ve azıklarını alamadan, eli boş yüzü kara Yüce Allah'ın huzuruna çıkmaktan korkarlar. Üçüncü kısımdaki âriflere gelince onlar sevgilileriyle buluşacağı anı unutmuyarak daima ölümü hatırlar ve bunu sevgiliye kavuşma vakti olarak görürler. Hatta vuslatın uzamasına neden olduğu için ölümün geç gelmesine üzülürler. Bu iki kısmın üzerinde bir makam daha vardır ki o da ölüm veya kalımı tercih etmeden işi Yüce Allah'a havale edip O'nun için en sevimli olan ne ise kendisi için de sevimli olanın o olduğunu kabul ederek teslim ve rızâ makamına yükselmektir.⁵⁶¹

Bir gün ölüp de Yüce Allah'ın huzurunda hesap vermeyecekmiş gibi “hayat, bu hayat” deyip gafil ve muhasebesiz yaşayanlar Kur'ân-ı Kerîm'de kınanmış ve yerilmişlerdir.⁵⁶² Nitekim Cenab-ı Hak bu hususta şöyle buyurmaktadır: *“Huzurumuza çıkacaklarını beklemeyenler, dünya hayatına razı olup onunla rahat bulanlar ve âyetlerimizden gafil olanlar yok mu, işte onların, kazanmakta oldukları günahlar yüzünden varacakları yer, ateştir.”*⁵⁶³

Rehberimiz olan Hz. Peygamber (s.a.v.) müminler için en güzel örnektir ve bu hususta müminlere şu tavsiyelerde bulunmaktadır: *“Dünyada bir garip gibi veya bir yolcu gibi davran ve kendini kabir ehlinden say.”*⁵⁶⁴ *“Akşama erdiğin vakit sabahı bekleme! Sabaha erdiğin vakit ise akşamı bekleme! Sağlıklı olduğun günlerde, hastalanabileceğin vakit için, hayatta bulunduğun müddetçe de öleceğin vakit için tedbir al.”*⁵⁶⁵

Bu tedbiri Haris el-Muhâsibî (ö.857) iki kısma ayırarak şöyle ifade etmiştir: Birincisi vacip olan tedbirdir ki o da şudur: Yapılmadığı takdirde insanı ölüm anında büyük bir üzüntüye ve pişmanlığa sevk eden bütün hata ve günahlara karşı tevbe etmektir. İkincisi ise nafiledir. Kalp ve beden olarak insanın bütün cehd ve gayretini ortaya koyup adeta *“Şu anda ölüm gelse bundan daha fazla yapabilecek bir şey yoktur”*

⁵⁶⁰ Cum'a, 62/ 8.

⁵⁶¹ el-Gazâlî, *İhyâ-u 'Ulûmi'd-Dîn*, IV, 805.

⁵⁶² Bekir Topaloğlu, “Ölüm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2007, XXXIV, 34-35.

⁵⁶³ Yûnus, 10/ 7.

⁵⁶⁴ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitabü'r-Rikâk, 3; Ebu Abdullah Muhammet b. Yezîd el-Kazvînî (İbn Mâce), *Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşr ve't-Tevzî, Riyâd, h. 1417, Kitabü'z-Zühd, 3; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Kitabü'z-Zühd, 25.

⁵⁶⁵ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitabü'r-Rikâk, 3.

denilecek keyfiyette, hayırlı işlerin tamamında sınırları zorlayarak azami derecede çaba göstermektir.⁵⁶⁶

Ölümü sıkça anarak unutmayan bir insan nefis ve arzularına tabi olmaktan kurtulur ve her meselede Yüce Allah'ın rızâsını arayarak hayırlı işler yapmaya yönelir bu yüzdendir ki Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Lezzetleri kökünden kesip atan veya yıkan ölümü çokça hatırlayın”*⁵⁶⁷ buyurmuşlardır.

Ölüm korkusu hakkında ise şöyle bir hadis rivâyet olunmuştur: Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat etmek üzere olan genç bir sahabeyi ziyarete gitmiş ve ona *“Kendini nasıl buluyorsun?”* diye sormuştu. Genç de: *“Yüce Allah'tan ümidimi kesmedim, ümidim var, fakat günahlarımdan korkuyorum”* demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“Bu makamda mümin bir kulun kalbinde birbirine zıt iki şey bir araya gelip toplanmaz. Eğer kalbe biri diğerine zıt iki şey bir araya gelirse Yüce Allah ümit edileni verir, korkulandan da emin kılar.”*⁵⁶⁸

d. Sûr

Sözlükte üfürülecek boru veya boynuz manalarına gelir.⁵⁶⁹ Hz. Peygamber de (s.a.v.) hadis-i şerifte Sûr'un boru veya boynuz şeklinde üfürülecek bir alet olduğunu bizlere haber vermişlerdir.⁵⁷⁰ Terim olarak ise kıyametin kopuşunu ve daha sonra tüm insanların dirilip mahşer meydanında toplanmalarını sağlamak için İsrâfil (a.s.) tarafından iki aşamalı olarak üflenecek nurdan yaratılmış boruya denir. Ve bu boruda mahlûkatın ruhları adedince delik bulunduğu, İsrâfil'in (a.s.) bu boruya ikinci üfleğinde bütün ruhların cesetlere geri döneceği belirtilmiştir. İlk üflemede *“Allah'ın diledikleri hariç, göklerde ve yerde bulunan her şey yıkılıp helak olacak ve böylece kıyamet kopacaktır.”*⁵⁷¹ İkincisinde ise *“İnsanlar kabirlerinden kalkıp Rablerine doğru koşacaklardır.”*⁵⁷² Kıyametin kopuş anında ölmeyeceği belirtilenlerin kimler olduğu hakkında ise farklı görüşler vardır. Âlimler bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.v.) açık bir beyan bulunmadığı için kesin bir hüküm olmayacağını belirterek bunların Yüce Allah'ın arşını taşıyan sekiz melek, Cebrâil, Mikâil, İsrâfil, Azrâil, peygamberler,

⁵⁶⁶ el-Muhâsibî, *er-Riâye li Hukukillah*, s. 134- 135.

⁵⁶⁷ İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitabü'z-Zühd, 31; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Kitabü'z-Zühd, 4; Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, Kitabü'l-Cenâiz, 3.

⁵⁶⁸ İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitabü'z-Zühd, 31; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Kitabü'l-Cenâiz, 11.

⁵⁶⁹ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 716; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 498; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, s. 529; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, IV, 2524.

⁵⁷⁰ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Kıyâmet, 8.

⁵⁷¹ Neml, 27/ 87; Zümer, 39/ 68; Hâkka, 69/ 13-16.

⁵⁷² Yâsîn, 36/ 51.

şehitler, cehennem görevlileri olan Mâlik ve zebâniler ile hûriler olabileceğini söylemişlerdir. Genel olarak kabul edilen görüş, Sûr'a İsrâfil'in (a.s.) üfleyeceğidir. Bununla beraber bazı rivâyetlerde Sûr'a üflemek için iki meleğin beklediği,⁵⁷³ bazı rivâyetlerde ise İsrâfil'in (a.s.) sağında Cebrâil'in (a.s.) solunda ise Mikâil'in (a.s.) bulunacağı bildirilmiştir.⁵⁷⁴

İki Sûr arasındaki zaman farkına gelince. Bu husus Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sorulmuş, Hz. Peygamber de (s.a.v.) "Kırk" buyurmuşlardır. Fakat bunun gün mü, ay mı, yıl mı olduğu hakkında sahabeler bir şey sormamışlardır.⁵⁷⁵ Birçok âlim bu rivâyete dayanarak Sûr'a iki üfürüş arasından kırk yıl geçeceği üzerinde durmuşlardır.⁵⁷⁶

e. Şehit

Esmâ-i İlahî'dendir. Sözlükte bilen, gören, şahit olan, tanık olan, hazır olan, muttali olan manalarına gelmektedir. Yanında melekler hazır bulunduğu için ölmekte olan kişiye de şehit denilmiştir. Şehitler, şehadet anında kendisi için hazırlanan nimetlere muttali olduğu için veya ruhları Yüce Allah katında hazır bulunduğu için bu isimle anılmıştır. Şehit ve şahit kelimelerinin çoğulu şühedâ ve eşhâddır.⁵⁷⁷

Şehit kelimesi Allah (c.c.) için sıfat olarak kullanıldığı gibi peygamberler, yazıcı melekler ve insanlar için de sıfat olarak kullanılmıştır. Cenab-ı Hakk'ın sıfatı olarak, "gizli-açık her şeye muttali olan, her şeyi gören, bilen, haberdar olan, her zaman ve her yerde hazır ve nazır olan, kendisinden hiçbir şey gizlenmeyen, bütün sırlara vakıf olan, her şeyi murakabe eden." manalarında kullanılmıştır.⁵⁷⁸ Gönderilmiş oldukları topluma şahitlik edecekleri için peygamberlerin sıfatı olarak da kullanılmıştır. Her peygamber gönderilmiş olduğu topluma şahitlik edecektir. Efendimiz (s.a.v.) ise hem peygamberlere hem de Müslümanlara şahitlik edecektir.⁵⁷⁹ İnsanın yapmış olduğu her

⁵⁷³ İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitabü'z-Zühed, 33.

⁵⁷⁴ Ebu Dâvud, *Sünen 'i Ebî Dâvud*, Kitabü'l-Hurûf ve'l-Kıraât, 1.

⁵⁷⁵ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitabü't-Tefsir, 39; 78; Müslim, *Sahîhi Müslim*, Kitâbü'l-Fiten, 28.

⁵⁷⁶ et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XVIII, 135; XX, 254-255; Ebû Mansûr Muhammet b. Muhammet b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, (Thk. Fâtima Yûsuf el-Hiyem), Müessesetü'r-Risâle Nâşir, Beyrût, 2004, III, 578; IV, 323; V, 232-233; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî, *et-Tezkire fî Ahvâli'l-Mevtâ ve Umûri'l-Âhireti*, Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, Beyrût, 2005, I, 133-134; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XII, 701; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXIV, 28; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 598.

⁵⁷⁷ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 494; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 465; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, s. 497; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, IV, 2348.

⁵⁷⁸ Enbiyâ, 21/ 78; Yûnus, 10/ 61; Hadid, 57/ 4; Âl-i İmrân, 3/ 98; Nisâ, 4/ 33; Mâide, 5/ 117; İsrâ, 17/ 96; Kâf, 50/ 17.

⁵⁷⁹ Bakara, 2/ 143; Nisâ, 4/ 41; Nahl, 16/ 84, 89; Hac, 22/ 78;.

türlü davranışa ve söze şahit olan yazıcı meleklerinin sıfatı olarak kullanıldığı gibi⁵⁸⁰ insanın sıfatı olarak da kullanılmıştır. Olaylara tanıklık eden,⁵⁸¹ gerçekleri gören, duyan, bilen ve gafil olmayan,⁵⁸² Rabbine karşı nankörlüğünü bilen, anlayan ve buna şahit olan,⁵⁸³ inanç, söz, fiil ve davranışlarıyla âdil, örnek alınacak, güzel ahlak ve ilim, irfan sahibi her Müslüman için şehit-şüheda denilmiştir.⁵⁸⁴ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) insanlara örnek oluşu şehit kelimesi ile ifade edilirken müminlerin diğer insanlara örnek oluşu şühedâ kelimesi ile ifade edilmiştir. “Allah yolunda öldürülen” müminlere de “şehit” veya “şühedâ” denilmiştir.⁵⁸⁵ Örfümüzde daha çok bu manada kullanılmıştır. Şehitler üç kısma ayrılmıştır.

1. Hakikî Şehit

Dünya ve ahiret hükümleri bakımından şehit de denilmiştir. İlä-i kelimetullah veya vatani koruma adına savaşırken gayri müslimler tarafından öldürülenler, yaralıyken savaş alanında ölü bulunanlar, Müslümanlar tarafından haksız yere öldürülen ve karşılığında diyet verilmeyen kişiler hakiki şehittirler. Yine devlete isyan edenlerle veya yol kesicilerle çarpışırken ölenler, canını, malını veya namusunu korurken haksız yere öldürülenler de şehittirler.⁵⁸⁶

Şehitler yıkanmazlar, üzerlerindeki kanlı elbiseleri kefen sayılır. Eğer elbiseler sünnet olan kefen miktarından az ise artırılır, fazla ise eksiltir.⁵⁸⁷ Silah vb. şeyler alınır, palto, ceket gibi kefene uygun olmayan elbiseleri ve ayakkabıları çıkarılır. Fakihlerin çoğunluğuna göre cünüp, hayız, nifas halinde şehid olanlar da yıkanmaz. Ebu Hanîfe (ö.767) ve bazı âlimler Uhud şehitlerinden Hanzale b. Ebû Âmir'in (ö.625) cünüp olarak şehit olması neticesinde melekler tarafından yıkanmasını⁵⁸⁸ delil göstererek bu durumda şehit düşenlerin yıkanacağına hükmetmişlerdir. Ayrıca Ebû Hanîfe, ergenlik çağına ermemiş çocuk ve akıl hastası birinin düşman tarafından öldürülmesi durumunda da yıkanması gerektiği görüşündedir. Bu guruba giren şehitler için cenaze namaz kılınır.

⁵⁸⁰ Kâf, 50/ 21.

⁵⁸¹ Bakara, 2/ 282; Nisâ, 4/35; Mâide, 5/ 8; Nûr, 24/ 4, 6.

⁵⁸² Kâf, 50/ 37.

⁵⁸³ Âdiyât, 100/ 6-7.

⁵⁸⁴ Bakara, 2/ 143.

⁵⁸⁵ Âl-i İmrân, 3/ 140; Nisâ, 4/ 69; Zümer, 39/ 69.

⁵⁸⁶ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitabü'l-Mezâlim, 33; İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitabü'l-Cihad, 17; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Kitabü'd-Diyât, 22.

⁵⁸⁷ Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, Kitabü'l-Cenâiz, 82; Ebû Bekr b. Ahmet b. Hüseyin b. Ali el-Beyhâki, *Sünenü'l-Kübrâ*, (Thk. Muhammet Abdulkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003, IV, 17.

⁵⁸⁸ Alâddin Alî b. Balabân, *Sahîhü İbni Hibbân bi Tertîbi İbni Balabân*, (Thk. Şuâyb el-Arnâvut), Müessesü'r-Risâle, Beyrût, 1993, XV, 495.

2. Hükmi Şehit

Âhret hükümleri bakımından şehit de denilmiştir. Hakiki şehidin şartlarından birini taşımaması sebebiyle yıkanıp kefenlenen kişiler ahiret hükümleri bakımından şehittirler. Savaşta yaralandıktan sonra yiyip içen, uyuyan, tedavi olan, alış veriş yapan, dünyevi herhangi bir vasiyette bulunan, başka bir yere nakledilen ve belirli bir zaman geçtikten sonra ölen Müslümanlarla deprem, yangın, sel, afet gibi musibetlere maruz kalarak veya kolera, veba, verem gibi salgın hastalıklar sebebiyle ölen Müslümanlar hükmi şehittirler. Yine göçük altında kalanlar, suda boğulanlar, doğum sırasında veya lohusa iken ölenlerle⁵⁸⁹ ilim veya helal kazanç uğrunda ölen Müslümanlar da ahiret hükümleri bakımından şehittirler. Bu guruba giren şehitler diğer Müslüman ölümler gibi yıkanıp kefenlenir ve namazı kılınarak defnedilir.

3. Dünyevî Şehit

Müslümanlarla beraber savaşırken düşman tarafından öldürülen münafıklardır. Bunların zahir görünüşleri dikkate alınarak şehit muamelesi yapılır ve yıkanıp kefenlenmeden, namazları kılınarak, kanlı elbiseleri ile defnedilirler. İmanları bulunmadığı için ahirette şehitlik sevabından mahrum kalırlar. Savaştan kaçarken veya ganimet, gösteriş gibi dünyevi birtakım amaçlar için savaşırken öldürülen kişiler de dünya hükümleri bakımından şehittirler. Bunlar da dünyadaki niyetlerine göre ahirette ya mükâfatlarını alırlar ya da mahrum kalırlar.⁵⁹⁰

f. Gaflet

Dikkat eksikliğinden ve hafıza yetersizliğinden insanın başına gelen yanılma veya unutmadır. Sözlükte gaflet etmek, ihmal etmek, bir şeyi kasten terk etmek, atlamak, dikkat etmemek, görmezden gelmek, gereken önemi vermemek, ehemmiyet göstermemek, unutmak, yanılmak, aldanmak ve dalgınlık gibi manalara gelir.⁵⁹¹

⁵⁸⁹ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitâbü'l-Cihâd, 30; Müslim, *Sahîhi Müslim*, Kitâbü'l-İmâre, 50; İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitâbü'l-Cihâd, 17.

⁵⁹⁰ el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, I, 145-147; el-Halebî, *Mültekâ el-Ebhur*, I, 166; Muhammet Emîn eş-Şehîd İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr alâ Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvirü'l-Ebsâr*, (Âdil Ahmet Abdulmevcûd- Ali Muhammet Mua'vvaz), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Riyâd, 2003, III, 157- 166; Fahrettin Attar, "Şehid", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010, XXXVIII, 428-431; Komisyon, Dini Kavramlar Sözlüğü, s. 608,613- 615.

⁵⁹¹ el-Cevherî, *es-Sihah*, V, 1782; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 609; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, V, 3277.

Tasavvufî terim olarak ise nefsin şehvete tabi olması, vaktin batıl şeylerle geçirilmesi, bir şeyin kalbe hutur etmemesi veya gelmemesidir.⁵⁹²

Yüce Allah'ın gafil olmaması; inanların leh ve aleyhlerinde olan bütün duygu, düşünce ve davranışlardan haberdar olmasını, hiçbir şeyin O'ndan gizli kalmamasını ifade eder. İnsanın gafil olması ise Yüce Allah'ın güç, kudret ve azâmetini gösteren, afâkî ve enfûsî delillerini tefekkür ve tedebbür etmeden yaşamasını, nefis ve arzularına uyarak heva ve hevesine tabi olup Allah ve Resulünün emir ve yasaklarına riâyet etmemesini ve şeytanı rehber edinmesini ifade eder. Yine kişinin ölümü unutup, fani dünyanın geçici zevklerine aldanarak günah işlemesini ve bir gün bunların hesabını vereceğini düşünmeden muhasebesiz yaşamasını, günahlarda ısrara edip tevbeyle terk etmesini ifade etmekle beraber kulun Yüce Allah'ı zikretmemesini, dini vecibeleri yerine getirmemesini, ibadetlere gereken önemi vermemesini de ifade etmektedir.⁵⁹³

Zikir ve vesvese bahsinde de işaret ettiğimiz gibi gaflet, insanın en büyük ve amansız düşmanı olan şeytan karşısında Yüce Allah'ı anmayı unutarak savunmasız kaldığı en zayıf andır. Şeytan insanın damarlarında kanın dolaştığı gibi kendini hissettirmeden dolaşır⁵⁹⁴ ve insanın kalbine bakar. Kalp Yüce Allah'ı anmakla meşgulse şeytan siner ve geri çekilir. Eğer kalp kendisini en güzel şekilde yaratan ve rızıklandıran Yüce Allah'ı anmakla meşgul değil de gaflet içinde dünyevî arzu ve isteklere meyletmişse şeytan bu en zayıf anı değerlendirerek hemen onu bir avcı gibi tuzağına çeker ve yakalar. Bundan sonra ise şeytan esir almış olduğu o kişiye yaptırmak istediği bütün kötülükleri güzel göstererek yaptırır.

Şeytan üç cihetten insana yaklaşır ve onu esir alır. Birincisi tezeyyüd ve israftır. Yani insanın ihtiyacından fazlasına tamah etmesi, gözünün doymaması ve aç gözlülük etmesidir. Şeytan bu fazlalık arzusuyla insanın kalbine sokulur. Bundan korunmanın yolu ise nefsin arzu edip istediği gıda, uyku, lezzet ve rahat gibi şeylerin tamamını nefse vermemektir. İnsan bu kapıyı kapattığı zaman şeytandan emin olur ve artık şeytan o kapıdan içeri giremez. İkincisi gaflettir. İnsan Yüce Allah'ı zikrettiği müddetçe zikrin koruması altındadır. Gaflet ettiği zaman ise zikrin koruması kalkar ve şeytan o kişiye nüfuz eder. Onu nüfuz ettiği yerden çıkarmaksa kolay değildir. Üçüncüsü ise uhrevî

⁵⁹² el-Cürcânî, *Kitabü't-Ta'rifât*, s. 209.

⁵⁹³ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 192.

⁵⁹⁴ Müslim, *Sahihi Müslim*, Kitâbu's-Selâm, 9; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Kitâbu'r-Radâ, 17.

veya dünyevi hiçbir şey ifade etmeyen, Yüce Allah'ın razı olmayacağı, boş veya lüzumsuz şeylerin tamamında tekellüf etmektir.⁵⁹⁵

Gaflet, üzüntünün ve hasedin artmasına, nimetin elden çıkmasına, kulluk görevinden geri kalmaya, maddi, manevi birtakım nimetlerden istifade edememeye, kınanmaya ve neticede hem dünyada hem ahirette büyük pişmanlığa neden olur. Salihlerden biri rüyasında hocasını görmüş ve ona “En büyük pişmanlığınız ve üzüntünüz nedir?” diye sormuş. Hocası da “Üzülmesine neden olan en büyük pişmanlığının gaflet olduğunu” söylemiştir. Bir başkası ise Zünnun-i Mısrî'yi (ö.859) rüyasında görür ve ona “Yüce Allah sana ne yaptı?” diye sorar. Zünnun-i Mısrî de “Yüce Allah beni huzuruna alarak ‘Ey beni sevdiğini iddia eden yalancı! Beni sevdiğini söyledin, sonra benden gaflet ettin’ buyurarak beni azarladı” demiştir.⁵⁹⁶

2.5. Belâgat Tahlîli

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“Biz ona şah damarından daha yakınız.”⁵⁹⁷

Bu âyette soyut kavramların veya düşüncelerin daha iyi anlaşılması için somut kavramlarla yapılan temsili istiâre sanatı vardır. Allah (c.c.) mahlûkatın her halini ve onların akıllarından geçen duygu ve düşünceleri bilmesini kalplere yakın olan şah damarına benzetmiştir. Bu istiâre yoluyla, Yüce Allah'ın kuluna olan yakınlığını temsili olarak ifade etmektedir. Yani mekândan münezzehe olan Yüce Allah ilmiyle kuluna son derece yakındır. Onun gizlediği, açığa vurduğu, büyük, küçük, akıldan veya gönlünden geçen bütün duygu ve düşünceleri, her şeyi kuşatan muhît ilmiyle bilir. Âyet Yüce Allah'ın ilminin mükemmelliğini de ifade etmektedir.⁵⁹⁸

عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ

“Sağında solunda oturmuş alıcılar alıp kaydederken”⁵⁹⁹

⁵⁹⁵ Saîd b. Ali b. Vehf el-Kahdânî, *Nûru't-Takvâ ve Zulümâtü'l-Meâsî fi Dav'il-Kitap ve's-Sünnet*, Müessestü'l-Ceris li't-Tevzi' ve'l-İğlân, Riyâd, 1999, s. 76-77.

⁵⁹⁶ el-Gazzâlî, *Mükâşefetü'l-Kulûb*, ysz, tsz, s. 16-17.

⁵⁹⁷ Kâf, 50/ 16.

⁵⁹⁸ ez-Zemahşerî; *el-Keşşaf*, V, 595; el-Beydâvi, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Tevîl*, V, 140; er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, XXVIII, 162; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 123; es-Sabûni, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1215; ez-Zuheylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, XIII, 624.

⁵⁹⁹ Kâf, 50/ 17.

عَنِ الْيَمِينِ قَعِيدٌ وَ عَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ Âyeti aslında

Âyette icâz yoluyla hazif vardır. Burada birinci قَعِيدٌ hazfedilmiştir. Çünkü الشِّمَالِ kelimesine izafe olan ikinci قَعِيدٌ kelimesi, الْيَمِينِ kelimesinden hazfedilen birinci قَعِيدٌ kelimesine delalet etmektedir. Yine الْيَمِينِ (sağ) ile الشِّمَالِ (sol) kelimeleri arasında tıbak vardır.⁶⁰⁰

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ

“Ölüm sarhoşluğu kaçınılmaz bir gerçek olarak çöküverir de ona;”⁶⁰¹

Bu âyette tasrih-i istiâre (açık istiâre) vardır. Allah (c.c.) ölüm anında insanın karşılaşacağı zorlukları, yani ölümün akli baştan alan, anlayışları yok eden, dehşet verici o korkunç hallerini, beyan etmek için sarhoşluk manasına gelen سَكْرَةُ kelimesini müsteâr olarak kullanmıştır. Bu âyetteki mâzî fiil hem tahkik hem de yakınlık ifade eder. Yani sizin çok uzaktaymış gibi gördüğünüz o ölüm çok yakın bir zamanda kesinlikle gelecektir. Alûsi (ö.1854) bu âyette mekn-i istiâre olduğunu ve Yüce Allah’ın burada sarhoşluk yönünden ölümü istiâre yoluyla şaraba benzettiğini ifade etmiştir.⁶⁰²

“Burada, hazır” Manasına gelen عِنْدٌ⁶⁰³ kelimesi ile “inatçı” manasına gelen عِنْدٌ⁶⁰⁴ kelimesi arasında ayne’l-fiil harfleri farklı olarak -birinde ت harfi diğerinde ن harfi- geldiğinden bu iki kelime arasında nakıs cinas vardır.⁶⁰⁵

Yine âyet sonlarındaki الْوَرِيدِ-قَعِيدٌ-عَتِيدٌ-تَحِيدٌ-الْوَعِيدِ-شَهِيدٌ-حَدِيدٌ-عِنْدٌ kelimeleri arasında kulağa hoş gelen ve insanı etkileyen müthiş bir uygunluk, akıcılık ve seci’ vardır. Âyet sonlarındaki bu uygunluk da yine edebi sanatlardandır.⁶⁰⁷

⁶⁰⁰ et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XXI, 423; ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, V, 597; er-Râzî, *Me’âatihü’l-Gayb*, XXVIII, 163; el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ’râbi’l-Kur’ân*, s.1174; el-Beydâvi, *Envârü’t-Tenzil ve Esrârü’t-Tevîl*, V, 141; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 123; İbn Aşûr, *Tefsîr’üt-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVI, 302; Yâkût, *İ’râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, IX, 4419; Abdolvâhid, *el-İ’râbu’l-Mufasssal*, XI, 194; Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ’râbi’l-Kur’ân*, XIII, 308; es-Sabûni, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1215; ez-Zuheylî, *et-Tefsîrü’l-Münir*, XIII, 625.

⁶⁰¹ Kâf, 50/ 19.

⁶⁰² ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, V, 598; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-Veciz*, V, 161; en-Nesefî, *Medârikü’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Tevîl*, III, 365; Ebû’s-Suûd, *İrşadü’l-Akli’s-Selim*, V, 188; el-Alûsi, *Rûhu’l-Me’âni*, XXVI,182; İbn Aşûr, *Tefsîr’üt-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVI, 306; es-Sabûni, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1215; ez-Zuheylî, *et-Tefsîrü’l-Münir*, XIII, 625.

⁶⁰³ Kâf, 50/ 23.

⁶⁰⁴ Kâf, 50/ 24.

⁶⁰⁵ İbn Aşûr, *Tefsîr’üt-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVI, 312; es-Sabûni, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1215; ez-Zuheylî, *et-Tefsîrü’l-Münir*, XIII, 625.

2.6. Âyetlerin Tefsîriyle İlgili Diğer Hususlar

2.6.1. Halık'ın Mahlûk'unu Her Yönüyle Bilmesi ve Ona Yakınlığı (16. Âyet)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلْمَ مَا تُوسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.”⁶⁰⁸

Âyetteki “biz yarattık” hatırlatması hem ilk yaratılışa hem de daha sonra meydana gelecek olan kâfirlerin inkâr etmiş oldukları ba’s ve cezaya delalet etmekle beraber Yüce Allah’ın ilmine, güç ve kudretine de delalet etmektedir. Bununla beraber yaratanın yakınlığı ile yaratılanın yakınlığının farklı olduğuna, hakiki manada bir yakınlıktan Yüce Allah’ın münezzehtir olduğuna ve bu iki yakınlığın farklı şeyler olup karıştırılmaması gerektiğine işaret etmektedir. Yüce Allah’ın insana yakınlığı ilim, rahmet, ihsan, inâyet, kudret, gazap gibi esma ve sıfatlarıyla olur. Zamandan ve mekândan münezzehtir olan Yüce Allah’ın hakiki manada insanlara yakınlığı söz konusu değildir ve hiç kimsenin buna takati de yetmez.

Kurbiyet; Cenab-ı Hakkın bize bizden daha yakın oluşunu ve kalbin de bu yakınlığa bizzat şahitlik etmesini ifade eder. Kurbiyet, Allah’ın esma ve sıfatlarıyla mahlûkatına yakınlığını ifade ettiği gibi kullarının O’na olan yakınlığını da ifade etmektedir. Kulun Allah’a (c.c.) olan bu yakınlığı ise vehbî olabileceği gibi kesbî de olabilir. Kesbî olan kurbiyet kulun nefsanî arzuları terk ederek ihlâs ve samimiyetle Yüce Allah’a yönelmesine ve hayatın her anını O’nun rızası istikametinde değerlendirmesine bağlıdır. Vehbî olan kurbiyet ise Malikü’l-Mülk olan Allah’ın (c.c.) kullarından dilediğine fazlından ihsan ettiği yakınlıktır.

İnsanı yoktan var edip onun cüzlerini bir araya getiren ve ona ruhundan üfleterek varlık âlemine çıkararak Yüce Allah, gerek esma ve sıfatlarıyla olsun gerekse her şeyi kuşatan o muhit ilmiyle olsun, elbette insana şah damarından daha yakındır. İnsanı en mükemmel şekilde yaratan Allah (c.c.) onu -ondan- daha iyi bildiği gibi nefsinin ona neler fısıldadığını da elbette bilir. Hiçbir şey yoktur ki insan kalbinden, gönlünden veya aklından geçirsün de Yüce Allah ondan haberdar olmasın. İnsan içinden

⁶⁰⁶ Kâf, 50/ 16-24.

⁶⁰⁷ es-Sabûni, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1215; ez-Zuheylî, *et-Tefsîrü’l-Münir*, XIII, 625;

⁶⁰⁸ Kâf, 50/ 16.

geçirmiş olduğu hayır veya şer birtakım duygu ve düşünceleri ister açığa vursun ister vurmasın, Yüce Allah hepsini bilir ve hiçbir şey O'ndan gizli kalmaz. O, muhit ve ezeli ilmi ile her şeyden haberdardır.

İnsanların, içlerinden geçen bu duygu ve düşüncelerden dolayı muaheze edilip edilmeyecekleri konusunda ise Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Allah (c.c.) ümmetimden söylemedikleri veya yapmadıkları müddetçe nefislerinin kendilerine fısıldadıklarından vazgeçmiştir.”⁶⁰⁹

2.6.2. Her Halimizi Delil Olarak Kaydeden Melekler (17-18. Âyetler)

إِذْ يَتَلَفَّى الْمُتَلَفِّيَانِ عَنَ الْيَمِينِ وَعَنَ الشَّمَالِ قَعِيدًا مَا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

“Sağında solunda oturmuş alıcılar alıp kaydederken, insan hiçbir söz söylemez ki, yanında çok dikkatli bir gözetleyici olmasın!”⁶¹⁰

Allah (c.c.) insanın sağında ve solunda olmak üzere, yapmış olduğu iyilik ve kötülükleri kaydedip muhafaza eden, iki melek görevlendirmiştir. Bu meleklerden sağ tarafta olanın iyilikleri sol tarafta olanın ise kötülükleri yazarak kaydettikleri, sağ tarafta bulunan meleğin sol tarafta bulunan meleğe amirlik yaptığı, insan günah işleyince de sağ tarafta bulunan meleğin sol taraftaki meleğe “Bırak, acele edip hemen yazma. Belki tevbe eder.” diyerek günahları hemen yazdırmadığı, beş gün, altı saat veya üç saat gibi bir zaman geçtikten sonra tevbe edilmediği takdirde yazdırdığı ve her perşembe günü bu sahifelerin levh-i mahfuz arzedildiği rivâyet edilmiştir. Ayrıca kişinin lehte ve aleyhte olmayan konuşmalarını yazarken ihtilaf eden meleklerle ise semadan, soldaki melek yazmasın sağdaki yazsın diye emredildiği de gelen rivâyetler arasında mevcuttur. İbn Abbas (r.a.) ve Hasan (r.a.) hayır olsun şer olsun insanın gece yaptıklarını kaydeden iki melek, gündüz yaptıklarını da kaydeden iki melek olmak üzere toplam dört meleğin bulunduğunu söylemişlerdir. Başka bir rivâyette ise insanın kerim iki melek tarafından murakabe edildiği, bunlardan sağdakinin hayır, soldakinin ise şer olan amelleri kaydettiği bildirilmiş ve adeta insana “hayır, hasenat adına dilediğini yap, ister artır ister eksilt, yaptığın her şey kayıt altına alınıyor ve bu sahife ölüm anında dürülüp boynuna asılacak ve kabirden çıkana kadar boynunda seninle beraber kalacak.” denilmiştir.

⁶⁰⁹ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitâbü't-Talâk, 11; Müslim, *Sahîhi Müslim*, Kitâbu'l-İmân, 58; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 421; Ebu Abdurrahman Muhammet b. Hüseyin b. Mûsâ el-Ezdî es-Sülemî, *Hakaikü't-Tefsîr Tetsirü'l-Kur'âni'l-Âzim*, (Thk. Seyyit İmrân), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, II, 2001, 266; el-Maverdî, *en-Nüketü ve'l-Uyûn Tefsîrü'l-Mâverdî*, IV, 347; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 1203; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 233.

⁶¹⁰ Kâf, 50/ 17-18.

Sahabelerden bazıları hastanın iniltileri dâhil ağızdan çıkan her şeyin yazıldığını söylerken bazıları da mükâfat ve ceza gerektiren amellerin yazıldığını diğerlerininse atıldığını söylemişlerdir. Bazı sahabeler ise kişinin leh ve aleyhinde olan her şeyin yazıldığını belirtmişlerdir.

Cenab-ı Hakk her şeyi kuşatan o muhit ve ezeli ilmiyle kullarının gizli-açık yapmış olduğu her şeyden haberdar iken bu iki meleği onlara gönderip bütün davranışlarını kayıt altına aldırması, hesap anında kişinin kendisine bu kayıtların şahitlik etmesi içindir. İsrâ sûresindeki şu âyet ise buna delalet etmektedir: “*Oku şimdi kitabını! Bugün kendini yargılamak üzere kendi nefsin yeter!*”⁶¹¹

Murakabe meleklerinin görev süresi hakkında ise şöyle bir rivayet vardır: Bu melekler murakabe ettikleri insan ölünce Yüce Allah’tan semaya çıkmak için izin isterler. Allah (c.c.) ise semanın ve yeryüzünün Yüce Allah’ı zikreden meleklerle dolu olduğunu, murakabe ettikleri o insanın kabrine dönmelerini, orada kıyamete kadar Yüce Allah’ı zikretmelerini ve bundan hâsıl olan sevabı da ölen o kişiye yazmalarını emretmiştir.⁶¹² Bu da bizleri en güzel şekilde yaratan Yüce Allah’ın rahmetinin enginliğini göstermektedir.

2.6.3. Sekeratü'l-Mevt ve Kıyamet (19-20. Âyetler)

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ

“*Bu durumda iken ölüm sarhoşluğu kaçınılmaz bir gerçek olarak çöküverir de ona; ‘İşte bu, senin kendisinden kaçıp durduğun şeydir!’ denir.*”⁶¹³

Âyetteki mâzî fiil hem tahkik hem de yakınlık ifade eder. Yani sizin çok uzaktaymış gibi gördüğünüz o ölüm çok yakın bir zamanda kesinlikle gelecektir.

“Hak” kavramı iki açıdan ele alınmış ve müfessirler tarafından şöyle yorumlanmıştır:

Birinci olarak, Hak kavramı dinin vazetmiş olduğu iman, ölüm, ba’s, haşır, cennet ve cehennem gibi hak ve hakikatlerdir. Bu durumda âyetin manası şöyle olur:

⁶¹¹ İsrâ, 17/ 14.

⁶¹² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 112; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 422-426; Ebu Bekr Ahmet b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Şu'abu'l-İman*; (Thk. Muhammet Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2000, VII,183; el-Beğavî, *Meâlimu't Tenzil*, VII, 359; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, V, 596-597; el-Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, XIX,436; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, VIII, 123; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 398-399; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, XIII, 620-630; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 187; el-Alûsî, *Râhu'l-Me'âni*, XXVI, 179; İbn Aşûr, *Tefsîr'üt-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 279.

⁶¹³ Kâf, 50/ 19.

Şarap veya uyku sarhoşluğu gibi insanın aklını başından alan ve anlayışını yok eden ölüm sarhoşluğu; ahirette muhakkak surette gerçekleşecek olan hesap, cennet ve cehennem gibi birtakım hakikatleri apaçık bir şekilde göz önüne getirmiş ve hatırlatmıştır. Ölmek üzere olan sekerattaki bu kişi artık kendisine peygamberlerin haber verip inzâr etmiş olduğu hak ve hakikatleri apaçık bir şekilde görmüş ve neyin hak neyin batıl olduğunu geçte olsa anlamıştır. Ölümün şiddeti ve dehşeti arttıkça inkâr edilen veya uzak görülen hakikatlerin, artık inkâr edilemez bir gerçek olduğu ortaya çıkmıştır. Fakat bu halde imanın ne olduğu herkes tarafından anlaşıldığı için ölüm anında yapılan bu iman Yüce Allah tarafından kabul edilmemiştir. Ölüm gelmezden önce yapılan iman ise geçerli görülmüş ve o kişiler de mümin kabul edilmişlerdir.

İkinci olarak, Hak kavramı ile bizzat ölüm kastedilmiştir. Çünkü ölüm haktır. Ölümün şiddeti adeta ölümün kendisi gibidir. Bu durumda ise âyetin manası şöyle olur: Ölüm baygınlığı veya sarhoşluğu muhakkak gerçekleşecek olan ölümü getirdi.

﴿ذِكْرُ﴾ Ölüme raci olabileceği gibi hakka da raci olabilir. Râzî, burada hitabın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) olduğunu söyleyen müfessirlerin görüşünü güzel bulmayarak kabul etmemiştir. Bazı müfessirler ise hitabın kâfirlere olduğunu söylemişlerdir. Râzî bu görüşü doğru bulmakla beraber daha doğrusunun "*İşte bu, senin kendisinden kaçıp durduğun şeydir!*" hitabını duyan herkes için geçerli olan genel bir hitap olduğunu beyan etmiştir.

↳ Edatı hakkında iki görüş vardır. Birinci olarak ism-i mevsuldur ve mana şöyle olur: Devamlı olarak kendisinden kaçıp uzaklaşmaya çalıştığın şey başına gelmiştir. İkinci olarak olumsuzluk edatıdır ve bu durumda mana şöyle olur: Bu senin kendisinden kaçıp uzaklaşmaya güç yetiremediğin şeydir.⁶¹⁴

Müminlerin annesi Hz. Aişe (r.a.) (ö.678) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefat anını bizlere şöyle anlatmaktadır: Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ederken yanında su dolu bir kap vardı. Elini kaba sokup o su ile yüzünü silerek, "*Allah'ım sekerât-ı mevtte bana yardım et.*" diye dua ediyordu.⁶¹⁵ Bir başka hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber (s.a.v.)

⁶¹⁴ Mukâtil b. Süleyman *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 112; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 427; ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, V, 598; er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXVIII, 164; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 123; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 399; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, XIII, 630; Ebû's-Suûd, *İrşadi'l-Akli's-Selim*, V, 188; İbn Aşûr, *Tefsîr'üt-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 306.

⁶¹⁵ İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitabü'l-Cenâiz, 64; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Kitabü'l-Cenâiz, 8.

şöyle buyurmaktadır: “Müminin çektiği elem, sıkıntı ve ızdıraplar günahlarına kefarettir.”⁶¹⁶ Bundan dolayı Ömer b. Abdulaziz (ö.720), müminin günahlarını örten ve derecesini yükselten, ölüm sekeratının kolaylaştırılmasını istememiştir.⁶¹⁷ Müminler bir taraftan Hz. Peygamber (s.a.v.) gibi o an için dua ile Yüce Allah’tan yardım talep etmeli, bir taraftan da böylesine meşakkatli bir durum karşısında bunun günahlara kefaret olduğunu bilerek isyan etmeden, Yüce Allah’ın rahmetine sığınarak sabretmeli ve bu son fırsatı iyi değerlendirmelidir.

وَجَاءَتْ سَكْرَةٌ *Âyetindeki “te” harfini “sin” harfine idğam ederek okuyan kıraat alimleri vardır. İbn Mesûd’un Mushaf’ında bu âyet وَجَاءَتْ سَكْرَةٌ الْحَقِّ بِالْمَوْتِ şeklinde yazılmış ve okunmuştur. Yine İbn Mesûd’un سَكْرَانِ kelimesini cemi olarak سَكْرَانِ şeklinde okuduğu da rivâyet edilmiştir.*⁶¹⁸

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمَ الْوَعِيدِ

“Derken Sûr’a üfürülür, işte bu, uyarısı yapılmış olan gündür.”⁶¹⁹

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ *İle ya ilk nefha kastedilmiştir ve kendinden önceki “ölüm baygınlığı geldiğinde” olacak şeylerin beyanı olur; ya da ikinci nefha kastedilmiştir ki bu daha açıktır. Çünkü Cenab-ı Hakk’ın “işte bu, uyarısı yapılmış olan gündür” kavline göre bu daha uygun düşmektedir. Bu durumda “ölüm baygınlığı geldiğinde” âyeti öldürmeye, “Sûr’a üfürülür” âyeti ise öldükten sonra Yüce Allah’ın insanları yeniden ihya ederek hayata döndürmesine işaret eder. Hamdi Yazır ise “O işte ey insan! Senin kendisinden kaçtığın şeydir” âyetinin ilk nefhaya, “İşte bu cezanın verileceği gündür.” âyetinin ise ikinci nefhaya işaret ettiğini söylemiştir. İşte o gün, Allah ve Resulünü, bildirmiş olduğu hakikatlerle birlikte yalanlayıp ba’si inkâr eden kâfirler için Allah’ın vadetmiş olduğu korkunç azap günüdür.*

“Va’id” söz vermek, vaat etmek, taahhüt etmek, tehdit etmek, korkutmak, azap, ceza gibi manalara gelir. Genel olarak âlimlerin büyük bir çoğunluğu “وَعْدٌ” kelimesinin

⁶¹⁶ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitabü’l-Merdâ, 1,13,16; İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitabü’t-Tıb, 18.

⁶¹⁷ Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethü’l-Bârî bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, (Thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz), el-Mektebetü’s-Selefiyye, h. 1379, XI, 365.

⁶¹⁸ ez-Zemahşerî; *el-Keşşaf*, V, 598; İbn Atiyye, *el-Muharrer’ul Veciz*, V, 161; Ebû’s-Suûd, *İrşadü’l-Akli’s-Selim*, V, 189; eş-Şevkânî, *el-Cami’ beyne Fenneyi’r-Rivâye ve’d-Dirâye min İlmi’t-Tefsir*, V, 100.

⁶¹⁹ Kâf, 50/ 20.

iyilik için de kötülük için de müşterek kullanılabileceğini söylemişlerdir. “وَعِيدٌ” Kelimesine gelince bazı âlimler bunun yalnızca şer için kullanılacağını belirtirken, bazıları da “وَعْدٌ” kelimesinin iyilik için, “وَعِيدٌ” kelimesinin ise kötülük için kullanılacağını söylemişlerdir.⁶²⁰

O gün, İsrâfil’in (a.s.) Sûr’a ilk üflemesinin ardından, Yüce Allah’ın diledikleri dışında göklerde ve yerde bulunan canlıların hepsi düşüp ölecek ve bu dünya hayatı sona erecektir. Daha sonra İsrâfil (a.s.) Sûr’a ikinci defa üfleyecek ve bütün canlılar hep birden dirilerek ayağa kalkacak, herkesin dünyadayken yapmış olduğu bütün ameller melekler tarafından kaydedilen kitapla birlikte ortaya konacak, peygamberler ve şahitler getirilecek, insanlar hakkında hiç kimseye haksızlık etmeden doğruluk ve adalet ölçüsüne göre hüküm verilecektir. Gerçekleri inkâr edenler, guruplar halinde cehenneme sevk edilecek; nihâyet oraya vardıklarında cehennemin kapıları açılacak; bekçiler tarafından onlara “İçinizden, size Rabbinizin âyetlerini okuyup duyuran ve böyle bir günle karşılaşacağınızı bildirerek sizi uyararak bir elçi gelmedi mi?” diye sorulacak; onlar da “Evet, geldi” diyeceklerdir. Ama inkârcılar için artık azap hükmü kesinleşmiştir. Ve onlara “İçinde ebedi olarak kalacağınız cehennemin kapılarından girin içeri!” denilecektir. Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da guruplar halinde cennete sevk edilecekler; nihâyet oraya vardıklarında cennetin kapıları açılacak; bekçiler tarafından onlara “Selâm size! Hoş geldiniz! Ebedi olarak kalmak üzere buyurun girin cennete!” denilecektir.⁶²¹

2.6.4. Allah’ın Huzurunda Şahit Meleklerle Hesap Anı (21-23. Âyetler)

وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ

“Her şahıs, yanında bir sürücü, bir de şahitle gelir.”⁶²²

İkinci nefhadan sonra mümin olsun kâfir olsun herkes beraberinde kendisini Yüce Allah’ın huzuruna sevk eden bir melek ve dünyada iken yapmış olduğu hayır-şer bütün amellerini müşahede eden diğer şahit iki melek Yüce Allah’ın huzuruna

⁶²⁰ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 112; el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 551; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 682; er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, X XVIII, 164; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4871- 4872; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 164; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 242.

⁶²¹ Zümer, 39/ 68-74.

⁶²² Kâf, 50/ 21.

çıkarılırlar. سائق Mahşer meydanına sevk eden melek, شهيد ise insanın dünyada yapmış olduğu amelleri müşahede eden şahit meleklerdir. İbn Abbas ve Dahhâk (ö.723) ise شهيد kelimesini *“İnsanın yapmış olduğu amellere şahitlik edecek olan elleri, ayakları, dilleri ve ciltleri gibi organlarıdır.”* şekline açıklamışlardır. Nitekim başka bir âyet-i kerimede bu husus şöyle beyan edilmiştir: *“Vaktiyle yapmış olduklarından dolayı kulakları, gözleri ve derileri onların aleyhine şahitlik eder. Derilerine, ‘Neden aleyhimize şahitlik ettiniz?’ diye sorarlar. Onlar da ‘Her şeyi konuşuran Allah bizi de konuştu’ derler”*. Diğer bir âyet-i kerimede ise Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: *“Vaktiyle siz, ne kulaklarınızın ne gözlerinizin ne de derilerinizin aleyhinizde şahitlik etmesinden sakınıyordunuz; üstelik yaptıklarınızın çoğunu Allah’ın bilmediğini sanıyordunuz. İşte Rabbiniz hakkında taşıdığınız bu kanaatiniz sizi mahvetti, sonunda kaybedenlerden oldunuz.”*⁶²³

Bu hususu Hz. Peygamber (s.a.v.) hadis-i şerifte şöyle beyan etmektedir: *“Allah (c.c.) herhangi bir insan yaratmayı murat ettiği zaman bir meleğe, ‘yaratacağı o insanın rızkını, eserini, ecelini, saadet ehlinden mi yoksa şekavet ehlinden mi olduğunu?’ yazmasını emreder. Bu melek görevini tamamlayıp semaya yükseldikten sonra Allah (c.c.) yaratmış olduğu bu insan için idrak edecek yaşa gelinceye kadar onu muhafaza edecek başka bir melek gönderir. Kişi idrak edecek yaşa geldiğinde bu meleğin de görevi biter ve semaya yükselir. Bu sefer Allah (c.c.), öleceği ana kadar bu insanın dünyada yapmış olduğu iyi veya kötü bütün amellerini kaydedecek olan iki şahit melek gönderir. Ölüm vakti gelip de bu melekler de semaya yükselince bu sefer Allah (c.c.) Azrâil’i (a.s.), yaratmış olduğu bu insanın ruhunu kabzetmesi için gönderir ve o da görevini tamamlayarak oradan ayrılır. Ruh kabirdeki cesede iade edildiği zaman ise Allah (c.c.) o insanı sorgulayacak iki melek gönderir. Bu melekler de görevlerini tamamlayınca semaya yükselirler. Kıyamet gerçekleştiğinde ise insanın dünyadaki iyi veya kötü bütün amellerini kaydeden iki şahit melek semadan iner ve sevk edici meleklerle beraber o insanı kitabı boynunda asılı olarak alır ve hesap için mahşer meydanına sevk ederler.”*⁶²⁴

⁶²³ Fussilet, 41/ 20-23.

⁶²⁴ Ebu Nuaym Ahmet b. Abdillâh el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dârü'l-Fikr, Beyrût, 1996, III, 190.

Anaların emzikli çocuklarını unutacakları, hamile kadınların çocuklarını düşürecekleri,⁶²⁵ kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve oğullarından kaçacağı⁶²⁶ o dehşetli günler hakkında Efendimiz (s.a.v.) “Önünüzde güç yetiremeyeceğiniz, ölüm, kabir, hesap gibi ciddi meseleler var. Öyleyse âzamet sahibi Allah’tan yardım isteyin.” buyurarak Müminleri uyarmış ve onlardan bu günlerin dehşetini düşünerek hayatın geçici zevk ve lezzetlerine aldanmamalarını istemiştir.⁶²⁷

لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ

“(Ona şöyle seslenilir) “Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin, artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir.”⁶²⁸

Âyetteki “Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin.” ifadesi “Ona böyle denildi.” veya “Ona böyle denilir.” takdirindedir. Burada hitap umumdur. Yani nefis sahibi olan herkese hitap edilmiştir.

O gün kâfirlere ve gafletten hâlî olmayan herkese şöyle denilecektir: “Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin.” Allah ve Resulünün bildirmiş olduğu, insanda korku ve ürperti hâsıl eden bu dehşetli halleri hiç düşünmüyor, nefsanî arzular peşinde koşarak gaflet içerisinde yaşıyordun. Ama artık “Gözünden perdeni kaldırdık.” dünyadayken gözünü, kulağını ve kalbini perdeleyen, akıbetini düşünmeyi engelleyen, bütün perdeleri alıp bertaraf ettik ve sana ahiret âlemindeki durumunu apaçık bir şekilde gösterdik. Dünyadayken inanmadığın Allah’ın vaadini artık inkâr edilemez bir gerçek olarak görüverdin denilecektir.

“Şimdi gözün keskindir.” İfadesi ise kıyamet günü herkesin basiret sahibi olacağına, kâfirlerin bile inkâr ettikleri hakikatleri görerek istikamet üzere olacaklarına işaret etmektedir. Onların bu halleri Kur’ân’da şöyle ifade edilmektedir: “Rabbimiz! Gördük ve işittik; bizi geri gönder de iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık!”⁶²⁹ diyecekler ama bu onlara hiçbir fayda sağlamayacaktır. Çünkü inkâr edip kabul etmedikleri ba’s gibi birçok hakikat artık gerçekleşmiştir. İyiliklerini ve kötülüklerini

⁶²⁵ Hacc, 22/ 2.

⁶²⁶ Abese, 81/34-36.

⁶²⁷ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 112; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 431; ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, V, 599; er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, X XVIII, 165; el-Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, XIX, 443-445; en-Neseî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Tevil*, III, 365; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 124; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 401; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*, XIII, 633-635; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 189.

⁶²⁸ Kâf, 50/ 22.

⁶²⁹ Secde, 32/ 12.

mizanda gören o kâfirler için artık ahiret âlemini ve dünyada yapmış oldukları kötülükleri itiraf etmekten başka çare kalmamıştır.

Bazı müfessirler ve kırâat âlimleri hitabın nefse oluşunu göz önüne alarak لَقَدْ فِيكُمْ فَصْرًا، غَطَاءُكَ، عَنْكَ، كُنْتُ، غَطَاءُكَ، فَصْرًا şeklinde müennes muhâtaba olarak da okumuşlardır.⁶³⁰

وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ

“Arkadaşı, ‘İşte hep beraber olduğum şahıs burada.’ der.”⁶³¹

İbn Abbas ve Mücâhid’in (ö.721) de aralarında bulunduğu bazı müfessirlere göre “Arkadaşı der.” ifadesindeki arkadaş kelimesi ile küfür ve isyanı güzel göstererek insanı fiska fücra sürükleyen şeytan kastedilmiştir. Bu görüşte olan müfessirler görüşlerini şu âyetlere dayandırmaktadırlar: “Allah’ın mesajını görmezden gelen kimseye bir şeytan tahsis ederiz; artık bu onun arkadaşıdır.”⁶³², “Yandaşı ‘Rabbim! Onu ben azdırmadım, fakat o kendisi apaçık bir sapkınlık içinde idi’ der.”⁶³³

Buna göre “İşte hep beraber olduğum şahıs burada.” ifadesi şöyle tefsir edilmiştir: Bu durumda insanın yanında mahşer meydanına sevk edici melek ile dünyadaki amellerini kaydederek aleyhinde şahitlik yapacak olan melek ve şeytan bulunur. Şeytan “Ben işğalarımıyla kötü şeyleri güzel gösterip, doğru yoldan çıkarmak suretiyle onu cehenneme hazır hale getirdim.” der. Râzî, o an şeytana böyle bir imkânın verilmeyeceğini belirterek bu görüşü reddetmiştir.

Bazı müfessirler de “Arkadaşı der.” ifadesindeki arkadaş kelimesini, âyetin devamındaki “İşte hep beraber olduğum şahıs burada.” kısmına dayanarak önceki âyette açıkladığımız mahşer meydanına sevk eden melek ile dünyadaki amellerini kaydeden şahit melekler olarak tefsir etmişlerdir. Bu durumda âyetin manası şöyle olur: Mahşer meydanına sevk etmekle görevli olan melek Yüce Allah’ın huzuruna varınca şöyle der: Bu yanımdaki kendisini sevk etmekle görevli olduğum şahıs, bu da ne fazla

⁶³⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 113; et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XXI, 433; ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, V, 599; er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, X XVIII, 165; en-Nesefî, *Medârikü’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Tevîl*, III, 365; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, VIII, 124; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 401; es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr fi’t-Tefsîr bi’l-Me’sûr*, XIII, 635; Ebû’s-Suûd, *İrşadü’l-Akli’s-Selim*, V, 189; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Nesa Yayınları, İstanbul, 1985, VII, 3472.

⁶³¹ Kâf, 50/ 23.

⁶³² Zuhruf, 43/ 36.

⁶³³ Kâf, 50/ 27.

ne de eksik yapmış olduğu küçük büyük her şeyin kayıtlı olduğu amel defteri, artık Senin huzurunda hesap için hazır ve mahfuzdur.

Âyette merfû olan عَنَيْدًا kelimesini hal olmak üzere عَنَيْدًا şeklinde mansûb okuyan kırâat âlimleri de olmuştur.⁶³⁴

2.6.5. İnkâr Edenlerin Olumsuz Davranışları ve Akıbetleri (24-26. Âyetler)

أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ

“(Ve şu emir gelir) “Atın cehenneme her inatçı kâfiri! İyiliği engelleyen, hak tanımayan, insanları şüpheye düşüren, Allah’ın yanına başka bir tanrı daha koyan kimseyi, atın onu dayanılmaz azaba!”⁶³⁵

Cenab-ı Hak, sev kedici ve şahit iki meleğe “Allah ve resulüne itaat etmeyen, O’nun vermiş olduğu nimetleri inkâr eden, haktan yüz çevirip doğru yoldan sapan, iman, zekât, sadaka, güzel söz, sila-i rahim, muavenet gibi her türlü hayra engel olan, hak-hukuk tanımayan, gerek konuşmalarında gerekse davranışlarında haddini aşan, imanî konularda insanları şüpheye düşüren her inatçı kâfiri atın cehenneme! O ki Allah’tan başka ilahlar edinerek onlara kulluk ediyor ve bana ortak koşuyordu. Şimdi haydi, siz ikiniz onu en şiddetli azabın içine atın!” buyurarak emir verir.

كَفَّارٍ Kelimesi mübalağa ism-i fâildir. Şedde ise mananın yani küfrün veya nankörlüğün çokluğuna ve şiddetine delalet eder. Bazı müfessirler, “burada hitap, azap melekleri veya insanın sağında solunda bulunan şahit melekler içindir” derken; bazıları da “önceki âyette geçen sevk edici melek ile azap melekleri içindir veya sadece bunlardan biri içindir” demişlerdir.

Burada أَلْقِيَا fiilinin tesniye oluşu hakkında iki görüş vardır. Bunlardan birincisi fâil ile fiil ittihad ettiği için fâilin tesniye olması fiilin tesniye olması demektir yani أَلْقَى demektir. Bu da tekid ve mübalağa içindir. İkincisi Arap geleneğinde tek kişiye tesniye ile hitap etmek adettendir. Şiirlerinde ve kelimelerinde bunun örneği çoktur.

⁶³⁴ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 113; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 436; ez-Zemahşerî; *el-Keşşaf*, V, 599; er-Râzî, *Meîâtihü'l-Gayb*, X XVIII, 165; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, XIII, 636; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 125; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 402; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 190.

⁶³⁵ Kâf, 50/ 24-26.

Mesela يَا حَارِسِي، إِضْرِبَا عُنُقَهُ gibi kullanımlar vardır. Haccac'ın şu sözü “Ey muhafız, boynunu vur.” bu hususta misal olarak zikredilmiştir.

Âyetteki أَلْفِيَا cümlesini أَلْفَيْنُ şeklinde nun-u muhaffefe ile okuyan âlimler de olmuştur. Fakat bunun şaz olduğu belirtilmiştir. أَلْفِيَا Cümlesindeki elif ise tesniye alameti değil, muhaffef nûndan bedeldir.⁶³⁶

Bu âyetlerin Velid b. Muğire hakkında nazil olduğu söylenmiştir. O, İslam'a giren kardeşinin oğullarına şöyle demişti; sizden kim İslam'a girerse ben yaşadığım müddetçe ona hayır adına hiçbir faydam dokunmayacaktır. Müfessirler bu rivâyetin zayıf olduğunu belirtmişlerdir.⁶³⁷

Âyet her ne kadar Velid b. Muğire hakkında nazil olmuşsa da, hükmü umumidir. Âyetin hükmü her çeşit hayra engel olan Velid b. Muğire gibi insanlara şamildir. Dini sınırları aşanlar, halkın hukukuna musallat olanlar, insanlara gerek eliyle gerek diliyle zulmedenler, Yüce Allah'ın vahdaniyeti, güç ve kudreti hakkında şüphe içerisinde olanlar, itikadî konularda insanları şüpheye sevk edenler bu halleriyle cehenneme müstahak olmuşlardır. Cenab-ı Hak işte o zaman Velid b. Muğire gibi insanlar hakkında hükmünü verecek ve o iki meleğe “*Atın cehenneme her inatçı kâfiri!*” buyurarak hükmünü icra edecektir.⁶³⁸

2.6.6. Şeytanın Kendini Dost Edinenlere İhaneti (27-28. Âyetler)

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْعَمْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ

“Yandaşı, ‘Rabbim! Onu ben azdırmadım, fakat o kendisi apaçık bir sapkınlık içinde idi’ der.”⁶³⁹

Bu âyet-i kerimede Cenab-ı Hak şeytanın hesap günü kendisine tabi olan dostlarını nasıl yüzüstü bıraktığını haber vermektedir. Yüce Allah'ın kendisine vermiş olduğu her türlü nimet karşısında nankörlük eden, hayrın her çeşidine engel olan, kendi

⁶³⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 113; et-Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, XXI, 437-439; ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, V, 599; er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, X XVIII, 165-166; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 125; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 402; Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammet b. Mahlûf es-Seâlibî, *Tefsirü's-Seâlibî bi Cevâhiri'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, (Thk. Muhammet Ali Muavvaz), Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, 1997, V, 287-288; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*, XIII, 636-637; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 190.

⁶³⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, V, 599; İbn Atiyye, *el-Muharrer'ul Veciz*, V, 164; Ebû Hayyan, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 125; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI, 185; Vehbe Zuhayli, *et-Tefsiru'l-Veciz ala Hamişi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Fikir, Dimeşk, tsz, s. 520.

⁶³⁸ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, VII, 3474.

⁶³⁹ Kâf, 50/ 27.

saptığı yetmezmiş gibi birde insanları şüpheye düşürüp saptırmaya çalışan kâfirlere, dünyadayken yakın arkadaşı olan şeytan o gün hesap anında şöyle der: *“Rabbimiz! Ben onu azdırıp inkârcılığa düşürmedim. Fakat kendisi apaçık, derin bir sapkınlık içindeydi.”*⁶⁴⁰

Nitekim Allah (c.c.) bu durumu bizlere başka bir âyet-i kerimede şöyle beyan etmektedir: *“Hepsi Allah’ın huzuruna çıkacaklar; zayıflar, büyüklük taslamış olanlara diyecekler ki: ‘Biz size uymuştuk, şimdi siz Allah’ın azabından küçücük bir şeyi bizden savabilir misiniz?’ Ötekiler ise şöyle cevap verecekler: ‘Allah bizi doğru yola iletmış olsaydı biz de sizi iletirdik. Şimdi sızlansak da katlansak da fark etmez. Bizim için artık sığınacak bir yer yok!’ Allah’ın hükmü yerine getirilince şeytan şöyle der: ‘Şüphesiz Allah size gerçek bir vaatte bulunmuştu; ben de size bir söz verdim ama yalancı çıktım. Aslında benim sizi zorlayacak gücüm yoktu; benim yaptığım size çağrıda bulunmaktan ibaretti; siz de benim çağrıma uydunuz o halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Ben daha önce de beni Allah’a ortak koşmanızı kabul etmemiştim.’ Doğrusu zalimler için elem verici bir azap vardır.”*⁶⁴¹

Râzî ve Zemahşerî gibi bazı müfessirlere göre, şeytanın *“Onu ben azdırmadım.”* ifadesi, mukadder bir sorunun cevabıdır. Yani hayra engel olup insanları şüpheye düşüren ve farklı farklı ilahlar edinmek suretiyle Allah’a ortak koşan o müşrik veya kâfir, o gün hesap anında *“Allah’ım beni şeytanım azdırdı.”* diyecek. Bunun üzerine dünyadayken bütün kötülükleri kendisine güzel gösteren, vesvese ve iğvasıyla insanın ayağını kaydıran şeytan da ona *“Onu ben azdırmadım.”* diyerek karşılık verecek ve bunu reddetmek suretiyle arkadaşını yüzüstü bırakacaktır.

Bazı müfessirler ise *“Onu ben azdırmadım.”* sözünün, insanın hayır ve şer bütün amellerini kaydeden şahit meleğe ait olduğunu söylemiş ve şöyle açıklamışlardır: Bu durumda âyet yine mukadder bir sorunun cevabı olur. Yani hayra engel olup insanları şüpheye düşüren ve farklı farklı ilahlar edinmek suretiyle Allah’a ortak koşan o müşrik veya kâfir, o gün hesap anında *“Ey Rabbim, bu melek benim kitabıma yapmadığım şeyleri yazmış.”* diyecek. Bunun üzerine şahit melek de *“Rabbim ben onun kitabına yapmamış olduğu bir şeyi ziyade ederek yazmadım, hayır ve şer adına söyleyip yaptığı*

---

⁶⁴⁰ Kâf, 50/ 27.

⁶⁴¹ İbrahim, 14/ 21-22.

her ne varsa onları eksiksiz yazdım. Fakat o dalaletteydi. Ve uzun zaman sapmış olduğu bu dalaletten hakka yönelmedi.” diyerek bunu reddedecektir.⁶⁴²

قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ

“Allah şöyle buyurur: “Huzurumda tartışmayın, sizi daha önce uyarılmıştım.”⁶⁴³

Allah (c.c.) hesap günü birbirlerini suçlayarak huzurunda çekişen şeytana ve onu dost edinen herkese şöyle buyuracaktır: Benim huzurumda birbirinizi suçlayarak, mazeret gösterip çekişmeyin. Ben size dünyada iken emir ve nehiylerimi gerek gönderdiğim kitaplarla gerekse resullerle bildirdim. Emir ve nehiylerime riâyet etmeyenleri şiddetli bir azapla cezalandıracağımı da haber verdim. Sizlerse beni dinlemediniz. Beni ve gönderdiğim elçileri, sizlere bildirmiş olduğu hakikatlerle birlikte yalanladınız ve bana isyan ettiniz. Hatta içinde bulunduğunuz şu hesap anını da dünyada iken imkânsız görüp, “Öldükten ve toprak olduktan sonra mı (dirileceğiz)? Bu olmayacak bir dönüş!”⁶⁴⁴ diyerek inkar etmişsiniz. Ben size o zaman şeytana tabi olmayın, ona tabi olanların varacağı yer cehennemdir diye haber vermiştim. Ama sizler beni dinlemediniz ve ona tabi oldunuz. Artık benim huzurumda çekişmeyin. Birbirinizi düşman görüp⁶⁴⁵ çekişeceğiniz yer dünya idi. Artık burada, benim huzurumda çekişmenin size hiçbir faydası yoktur. İşte şu an hepiniz layık olduğunuz azaba kavuşmuş bulunmaktasınız. Şimdi birtakım asılsız mazeretler öne sürerek özür beyan edip, elim olan azabımdan kurtulacağınızı mı sanıyorsunuz? buyurarak onları kınayacaktır.⁶⁴⁶

مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ

“Bende söz değişmez ve ben asla kullara zulmetmem.”⁶⁴⁷

Âyet-i kerimedeki “Bende söz değişmez” ifadesi gerek müminlere gerekse kâfirlere Cenab-ı Hakk’ın dünyada bildirmiş olduğu vaadin⁶⁴⁸ kesin olarak

⁶⁴² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 113; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 440; el-Beğavî, *Meâlimu't Tenzîl*, VII, 361; ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, V, 600; er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, X XVIII, 167; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 403; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 190; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI,186.

⁶⁴³ Kâf, 50/ 28.

⁶⁴⁴ Kâf, 50/ 3.

⁶⁴⁵ Fâtır, 35/ 6.

⁶⁴⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 114; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 441; el-Beğavî, *Meâlimu't Tenzîl*, VII, 361; ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, V, 600; er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, X XVIII, 167-169; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 403; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 191; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI,186.

⁶⁴⁷ Kâf, 50/ 29.

gerçekleşeceğini ve bunda asla bir değişikliğin söz konusu olmayacağını beyan etmektedir. Yani Yüce Allah'ın Kâfirlere ve asilere vadetmiş olduğu elim azapta değişiklik söz konusu olmayacağı gibi itaat eden kullarına vadetmiş olduğu mükâfatta da asla bir değişiklik söz konusu olamaz. Cenab-ı Hakk'ın bazı günahkârları affetmesi ise değişiklik değil, tehditleri tahsis eden af delillerinin tatbik edilmesidir. Allah (c.c.) kullarına karşı çokça merhametlidir. Asla zulmedici değildir. Günah işlemediği ve aleyhine delil bulunmadığı müddetçe Allah (c.c.) hiçbir kuluna azab etmez. O'nun engin rahmeti her şeyi kuşatmıştır.⁶⁴⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.) Cenab-ı Hakk'ın bu rahmetini bizlere hadis-i şerifte şöyle beyan etmektedir: *“Yüce Allah'ın yüz rahmeti vardır. Bunlardan birini insanlar, cinler, hayvanlar ve böcekler arasına indirmiştir. Onlar bu sebeple birbirlerini sever ve birbirlerine merhamet ederler. Yabani hayvan yavrusuna bu sebeple şefkat gösterir. Yüce Allah, geri kalan doksan dokuz rahmetini ise kıyamet günü kullarına merhamet etmek için yanında tutmuştur.”*⁶⁵⁰

---

⁶⁴⁸ En'âm, 6/160; Hüd, 11/ 119.

⁶⁴⁹ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 114; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 442; el-Maverdî, *en-Nüketü ve'l-Uyûn Tefsirü'l-Mâverdî*, IV, 352; ez-Zemahşerî; *el-Keşşaf*, V, 600; el-Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, XIX, 450; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 403; el-Merâğî, *Tefsirü'l-Merâğî*, XXVI, 164.

⁶⁵⁰ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitâbü'l-Edeb, 19; Müslim, *Sahîhi Müslim*, Kitâbü't-Tevbe, 4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 30-45 ARASI ÂYETLERİN TEFSİRİ

3.1. Âyetlerin Metni ve Meâli:

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ { 30 } وَأَزْلَفَتْ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ { 31 } هَذَا مَا تُوْعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ { 32 } مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ { 33 } أُدْخِلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمَ الْخُلُودِ { 34 } لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ { 35 } وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَوْمٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ { 36 } إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ { 37 } وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ { 38 } فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ { 39 } وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ { 40 } وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ { 41 } يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمَ الْخُرُوجِ { 42 } إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِنَّا لَمَصِيرُ { 43 } يَوْمَ تَشَقُّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ { 44 } نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكَرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعَبِيدٍ { 45 }

30. O gün cehenneme, “Doldun mu?” diyeceğiz, o ise cevap verecek: “Daha yok mu?”
31. “Allah’a itaatsizlikten sakınanlar için de cennet, iyice yakınlarına getirilecek.”
- 32-33. Ve kendilerine şöyle denilecektir: “İşte sizlere; daima Allah’a yönelen, O’nu aklından çıkarmayan, görmediği halde Rahman’dan çekinen ve rabbine özgü kılınmış bir kalp ile gelen kimseye vaad edilen cennet!”
34. “Oraya esenlikle giriniz, bu sonsuza dek sürecektir gündür.”
35. “Orada istedikleri her şey onlarındır, üstelik katımızda fazlası da vardır.”
36. “Kendilerinden önce, onlardan daha güçlü olup yeryüzünde şehirler kurarak aralarında gidip gelen nice toplulukları yok ettik. Kurtuluş var mı?”
37. “Akli olan veya şuurlu olarak söze kulak veren kimse için bunda büyük ibret vardır.”
38. “Gökleri ve yeri altı günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik.”
39. “Resulüm! Sen onların söylediklerini sabırla karşıla; güneş doğmadan ve batmadan önce rabbini övgü ve tesbih ile an.”
40. “Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O’nu tesbih eyle.”
41. “Seslenenin, yakın bir yerden seslendiği gün için dinlemede ol.”

42. “O dirilten sesi gerçekten işittikleri gün, işte o (ebedi hayata) çıkış günüdür.”
43. “Biz, ancak biz hayat verir ve öldürürüz, dönüş de elbet bizedir.”
44. “Yerküre kendilerinden ayrılıp paramparça olduğu gün göz açıp kapayıncaya kadar (o seslenene yöneleceklerdir); bu bizim için kolay bir toplamadır.”
45. “Onların ne dediklerini biz daha iyi biliyoruz. Sen onları zorlamakla görevli değilsin, tehdidimden korkan kimseleri Kur’ân ile uyar.”

3.2. 30-45 Arası Âyetlerin İ’râbı

3.2.1. 30. Âyetin İ’râbı

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ

“O gün cehenneme, “Doldun mu? diyeceğiz, o ise cevap verecek: “Daha yok mu?”⁶⁵¹

يَوْمَ Lafzen fetha ile mansûb, mef’ûlün fih, zaman zarfıdır ve ظَلَامٌ mübalağa ism-i fâiline müteallıktır. نَقُولُ Lafzen merfû muzâri fiil, fâili ise vücuben müstetir نَحْنُ zamiridir. Fiil-fâil cümlesi mahallen mecrûr, zaman zarfı olan يَوْمَ kelimesine muzafun ileyhtir. لِجَهَنَّمَ Câr-mecrûr نَقُولُ fiiline müteallıktır. Gayr-ı munsarîf olduğundan cer alameti fethadır. Aynı zamanda mahallen mansûb نَقُولُ fiilinin mekulüdür. هَلِ İstifham edatı ve irabta mahalli yoktur. İki sakin bir araya geldiği için kesra ile harekelenmiştir. مَازِي Mazi fiil, merfû muttasıl zamirin ittisal etmesiyle sükun üzere mebnîdir. مَتَّاسِلٌ Muttasıl zamir, lafzen kesra üzere mebnî mahallen merfû امْتَلَأَتْ fiilinin fâilidir. وَ Atıf harfi, نَقُولُ lafzen damme ile merfû muzâri fiil, fâili ise cevazen müstetir هِيَ zamiridir. Fiil-fâil mahallen mecrûr نَقُولُ cümlesine matuftur. وَ İçin istinafiye diyenler de vardır. هَلِ İstifham edatı ve irabta mahalli yoktur. مِنْ Zaid harf-i cer, مَزِيدٌ lafzen mecrûr zaid harf-i cer ile mahallen merfû mübtedadır. هَلْ مِنْ مَزِيدٍ Cümlesi mahallen mansûb نَقُولُ fiilinin mekulüdür. Haber ise mahzuffur. Takdiri kelim şöyledir:⁶⁵² هَلْ هُنَاكَ مَزِيدٌ

⁶⁵¹ Kâf, 50/ 30.

⁶⁵² Yâkût, *İ’râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, IX, 4423; Abdulvâhid, *el-İ’râbu’l-Mufassal*, XI, 202; Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ’râbi’l-Kur’ân*, XIII, 313; ed-Derviş, *İ’râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, VII, 275.

3.2.2. 31. Âyetin İ'râbı

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ

“Allah’a itaatsizlikten sakınanlar için de cennet, iyice yakınlarına getirilecek.”⁶⁵³

و İstinafiye harfî, أُزْلِفَتِ fetha üzere mebnî, meçhul mazi fiil, ت ise lafzen sükun üzere mebnî müenneslik alametidir ve irabta mahalli yoktur. Fakat iki sakin bir araya geldiği için kesra ile harekelenmiştir. الْجَنَّةُ Lafzen damme ile merfû أُزْلِفَتِ fiilinin naib-i fâildir. Câr-mecrûر أُزْلِفَتِ fiiline müteallıktır. Cer alameti, cemi müzekker salim olduğu için “ye” harfî iledir. Nûn harfî ise tenvin yerine kaim olmuştur. غَيْرَ Lafzen fetha ile mansûb mekan zarfı ve muzafır. Veya mahzûf bir zarfın sıfatıdır. Bu durumda takdiri kelimeler şöyle olur: مَكَانًا غَيْرَ بَعِيدٍ ya da lâfzen fetha ile mansûb, الْجَنَّةُ naib-i fâiline hal olur. بَعِيدٍ İse lafzen kesra ile mecrûr, muzafun ileyhtir. بَعِيدٍ Kelimesi فَعِيل gibi masdar veznindedir. Ve müzekker-müennes için ortak kullanılır. Bundan dolayı müennes olan الْجَنَّةُ kelimesine karşılık بَعِيدَةٌ denilmemiştir.⁶⁵⁴

3.2.3. 32-33. Âyetin İ'râbı

هَذَا مَا تُوْعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ مَّنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ

“Ve kendilerine şöyle denilecektir: “İşte sizlere; daima Allah’a yönelen, O’nu aklından çıkarmayan, görmediği halde rahmandan çekinen ve rabbine özgü kılınmış bir kalp ile gelen kimseye vaad edilen cennet!”⁶⁵⁵

هَذَا مَا تُوْعَدُونَ Cümleyi itirâzîyedir ve irabta mahalli yoktur. هَذَا İsm-i işaret, lafzen sükun üzere mebnî, mahallen merfû mübtedadır. مَا İse ism-i mevsul, sükun üzere mebnî mahallen merfû haberdir. تُوْعَدُونَ Lafzen merfû, meçhul muzârî fiil, ref alameti ise nûn harfinin sübutuydur. Kelimedeki son vav harfine gelince lâfzen sükûn üzere mebnî, mahallen merufu naib-i fâildir. تُوْعَدُونَ Cümlesi mevsulün sılasıdır ve irabta mahalli

⁶⁵³ Kâf, 50/ 31.

⁶⁵⁴ el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, s.1176; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4424; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XI, 203; Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 315; ed-Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, VII, 277.

⁶⁵⁵ Kâf, 50/ 32-33.

yoktur. Mevsule dönen ait zamir ise mahallen mansûb, mef'ûlün bih olduğu için hazfedilmiştir. Bu durumda takdiri kelim şöyle olur: مَا تُوعَدُونَهُ.

كُلِّ Câr-mecrûr, لِلْمُتَّقِينَ için bedeldir. كَلِّ Lâm ile mecrûr muzaf, أَوَابِ kesra ile mecrûr, muzafun ileyh, حَفِيزِ ise lafzen kesra ile mecrûr أَوَابِ mübalağa ism-i fâilinin sıfatıdır.

مَنْ İsm-i mevsul, sükun üzere mebnî, mahallen mecrûr لِلْمُتَّقِينَ veya كَلِّ'ne bedeldir. Veya الَّذِي manasında ism-i mevsul, lâfzen sükûn üzere mebnî, mahallen merfû, mahzûf mübtedanın haberidir. Bu durumda takdiri kelim şöyle olur: هُمْ مَنْ خَشِيَ ya da ism-i mevsul olan مَنْ mübtedadır. Haberi ise mahzûftur. Bu durumda ise takdiri kelim şöyle olur: مَنْ... يُقَالُ لَهُمْ أُدْخِلُوهَا بِسَلَامٍ.

خَشِيَ Fiil cümlesi ise mevsulün sılasıdır ve irabta mahalli yoktur. خَشِيَ Fetha üzere mebnî mâzî fiil, fâili cevazen müstetir هُوَ zamiridir. إِيَسَ lafzen fetha ile mansûb, mef'ûlün bihtir. بِالْعَيْبِ Câr-mecrûr mef'ûlün bih olan الرَّحْمَنِ kelimesine haldir. وَ Atıf harfi, جَاءَ fetha üzere mebnî mâzî fiil, fâili ise cevazen müstetir هُوَ zamiridir. Ve irabta mahalli olmayan خَشِيَ الرَّحْمَنِ fiil cümlesine matuftur. بِقَلْبِ Câr-mecrûr جَاءَ fiilinin fâiline haldir. مُنِيبِ İse lafzen kesra ile mecrûr hal olan قَلْبِ kelimesinin sıfatıdır.⁶⁵⁶

3.2.4. 34. Âyetin İ'râbı

أُدْخِلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمَ الْخُلُودِ

“Oraya esenlikle giriniz, bu sonsuza dek sürecek gündür.”⁶⁵⁷

أُدْخِلُوهَا Mahallen merfû bir önceki âyette takdir ettiğimiz يُقَالُ fiilinin naib-i fâildir. Ayrıca أُدْخِلُوهَا cümlesi mahallen mansûb, mukadder يُقَالُ fiilinin mekulüdür.

⁶⁵⁶ el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, s.1176; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4424; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 203-205; Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 316; ed-Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-K erim*, VII, 278.

⁶⁵⁷ Kâf, 50/ 34.

Mukadder يُقَالُ cümlesi ise istinafiyedir ve irabta mahalli yoktur. أُذْخَلُوا Sükun üzere mebnî emir fiilidir. Cezm alameti ise nûn'un hazfîyledir. Vav muttasıl zamir, mahallen merfû fâil, هَا muttasıl zamiri ise sükûn üzere mebnî, mahallen mansûb mef'ûlün bihtir. بِسَلَامٍ Câr-mecrûr mukadder bir fiile müteallıktır ve أُذْخَلُوا fiilinin fâiline haldir. Bu durumda takdiri kelim şöyledir: اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ سَالِمِينَ مِنَ الْعَذَابِ وَزَوَالِ النِّعَمِ

ذَلِكَ İsm-i işaret, sükun üzere mebnî, mahallen merfû mübtada, يَوْمٌ lafzen merfû haber ve muzaf, الْحُلُودِ ise lafzen mecrûr, haber olan يَوْمٌ kelimesine muzafun ileyhtir.⁶⁵⁸

3.2.5. 35. Âyetin İ'râbı

لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ

“Orada istedikleri her şey onlarındır, üstelik katımızda fazlası da vardır.”⁶⁵⁹

لِ Harf-i cer, هُمْ mahallen mecrûr gaib zamir, Câr-mecrûr zarfı müstakar, mahallen merfû, mukaddem haberdir. مَا İse ism-i mevsul, sükun üzere mebnî, mahallen merfû muahhar mübtedadır. يَشَاءُونَ Merfû muzâri fiil, ref alameti nûn'un sübutu, vav muttasıl zamir, mahallen merfû fâil, فِيهَا Câr-mecrûr يَشَاءُونَ fiiline müteallıktır. Ya da mevsule raci olan mahzûf ait zamire haldir. يَشَاءُونَ فِيهَا Cümlesi مَا ism-i mevsulünün silasıdır ve irabta mahalli yoktur. İsm-i mevsule raci olan (mef'ûl) ait zamir ise ihtisar için hazfedilmiştir. Burada takdiri kelim şöyle olur: مَا يَشَاءُونَ فِيهَا

وَ Vav atıf harfi, لَدَيْنَا muzaf, sükun üzere mebnî, takdirene fetha ile mansûb mekan zarfıdır ve mahzûf mukaddem habere müteallıktır. نَا Muttasıl zamir, sükun üzere mebnî, izafetten dolayı mahallen mecrûr muzafun ileyhtir. مَزِيدٌ İse damme ile merfû, muahhar mübtedadır. لَدَيْنَا وَمَا يَشَاءُونَ Cümlesi mahallen mansûb مَا يَشَاءُونَ cümlesine matuftur.⁶⁶⁰

⁶⁵⁸ el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, s.1176; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4424; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 205; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 316; ed-Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-K erim*, VII, 278.

⁶⁵⁹ Kâf, 50/ 35.

⁶⁶⁰ el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, s.1177; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4425; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 205; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 316; ed-Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-K erim*, VII, 278.

3.2.6. 36. Âyetin İ'râbı

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّن قَوْمٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِن مَّحِيصٍ

“Kendilerinden önce, onlardan daha güçlü olup yeryüzünde şehirler kurarak aralarında gidip gelen nice toplulukları yok ettik. Kurtuluş var mı?”⁶⁶¹

وَ İstinaf harfi, كَمْ haberiyye, sükun üzere mebnî, mahallen mansûb أَهْلَكْنَا fiiline mukaddem mef'ûlün bihtir. أَهْلَكْنَا Sükun üzere mebnî mâzî fiil, نَا muttasıl zamir, mahallen merfû fâildir. أَهْلَكْنَا Cümlesi istinafî bir cümledir ve irabta mahalli yoktur. فَنَقَّبُوا Fetha ile mansûb zaman zarfıdır ve أَهْلَكْنَا fiiline müteallıktır. مِّن قَوْمٍ Câr-mecrûr mef'ûlün bih olan كَمْ'i haberiyyenin temyizidir. هُمْ أَشَدُّ Mübteda ve haber, cümlesi mahallen mecrûr قَوْمٍ kelimesinin sıfatıdır. مِّنْهُمْ Câr-mecrûr أَشَدُّ ism-i tafdiline müteallıktır. بَطْشًا Lafzen fetha ile mansûb أَشَدُّ ism-i tafdilinin temyizidir. فَ Sebebiyye, نَقَّبُوا mâzî fiil, cemi vav'ı olan muttasıl zamir ittisal ettiği için damme üzere mebnî, vav mahallen merfû, muttasıl zamir ve fâildir. Elif ise elif-i farikadır. Diğer bir görüşte ise فَ atıf harfidir ve mahallen mecrûr هُمْ أَشَدُّ cümlesine matuftur. فِي الْبِلَادِ Câr-mecrûr fiiline müteallıktır. هَلْ Sükun üzere mebnî soru edatı, مِّنْ zaid harf-i cer, مَّحِيصٍ zaid harf-i cer ile mecrûr olduğundan takdiren damme ile merfû, mübtedadır. هَلْ مِن مَّحِيصٍ Cümlesi istinafî bir cümledir ve irabta mahalli yoktur. Haber ise mahzûftur. Bu durumda takdiri kelam şöyle olur:⁶⁶² هَلْ مِن مَّحِيصٍ مِّنَ اللَّهِ أَوْ مِّنَ الْمُؤْتِرِ

3.2.7. 37. Âyetin İ'râbı

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ

“Akıllı olan veya şuurlu olarak söze kulak veren kimse için bunda büyük ibret vardır.”⁶⁶³

⁶⁶¹ Kâf, 50/ 36.

⁶⁶² el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, s.1177; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4425; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 206; Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 317; ed-Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-K erim*, VII, 278.

⁶⁶³ Kâf, 50/ 37.

إِنَّ İsmi ni nasb, haberini ref eden edatlardandır. فِي ذَلِكَ Câr-mecrûr إِنَّ edatının mukaddem haberine müteallıktır. لَ Tevkid için, ذُكِرَى elif-i maksureden dolayı takdiren fetha ile mansûb إِنَّ edatının ismidir. إِنَّ İsmi ve haberiyle istinafi bir cümledir ve irabta mahalli yoktur. لَ Harf-i cer, مَنْ sükun üzere mebnî mahallen mecrûr ism-i mevsul, Câr-mecrûr ذُكِرَى kelimesine müteallıktır. كَانَ İsmi ni ref, haberini nasb eden nakıs fiillerdendir. كَانَ Fetha üzere mebnî mâzî fiil, لَهُ Câr-mecrûr كَانَ nakıs fiilinin mukaddem haberine müteallıktır. إِسْمَ İse damme ile merfû كَانَ nakıs fiilinin muahhar ismidir. كَانَ İsim ve haberiyle mevsulün sılasıdır ve irabta mahalli yoktur. أَوْ Atıf harfi, أَلْقَى elif'ten dolayı takdiren fetha ile mebnî mâzî fiil, fâili cevazen müstetir هُوَ zamiri, أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ ise fetha ile mansûb, mef'ûlün bihtir. أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ Cümlesi mevsulün sılası üzerine matuftur ve irabta mahalli yoktur. وَ Vav-ı haliye, هُوَ munfasıl zamir, lafzen fetha üzere mebnî, mahallen merfû, mübteda, هُوَ شَهِيدٌ ise damme ile merfû haberdır. Mübteda-haber cümlesi mahallen mansûb أَلْقَى fiilinin fâili olan هُوَ zamirine haldir.⁶⁶⁴

3.2.8. 38. Âyetin İ'râbı

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ

“Gökleri ve yeri altı günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik.”⁶⁶⁵

وَ İstinaf harfi, لَ ibtidaiye ve tevkid içindir veya mukadder kasemin cevabında vaki olan lam'dır. فَذَ İse tahkik harfidir. Mukadder kasem cümlesi irabta mahalli olmayan istinafi bir cümledir. خَلَقْنَا Muttasıl zamir ittisal ettiği için sükun üzere mebnî mâzî fiil, لَ muttasıl zamir, sükun üzere mebnî, mahallen merfû fâildir. خَلَقْنَا Cümlesi irabta mahalli yok, kasemin cevabıdır. السَّمَاوَاتِ Cemi müennes salim olduğu için nasbı kesra iledir ve mef'ûlün bihtir. وَ Atıf harfi, الْأَرْضَ fetha ile mansûb mef'ûlün bih olan

⁶⁶⁴ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4426; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 207; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 318; ed-Derîş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, VII, 279.

⁶⁶⁵ Kâf, 50/38.

السَّمَاوَاتِ kelimesi üzerine matuftur. و Atıf harfi, مَا ism-i mevsul, sükun üzere mebnî mahallen mansûb yine السَّمَاوَاتِ kelimesi üzerine matuftur. بَيْنَ Mahzûf bir fiile müteallık, fetha üzere mebnî mekan zarfi, muzaf ve mevsulün sılasıdır. هُمَا Sükûn üzere mebnî olup mahallen mecrûr muttasıl zamirdir, muzafun ileyhtir. خَلَقْنَا Câr-mecrûr فِي سِتَّةِ fiiline müteallıktır. أَيَّامَ İse izafetten dolayı lafzen mecrûr muzafun ileyhtir. و Atıf harfi veya vavı haliye, مَا sükun üzere mebnî, nefiy edatı, مَسَّ fetha üzere mebnî mâzî fiil, نَا muttasıl zamir, sükun üzere mebnî, mahallen mansûb mukaddem mef'ûlün bihtir. مِنْ Zaid harf-i cer, nefiyi tekid için gelmiştir. لُغُوبٍ İse lafzen mecrûr, mahallen merfû مَسَّ fiilinin fâildir. مَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ Cümlesi mahallen mansûb خَلَقْنَا fiilinin fâili olan نَا muttasıl zamirine haldir.⁶⁶⁶

3.2.9. 39. Âyetin İ'râbı

فَاضْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ

*“Resulüm! Sen onların söylediklerini sabırla karşıla; güneş doğmadan ve batmadan önce rabbini övgü ve tesbih ile an.”*⁶⁶⁷

ف Mukadder şartın cevabında vaki olan harftir. Bu durumda takdiri kelam şöyle olur: فَاضْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ Veya istinaf harfidir. اضْبِرْ Sükun üzere mebnî, emir fiil, fâili vücuben müstetir. أَنْتَ zamiridir. عَلَىٰ Harf-i cer, مَا sükun üzere mebnî, mahallen harf-i cerle mecrûr ism-i mevsul, يَقُولُونَ merfû muzâri fiil, ref alameti nûn'un sübutudur. Kelimedeki son vav muttasıl zamir, mahallen merfû fâildir. يَقُولُونَ Cümlesi irabta mahalli yok, mevsulün sılasıdır. Mevsule raci olan ait zamir mahallen mansûb mef'ûldür ve hazfedilmiştir. Bu durumda takdiri kelam şöyle olur: مَا يَقُولُونَ

⁶⁶⁶ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4426; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 207-208; Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 319; ed-Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, VII, 280.

⁶⁶⁷ Kâf, 50/39.

و Atıf harfi, سَبِّحَ emir fiil, sükün üzere mebnî اضْبِرْ fiiline matuftur. Fâili vücuben müstetir. أَنْتَ zamiridir. بِحَمْدِ Câr-mecrûr mahallen mansûb muzaftır ve سَبِّحَ fiilinin fâili olan أَنْتَ zamirine haldir. Bu durumda takdiri kelim şöyle olur: سَبِّحْ حَامِدًا رَبِّكَ

رَبِّ İzafetten dolayı kesra ile mecrûr muzafun ileyh, كِ muttasıl zamir, fetha üzere mebnî izafetten dolayı mahallen mecrûr muzafun ileyhtir. قَبْلَ Fetha ile mansûb zaman zarfidir ve سَبِّحَ fiiline müteallıktır. Ayrıca قَبْلَ muzaftır. طُلُوع İzafetten dolayı kesra ile mecrûr muzafun ileyhtir. Ve kendinden sonra gelecek olan الشَّمْسِ'in muzafıdır. الشَّمْسِ İzafetten dolayı kesra ile mecrûr muzafun ileyhtir. و Atıf harfi, قَبْلَ zaman zarfidir. Ve قَبْلَ üzere matuftur. أَيْسَ izafetten dolayı lafzen mecrûr muzafun ileyhtir.⁶⁶⁸

3.2.10. 40. Âyetin İ'râbı

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ

“Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O’nu tesbih eyle.”⁶⁶⁹

و Atıf harfî, مِنَ اللَّيْلِ Câr-mecrûr mahzûf سَبِّحْهُ fiiline müteallıktır ve matuftur اضْبِرْ fiiline. فَ Zaid, سَبِّحْهُ tefsiriyye ve irabta mahalli yoktur. Bazı müfessirler فَ harfinin atıf harfi olduğunu ve سَبِّحَ fiiline matuf olduğunu belirtirken bazıları da mukadder bir cümleye matuf olduğunu söylemişlerdir. ُ Damme üzere mebnî, mahallen mansûb mef’ûlün bihtir. و Atıf harfî, أَدْبَارَ muzaftır. Bu ise önceki âyetlerde geçen قَبْلَ الْعُرُوبِ veya مِنَ اللَّيْلِ üzerine matuftur. السُّجُودِ İzafetten dolayı kesra ile mecrûr muzafun ileyhtir. Takdiri kelim şöyle olur:⁶⁷⁰ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ فِي هَذِهِ الْأَوْقَاتِ

⁶⁶⁸ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4427; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 208; Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 318-319; ed-Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-K erim*, VII, 280.

⁶⁶⁹ Kâf, 50/40.

⁶⁷⁰ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4427; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 209; Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 319; ed-Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-K erim*, VII, 280.

3.2.11. 41. Âyetin İ'râbı

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ

“Seslenenin, yakın bir yerden seslendiği gün için dinlemede ol.”⁶⁷¹

أَنْتَ Atıf harfi, اسْتَمِعْ emir fiil, sükun üzere mebnî, fâili vücuben müstetir zamiridir ve اضْبُرْ fiiline matuftur. يَوْمَ Fetha ile mansûb zaman zarfı, mahzûf يَخْرُجُونَ fiiline müteallıktır ve aynı zamanda muzaftır. Bu durumda takdiri kelim şöyle olur: يَوْمَ يُنَادِي الْمُنَادِي يَخْرُجُونَ مِنَ الْقُبُورِ

يُنَادِي Takdiri damme ile merfû muzâri fiil, الْمُنَادِي takdiri damme ile merfû fâildir.

Bu iki kelimedede de hazfedilen “ye” harfine damme ağır geldiğinden irabı takdiri olmuştur. يُنَادِي الْمُنَادِي Fiil-fâil cümlesi izafetten dolayı mahallen mecrûr muzafun ileyhtir. مِنْ مَّكَانٍ Câr-mecrûr يُنَادِي fiiline müteallıktır. قَرِيبٍ İse lafzen kesra ile mecrûr مَّكَانٍ kelimesinin sıfatıdır.⁶⁷²

3.2.12. 42. Âyetin İ'râbı

يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ

“O dirilten sesi gerçekten işittikleri gün, işte o (ebedi hayata) çıkış günüdür.”⁶⁷³

يَوْمَ Fetha ile mansûb zaman zarfı ve يَوْمَ يُنَادِي'ye bedeldir. Ayrıca muzaftır. يَسْمَعُونَ Nûn'un sübutuyla merfû muzâri fiil, vav muttasıl zamir, mahallen merfû fâil, الصَّيْحَةَ fetha ile mansûb mef'ûlün bihtir. يَسْمَعُونَ Cümlesi fiil-fâil mahallen mecrûr muzafun ileyhtir. بِالْحَقِّ Câr-mecrûr mahallen mansûb, يَسْمَعُونَ fiilinin fâiline haldir veya mef'ûl olan الصَّيْحَةَ kelimesine müteallıktır. ذَلِكَ İsm-i işaret, fetha üzere mebnî, mahallen merfû mübtedadır. يَوْمَ Mahzûf mübteda (هُوَ)'nin haberi, الْخُرُوجِ ise izafetten dolayı kesra ile mecrûr muzafun ileyhtir. Bu durumda takdiri kelim şöyle olur: هُوَ يَوْمَ الْخُرُوجِ

هُوَ يَوْمَ الْخُرُوجِ Cümlesi ise mahallen merfû, ذَلِكَ işaret isminin haberidir.⁶⁷⁴

⁶⁷¹ Kâf, 50/41.

⁶⁷² Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4427; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 209; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 319; ed-Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, VII, 280.

⁶⁷³ Kâf, 50/42.

3.2.13. 43. Âyetin İ'râbı

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ

“Biz, ancak biz hayat verir ve öldürürüz, dönüş de elbet bizedir.”⁶⁷⁵

إِنَّا İsmi nasb haberini ref eden edattır ve tevkid için gelmiştir. اِنَّا Muttasıl zamir, sükun üzere mebnî, mahallen mansûb اِنِّ edatının ismidir. نَحْنُ Munfasıl zamir, damme üzere mebnî, mahallen mansûb اِنِّ edatının ismine te'kidtir. Diğer bir görüşe göre ise نَحْنُ munfasıl zamir, mahallen merfû, mübtedadır. نُحْيِي Sükun üzere mebnî, takdiren merfû muzâri fiil, fâili ise vücuben müstetir نَحْنُ zamiridir. نُحْيِي Fiil-fâil cümlesi, mübteda olan نَحْنُ zamirine haberdır. اِنَّا نَحْنُ نَحْنُ نَحْنُ Cümlesi ise mahallen merfû اِنِّ edatının haberidir. اِنَّا نَحْنُ نَحْنُ Cümlesi istinafi bir cümledir ve irabta mahalli yoktur. وَ Atıf harfî, نُمِيتُ damme ile merfû muzâri fiil, fâili ise vücuben müstetir نَحْنُ zamiridir. Ve نُمِيتُ cümlesi mahallen merfû نُحْيِي fiiline matuftur. وَ Atıf harfî, اِلَيْنَا Câr-mecrûr mahzûf mukaddem bir habere müteallıktır. اِلَيْنَا الْمَصِيرُ İse damme ile merfû muahhar mübtedadır. اِنَّا نَحْنُ نَحْنُ نَحْنُ Cümlesi mahallen merfû نُمِيتُ cümlesine matuftur.⁶⁷⁶

3.2.14. 44. Âyetin İ'râbı

يَوْمَ تَشَقُّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سَرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ

“Yerküre kendilerinden ayrılıp paramparça olduğu gün göz açıp kapayıncaya kadar (o seslenene yöneleceklerdir); bu bizim için kolay bir toplamadır.”⁶⁷⁷

يَوْمَ Fetha ile mansûb zaman zarfı ve الْمَصِيرُ kelimesine müteallıktır. تَشَقُّقُ Damme ile merfû muzâri fiil, اِلْأَرْضُ damme ile merfû fâildir. تَشَقُّقُ الْأَرْضُ Cümlesi ise mahallen mecrûr muzafun ileyhtir. سَرَاعًا Câr-mecrûr تَشَقُّقُ fiiline müteallıktır. سَرَاعًا Lafzen mansûb,

⁶⁷⁴ el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'an*, s. 1177; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4428; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 210; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'an*, XIII, 320; ed-Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-K erim*, VII, 281.

⁶⁷⁵ Kâf, 50/43.

⁶⁷⁶ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4428; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 211; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'an*, XIII, 321; ed-Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-K erim*, VII, 281.

⁶⁷⁷ Kâf, 50/44.

mecrûr olan هُمْ zamirine haldir. ذَلِكَ İsm-i işaret, sükun üzere mebnî, mahallen merfû mübteda, حَشْرٌ ise lafzen damme ile merfû haberdir. ذَلِكَ حَشْرٌ Mübteda ve haber cümlesi istinafi bir cümledir ve irabta mahalli yoktur. عَلَيْنَا Câr-mecrûr muahhar olan يَسِيرٌ kelimesine müteallıktır. Burada zarfin takaddüm etmesi hasır içindir. İse lafzen damme ile merfû حَشْرٌ kelimesine sıfattır.⁶⁷⁸

3.2.15. 45. Âyetin İ'râbı

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكَرْنَا بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ

*“Onların ne dediklerini biz daha iyi biliyoruz. Sen onları zorlamakla görevli değilsin, tehdidimden korkan kimseleri Kur’ân ile uyar.”*⁶⁷⁹

نَحْنُ Munfasıl zamir, damme üzere mebnî mahallen merfû mübteda, أَعْلَمُ lafzen damme ile merfû haberdir. Gayr-ı munsarîf olduğundan tenvin alamamıştır. نَحْنُ أَعْلَمُ Mübteda-haber cümlesi istinafi bir cümledir ve irabta mahalli yoktur. مَا Harf-i cer, مَا sükun üzere mebnî, mahallen mecrûr ism-i mevsul, يَقُولُونَ merfû muzâri fiil ref alameti ise nûn’un sübutudur. Bu kelimedeki son vav muttasıl zamir, mahallen merfû, fâildir. يَقُولُونَ Cümlesi mevsulün sılasıdır ve irabta mahalli yoktur. Mevsule dönen, mahallen mansûb mef’ûl aid zamir ise mahzûftur. Takdiri kelim şöyle olur: يَقُولُونَ Veya مَا ma-i masdariyye, مَا يَقُولُونَ cümlesi ise sıladır ve irabta mahalli yoktur. مَا يَقُولُونَ Cümlesi masdar tevilinde mahallen مَا harf-i cer ile mecrûrdur. Ve Câr-mecrûr أَعْلَمُ fiiline müteallıktır. وَ Atıf harfi, مَا nefiy edatı, أَنْتَ munfasıl zamir, fetha üzere mebnî, mahallen merfû لَيْسَ’ye müşabih olan مَا nefiy edatının ismidir. بَ Zaid harf-i cer, nefiy manasını tekid için gelmiştir. جَبَّارٍ Lafzen mecrûr harf-i cer ile mahallen mansûb, لَيْسَ’ye müşabih olan مَا nefiy edatının haberidir. Veya أَنْتَ mahallen merfû mübteda, جَبَّارٍ lâfzen zaid harf-i cer ile

⁶⁷⁸ el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, s.1177; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4428; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XI, 211; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 321; ed-Derviş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, VII, 281.

⁶⁷⁹ Kâf, 50/45.

mecrûr, mahallen merfû mübtedanın haberidir. بِجَبَّارٍ عَلَيْهِمَ Câr-mecrûr mübalağa ism-i fâiline müteallıktır. مَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ Cümlesi نَحْنُ أَغْلَمُ istinaf cümlesine matuftur ve irabta mahalli yoktur. فَ İstinafiye, ذَكَرْتُ sükun üzere mebnî emir fiil, fâili ise vücuben müstetir أَنْتَ zamiridir. بِالْقُرْآنِ Câr-mecrûr ذَكَرْتُ fiiline müteallıktır. مَنْ Sükun üzere mebnî, mahallen mansûb mef'ûlün bih ve ism-i mevsul, يَخَافُ damme ile merfû muzâri fiil, fâili ise cevazen müstetir هُوَ zamiridir. يَخَافُ Fiil-fâil cümlesi mevsulün sılasıdır ve irabta mahalli yoktur. وَعِيدِ Kelimesinin sonundaki muzafun ileyh olan nefsi mütekellim yâ'sı makablinin kesrası ile iktifa edilerek hazfedilmiştir. Böylece وَعِيدِ mukadder fetha ile mansûb يَخَافُ fiilinin mef'ûlün bihidir ve aynı zamanda, hazfedilen muzafun ileyh de muzafdır. فَذَكَرْتُ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ Cümlesi istinafi bir cümledir ve irabta mahalli yoktur.⁶⁸⁰

3.3. Garip Lafızlar

a) أُزْلِفَتْ

Yaklaştırmak, yaklaşmak, yanına getirmek, yakınına getirmek, makam, mertebe, konum, gecenin evvelinden bir parça, toplamak, bir araya getirmek gibi manalara gelir. Hacılar Arafat'tan inip Mina'ya yaklaştıkları için veya burada toplandıkları için bu mekâna da müzdelife denilmiştir.⁶⁸¹

Kur'ân-ı Kerîm'de ise şu manalarda kullanılmıştır:

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ

“Allah'a itaatsizlikten sakınanlar için de cennet, iyice yakınlarına getirilecek.”⁶⁸²

⁶⁸⁰ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 4429; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XI, 212; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân*, XIII, 322; ed-Derîş, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, VII, 281.

⁶⁸¹ Halil b. Ahmet, *Kitâbü'l-Ayn*, II, 190; İbn Kuteybe, *Tefsir'ü Garibi'l-Kur'ân*, V, 419; el-Ezherî, *Tehzibü'l-Lüga*, XIII, 212; el-Cevherî, *es-Sıhah*, IV, 1370; İbn Sîde, *el-Muhkem*, IX, 48; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 382; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, I, 419; İbn Cevzi, *Tezkirâtü'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, II, 175; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, III, 1853.

⁶⁸² Kâf, 50/31.

وَأَزَلُّنَا تَمَّ الْآخِرِينَ

“Ötekilerini de oraya getirdik (yaklaştırdık).”⁶⁸³

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفَا مَنْ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

“Gündüzün iki tarafında, gecenin de gündüze yakın saatlerinde namaz kılın. Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder. İşte bu, öğüt almak isteyenler için bir hatırlatmadır.”⁶⁸⁴

فَعَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ

“Biz de yaptığını kendisine bağışladık. Kuşkusuz yanımızda onun yüksek bir makamı, güzel bir geleceği vardır.”⁶⁸⁵ Diğer âyetler için bakınız.⁶⁸⁶

b) فَتَنُّوا

Duvarda veya ciltte bulunan deliğe نَقَبٌ, tahtada bulunan deliğe ise نَقَبٌ denilmiştir. نَقَبٌ Delme, delik açma, gedik açma, çukur açma, yırtık, oyma, dağ yolu gibi manalara gelir. نَقَبٌ İse kazmak, kuyu açmak, maden vb. aramak, yol kat etmek veya mesafe almak, gitmek, yürümek, gezmek, araştırmak, incelemek gibi manalara gelir. Yine نَاقِبٌ “Yara”, نَقِيبٌ “Lider, başkan, reis”, نَقَابٌ ise “Peçe” manalarına gelmektedir. Kemerin geçeceği bir delik bulunduğu için “Fistan” da نَقَبَةٌ diye isimlendirilmiştir.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller:

نَقَبَ الْحَائِطُ, “Baytar hayvanın göbeğini burgu ile deldi.” نَقَبَ الْبَيْطَارُ سُرَّةَ الدَّابَّةِ بِالْمَنْقَبِ

“Duvarı delmek.”, نَقَبَ الْقَوْمُ, “Topluluk yürüdü.”⁶⁸⁷

⁶⁸³ Şu'arâ, 26/64.

⁶⁸⁴ Hûd, 11/114.

⁶⁸⁵ Sâd, 38/25.

⁶⁸⁶ Sebe, 34/37; Şu'arâ, 26/90; Zümer, 39/3; Mülk, 67/27.

⁶⁸⁷ Halil b. Ahmet, *Kitâbü'l-Ayn*, IV, 253; İbn Kuteybe, *Tefsir'ü Garibi'l-Kur'an*, V, 419; el-Cevherî, *es-Sihah*, I, 227; İbn Sîde, *el-Muhkem*, VI, 450; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 820; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, II, 296; el-Ezherî, *Tehzibü'l-Lüga*, IX, 197; İbn Cevzi, *Tezkirâtü'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, II, 175; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4513.

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا

“Andolsun ki Allah İsrâiloğulları’ndan söz almıştı. Onlardan on iki de nâkîb (temsilci) göndermiştik.”⁶⁸⁸

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّن قَوْمٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِن مَّحِصٍ

“Kendilerinden önce, onlardan daha güçlü olup yeryüzünde şehirler kurarak aralarında gidip gelen nice toplulukları yok ettik. Kurtuluş var mı?”⁶⁸⁹

c) مَحِصٍ

فَحِصٍ Kelimesi gibi bir şeyi kusurlarından, ayıp veya noksanlarından arıtıp gidermek manasına gelir. فَحِصٍ Bir şeyi bitişik olmayan karışımlarından ayırmak için kullanılırken, مَحِصٍ bir şeyi bitişik olan karışımlarından ayırmak için kullanılır. Mesela: مَحَصْتُ الذَّهَبَ وَ مَحَصْتُهُ “Altını yabancı maddelerden arıttım.” Misalde de görüldüğü gibi bu kelime, تَزْكِيَةٌ “Arıtma” ve تَطْهِيرٌ “Temizleme” manalarında kullanılmıştır.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller:

مَحَصَّ الثُّوبِ “Yeni elbiseye yapışan tüy gibi şeyleri temizledi.”, مَحَصَّ الظَّنْبِيَّ “Ceylan koşmaya başladı.”, أَللَّهُمَّ مَحِّصِ عَنَّا ذُنُوبَنَا “Allah’ım bizi günahlarımızdan arındır.”,

“Kaygan, pürüzsüz” Manalarına gelen مَلِصٌ kelimesi de مَحِصٌ kelimesiyle aynı manalarda kullanılmıştır.⁶⁹⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

وَلِيَمِجِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ

“Bir de Allah, iman edenleri günahlardan arındırmak, kâfirleri de yok etmek için böyle yapıyor.”⁶⁹¹

⁶⁸⁸ Mâide, 5/12.

⁶⁸⁹ Kâf, 50/36.

⁶⁹⁰ Halil b. Ahmet, *Kitâbü'l-Ayn*, IV, 122; İbn Kuteybe, *Tefsir'ü Garîbi'l-Kur'ân*, V, 419; el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, IV, 271; el-Cevherî, *es-Sıhah*, III, 1056; İbn Sîde, *el-Muhkem*, III, 172; Rağîp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 761; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, II, 195; İbn Cevzi, *Tezkirâtü'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, II, 175; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4144.

⁶⁹¹ Âl-i İmrân, 3/141.

وَلِيَمَّخَصَّ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

“Kalplerinizdeki şüpheyi gidermesi içindir. Allah kalplerde olanı bilir.”⁶⁹²

هَلْ مِنْ مَّحِيصٍ

“Kurtuluş var mı?”⁶⁹³

d) لُغُوبٌ

Yorgunluk, bitkinlik, halsizlik, bıkkınlık, zorluk, zayıflık, ahmaklık, ifsat etmek gibi manalara gelir.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller:

“Zayıf ok.” سَهْمٌ لُغِبٌ “Bize aç ve yorgun bir halde geldi.”, أَنَا سَاعِبًا لِأَعْبَا ifadeyle, okun kuyruğuna takılan tüyün zayıflığı dile getirilmiştir. “Zayıf ve yorgun adam.”, لُغِبٌ عَلَى الْقَوْمِ ise “Topluluğu ifsat etti veya bozdu” manalarında kullanılmıştır.⁶⁹⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ

“Gökleri ve yeri altı günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik.”⁶⁹⁵

الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمَقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نُصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ

“O ki bizi lütfüyle sonsuza dek kalınacak yurda yerleştirdi. Orada artık biz ne bir yorgunluk duyuyoruz ne de bize bir bıkkınlık gelir.”⁶⁹⁶

e) قَرِيبٌ

بَعِيدٌ “Uzaklık” Kelimesinin zıddıdır. Bir şeye yaklaşmak, yakın olmak, akraba olmak, aralarında yakınlık olmak gibi manalara gelir. İbn Cevzî (ö.1201) ve İbn Kuteybe (ö.889) gibi bazı âlimler âyetteki⁶⁹⁷ قَرِيبٌ lafzını “Beyti Makdis” olarak tefsir

⁶⁹² Âl’i-İmrân, 3/ 154.

⁶⁹³ Kâf, 50/ 36.

⁶⁹⁴ Halil b. Ahmet, *Kitâbü’l-Ayn*, IV, 91; el-Ezherî, *Tehzibü’l-Lüga*, VIII, 139; el-Cevherî, *es-Sıhah*, I, 220; İbn Sîde, *el-Muhkem*, V, 534; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 742; ez-Zemahşerî, *Esasü’l-Belâğa*, II, 172; İbn Cevzî, *Tezkirâtü’l-Erib fi Tefsiri’l-Garib*, II, 175; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, V, 4046.

⁶⁹⁵ Kâf, 50/ 38.

⁶⁹⁶ Fâtır, 35/ 35.

⁶⁹⁷ Kâf, 50/ 41.

etmişlerdir. قُرْبَانُ Kendisiyle Yüce Allah'a yaklaşılan şeydir. Daha çok, kurban bayramında boğazlanan hayvan için isim olarak kullanıldığı bilinmektedir. تَقَرُّبُ İse yaklaştırmaya çalışmak, yakın olmaya çalışmak, yaklaşmak için vesile veya aracı yapmak, yaklaşmak, yakın olmak, makam, mevki edinmek için araştırmak, tetkik etmek manalarına gelir. Yüce Allah'ın kuluna yakınlığı lütuf ve ihsanının çokluğu iledir. Allah (c.c.) mekândan münezzehtir. O'na mekân bakımından yaklaşmak söz konusu değildir. Bunun hakikati ise şudur: Kulun Cenab-ı Hakk'a yakınlığı her ne kadar O'nun (c.c.) nitelediği ölçüde olmasa da kulun Allah'ın hikmet, ilim, hilm, rahmet, zenginlik gibi vasıfları ile vasıflanmaya çalışmasıdır. Bu yakınlık da kulun güç ve takati nispetinde cehalet, kırgınlık ve düşüncesizlik gibi kirlerden ve bedeni arzularından arınmasıyla hâsıl olur. Bahsetmiş olduğumuz bu yakınlık bedeni değil ruhani bir yakınlıktır. Hz. Peygamber (s.a.v.), Yüce Allah'ın kuluna olan yakınlığını hadis-i kutside şöyle açıklamaktadır:

مَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ مَا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ وَ مَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ

*“Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşıpamaz. Kulum nafîle ibadetlerle de bana yaklaştırmaya devam eder, ta ki ben onu severim. Sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Bana sığınırsa muhakkak onu korur ve kollarım.”*⁶⁹⁸

Kelime bu manalardan farklı olarak şu anlamlarda da kullanılmıştır: قِرَابٌ “Kılıç kını”, قُرْبٌ “Gece su talep eden”, قَارِبٌ “Küçük gemi”, مُقَرَّبٌ “Doğumu yaklaşan gebe”, قِرَابٌ ise “Yaklaşık” manalarına gelmektedir.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller:

قَدَحٌ قِرْبَانٌ “Dolmaya yakın bardak”, تَقْرِيبُ الْفَرَسِ “Atın koşmaya yakın yürümesi”, رَجُلٌ قَارِبٌ “Suya yaklaşan adam.”

قَرِيبٌ Kelimesi daha çok mekân, zaman, nisbet, mevki, koruma, güç gibi konularda kullanılmaktadır.⁶⁹⁹

⁶⁹⁸ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitâbü'r-Rikâk, 38.

⁶⁹⁹ Halil b. Ahmet, *Kitâbü'l-Ayn*, III, 370; İbn Kuteybe, *Tefsir'ü Garibi'l-Kur'ân*, V, 419; el-Ezherî, *Tehzibü'l-Lüga*, IX, 122; el-Cevherî, *es-Sihah*, I, 198; İbn Sîde, *el-Muhkem*, VI, 388; Rağıp el-

Mekân ile alakalı âyetler:

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ
الظَّالِمِينَ

“*Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, istediğiniz yerinden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz*” dedik.⁷⁰⁰ Diğer âyetler için bakınız.⁷⁰¹

Zaman ile alakalı âyetler:

اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ

“*İnsanların hesaba çekilecekleri gün iyice yaklaştı; hâlbuki onlar gaflet içinde haktan yüz çevirmektedirler.*”⁷⁰² Diğer âyetler için bakınız.⁷⁰³

Nisbet ile alakalı âyetler:

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

“*Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunursa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak güzel) sözler söyleyin.*”⁷⁰⁴ Diğer âyetler için bakınız.⁷⁰⁵

Mevki ile alakalı âyetler:

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ

“*Ne Mesih Allah’ın kulu olmaktan geri durur ne de yakın melekler.*”⁷⁰⁶ Diğer âyetler için bakınız.⁷⁰⁷

Koruma ile alakalı âyetler:

إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ

“*Muhakkak ki iyilik edenlere Allah’ın rahmeti çok yakındır.*”⁷⁰⁸ Diğer âyetler için bakınız.⁷⁰⁹

İsfahanî, *el-Müfredat*, II, 663; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, II, 64; İbn Cevzi, *Tezkirâtü'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, II, 175; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, V, 3566.

⁷⁰⁰ Bakara, 2/35.

⁷⁰¹ Bakara, 2/ 22; En'âm, 6/ 152; İsrâ, 18/ 32; Tevbe, 9/ 28;

⁷⁰² Enbiyâ, 21/ 1.

⁷⁰³ Enbiyâ, 21/ 109.

⁷⁰⁴ Nisâ, 4/ 8.

⁷⁰⁵ Nisâ, 4/ 7, 36; Fâtır, 35/ 18; Enfâl, 8/ 41; Beled, 90/ 15.

⁷⁰⁶ Nisâ, 4/ 172.

⁷⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/ 145; Mutaffifin, 83/ 28; Vâkıa, 56/ 88; A'râf, 7/ 114; Meryem, 19/ 52; Tevbe, 9/ 99; Sebe'e, 34/ 37.

Güç ile alakalı âyetler:

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“Biz ona şah damarından daha yakınız.”⁷¹⁰ Diğer âyetler için bakınız.⁷¹¹

f) بِجَبَّارٍ

جَبَّرَ Kırarak, bozmak, yok etmek, direncini kırmak, boyun eğdirmek manalarına gelen كَسَّرَ fiilinin zıddıdır. Kişinin fakirlikten sonra zenginleşmesi, kırılan kemiğin iyileşmesi, kuruyan ağaçların ve çimenlerin yeşermesi, yoksulun ihtiyacını gidermek, tedavi etmek, onarmak, yumuşak davranmak, zorlamak, zorla yaptırmak, mecbur kılmak gibi manalara gelir. Daha çok, ıslah etmek, düzeltmek manalarında kullanılmıştır.

جَبَّارٌ Kelimesi ise emir ve nehiyelerine mahlukatını yönlendiren manasında Yüce Allah'ın isimlerindedir. Sözlükte büyük, kocaman, çok yüksek, korkunç, olağan üstü, güçlü, kuvvetli, insanı sevmediği şeye zorlayan, zorla yaptıran, zorba, kibirli manalarına gelmektedir. Burada karıştırılmaması gereken husus Yüce Allah'ın birtakım hükümlere zorlaması hem kulun hem de toplumun lehine birçok faydaları ihtiva etmesindedir.

Kelimenin kullanımıyla ilgili misaller:

Araplar, elle ulaşılmayacak derecede uzamış hurma ağacına أَلْجَبَّارُ مِنَ التُّخْلِ, yağlı veya güçlü deveye نَاقَةٌ جَبَّارَةٌ, kibirli kişiye رَجُلٌ جَبَّارٌ, yeşeren ağaç ve bitkilere تَجَبَّرَ النَّبْتُ, yoksula muhtaç olduğunu vererek zengin kılmaya جَبَّرْتُ الْفَقِيرَ, kırılan kemiğe düz tutmasını sağlamak için bağlanan ağaca جَبَّارَةٌ, yaranın veya kırığın üzerine sarılan sargıya da جَبَّارَةٌ demişlerdir.⁷¹²

⁷⁰⁸ A'râf, 7/ 56.

⁷⁰⁹ Bakara, 2/186.

⁷¹⁰ Kâf, 50/ 16.

⁷¹¹ Vâkıa, 56/ 85.

⁷¹² Halil b. Ahmet, *Kitâbü'l-Ayn*, I, 214; İbn Kuteybe, *Tefsir'ü Garibi'l-Kur'ân*, V, 419; el-Ezherî, *Tehzibü'l-Lüga*, XI, 57; el-Cevherî, *es-Sıhah*, II, 607; İbn Sîde, *el-Muhkem*, VII, 404; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 183; ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâğa*, I, 120; İbn Cevzi, *Tezkirâtü'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, II, 175; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, I, 534.

Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır:

قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ

“Dediler ki: “Ey Mûsâ! Orada zorba bir topluluk var.”⁷¹³

وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ

“Peygamberler yardım istediler ve sonunda bütün inatçı zorbalar hüsrana uğradı.”⁷¹⁴

وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ

“Gücünüzü hep zalim zorbalar gibi mi kullanırsınız?”⁷¹⁵

كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ

“Allah kendini beğenmiş her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.”⁷¹⁶

وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ

“Sen onları zorlamakla görevli değilsin, tehdidimden korkan kimseleri Kur’ân ile uyar.”⁷¹⁷

3.4. Önemli Kavramlar

a. Evvab

آب-يُؤْوِبُ-أَوْبًا-إِيَابًا-مَابًا Şeklinde türemiştir. Sözlükte bir şeyden dönmek, geri dönmek, tevbe etmek, nedamet göstermek manalarına gelmektedir. أَوْبًا İradesi olan canlıların dönüşünü ifade eder. رُجُوع İse daha umumdur ve her türlü varlığın dönüşünü ifade eder. مَابًا Masdar, zaman ve mekan ismidir. Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmaktadır: *فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ* ⁷¹⁸ *“Kuşkusuz onların dönüşü ancak bizedir.”* *إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ* ⁷¹⁹ *“O halde kim dilerse rabbine varan bir yol tutsun.”*

⁷¹³ Mâide, 5/ 22.

⁷¹⁴ İbrâhîm, 14/ 15.

⁷¹⁵ Şu’arâ, 26/ 130.

⁷¹⁶ Mü’min, 40/ 35.

⁷¹⁷ Kâf, 50/ 45.

⁷¹⁸ Ğâşiye, 88/ 25.

⁷¹⁹ Nebe’, 78/ 39.

İsm-i fâil olan اَوَابٌ kelimesi ise çokça tevbe eden, günahları terk eden, Cenab-ı Hakkın emirlerini yerine getirmek suretiyle O'na itaat eden ve daima O'na yönelen kişidir.⁷²⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de Allah (c.c.) bu manada şöyle buyurmaktadır: هَذَا مَا تُوَعِدُونَ “Daima Allah'a yönelen, O'nu aklından çıkarmayan.”⁷²¹ Bir diğer âyet-i kerimede ise, رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَابِينَ غَفُورًا “Rabbiniz kalplerinizdekini en iyi bilendir. Eğer iyi olursanız bilirsiniz ki Allah kendisine yönelenleri bağışlayıcıdır.”⁷²²

Sözlükte “pişmanlık, dönme, nedamet” anlamına gelen tevbe, İslamî bir kavram olarak, kulun işlediği kötülük ve günahlara pişman olup onları terk ederek Yüce Allah'a yönelmesi, emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak suretiyle Allah'a sığınarak bağışlanmasını dilemesidir. Tevbe, kula nisbet edilince, arızî olan günah halini bırakıp aslî olan salâh haline dönmeyi; Yüce Allah'a nisbet edilince de tâli olan gazab bakışından, aslî olan rahmet bakışına dönmeyi ifade eder. Kulun günahlarından dolayı tevbe etmesi ise farzdır.⁷²³

Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen “Tevbe-i Nasuh”⁷²⁴ gelince, kulun geçmişte işlemiş olduğu günahlardan dolayı samimi bir şekilde, yürekten ızdırap duyarak tevbe etmesi ve gelecekte de bu günahı tekrar işlememeye gayret göstermesidir. Tevbe-i Nasuh'ta kul hakkına terettüp eden günahlardan dolayı ise helallik alınmalıdır. Allah hakkına terettüp eden günah, hata ve kusurların kaza ve kefareti mümkünse bunlar yerine getirilmelidir. Kur'ân-ı Kerîm'de nasuh tevbe yapanların örnekleri çoktur. Mesela Hz. Âdem'in (a.s.) “zelle” olarak ifade edilen ilk hatayı yaptıktan sonra Yüce Allah'ın yol göstermesi ile bu hatadan büyük bir üzüntü duyarak pişman olup tevbe ettiği ve Yüce Allah'ın kendisini bağışladığı anlatılmaktadır.⁷²⁵ Bu ve benzeri âyetlerde Allah (c.c.) insanlara tevbe etmeyi ve günahları terk ederek, cehennem azabından kurtulma yollarını aramayı bizlere emretmiş ve buna teşvik etmiştir.⁷²⁶ Hz. Peygamber de (s.a.v.) ümmetine günahlarından arınabilmeleri için tevbe yolunu göstermiş ve Yüce

⁷²⁰ el-Cevherî, *es-Sıhah*, I, 89; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 97; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, s. 52; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, I, 166.

⁷²¹ Kâf, 50/ 32.

⁷²² İsrâ, 17/ 25.

⁷²³ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.657.

⁷²⁴ Tahrim, 88/ 8. Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah'a tövbe edin.

⁷²⁵ Bakara, 2/ 37.

⁷²⁶ Bakara, 2/ 222; Nûr, 24/ 31; Tahrim, 88/ 8.

Allah'ın, kulunun tevbesine, çölde devesini kaybeden birinin devesini bulmasından daha çok sevineceğini beyan etmiştir.⁷²⁷ Yine Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisi günahattan korunmuş olmasına rağmen günde yetmiş defa, diğer bir rivâyete göre ise yüz defa tevbe ettiğini ifade etmiştir.⁷²⁸ Efendimiz'in (s.a.v.) tevbesi ise bir üst makama ulaştığında geride bırakmış olduğu makamın kalbinde oluşturmuş olduğu perdelerden dolaydır. Yoksa peygamberler ismet sıfatının gereği olarak günah işlemekten korunmuşlardır. Onların tevbesi yükselmiş oldukları makamların gereğidir.

Gazâlî gibi bazı mutasavvıflar tevbeyi avamın günahlarından pişmanlık duyması, evbeyi veli zatların kendi konumları itibariyle hatalarından pişmanlık duyması, inâbeyi ise peygamberlerin tevbesi olarak açıklamışlardır. Erkek olsun kadın olsun her insanın şartlarını yerine getirerek tevbe etmesi ve bunu geciktirmemesi gerekir. Çünkü tevbe edilmemiş günahlar birikerek insanı cehennem azabına sürükler. Gazâlî, tevbeye devam edenleri ise devam edip etmeme hususunda üç grupta değerlendirmiştir: Bunlardan birinci gurubu, tevbesi devamlı olan kişiler; ikinci gurubu, bir müddet istikametini koruyup tevbesine devam ettikten sonra günah işlemeye yeniden başlayan kişiler; üçüncü gurubu ise tevbe ettikten hemen sonra tevbesini bozan kişiler oluşturmaktadır.⁷²⁹

Nasuh bir tevbenin aşağıdaki şartları taşıması gerekir:

1. Geçmiş günahlardan gerçek manada pişmanlık duyulmalıdır.
2. Bir daha o günaha dönmeye kararlı olunmalıdır.
3. Günahlara karşı insanın içinde bir nefret duygusu oluşmalıdır.
4. Kul hakkına terettüp eden günahlarda hak sahibine hakkı iade edilmelidir

ve bununla yetinilmeyerek yine hak sahibinden helallik alınmalıdır.

5. Nefis günahlarla isyana alıştırıldığı gibi salih amellerle de itaate alıştırılmalıdır.

İbn Kayyım el-Cevzî ise nasuh tevbenin şu şartları taşıması gerektiğini belirtmiştir:

1. Kul günahların tamamından tevbe etmelidir.
2. Tevbede tereddüt olmamalıdır.

⁷²⁷ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitâbü'd-Deavat, 4; Müslim, *Sahîhi Müslim*, Kitâbü't-Tevhid, 1.

⁷²⁸ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitâbü'd-Deavat, 3; Müslim, *Sahîhi Müslim*, Kitâbü'z-Zikr, 12.

⁷²⁹ el-Gazzâlî, *İhyâ-u 'Ulûmi'd-Dîn*, IV, 78-84.

3. Tevbe sadece Allah rızası için olmalıdır. Kişinin ihlâs ve samimiyetini zedeleyen bütün şaibelerden ve illetlerden korunmuş olmalıdır.

4. Tevbe, istiğfar da içermelidir.

İbn Teymiye ise tevbenin hükmünü vacip ve müstehab olmak üzere iki kısma ayırmıştır.

Vacip olan tevbe: Emredileni yapmamaktan, nehyedileni ise yapmaktan tevbe etmektir.

Müstehab olan tevbe: Mendub olan şeyleri terk etmekten, mekruh olan şeyleri ise irtikâp etmekten dolayı tevbe etmektir.⁷³⁰

Mutasavvıflar genel olarak tevbe edenleri üç kısımda değerlendirmişlerdir.

1. Avamın Tevbesi: Yüce Allah'ın emirlerine muhalif hareket etmiş olanların içlerinde duyacağı pişmanlıkla Allah'a yönelip istiğfar etmesidir. Bu tevbenin birinci mertebesi olarak görülmektedir.

2. Havasın Tevbesi: Hakkın huzurunda bulunma düşüncesine aykırı her davranış ve her düşünceden sonra oluşan gaflet halinden tevbedir. Ve buna inâbe denilmektedir.

3. Havassu'l-Havassın Tevbesi: Kalbe, sır ve ahfaya perde olan masivadan dolayı yapılan tevbedir. Buna da evbe denilmektedir.

Bazı mutasavvıflar ise tevbeyi, tevbeye neden olan duyguya göre iki kısma ayırmışlardır.

1. İnâbe Tevbesi: Kulun, Yüce Allah'ın vereceği ceza korkusu ile yaptığı tevbedir.

2. İsticâbe Tevbesi: Kulun Yüce Allah'ın kereminden hayâ ederek yaptığı tevbedir.⁷³¹

Gazalî'ye göre tevbe, ilim, hâl ve amelin bir araya gelip intizam etmesiyle meydana gelir. Bunlardan ilim hali, hal de ameli gerektirir. İlim, günahın büyük zararlarının kul ile sevgilileri arasında perde oluşturduğunu bilmektir. Bu şuurda olan kul, günaha yaklaştığı vakit sevgilisini kaybettiği için, içinde bunun ızdırabını yaşar ve bundan elem duyar. Zira sevgilisini kaybeden gönül mutlak surette acı çeker. Sevgilisini

⁷³⁰ Abdullah Muhammet b. Ebî Bekr b. Eyyüb b. Kayyım el-Cevzîyye, *Medaricü's-Salikin*, Müessesetü'l-Muhtar, Kâhir, 2001, I, 230- 259.

⁷³¹ el-Gazzâlî, *İhyâ-u 'Ulûmi'd-Dîn*, IV, 1-30, 63-84; İbn Teymiyye, *Minhacu'l-Ebrâr Şerhü Kitabü't-Tevbeti ve'l-İstiğfar*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrût, 2004, s. 178; İbn Kayyım, *Medaricü's-Salikin*, I, 230- 259.

kaybetmesine neden olan bu g nahtan dolayı duyduğu acıya nedamet denir. Bu acı kalbi tamamen kapladığı vakit yeni bir durum meydana gelir ki buna da hâl denir. Bu halde olan kişi ise harekete geçerek kendisini sevgilisinden ayıran günahı hemen terk eder. Yoksa işlemiş olduğu günah onu sevgilisinden daha da uzaklaştırmaya devam edecektir. Bunun farkına varan kul o günahı işlememeye karar verdiği gibi kendisini hakiki sevgili olan Yüce Allah'tan uzaklaştıran geçmiş günahlara tevbe etmek suretiyle bu ayrılığı izale edecek amellerde gayret gösterir.⁷³²

Kuşeyrî ise tevbe kavramını açıklarken öncelikle kelim alimlerinin görüşlerini şoyle aktarır: Pişmanlık tevbe için en önemli rükün olsa da tek başına yeterli değildir. Tevbenin gerçekleşmesi için pişmanlığın yanında günahı terk etmek ve bir daha işlememeye azmetmek Őartlarının yerine getirilmesi gerekir. Daha sonra ise Kuşeyrî mutasavvıfların, mütekellimlerin aksine sahih bir tevbe için nedameti yeterli gördüklerini belirtir. Anacak mutasavvıflara göre nedamet gerçekleşmesi için s likin şu aşamalardan geçmesi gerekir:

1. Kalbin gaflet uykusundan uyanması ve kulun içinde bulunduğu k tu hali görmesi.
2. Kul yaptığı Şeyin k tu bir Şey olduğunu kalbi ile düşünür ve işlemekte olduğu k tu işleri görürse kalbine tevbe etme isteği ve çirkin muameleleri söküp atma isteği doğar.
3. Bu aşamada kul müşahede ile tevbeye rağbetini artırır, azmettiğini tam olarak gerçekleştirmeyi sağlayan havf-reca gibi haller ve duygular çoğalır. Bu durumda ısrarla yapılan fiillerle ilgili düğümler salikin kalbinden çözülür. Böylece s lik nefesine uyup zararlı olan k tu Şeyleri yapmaktan vazgeçer ve hemen onlardan uzaklaşır.⁷³³

Genel olarak mutasavvıflar tevbenin samimi, iten gelerek, sürekli yapılması gerektiğini, sadece dille yapılan tevbenin yeterli olmayacağını, ömrün sonuna kadar işlenmiş olan günahların unutulmamasını, her hatırlayışta tevbenin yenilenmesi gerektiğini ve tevbe edenleri de Cenab-ı Hakk'ın sevdiėini⁷³⁴ belirtmişlerdir.⁷³⁵

Evvabin namazına gelince bu namaz, tevbe edenlerin ve Yüce Allah'a sığınanların namazıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) akşam namazından sonra altı rekât

⁷³² el-Gazz li, *İhyâ-u 'Ulûmi'd-Dîn*, IV, 1-30, 63-84.

⁷³³ el-Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, s. 187-192.

⁷³⁴ Bakara, 2/ 222.

⁷³⁵ İbrahim elik, "İmam Gaz linin İhya-u Ulûmi'd-Din Adlı Eserinde Tevbe Kavramına Yaklaşım", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 25, C. 1, Summer I 2014, (ss. 445-499).

namaz kıldığı rivâyet edilmektedir. Fakat akşam namazının farzından sonra kılınan iki rekât müekked sünnetin bu namaza dâhil olup olmadığı tartışmalıdır. Hanefi mezhebinde her iki görüş de vardır. Bu namaz altıncı rekâtın sonunda selam vermek suretiyle tek seferde kılınabileceği gibi dört veya iki rekâta bir selam vererek de kılınabilir. Ancak iki rekâta bir selam vererek kılmak daha efdaldir. Akşam namazından sonra kılınan bu namazın on iki yıllık ibadete denk olduğu, bu namazı kılan kimsenin günahları deniz köpüğü kadar çok olsa da bağışlanacağı, akşam namazından sonra dört rekât daha namaz kılan kişinin cennetle ödüllendirileceği, onun Kadir Gecesi'ni ihya etmiş gibi ecir alacağı, yine bu vakitte yirmi rekât, diğer bir rivâyete göre ise on rekât namaz kılan kimse için Yüce Allah'ın cennette bir köşk inşa edeceği şeklinde evvabin namazına teşvik edici hadisler vardır. Evvabin namazının faziletini anlatan bu hadisler muhaddisler tarafından zayıf veya mürsel kabul edilmekle beraber netice itibariyle daha fazla ibadet etmeye teşvik ettiğiinden Müslümanlar tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Ayrıca hadislerde kuşluk namazının da evvabin namazı olarak vasıflandırıldığı görülmektedir.⁷³⁶

b. Haşyet

خشى Bir şeyden korkmak, çekinmek, telaşlanmak, endişelenmek, rahatsız olmak, hoşlanmamak manalarına gelir. Daha çok tazim ile karışık, şuurlu bir korkuyu ifade eder. Kulun Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına uymayarak, işlediği günahlar sebebiyle veya Yüce Allah'ın celâl sıfatlarının kendinde tecelli edeceği düşüncesiyle kalbinde duyduğu korku ve endişedir.⁷³⁷

خَوْف Kelimesi de korku, endişe, irkilme, çekinme, kaygı, zanna ya da bilgiye dayanan bir işareten dolayı istenmeyen bir şeyin meydana geleceğini beklemek, bir tehlike karşısında ne olacağı endişesi içinde olmak, gelecekte hoşlanmadığı bir şeyle karşılaşma düşüncesi içinde kalbin yanarak üzülp endişe duyması manalarına gelir. Emniyet ve reca kelimelerinin zıddıdır. Cürcânî'ye göre havf hoşlanılmayan bir durumun başa gelmesinden veya sevilip istenen bir şeyin elde edilememesinden

⁷³⁶ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Salâtu'l-Müsâfirin, 19; İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitâbü'l-İkame, 185; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Kitâbü's-Salât, 209; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, I, 101-102; el-Heysemi, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, II, 229-230; el-Halebî, *Mültekâ el-Ebhur*, I, 112-114; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 164; Yunus Vehbi Yavuz, "Evvâbîn Namazı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1995, XI, 544-545.

⁷³⁷ el-Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rifât*, s. 133; el-Cevherî, *es-Sıhah*, VI, 2327; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 283; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, II, 1169.

duyulan kaygı ve endişedir.⁷³⁸ Havf daha çok gelecekteki bir şeyle ilgili korkuyu ifade eder. Çünkü insan ya başına hoşlanmadığı bir şeyin gelmesinden veya da arzu ettiği bir şeyi elde edememekten korkar. Bu ise istikbalde meydana gelecek olan bir hususiyetten başka bir şey değildir. Allah korkusu, kulun Yüce Yaratıcı tarafından kendisini ya dünyada veya ahirette cezalandıracak endişesiyle beraber korkmasını ifade eder. Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de kendisinden korkmamızı emretmiş⁷³⁹ ve Kendisinden en çok korkanların da âlimler olacağını bizlere beyan etmiştir.⁷⁴⁰

Korkunun ifrat, tefrit ve itidal şekli vardır. İnsanı ümitsizliğe düşürecek olan korku, ifrat derecesinde olan aşırı korkudur. Bu yerilmiş ve hoş karşılanmamış bir korkudur. Çünkü Allah (c.c.) “*Rahmetimden ümit kesmeyiniz. Allah bütün günahları bağışlar*”⁷⁴¹ buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerimede ise Allah (c.c.) “*Rahmetinden ancak kâfirlerin ümit keseceğini*” belirtilmiş ve insanı ümitsizliğe sevk edecek olan aşırı korku, yerilmek suretiyle mûmine havf ve reca duygularının itidal derecesinde bulunmasının yakışacağı belirtilmiştir. Bu korku iffet, verâ, takva ve sıdk sahiplerinin korkusudur. Kişi bu mutedil korku ile Yüce Allah’ın rahmet ve mağfiretinden ümitsizliğe düşmediği gibi O’na başkaldırıp isyan etmesine, O’nun emir ve yasaklarına uymayıp nefis ve arzularına tabi olarak günaha dalmasına da engel olur.

Tefrit derecesinde olan gereğinden az korku ise insanın söz ve davranışları üzerinde etkisi olmayan korkudur ki bu korku da makbul değildir. Kulun, Yüce Allah’ın rahmetinden büsbütün ümidini kesip ye’sin karanlıklarında boğulması hoş karşılanmadığı gibi tamamen Allah’ın engin rahmetine güvenip kulluğun gereğini yerine getirmemesi de en az Allah’ın rahmetinden ümit kesenler kadar kınanmıştır. Bu durumda kul Cenab-ı Hakk’ın adil-i mutlak oluşunu hatırdan çıkarmamalı, O’nun engin rahmetine güvenip bu rahmeti su-i istimal etmek suretiyle hiç ölmeyecek gibi korkudan uzak emniyet ve güven içerisinde, muhasebesizce yaşamamalıdır. Dünyada çalışan ile çalışmayanın ecri bir olamayacağı gibi ahirette de bu böyledir. Dünyadayken korku ve endişe içerisinde yaşayarak Yüce Allah’ın emir ve yasaklarına riâyet eden, O’nun yaratmış olduğu hiçbir mahlûkatı incitmeden çalışıp gayret gösteren ile O’nun rahmetine güvenip emir ve yasaklarına riâyet etmeden yaşayan asilerin durumu elbette

⁷³⁸ el-Cürcânî, *Kitabü’t-Ta’rifât*, s. 137; el-Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, s. 216; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, I, 303.

⁷³⁹ Âl-i İmrân, 3/ 175.

⁷⁴⁰ Fâtır, 35/ 28.

⁷⁴¹ Zümer, 39/ 53.

bir olmaz. Bir hadis-i kutside Hz. Peygamber (s.a.v.), Yüce Allah'ın iki emniyeti bir arada vermeyeceğini, dünyada emniyet içerisinde korkusuzca yaşanların ahirette korku içerisinde olacağını, dünyada korku ve endişe içerisinde yaşayanların da ahirette emniyet içerisinde olacağını bizlere bildirmiştir.⁷⁴²

Allah korkusu diğer korkular gibi değildir. Kul işlemiş olduğu günahlar yüzünden Yüce Allah'ın rahmetinden, mağfiretinden, rızasından, sevgi ve dostluğundan, O'nun dünyevi ve uhrevi birtakım nimetlerinden mahrum olmaktan, Yüce Allah'ın huzurunda hesap vermekten ve gerek dünyada gerekse ahirette Cenab-ı Hakk'ın elim azabına duçar olmaktan korkar. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah (c.c.) bu hususa dikkat çekerek *“Allah'ın azabından emin olunmamasını istemiş ve O'nun azabından ancak hüsrana uğrayanların emin olacağını”*⁷⁴³ bizlere haber vermiştir.

Ebu Ali Dekkâk (r.a.) (ö.1015) korkunun havf, haşyet ve heybet gibi çeşitli mertebelerinin olduğunu belirtmiştir. Ona göre havf imanın şartıdır. Çünkü Allah (c.c.) âyet-i kerimede *“Eğer mümin iseniz benden korkunuz”*⁷⁴⁴ buyurmaktadır. Haşyet ilmin şartıdır. Çünkü Allah (c.c.) âyet-i kerimede *“Kullar içinde ancak âlimler, Allah'tan gereğince korkar”*⁷⁴⁵ buyurmaktadır. Heybet ise marifetin şartıdır. Çünkü Allah (c.c.) âyet-i kerimede *“Allah kendisine karşı (gelmekten) sizi sakındırıyor”*⁷⁴⁶ buyurmaktadır.

Allah korkusu hakkında sûfilerden Yahya b. Muâz (ö.872) *“İnsanoğlu ne kadar zavallıdır! Fakirlikten korktuğu kadar cehennemden korksaydı, cennete girebilirdi”* derken sahabenin önde gelenlerinden Muâz b. Cebel de *“Cehennem köprüsünü geride bırakmadıkça müminin kalbi itminan bulup sükûna ermez.”* demiştir. Allah korkusu bir kalbi terk etti mi o kalp harap olur. Bir kalbe yerleşince de orada bulunan nefsanî arzuların hepsini yok eder, dünyevi ihtirasları kovar ve o kalbi mamur eder. Bundan dolayı kalp için uygun olan, korku halinin galip olmasıdır. Recâ hali galip oldu mu kalp fesada uğrar. Allah (c.c.) indinde dereceleri yükselenler işte bu korku ile yükselmişlerdir, alçalanlar ise korku halini muhafaza edemedikleri için alçalmışlardır.⁷⁴⁷

Netice itibariyle kul günahlarının çokluğuna veya büyüklüğüne bakıp ümitsizliğe düşmemelidir. Aksine daha çok çalışıp gayret etmeli ve her şeyde Yüce

⁷⁴² el-Beyhâkî, *Şu'abu'l-İman*, II, 223; İbn Balabân, *Sahîhü İbni Hibbân bi Tertîbi İbni Balabân*, II, 406.

⁷⁴³ A'raf, 7/ 97, 99.

⁷⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/ 187.

⁷⁴⁵ Fâtır, 35/ 28.

⁷⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/ 28.

⁷⁴⁷ el-Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, s. 216- 219; el-Gazzâlî, *İhyâ-u 'Ulûmi'd-Dîn*, IV, 286-303; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.241.

Allah'ın rızasını gözetmelidir. Bu hususta ümmetinin ümitsizliğe düşmemesini isteyen Hz. Peygamber (s.a.v.) “Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi helak eder ve yerinize, günah işleyip peşinden tövbe eden kullar yaratırdı”⁷⁴⁸ buyurmuş ve kendi şefaatinin de ümmetinden büyük günah işleyenlere mahsus olacağını haber vermiştir.⁷⁴⁹ Bundaki hikmet ise günaha teşvik değil, rahmet deryasının çerçevesini genişleterek günahlarını büyük gören insanları ümitsizliğe sevk etmemektir. Çünkü günahı haddinden fazla büyütme Yüce Allah'ın mağfiretinden ümit kesmeyi gerektirir ki, bu da küfürdür. Mümine düşen görev ise iman gereği olarak daima korku ile ümit arasında yaşayıp samimi bir şekilde Yüce Allah'a yönelerek O'ndan af ve mağfiret dilenmektir.⁷⁵⁰

c. Kalp:

قلب Sözlükte çevirmek, döndürmek, altını üstüne getirmek, ters çevirmek, önünü arkasına getirmek, içini dışına çevirmek, devirmek gibi manalara gelir. Kalp çok değişken olduğu için bu isimle anılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de geçen fuâd, sadr, lüb, nüha gibi kelimeler de kalp manasında kullanılmıştır. İlgili âyetler için bakınız.⁷⁵¹ Kalp, kendisinin bir halden başka bir hale çevrilmesini veya döndürülmesini ifade ettiği gibi insanın gideceği yoldan alıkonulmasını veya çevrilmesini de ifade eder.⁷⁵² Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c.) bu manada şöyle buyurmaktadır:

وَالِيهِ تُقَلَّبُونَ

“Ve siz O'na döndürüleceksiniz.”⁷⁵³

Kalp iki manada kullanılmıştır.

Birincisi: Umumi olarak insanların sol tarafındaki sol memenin altına doğru yerleştirilmiş, vücutta kan dolaşımını sağlayan çam kozalağı şeklinde bir et parçasıdır. Tıp ilminin meşgul olduğu bu et parçasına cisman-i kalp denir.

İkincisi: Bizim üzerinde duracağımız manadır ki o da kalbin lâtife-i Rabbâniyye-i ruhaniye olmasıdır. Elbette gözle görülmeyen bu ruhani kalbin, cisman-i kalple alakası

⁷⁴⁸ Müslim, *Sahihi Müslim*, Kitâbu't-Tevbe, 9.

⁷⁴⁹ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Kitâbü'l-Kıyâme, 11.

⁷⁵⁰ Balıklıözde Ahmet Mahir Efendi, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2009, s. 90, 93.

⁷⁵¹ Hûd, 11/ 120; İsrâ, 17/ 36; Âl-i İmrân, 3/ 119, 154; Enâm, 6/ 125; Zümer, 39/ 22; Âl-i İmrân, 3/ 7, 190; Tâhâ, 20/ 54, 128;

⁷⁵² el-Cürânî, *Kitâbü't-Ta'rifât*, s. 229; el-Cevherî, *es-Sıhah*, I, 204; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, V, 3713.

⁷⁵³ Ankebût, 29/ 21.

vardır. Bu alaka arzın cisim ile vasfın mevsufu ile bir yerde oturan kimsenin o mekân ile her hangi bir aletin o aleti kullanan usta ile olan alakası gibidir. Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde kalbin mahiyet ve tarifi üzerinde durulmamış daha çok onun işlev ve nitelikleri üzerinde durulmuştur.

İnsanı, insan yapan işte bu ruhani kalptir. Çünkü insanda düşünen, anlayan, tanıyan, bilen, idrak eden, sorumlu olan, ilâhi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve ilhamın kaynağı ruhani kalptir. İnsanı diğer canlılardan ayıran ve üstün kılan temel özellik de budur. Bu nedenle Kur’ân’da düşünmek ve anlamak gibi fiiller kalbe nisbet edilerek kullanılmış ve kalbin işlevinin düşünmek, anlamak, idrak etmek olduğu belirtilmiştir.⁷⁵⁴ Birçok sûrede olduğu gibi çalışmamızın konusu olan Kâf sûresinde de Yüce Allah bu hususa dikkat çekerek “*Kalbi olanlar için bunda öğüt vardır*”⁷⁵⁵ buyurmuş ve kalbin idrak eden, anlayan, düşünen bir organ olduğunu belirtilmiştir. Bundan dolayıdır ki kalp yapılan her şeyden mesuldür. Çünkü el, ayak, göz, kulak, dil vs. azâlar kalbin emrinde ve hizmetindedir. Bu azâları kalp dilediği şekilde kullanır ve arzu ettiği istikamete doğru onları yönlendirir. Azâlar ise yaratılış bakımından ona itaat etmek durumundadır. Muhalefet ederek ona başkaldıramazlar. Gazzâlî, azâların kalbe olan bu itaatini, meleklerin Yüce Allah’a olan itaatine benzetmiş ve meleklerin itaati şuurlu bir şekilde yaptığını, azâların ise şuursuz bir şekilde kalbe itaat ettiğini belirtmiştir.⁷⁵⁶ Bu durumda diğer azâların selameti kalbin selametine bağlıdır ki Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususa dikkat çekerek ümmetine; “*Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o iyi (doğru ve düzgün) olursa bütün vücut iyi (doğru ve düzgün) olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin! O kalptir*”⁷⁵⁷ buyurmuş ve onları uyarmıştır. Diğer bir hadislerinde ise “*Kalp sultandır ve onun orduları vardır. Sultan iyi olursa askerleri de iyi olur. Sultan kötü olursa askerleri de kötü olur. Kulaklar bu sultanın habercileridir. Gözler bekçileridir. Dil sultanın tercümanıdır. Eller kanatlarıdır. Ayaklar postacılarıdır. Ciğer şefkat ve merhamet kaynağıdır. Dalak ve böbrekler kendisine yönelen tehlikeleri bertaraf eden tuzaklarıdır. Akciğer (hayatın kaynağı) nefestir. Sultan iyi olursa askerleri de iyi olur, sultan kötü olursa askerleri de*

⁷⁵⁴ Hac, 22/ 46; A’r’af, 7/ 179.

⁷⁵⁵ Kâf, 50/ 37

⁷⁵⁶ el-Gazzâlî, *İhyâ-u ‘Ulûmi’ d-Dîn*, III, 9, 13-14.

⁷⁵⁷ Buhârî, *el-Câmiu ‘s-Sahîhi*, Kitâbü’l-İman, 39; Müslim, *Sahîhi Müslim*, Kitâbü’l-Müsâkât, 107.

kötü olur”⁷⁵⁸ buyurarak sair azaların selamette olmasının kalbin selametine bağlı olduğunu belirtmiştir.

Bu hadislerle kalp selametine dikkat çeken Hz. Peygamber (s.a.v.), rahmani ve şeytani duyguların mücadele alanı olan kalbin her an olumlu veya olumsuz yönde değişime açık olmasından dolayı onu muhafaza etmek adına Allah’tan yardım dilemiş ve *“Ey kalpleri evirip çeviren (Allah’ım)! Benim kalbimi dinin üzere sabit kıl.”*⁷⁵⁹ *Kulağımın kötülüğünden, gözümün kötülüğünden, dilimin kötülüğünden, kalbimin kötülüğünden, tenimin kötülüğünden sana sığınırım*”⁷⁶⁰ buyurarak Yüce Allah’a dua etmiştir.⁷⁶¹

Kalbin görevleri ihlâs, muhabbet, tevekkül, sabır, inâbe, havf, reca, kesin tasdik ve ibadette niyettir. Bu saydıklarımız ihlâsa ilave değerlerdir. Çünkü ihlâs, Yüce Allah’ı her şeyden ayrı ve bir kabul etmektir.

Kalbe haram olan şeyler ise kibir, riya, ucub, hased, gaflet ve nifaktır. Bunlar kendi içlerinde küfür ve masiyet olmak üzere iki kısma ayrılır. Küfür olanlar şek, nifak, şirk ve bunlara tabi olanlardır. Masiyet ise kendi içinde büyük ve küçük olmak üzere iki kısma ayrılır.

Büyük günahlar riya, ucub, kibir, fahirlenmek, kendini beğenmek, Yüce Allah’ın rahmetinden ümit kesmek, mekrinden (cezalandırmayacağından) emin olmak, Müslümanların çekmiş olduğu eza ve cefa karşısında sevinç ve sürur duymak, isyanlarından dolayı sevinip şamata yapmak, fuhşiyat gibi iğrenç söz ve fiillerin aralarında yayılmasını arzulamak, Yüce Allah’ın başkalarına lütfedip verdiği nimeti kıskanmak, o nimetin zail olmasını temenni etmektir. Bunlar zina, içki içme gibi diğer zahir büyük günahlardan daha büyük günahlardır. Kalp ve beden bu büyük günahlardan kaçınıp tevbe etmeden kurtulması asla mümkün değildir. Bunlar insan kalbini ifsat edip bozan büyük günahlardır. Kalp bunlarla meşgul olup bozulunca beden de bozulur. İşte bütün bu afet ve belalar kalbin kulluğunu bilmemesinden ve bu kulluğu yerine getirmemesinden kaynaklanmaktadır. Öyleyse *“Yalnız sana ibadet ederiz”*⁷⁶² vazifesi, azalardan öce kalbe gelir. İnsan kalbin bu kulluğunu bilip yerine getirmese

⁷⁵⁸ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, (Thk. Habîburrahman el-A’zamî), Mektebetü’l-İslâmiyye, Beyrût, 1983, XI, 221.

⁷⁵⁹ Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, Kitabü’d-Deavât, 89.

⁷⁶⁰ Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî*, Kitabü’l-İstiâze, 4.

⁷⁶¹ Süleyman Uludağ, “Kalb”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, 2001, TDVY, XXIV, 229- 232.

⁷⁶² Fatıha, 1/5.

kalp kulluğun zıddı olan ve kendisini ifsat eden bu gibi şeylerle dolar. Kalp ancak kulluk görevini yerine getirdiği oranda kendisini ifsat eden bu gibi kötü şeylerden kurtulup korunabilir.⁷⁶³

Kalbi ifsat eden şeylerden bazıları ise şunlardır: İnsanlar arasına fazla karışmak, tûl-i emel, Yüce Allah'tan başkasına bağlanmak, çok yemek, çok uyumak ve çok konuşmaktır. Her insan şunu bilmelidir ki kalp Yüce Allah'a ve ahiret yurduna doğru gitmektedir. Kişi Allah'ın yolunu, nefsinin ve kötü amellerinin zararlarını, hak yolun yol kesicilerini kendi nuru, gücü, hayatı, azmi, kulak ve gözünün sağlıklı olması ile dünyevi meşgalelerinin ortadan kalkması nispetinde bulur. Bu beş ifsat edici davranış kalbin nurunu söndürür, basiretini kör eder, her ne kadar kişi sağır ve dilsiz olmasa da onun işitmesini ağırlaştırır ve duyularını tamamen zayıflatır. Ve böylece insanın sağlığını bozar, azmini kırar, himmetini durdurur ve onu gerisin geriye döndürerek hüsrana uğratar. Bu derece şuursuz olan kişi ölü bir kalbe sahip demektir. Ölünün ise aldığı yaradan acı duymayacağı hakikattir. Bu nedenle kalbi ifsat eden bu davranışlar insanı kemale ermekten alıkoyduğu gibi ebedi hayatın saadetini, nimetlerini, lezzetini ve mutluluğunu temin edecek olan yaratılış gayesine vasil olmasına da engel olur. Hâlbuki mutluluk, keyif, huzur ve kemal ancak ve ancak Yüce Allah'ı bilmekle, O'nu sevmekle, O'nu zikrederek itminana ermekle, O'na yakın olmakla ve O'na kavuşmayı arzulamakla mümkündür.⁷⁶⁴

Gazâlî'ye göre kalpler hayır ve şer üzerine sebatta ve bunlar arasında tereddüt etmekte üç kısma ayrılır.

Birincisi: Pisliklerden temizlenip riyazet, tezkiye ve takva ile mâmur olunan kalptir. Melekût âleminden ve gayb hazinelerinden hayır hatıraları bu kalbe akıtılır. Akıl da hayırların inceliklerini anlamak ve faydalarının inceliklerine muttali olmak için kalbe gelen hâtıraları düşünüp anlamaya yönelir. Ve kişi basiret nuru ile eşyanın hakikatini görmeye başlar. Hal böyle olunca melek kalbe bakar ve kendi cevherinde tertemiz, takva ile süslenmiş, akıl ışığı ile aydınlanmış, marifet nuru ile imâr edilmiş bir kalp bulunca hemen o kalbe yerleşir. Hayır, hususunda işlerini kolaylaştırır ve başka hayırlara irşat edip yönlendirerek o kalbe yardımcı olur. Böyle bir kalbe rubûbiyet penceresinden ilahi nurlar saçılır ve artık o kalpte şeytanın hilelerinden hiçbir şey revaç

⁷⁶³ İbn Kayyım, *Medaricü's-Salikin*, I, 106-107.

⁷⁶⁴ İbn Kayyım, *Medaricü's-Salikin*, I, 370-371.

bulmaz. Şeytan uzaktan yaldızlı sözlerle aldatmaya çalışsa da böyle bir kalp ona iltifat etmez.

İkincisi: Heves ile dolup perişan olmuş, kötü huy ve pis şeylerle kirlenmiş kalptir. Böyle bir kalp için meleklerin kapıları kapanmış, şeytanların kapıları ise ardına kadar açılmıştır. Kalp, kontrol edilmemiş nefsanî arzuların kalbe hâkim olup orada kök salmasıyla bu duruma düşmüştür. Kalp nefsin hoşuna giden bir arzuyla karşılaşma anında fetva almak ve doğruyu bulmak için aklın hükmüne müracaat eder. Hâlbuki akıl nefsanî arzulara hizmet etmeye alışmış ve onunla adeta dost olmuştur. Bundan dolayı artık nefis aklı istila etmiş ve ona galebe çalmıştır.

Bu istila ve mağlubiyet ise şöyle gelişmektedir. Öncelikle göğüs nefsanî arzularla dolar ve heva zulmetleri aklın kötülöklere karşı müdafaasını zayıflatmak için kalbe yayılır. Hevanın yayılması ile şeytanın muhiti genişler ve hâkimiyeti daha da kolaylaşır. Şeytan nefsanî arzu ve isteklerle dolu olan kalbe hücum eder, kötölükleri süsler, ümit ve gurura takılıp aldanmasına sebep olur. Böylece insanda Yüce Allah'ın mükâfat ve mücazatının tesiri ve imanın kuvveti zayıflar. Ahiret korkusundan meydana gelen yakın nuru söner. Akıl doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü ayıramaz hale gelir. İşte kalbe hâkim olan şehvet, kalbin durup düşünme imkânını elinden aldığı gibi en tesirli vaizlerin sözlerini dahi etkisiz bırakarak kulakları olmasına rağmen duymaz bir sağır, gözleri olmasına rağmen görmez bir kör haline getirir. Böylece nefsin arzularına uygun olarak şehvet duyguları daha da azgınlaşır, şeytan saldırır ve azalar harekete geçer de Yüce Allah'ın kaza ve kaderi gayb âleminde şehadet âlemine isyan olarak çıkar. Bütün bunlar heva dumanının kalbi kaplamasından dolayı meydana gelir. Bu öyle bir dumandır ki kalbi karartır, hayâ, mürüvvet ve iman nurunu söndürür, insanı ardı arkası gelmeyen nefsanî ve şeytani arzular peşinde koşturarak hüsrana uğratır.

Üçüncüsü: Bir taraftan heva-i nefsin hâtıraları kalpte canlanıp kalbi kötölöğe çekerken diğer taraftan iman hâtıraları gelir ve kalbi iyiliğe doğru iter. Nefis, şehvet kuvveti ile şer hatıralarının yardımına koşar. Şehveti güçlendirir ve gayr-ı meşru işlere sürükler. Öte yandan akıl iyilik hâtıralarına doğru gider ve şehveti defeder, kötü işleri ayıplar ve kınar. Böylece aklın nasihatine meyleder. Bu sefer şeytan akla saldırır, heva-i nefsin arzularını takviye eder. Ve genel olarak nefis ve şeytan “Neden arzu ve isteklerinden bu kadar uzaklaşıyorsun ve kendine eziyet ediyorsun? Şöyle bir etrafına baksana bu zamanda senin kadar çekingen davranan var mı? Dünya nimetlerini onlara

bırakıp kendimizi diyete mi çekelim, her şeyden mahrum ve perişan bir hale mi düşelim? Yaşlıların senin üstüne güler. Bir defadan bir şey olmaz. Haydi, Allah (c.c.) hem kerimdir hem de rahim. Daha ömrün var, ilerde tevbe edersin.” diyerek insanı bu gibi vesveselerle aldatmaya çalışır. Şeytanın bu vesveseleri karşısında nefis şeytana meyleder ve ona doğru gitmeye başlar. Bu sefer melek, şeytanın üzerine bir hamle yapar ve şöyle der: “Peşin ve süfli zevklerin ardına düşüp sonunu unutanlar helak olmuştur. Cennetin ebedi nimetleri karşısında şurada cüzî ve geçici bir zevkle mi iktifa edeceksin? Cehennem ateşine sabretmek sana ağır gelmiyor da şurada şehvetinin elemine mi dayanamıyorsun? İnsanlardan bazıları gaflette olup heva ve heveslerine tabi olmuşlar diye sende onlara bakıp gaflete mi dalacaksın? Şeytan onlara yol buldu diye sana da yol bulmasını mı istiyorsun? Hâlbuki başkasının günahı senin azabını hafifletmez.” Meleğin bu sözlerini dinleyen nefis, şeytana meyletmez. Doğru olan budur der ve meleğin sözüne uyar.⁷⁶⁵

Netice itibariyle kalp işte bu iki kuvvet arasında devreder durur ve sonunda layık olduğu tarafa meyleder. Eğer kalpte nefsanî ve şeytani arzular galip ise kalp Allah dostlarından uzaklaşarak şeytanın ordularına meyleder ve emrindeki azalarla beraber o yöne doğru sürüklenip gider. Şayet kalpte rahmani ve meleki duygular hâkim ise o zaman kalp nefis ve şeytanın geçici zevklere teşvik eden bu iğvasına meyletmez.

Gazâlî, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “*Kalp Yüce Allah’ın iki parmağı arasında devreder durur*”⁷⁶⁶ hadisindeki iki parmağın, insan kalbine hâkim olmaya çalışan bu iki kuvvet olduğunu ve kalbin bu iki kuvvetin cazibesinde devredip durduğunu belirtmiştir.⁷⁶⁷

d. Selam

السَّلَام Sözlükte emniyette olmak, güvende olmak, kusur, ayıp, hastalık, afet, noksanlık, acizlik vb. hallerden uzak olmak, kusursuz olmak, kurtulmak, rahatlamak gibi manalara gelir. Yüce Allah’ın sıfatı olarak ise insanlara arız olan ayıp, kusur, hastalık, acizlik, ölüm vb. hallerden beri olan; mahlûkatını musibet ve belalardan

⁷⁶⁵ el-Gazzâlî, *İhyâ-u ‘Ulûmi’ d-Dîn*, III, 105-109.

⁷⁶⁶ Tirmizî, *Sünenü’ t-Tirmizî*, Kitabü’l-Kader, 7.

⁷⁶⁷ el-Gazzâlî, *İhyâ-u ‘Ulûmi’ d-Dîn*, III, 105-109.

kurtaran, zulmetmeyen, güven arayanları güvene erdiren ve selamete kavuşturan demektir. Yüce Allah'ın zat, sıfat ve fiilleri, O'na layık olmayan her şeyden salimdir.⁷⁶⁸

Selâm, Müminlerin birbirleriyle karşılaştıklarında onlardan birinin diğerine “es-Selâmü Aleyküm: Selâm sizin üzerinize olsun, Yüce Allah sizi her türlü bela ve musibetten korusun.” demesi ve diğerinin de “ve Aleykümü's-Selâm.” diye hayır duada bulunarak mukabele etmesidir. Selâmın en yaygın ifadesi bu olmakla beraber “es-Selâmü Aleyküm ve Rahmetullâhi ve Berekâtüh: Yüce Allah'ın selâmeti, rahmeti ve bereketi üzerine olsun.” ifadesi ile selam vermek ve “ve Aleykümü's-Selâm ve Rahmetullâhi ve Berekâtüh” ifadesiyle mukabelede bulunmak da selâmın farklı bir ifade şeklidir. İslam âlimleri selam vermenin sünnet, almanın ise farz olduğunu ve selâm verenin alana göre daha çok sevap kazanacağını belirtmişlerdir.⁷⁶⁹

Selâm verme hususunda sünnet olan, yürüyenin oturana, binek üzerinde olanın yaya olana, küçük olanın büyük olana, arkadan gelenlerin önlerinde gidenlere, iki grup karşılaşınca az olanların çok olanlara selam vermesidir.⁷⁷⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) selâmın sadece dışarıda karşılaşılan kişilere veya başkasının evine misafirliğe gidenlere değil kendi evine girenlerin de⁷⁷¹ eve girerken anne, baba, eş, çocuk ve akrabasına selâm vermesini emretmiştir.⁷⁷² Selâm sadece bir yere girerken değil o yerden ayrılıp çıkarken de verilmelidir.⁷⁷³ Namaz kılan, Kur'ân okuyan, tefekküre dalan, hutbe dinleyen, ilimle meşgul olan, yemek yiyen, defî hacette bulunan kişilere selâm verilmemelidir; verilmişse de selâmı almamanın bir sorumluluğu yoktur.⁷⁷⁴

Müslümanlar arasında bu şekilde selamlaşma ise Hicret'ten sonraki yıllarda başlamıştır. Hz. Peygamber'i (s.a.v.) öldürmek maksadıyla Mekke'den Medine'ye gelen ve bu kötü niyeti anlaşılınca tutuklanan Umeyr b. Vehb el-Kureşî'nin (ö.645), Hz. Peygamber'i (s.a.v.) o dönemin âdetine göre “Sabahınız hoş olsun” diyerek selamlaması üzerine Allah resulü şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah bize lütufta bulunarak

⁷⁶⁸ el-Cevherî, *es-Sıhah*, V, 1950; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 421; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, III, 2077.

⁷⁶⁹ el-Mevsılî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, IV, 420.

⁷⁷⁰ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitabü'l-İstizân, 4-7.

⁷⁷¹ Nûr, 24/ 61.

⁷⁷² Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Kitabü'l-İstizân, 10.

⁷⁷³ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Kitabü'l-İstizân, 15.

⁷⁷⁴ el-Mevsılî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, IV, 420; Komisyon (Şeyh Nâzım), *Fetevâ'l-Hindiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2000, V, 402; İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr alâ Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvirü'l-Ebsâr*, IX, 595.

seninkinden daha hayırlı olan ve cennet ehli tarafından kullanılan ‘es-selâm’ sözüyle selâmlaşmayı öğretti.”⁷⁷⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de meleklerin Hz. İbrahim’e ve Hz. Nûh’a gittiklerinde,⁷⁷⁶ yine meleklerin cennet ehline,⁷⁷⁷ cennet ehlinin birbirine,⁷⁷⁸ Yüce Allah’ın mümin kullarına⁷⁷⁹ ve peygamberlere⁷⁸⁰ bu şekilde selam verdiği ve Hz. Peygamber’e de (s.a.v.) kendisine gelen müminlere “Selâmün Aleyküm” diye hitap etmesinin emredildiği⁷⁸¹ haber verilmektedir. Nisâ sûresinde ise selâm verilen kişinin selâma ya aynı ifade ile karşılık vermesi veya daha güzel bir ifade ile hayır duada bulunulması⁷⁸² emredilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) selâm vermeyi; sevap kazandıran⁷⁸³ ve cennete girmeye vesile olan,⁷⁸⁴ karşılıklı sevgiyi artıran,⁷⁸⁵ hayır ve bereket getiren,⁷⁸⁶ insanı Yüce Allah’a yaklaştıran⁷⁸⁷ önemli amellerden biri olarak beyan etmiş ve selam vermekten kaçınmanın ise bir tür cimrilik olduğunu⁷⁸⁸ bizlere bildirmiştir.⁷⁸⁹

e. Hamd

حمد Yermenin zıddıdır. İyilik, güzellik ve üstünlükle övmek, methetmek, razı olmak, hoşnut olmak, Yüce Allah’a hamd etmek, sena etmek gibi manalara gelmektedir. Hamîd, Allah’ın (c.c.) isimlerinden olduğu gibi Hz. Peygamber’in (s.a.v.), çok övülen, övülmüş manalarına gelen Ahmed, Mahmud, Muhammed isimleri de bu kelimedenden türemiştir. Yine, âyette Hz. Peygamber’e (s.a.v.) verileceği vaad edilen makama “Makâm-ı Mahmûd (Övgüye lâyık makam)”,⁷⁹⁰ bazı hadis kaynaklarında geçen Hz.

⁷⁷⁵ İbn Hişam, *es-Siyretü’n-Nebeviyye*, (Thk. Mustafa es-Sekkâ- İbrahim el-Ebyârî- Abdülhâfiz eş-Şelebî), Dâru’l-İhyâi’t-Turâsî’l Arâbî, Beyrût, tsz, II, 316- 317.

⁷⁷⁶ Hûd, 11/ 48, 69; Hicr, 15/ 52; Zâriyât, 51/ 25.

⁷⁷⁷ Ra’d, 13/ 24; Hicr, 15/ 46; Nahl, 16/ 32; Zümer, 39/ 73; Kâf, 50/ 34.

⁷⁷⁸ Yûnus, 10/ 10; İbrahim, 14/ 23.

⁷⁷⁹ Ahzâb, 33/ 44; Yâsîn, 36/ 58.

⁷⁸⁰ Sâffât, 37/ 79, 109, 120, 130, 181.

⁷⁸¹ En’âm, 6/ 54.

⁷⁸² Nisâ, 4/ 86.

⁷⁸³ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitâbü’l-İmân, 20.

⁷⁸⁴ Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, Kitâbü’l-Kıyâme, 42.

⁷⁸⁵ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbü’l-İmân, 22; Ebu Dâvud, *Sünen-i Ebî Dâvud*, Kitâbü’l-Edeb, 145.

⁷⁸⁶ Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, Kitâbü’l-İstizân, 10.

⁷⁸⁷ Ebu Dâvud, *Sünen-i Ebî Dâvud*, Kitâbü’l-Edeb, 147.

⁷⁸⁸ el-Beyhâkî, *Şu’abu’l-İmân*, X, 349-350; İbn Balabân, *Sahîhü İbni Hibbân bi Tertîbi İbni Balabân*, II, 406.

⁷⁸⁹ Mehmet Efendioğlu, “Selâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2009, XXXVI, 342-343; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 585.

⁷⁹⁰ İsrâ, 17/ 79.

Peygamber'in (s.a.v.) kıyamet günü taşıyacağı sancağa da "Livâü'l-Hamd (Hamd Sancağı)"⁷⁹¹ denilmiştir.⁷⁹²

Kur'ân-ı Kerîm'de meleklerin,⁷⁹³ gök gürültüsünün,⁷⁹⁴ yedi gök, yer ve bunlarda bulunan her şeyin Yüce Allah'ı hamd ile tesbih ettiği haber verilmiş, fakat insanoğlunun onların tesbihini anlamadığı⁷⁹⁵ belirtilmiştir. Yine Kur'ân-ı Kerîm'de yaşlılığına rağmen kendisine verilen çocuklardan dolayı Hz. İbrahim'in,⁷⁹⁶ kendilerine verilen ilimden dolayı Hz. Dâvûd ile Hz. Süleyman'ın⁷⁹⁷ ve cennet ehlinin⁷⁹⁸ Allah'ı hamd ile tesbih ettikleri haber verilmektedir.

Şükür, kişinin kendisine yapılan bir iyiliği bilip sahibine övgü ile mukabelede bulunması ve bunu diğer insanlara duyurmasıdır. Hamd ise söz konusu iyiliğin kendisine yönelik olma şartı aranmadan bir kimsenin mutlak manada lütfkârlığının ve iyilikseverliğinin dile getirilmesidir. Hamd etmek methetmekten daha özel, şükürden ise daha geneldir. Bundan dolayı her hamd bir şükür olmasına rağmen her şükür bir hamd değildir. Hamd yeni bir nimete kavuşma, güzel bir iş yapma veya musibetten kurtulma durumunda kendisine o nimeti veren, nasip eden veya herhangi bir musibetten koruyan Allah'ı (c.c.) hatırlama ve O'nun yüceliğinin bilincinde olmaktır. Yani kul herhangi bir nimete nail olunca kendisine o nimeti veren Yüce Allah'a şükretmeli; o nimeti aldığı zaman ise Allah'a hamd etmelidir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadis-i şerifte beyan ettiği şu hadise de buna işaret etmektedir:

"Bir kulun çocuğu öldüğü zaman Allah (c.c.) meleklerine, 'Kulumun çocuğunu elinden aldınız öyle mi?' diye sorar. Onlar da, 'Evet' diye cevap verirler. Allah (c.c.) 'Kulumun gönül meyvesini mi kopardınız?' diye sorar. Melekler, 'Evet' diye cevap verirler. Allah (c.c.) tekrar 'Kulum o zaman ne dedi?' diye sorar. Melekler, 'Sana hamd etti ve "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn"⁷⁹⁹ (Biz Allah'tan geldik, Allah'a döneceğiz)'

⁷⁹¹ İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitabü'z-Zühd, 37; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Kitabü'l-Menâkıb, 1.

⁷⁹² el-Cürçânî, *Kitabü't-Ta'rifât*, s. 125; el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 1 466; Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 256; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, II, 987.

⁷⁹³ Zümer, 39/ 75.

⁷⁹⁴ Ra'd, 13/ 13.

⁷⁹⁵ İsrâ, 17/ 44.

⁷⁹⁶ İbrahim, 14/ 39.

⁷⁹⁷ Neml, 27/ 15.

⁷⁹⁸ Fâtır, 35/ 34.

⁷⁹⁹ Bakara, 2/ 156.

*dedi.’ Diye cevap verirler. O zaman Allah (c.c.) şöyle buyurur: ‘(Öyleyse) kulum için cennete bir köşk yapın ve ona ‘Hamd Köşkü’ adını verin.’*⁸⁰⁰

Şükür, daha çok verilen nimetlere, yapılan iyiliklere karşı bir teşekkür ifadesi olurken hamd, her zaman ve her durumda en güzel övgülere layık olan Yüce Allah’ı tazim ile yâd etmek, O’nun yüceliğini, Rab oluşunu, verenin de alanın da O olduğunu itiraf etmektir. Şükür ile hamd kavramı arasındaki en önemli fark budur.

Hız. Peygamber (s.a.v.) hutbeye başlarken,⁸⁰¹ uykudan uyandığında,⁸⁰² yemek yedikten sonra,⁸⁰³ bir şey içtikten sonra,⁸⁰⁴ güzel bir rüya görünce,⁸⁰⁵ aksırınca,⁸⁰⁶ yeni bir elbise giyince,⁸⁰⁷ def-i hacetten sonra⁸⁰⁸ ve namazlardan sonra⁸⁰⁹ Yüce Allah’a çokça hamd etmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.v.) hadis-i şeriflerde Allah’a hamd etmenin sevabının çok olduğunu belirtmiş ve ümmetini de Yüce Allah’a hamd etmeye teşvik etmiştir. Nitekim bu hususta Efendimiz (s.a.v.), “*Kim, günde yüz defa ‘Sübhânallâhi ve bihamdihî’ derse denizin köpüğü kadar bile hatası olsa Yüce Allah kendisini hamd etmeyi unutmayan kullarının küçük günahlarını sileceğini,*⁸¹⁰ *Kıyamet gününde cennete ilk çağrılacak olanların, bolluk zamanında olduğu gibi darlık zamanında da Allah’a hamd edenler olacağını*⁸¹¹ *ve varlıkta şükreden mümin ile darlıkta sabreden müminin kazançlı çıkacağını.*⁸¹² belirterek hamdin önemini bizlere beyan etmiştir.⁸¹³

⁸⁰⁰ Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, Kitâbü’l-Cenâiz, 36.

⁸⁰¹ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbü’l-Cuma’, 13; Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, Kitâbü’n-Nikah, 19.

⁸⁰² Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitâbü’d-Deavât, 9.

⁸⁰³ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitâbü’l-Et’ime, 54; İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitâbü’l-Et’ime, 16.

⁸⁰⁴ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbü’l-Zikr, 89; Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, Kitâbü’d-Deavât, 18.

⁸⁰⁵ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitâbü’t-Ta’bir, 3.

⁸⁰⁶ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitâbü’l-Edeb, 123.

⁸⁰⁷ Ebu Dâvud, *Sünen-i Ebî Dâvud*, Kitâbü’l-Libas, 1.

⁸⁰⁸ İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitâbü’t-Tahâret, 16.

⁸⁰⁹ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbü’l-Mesâcid, 26.

⁸¹⁰ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbü’l-Zikr, 10; Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, Kitâbü’d-Deavât, 59.

⁸¹¹ Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, *Feyzü’l-Kadîr Şerhü’l-Câmiü’s-Sağîr*, Dâru’l-Ma’rife, 1972, III, 92.

⁸¹² Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbü’z-Zühd, 13.

⁸¹³ Komisyon, *Hadislerle İslâm*, II, 187-192; Bekir Topaloğlu, “Hamd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2007, XV, 442- 445.

3.5. Belâgat Tahlîli

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ

“O gün cehenneme, “Doldun mu?” diyeceğiz, o ise cevap verecek: “Daha yok mu?”⁸¹⁴

Yüce Allah’ın cehenneme bu şekilde soru sorup cehennemden de cevap alması istiare-i mekniyye-i tahyiliyyedir. Bundaki maksat manayı kalpte tespit ve tasavvur etmek içindir. Burada iki mana vardır.

Birincisi: Bütün genişliğine rağmen cehennem dolacağını, cehennem ehlerinden kimsenin yer darlığından dolayı dışarıda kalmayacağını ifade eder. Nitekim başka bir âyet-i kerimede Allah (c.c.) bu manada şöyle buyurmaktadır:

لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

“Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım!”⁸¹⁵

İkincisi: هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ “Daha yok mu?” ifadesi ya cehenneme girecek olanların çokluğunu ifade eder veya da cehennem asilere olan öfkelerini ve büyük bir arzu ve iştihakla onları talep etmesini ifade eder.⁸¹⁶

مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ

“Allah’a itaatsizlikten sakınanlar için de cennet, iyice yakınlarına getirilecek.”⁸¹⁷

خَشِيَ “Korku” Kelimesi nasıl olur da Yüce Allah’ın rahmetinin genişliğine delalet eden er-Rahman ismiyle bir araya gelebilir? Burada görmediği halde Yüce Allah’tan korkanlar mübalağa ile sena edilmiştir. Çünkü böyle bir kul, Yüce Allah’ın korkuya engel olan rahmetinin genişliğini bildiği halde O’ndan korkup, O’na itaat etmektedir.⁸¹⁸

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ يَوْمَ تَشَقُّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ

⁸¹⁴ Kâf, 50/ 30.

⁸¹⁵ Secde, 32/ 13.

⁸¹⁶ ed-Derviş, *İ’râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, VII, 275.

⁸¹⁷ Kâf, 50/ 31.

⁸¹⁸ ed-Derviş, *İ’râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, VII, 279.

“Biz, ancak biz hayat verir ve öldürürüz, dönüş de elbet bizedir. Yerküre kendilerinden ayrılıp paramparça olduğu gün göz açıp kapayıncaya kadar (o seslenene yöneleceklerdir); bu bizim için kolay bir toplamdır.”⁸¹⁹

Âyet sonlarındaki *يَسِيرٌ* ile *الْمَصِيرُ* kelimeler arasında kulağa hoş gelen ve insanı etkileyen müthiş bir uygunluk, akıcılık ve seci’ vardır. Âyet sonlarındaki bu uygunluk da yine edebi sanatlardandır.⁸²⁰

3.6. Âyetlerin Tefsîriyle İlgili Diğer Hususlar

3.6.1. Cehennemın Ehline Olan Arzusu (30. Âyet)

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ

“O gün cehenneme, “Doldun mu?” diyeceğiz, o ise cevap verecek: “Daha yok mu?”⁸²¹

Yüce Allah’ın kıyamet günü cehenneme “Doldun mu?” diye sorması, onlara dünyadayken bildirmiş olduğu, “Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım!”⁸²² haberini tasdik etmek, vadinin hak olduğunu göstermek ve cehennemın dehşetini tasvir etmek içindir. Cehennem ise bütün genişliğine rağmen kendisine gurup gurup atılan cinlerle ve insanlarla dolacak fakat asilere ve günahkârlara olan öfkesinden dolayı daha fazlasını talep ederek “Daha yok mu?” diyecektir. Açık olan şudur ki bu soru ve cevap hakikattir. Her şeye kadir olan Yüce Allah’ın cansız varlıkları, ağacı,⁸²³ taşı⁸²⁴ konuşturması aklen caiz, şer’an mevcuttur. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm, karıncanın konuştuğunu⁸²⁵ ve her şeyin Yüce Allah’ı hamd ile tesbih ettiğini⁸²⁶ haber vermektedir. Bu soru-cevap şeklindeki diyalog ise manayı kalpte tespit ve tasavvur etmek içindir.

Zemahşerî, bu ifadenin iki manaya geldiğini belirtmiştir.

Birincisi: Cehennem bütün genişliğine rağmen kendisine hiçbir şey ilave edilmeyecek şekilde çok dolmuştur.

⁸¹⁹ Kâf, 50/ 43-44.

⁸²⁰ es-Sabûni, *Safvetü ’t-Tefâsîr*, III, 1215.

⁸²¹ Kâf, 50/ 30.

⁸²² Secde, 32/ 13.

⁸²³ Buhârî, *el-Câmiu ’s-Sahîhi*, Kitâbu’l-Cihad, 94; Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbu’l-Fiten, 82.

⁸²⁴ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbu’l-Fiten, 82.

⁸²⁵ Neml, 27/ 18.

⁸²⁶ Hadîd, 57/ 1.

İkincisi: Cehennem o kadar çok geniştir ki oraya girecek olanlar girdikleri halde halen orası dolmamıştır. Yani cehennem o kadar geniştir ki dolacak gibi değildir. Bütün kâfirler ve suçlular oraya atılsa onların hepsini içine alır.⁸²⁷

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususta şöyle buyurmuştur: “*Sürekli olarak cehenneme cinlerden ve insanlardan suçlular atılırken, cehennem ‘Daha yok mu?’ der. Sonunda Yüce Allah (c.c.) (mahiyetini bilmediğimiz) kademini oraya koyar. Bunun üzerine cehennem büzülerek ‘İzzetin ve keremin hakkı için yeter yeter’ der.*”⁸²⁸ Diğer bir hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Cennet ve cehennem münakaşa ettiler de Cehennem ‘Bende zorbalık ve büyüklük taslayan mütekebbirler var.’ dedi. Cennet ise ‘Bana neden insanların zayıf ve yoksul olanlarından başkası girmiyor.’ dedi. Bunun üzerine Yüce Allah cennete ‘Sen benim rahmetimsin, seninle kullarımdan dilediğime rahmet ederim’ buyurdu. Cehenneme ise ‘Sen benim azabımsın, seninle kullarımdan dilediğime azap ederim.’ Sizden her birinizin içini dolduracak kadar kulum var. Fakat cehenneme gelince o dolmaz. Yüce Allah (mahiyetini bilmediğimiz) kademini onun üzerine koyar ve cehennem büzülerek ‘Yeter yeter’ der ve dolar*”⁸²⁹ buyurmuşlardır.

Ebu Cafer (r.a.) âyette nefiy manasından ziyade istizade (daha çok isteme, daha fazlasını talep etme) manası olduğunu söylemiştir. Bu durumda هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ âyeti “*Daha fazla var mı?*” manasına gelir. Hamdi Yazır da tefsirinde bu manayı tercih etmiştir.

Bazı kıraat âlimleri نَقُولُ fiilini يَقُولُ şeklinde okurken, bazıları da يُقَالُ şeklinde okumuşlardır.⁸³⁰

3.6.2. Cennet ve Ehlinin Vasfı (31-35. Âyetler)

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ

“Allah’a itaatsizlikten sakınanlar için de cennet, iyice yakınlarına getirilecek.”⁸³¹

⁸²⁷ ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 601.

⁸²⁸ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitâbü’t-Tefsir, 50; Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbü’l-Cennet, 13; Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, Kitâbü’t-Tefsir, 51.

⁸²⁹ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitâbü’t-Tefsir, 50; Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbü’l-Cennet, 13; Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, Kitâbü’l-Cennet, 22.

⁸³⁰ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 114; Nesâî, *Tefsiru’n-Nesâî*, II, 328; et-Taberî, *Tefsiru’t-Taberî*, XXI, 443; el-Beğavî, *Meâlimu’t Tenzîl*, VII, 361; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 601; İbn Atiyye, *el-Muharrer’ul Veciz*, V, 165; Ebû Hayyân, *el- Bahru’l-Muhît*, VIII, 126; İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 403; es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr fi’t-Tefsir bi’l-Me’sûr*, XIII, 639; Ebû’s-Suûd, *İrşadü’l-Akli’s-Selim*, V, 192.

⁸³¹ Kâf, 50/ 31.

Yüce Allah bundan önceki âyetlerde ikinci nefhadan sonra yeniden dirilişle huzurunda hesaba çektiği kâfirlerin ve asilerin durumunu beyan edip cehennem onlara olan arzusunu ve öfkesini bildirdikten sonra bu âyetle cennet ve cennet ehli müminlerin vasıflarını bizlere beyan etmeye başlamıştır.

Kıyamet günü müminler gözün görmediği, kulağın işitmediği, aklın almayacağı güzel nimetlere⁸³² nail olacakları cennete girmeden önce, Yüce Allah'tan korkup emirlerini yerine getiren ve yasaklarından kaçınan mümin kullarına görebilecekleri şekilde mekân olarak, cennet yaklaştırılacak ve uzakta bırakılmayacaktır.

Hamdi Yazır “عَزَّ بَعِيدٌ ‘Uzak olmayan bir yakınlık ile’ ifadesini her ne kadar müfessirler tekid manasında yorumlamışlarsa da aslında üçüncü âyette geçen رَجْعٌ بَعِيدٌ ‘Bu uzak bir dönüş’ ifadesini açıkça reddetmek içindir.” demiş ve kâfirlerin zannettikleri gibi Yüce Allah'ın kudretinden uzak olmayarak takva sahipleri için cennetin yaklaştırılmış olacağını belirtmiştir.⁸³³

Râzî ise cennetin yaklaştırılmasını üç açıdan ele almıştır.

Birincisi: Yüce Allah'ın mümin kullarına olan ikramıdır. Allah Teâlâ müminlerin şeref ve kıymetini göstermek için bu âyetle müminin kendisine yürünen veya gidilen kimse olduğunu belirtmiştir.

İkincisi: Bu yaklaştırma mekânın yaklaştırılması olmayıp Yüce Allah'ın lütfüyle, elde edilmesi zor olan cennete girme imkânı vermesini ifade eder. Hadis-i şerifte bu hususu beyan eden şöyle bir rivayet vardır: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “Hiçbir kimsenin Yüce Allah'ın lütuf ve ihsanı olmadan sadece ameliyle cennete giremeyeceğini.” belirtmesi üzerine sahabeler “Sende mi Ya Resulallah?” diye sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) “Ben de Yüce Allah'ın lütuf ve ihsanı olmadan cennete giremem”⁸³⁴ buyurmuşlardır.

Üçüncüsü ise: Âyet, Yüce Allah'ın, cenneti mekân olarak gökten yere taşıyıp müminlere yaklaştırmaya kadir oluşunu ifade eder.⁸³⁵

⁸³² Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitabu Bed'ü'l-Halk, 8.

⁸³³ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 244-245.

⁸³⁴ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitabu'r-Rikak, 18.

⁸³⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 114; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 449; el-Beğavî, *Meâlimu't Tenzîl*, VII, 362; er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXVIII, 175; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 406; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selîm*, V, 192; eş-Şevkânî, *el-Cami'ü beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr*, V, 103; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI, 188; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 244-245.

هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ مَّنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ

“Ve kendilerine şöyle denilecektir: “İşte sizlere; daima Allah’a yönelen, O’nu aklından çıkarmayan, görmediği halde Rahman’dan çekinen ve rabbine özgü kılınmış bir kalp ile gelen kimseye vaad edilen cennet!”⁸³⁶

Ahirette kendilerine cennet yakınlaştırılan müminler için “İşte bu dünyada iken Allah ve Resulünün, tevbe edip hatalarından vazgeçen, Yüce Allah’ın emir ve yasaklarına riâyet edip ahdini yerine getiren, görmediği halde Allah’tan korkup ihlâsla O’na itaat eden ve kıyamet günü selim bir kalple Yüce Allah’a kavuşan mümin kullarına vadetmiş olduğu cennet!” denilecektir.

Bazı kıraat âlimleri âyetteki تُوَعَدُونَ fiilini يُوعَدُونَ şeklinde okumuşlardır.

Ubeyd b. Umeyr “Evvab” kelimesini, “Hangi mecliste oturursa otursun daima Yüce Allah’tan bağışlanmasını dileyen ve O’na yönelip emirlerine riâyet eden kullar.” olarak açıklamıştır. Müfessirler ise “Evvab” kelimesini Yüce Allah’ı çokça tesbih eden, çokça tevbe eden, yalnız başına kaldığında Allah’ı çokça zikreden, tevbe edinceye kadar günahlarını hatırından çıkarmayan, Allah’a itaat eden ve çokça namaz kılan kulun kalbiyle Yüce Allah’a yönelmesi manalarında yorumlamışlardır. Taberî’ye göre ise evvab, kulun masiyetten taate yönelmesi ve samimi bir şekilde çokça tevbe ederek Yüce Allah’tan bağışlanmasını talep etmesidir.⁸³⁷

Müfessirler âyetteki “Hafîz” kelimesi hakkında ise değişik görüşler beyan etmişlerdir. Bazı müfessirlere göre hafîz, kulun tevbe edinceye kadar günahlarını hatırından çıkarmamasını, bazılarına göre Yüce Allah’ın kuluna farz kılıp emanet ettiği görevleri yerine getirmesini, bazılarına göre ise kulun kendisini Rabbine yakınlaştıracak olan her şeyi (farzları, itaati ve geçmiş günahlara tevbe) muhafaza etmesini ve O’nun dışındaki her şeyden yüz çevirmesini ifade ettiğini söylemişlerdir.

Zemahşerî âyetteki birbirine zıt iki kavram olan haşyet ile rahmet kelimesinin bir araya gelmesini, Yüce Allah’ın rahmetinin genişliğini bildiği halde O’ndan korkan mümin kullar için bir övgü olarak açıklamıştır.⁸³⁸

⁸³⁶ Kâf, 50/ 32-33.

⁸³⁷ et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XXI, 449-453.

⁸³⁸ et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XXI, 449-453; el-Beğavî, *Meâlimu’t Tenzil*, VII, 362-363; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 602-603; er-Râzî, *Mefâtihü’l-Gayb*, XXVIII, 176; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 406; İbn Atiyye, *el-Muharrer’ul Veciz*, V, 166; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 126-127; es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr fi’t-Tefsir bi’l-Me’sûr*, XIII, 643-644; Ebû’s-Suûd, *İrşadü’l-Akli’s-Selim*,

أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ

“Oraya esenlikle giriniz, bu sonsuza dek sürecek gündür.”⁸³⁹

Masiyetten Allah’a itaate yönelen, günahlarını tevbe edinceye kadar hatırından çıkarmayıp Allah’a çokça tevbe eden, görmediği halde Yüce Allah’tan korkan, rahmetinin genişliğini bildiği halde o rahmete güvenip itaatten vazgeçmeyen ve Allah’tan başka her şeyden yüz çevirip selim bir kalple Yüce Allah’ın huzuruna çıkan mümin kullar için Allah (c.c.) ve melekler selam vererek onlardan öfke, azap, korku, keder ve nimetlerin zevalinden emin olarak cennete girmelerini isteyecek ve “bu gün sonu olmayan ebedi olarak cennette kalacağınız bir gündür” denilecektir. İşte bu, muttakiler için asla ayrılmak istemeyecekleri sonu olmayan ebedi bir hayattır. Zira cennette cennet ehlinin mutluluğuna gölge düşürecek olan hastalık, yaşlılık, ölüm, ayrılık gibi olumsuzluklar söz konusu değildir.⁸⁴⁰

لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ

“Orada istedikleri her şey onlarındır, üstelik katımızda fazlası da vardır.”⁸⁴¹

Cennete girecek olan o mümin kullar, orada canlarının istediği, gözlerinin zevk ve lezzet aldığı çeşit çeşit hayırlı nimetlere, lezzetlere, diledikleri bütün güzel şeylere kavuşacaklardır. Onlar her neden zevk ve lezzet alıp arzuluyorlarsa diledikleri şeyi hemen yanı başlarında hazır bulurlar. Nezdimizde onların hatırına gelmeyen, arzu ve isteklerine dâhil olmayan fazladan lütfedeceğimiz öyle sürpriz şeyler vardır ki, ne gözler görmüştür ne kulaklar işitmiştir ne de bir insanın gönlüne doğmuştur.⁸⁴² Bu âyetin bir benzeri de şu âyet-i kerimedir: “Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır.”⁸⁴³

Bu fazlalık hakkında Sahih-i Müslim’de Suheyb b. Sinan er-Rûmî’den (ö.659) rivâyet olunan şöyle bir hadis-i şerif vardır: “Cennetlikler cennete girdiği zaman Yüce

---

V, 192-193; eş-Şevkânî, *el-Cami’ü beyne Fenneyi’r-Rivâye ve’d-Dirâye min İlmi’t-Tefsir*, V, 103; el-Alûsî, *Rûhu’l-Me’âni*, XXVI, 189.

⁸³⁹ Kâf, 50/ 34.

⁸⁴⁰ et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XXI, 453; el-Beğavî, *Meâlimu’t Tenzil*, VII, 363; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 603; Ebû Hayyân, *el- Bahru’l-Muhit*, VIII, 127; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 406; Ebû’s-Suûd, *İrşadü’l-Akli’s-Selim*, V, 193.

⁸⁴¹ Kâf, 50/ 35.

⁸⁴² et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XXI, 454; el-Beğavî, *Meâlimu’t Tenzil*, VII, 363; İbn Atiyye, *el-Muharrer’ul Veciz*, V, 166; en-Nesefî, *Medârikü’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Tevîl*, III, 368; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 406-407; es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr fi’t-Tefsir bi’l-Me’sûr*, XIII, 645; Ebû’s-Suûd, *İrşadü’l-Akli’s-Selim*, V, 193; ez-Zuheyli, *et-Tefsirü’l-Münir*, XIII, 641.

⁸⁴³ Yûnus, 10/ 26.

Allah ‘Size daha ziyade bir şey vermeme ister misiniz?’ diyecek, onlar da; ‘Sen bizim yüzlerimizi ağartmadın mı? Bizleri cennete koyarak cehennemden kurtarmadın mı? (Bunlardan daha fazla ne olabilir ki?)’ diyecekler. Bunun üzerine Allah Teâlâ hicabı kaldıracak ve onlara Yüce Allah’ın cemalini seyretmekten daha güzel ve sevimli bir şey vermiş olmayacaktır.”⁸⁴⁴

Cerir b. Abdullah (r.a.) (ö.671) ise rü’yetullah hakkında Hz. Peygamber’den (s.a.v.) şöyle bir hadis rivâyet etmektedir: Biz Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanında oturuyorduk. Hz. Peygamber (s.a.v.) dolunaya baktı ve şöyle buyurdu: “Şüphesiz ki sizler, bu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz ve O’nu görmekte, kalabalıktan dolayı sıkıntı çekmeyeceksiniz.”⁸⁴⁵

3.6.3. Ba’si İnkâr edenlerin Tehdit Edilmesi ve Yeniden İspat (36-38. Âyet)

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّن قَوْمٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِن مَّجِيصٍ

“Kendilerinden önce, onlardan daha güçlü olup yeryüzünde şehirler kurarak aralarında gidip gelen nice toplulukları yok ettik. Kurtuluş var mı?”⁸⁴⁶

Allah (c.c.) bu âyet-i kerimede Kureyş müşriklerinden önce Âd, Semûd, Tübba’ gibi nice güçlü toplulukları helak ettiğini belirterek Hz. Peygamber’in (s.a.v.) risaletini ve getirmiş oluşu hakikatleri kabul etmeyen hususiyle saadet asrının müşriklerini, umumi olarak tüm zamanların imansızlarını tehdit etmektedir.

Helak olan o kavimler sayı bakımından Kureyş müşriklerinden daha fazla, kuvvet bakımından daha güçlü, daha çok rızık elde etmek için farklı geçim kaynakları araştıran ve yeryüzünde Kureyşliler’den daha fazla gezip dolaşan kavimlerdi. Helak olan o kavimler Kureyş müşriklerinden daha çok yeryüzünü imar etmiş ve kendilerine verilen güç ve kuvvetle yeri delik deşik ederek veya diyar diyar dolaşarak ölümden kurtulmaya çareler aramışlardı. Fakat ne sığındıkları yerler ne de biriktirmiş oldukları servetler kendilerine hiçbir fayda sağlamamıştır. Sonunda Yüce Allah’ın taşkınlık yapanlar hakkında vadetmiş olduğu kaçınılmaz tehdit gerçekleşmiş ve nice topluluklar bu yüzden helak olmuşlardır. Artık onlar için Allah’ın kaza ve kaderinden kaçıp sığınılacak bir yer yoktur. Onlar Allah’ın göndermiş olduğu resulleri yalanlayarak geldikleri zaman, toplayıp biriktirmiş oldukları şeyler de Yüce Allah’ın azabını

⁸⁴⁴ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbu’l-İman, 80.

⁸⁴⁵ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitâbü’t-Tevhid, 24; Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbu’l-Mesacid, 37.

⁸⁴⁶ Kâf, 50/ 36.

onlardan geri çeviremez. Onlar için artık ne Allah'ın azabından ne de ölümden kaçıp kurtulmak mümkün değildir. Onlar bu kadar güç ve kudrete rağmen yok olup gitmekten kurtulamamışken ya sizler Allah'ın azabından ve ölümden Allah'tan başka kendisine sığınarak kurtuluşa erebileceğiniz güvenli bir yeriniz mi var? buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın dünyevi azap ile uhrevi ikabı bildiren bu âyetler arasına cennet ve cennet ehlinin vasıflarını bildiren (31-35.) âyetleri getirmesindeki hikmet, Yüce Allah'ın havf ve reca ile kullarını hakka davet etmesidir. Bundan dolayı Allah (c.c.) gerek terhib (korkutma) ve gerekse terğib (teşvik) olması adına yer yer kâfirlerle müminlerin ahiretteki durumlarını bizlere haber vermiş ve bu hususta bizleri uyarmıştır.

فَتَقَبُّوا فِي الْبِلَادِ İfadesi hakkında İbn Abbas orada “Eserler bırakan”, Mücahid “Yeryüzünü dolaşan”, Katâde (ö.735) ise “Daha fazla rızık için sizin dolaştığınızdan daha çok ülke dolaşarak ticaret gibi farklı kazanç yolları arayanlar” şeklinde yorumlamışlardır.

Bazı kıraat âlimleri âyetteki فَتَقَبُّوا fiilini فَتَقَبُّوا şeklinde emir olarak okurken bazıları da muhaffef olarak فَتَقَبُّوا-فَتَقَبُّوا şeklinde okumuşlardır.⁸⁴⁷

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ

“Akli olan veya şuurlu olarak söze kulak veren kimse için bunda büyük ibret vardır.”⁸⁴⁸

Allah (c.c.) gerek bu sûrede gerekse diğer sûrelerde küfür ve taşkınlıklarından dolayı helak etmiş olduğu kavimleri bazı hikmetlere binaen daha sonraki nesillere haber vermektedir.

Bu âyette öncelikle helak olan kavimlerin kıssalarında daha sonraki nesiller için bir öğüt ve hatırlatma bulunduğu belirtilmiş daha sonra ise bu öğüt ve hatırlatmalardan kimlerin nasıl doğru bir şekilde istifade edebileceği bildirilmiştir.

Bu kıssaları can kulağıyla şuurlu bir şekilde dinleyip ibret alan akıl sahipleri, onların başına gelen bu korkunç azabın aynısının kendi başlarına da gelebileceğinden korkar ve helak olan bu kavimlerin sergilemiş olduğu olumsuz tutum ve davranışları

⁸⁴⁷ et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 460; el-Beğavî, *Meâlimu't Tenzil*, VII, 363; er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, XXVIII, 181; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 603; İbn Atiyye, *el-Muharrer'ul-Veciz*, V, 167; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Tevil*, III, 368; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 408; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*, XIII, 652; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 193; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI, 191.

⁸⁴⁸ Kâf, 50/ 37.

terk edip sonlandırırlar. Aksi halde kendilerinin de geçmiş ümmetler gibi Cenab-ı Hakk'ın ferman-ı ilahisiyle korkunç bir şekilde yok olup gideceklerini bilirler.

Müfessirler *لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ* ifadesini “Uyanık bir kalple (zihin, akıl) hakkında hayır ve şer olan şeyleri bilip akleden kimseler.” şeklinde açıklamış ve kalbin kinayeli olarak akıl yerinde kullanıldığını belirtmişlerdir. Kalp kelimesinin nekre olarak gelmesi ise her kalbin bu hakikatler üzerinde düşünüp tefekkür etmediğine delalet etmektedir.

Müfessirler *أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ* ifadesini ise “Kendinden gafil olmayacak şekilde şuuruna hâkim, zihni anlatılan hakikatleri tefekkür ve tedebbür edip kavrayabilecek şekilde hazır, görür bir halde, can kulağıyla duya duya dinleyen kimseler.” şeklinde açıklamışlardır.

Bazı kıraat âlimleri *أَلْقَى السَّمْعَ* cümlesini *أَلْقَى السَّمْعَ* şeklinde meçhul okumuşlardır.⁸⁴⁹

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ

“Gökleri ve yeri altı günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik.”⁸⁵⁰

Bu âyetin nüzulüne sebep olan hadise, Hâkim'in İbn Abbas'tan tashih edip rivâyet ettiği hadis-i şerifte şöyle beyan edilmiştir: Yahudilerden bir grup cemaat Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek, yerin ve semaların yaratılışı hakkında soru sordular. Hz. Peygamber de (s.a.v.) onlara , “Allah (c.c.) Pazar ve pazartesi günü yeri yarattı. Salı günü dağları ve içindeki faydalı şeyleri, çarşamba günü ağaçları, suları, şehirleri, medeniyetleri ve harabeleri, perşembe günü gökyüzünü, cuma günü ise yıldızları, güneşi, ayı ve melekleri yaratmış geriye son üç vakit kalmıştır. Kalan üç vaktin evvelinde ölümü tadacak olan mahlûkların ecellerini yarattı, ikinci vakitte insanların istifade edeceği her şeyin üzerine afeti attı, üçüncü vakitte ise Hz. Âdem'i (a.s.) yaratıp onu cennete koymuş ve şeytana ona secde etmesini emretmiş, en son vakitte de onu cennetten çıkarmıştır. Yahudiler “Sonra ne oldu ya Muhammed?” deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.) “Sonra Allah (c.c.) arşa istiva etmiştir.” buyurdu. Yahudiler “Doğru söyledin, ama tamamını söyleseydin ya! Sonra da Yüce Allah istirahat etmiştir.”

⁸⁴⁹ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 115; et-Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, XXI, 462; el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, VII, 363; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 605; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsir*, VIII, 22; el-Beydâvi, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Tevîl*, V, 144; ez-Zuheylî, *et-Tefsiru'l-Münir*, XIII, 644; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 247.

⁸⁵⁰ Kâf, 50/ 38.

demeleri üzerine, Hz. Peygamber (s.a.v.) buna çok kızdı. Ve bu olay üzerine “Gökleri ve yeri altı günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik” âyeti nazil oldu.⁸⁵¹

İsrailoğullarının kutsal kabul edip “Yevmü’s-Sebt” olarak isimlendirdikleri “Yedinci Gün” cumartesi günüdür. Ayrıca onlar bugünü “Yevmü’r-Raheh” yani “Dinlenme Günü” olarak da isimlendirmişlerdir.⁸⁵²

Allah (c.c.) bu âyet-i kerime ile hem çürüyüp toprak olmuş bedenleri yeniden ihya edip kabirlerden çıkaracağına inanmayan müşriklere ikinci bir defa daha ilk yaratmayı hatırlatarak bunun kendisi için çok da zor bir şey olmadığını göstermiş hem de Yüce Allah’ın gökleri ve yeri altı günde yaratıp da yorulduğunu bunun üzerine yedinci gün istirahate çekildiğini iddia eden Yahudi ve Hıristiyanları bu âyetle reddetmiş ve şöyle buyurmuştur: Biz daha önce hiçbir benzeri bulunmayan gökleri, yeri ve bunların arasında bulunana birbirinden güzel sair mahlûkatı altı günde yarattık da bundan dolayı en ufak bir yorgunluk göstermedik. Hal böyleyken bütün bu azim işleri yorulup sıkılmadan kolayca yaratmaya kadir olan Yüce Allah elbette çürüyüp toprak olmuş bedenleri ikinci bir defa yeniden yaratmaya da kadirdir. O (c.c.) yaratılmışlar için söz konusu olan zorluk, meşakkat, yorgunluk gibi kusurlardan münezzehtir. Bir şeyi yaratmayı murat ettiğinde, O’nun buyruğu sadece “ol!” demekten ibarettir; hemen oluverir.⁸⁵³

Başka bir âyette ise Allah (c.c.) yaratma hususunda şöyle buyurmaktadır: “Göklerin ve yerin yaratılması elbette ki insanların yaratılmasından daha büyük bir olaydır.”⁸⁵⁴ İnsanın yaratılmasından daha azim olan göklerin ve yerin emsalsiz olarak yaratılmasında acze düşmeyen Allah Teâlâ çürüyüp toprak olmuş bedenleri yeniden diriltmek suretiyle ikinci bir defa daha yaratmada neden acze düşsün? Onları ilk defa yoktan var edip yaratan Yüce Allah elbette ikinci bir defa daha yaratmaya kadirdir. Cenab-ı Hakk Ahkaf sûresinde yine “Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan Allah’ın ölüleri diriltmeye de gücünün yeteceğini düşünmezler mi? Evet O, her şeye kadirdir.”⁸⁵⁵ buyurmak suretiyle insanları kainatın ve sair mahlukatın yaratılışı üzerinde düşünmeye davet etmiş ve bunları ilk defa emsalsiz bir şekilde yoktan var edip

⁸⁵¹ el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 397; es-Suyûtî, *Lubâbu’n-Nukûl fi Esbâbi’n-Nüzûl*, s. 244; Komisyon, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara, 2012, V,102.

⁸⁵² es-Sabûni, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1212.

⁸⁵³ Yâsîn, 36/ 82.

⁸⁵⁴ Mü’min; 40/ 57.

⁸⁵⁵ Ahkâf, 46/ 33.

yokluk sahasından varlık sahasına çıkararak yegane güç ve kudret sahibi Yüce Allah'ın elbette çürüyüp toprak olmuş bedenleri yeniden ikinci bir defa daha da yaratmaya kadir olacağını ve hiçbir şeyin O'nun güç ve kudreti dışında kalmayacağını beyan etmiştir. Hayatın bu kısmında meydana gelen her şey O'nun güç ve kudreti dâhilinde meydana geldiği gibi diğer kısmında meydana gelecek olan her şey de yine O'nun güç ve kudreti dâhilinde meydana gelecektir.

Râzî âyette geçen altı gün ifadesini altı merhale olarak açıklamıştır. Çünkü gün, doğmasından batmasına kadar güneşin yeryüzünün üzerinde bulunduğu zamanı ifade eder. Hâlbuki gökler yaratılmadan önce ne güneş vardı ne de ay. Bundan dolayı burada gün zikredilmiş, bununla vakit veya zaman murat edilmiştir.

Âyetteki لُعُوبِ kelimesini bazı kıraat âlimleri لُعُوبِ şeklinde fethalı olarak da okumuşlardır.⁸⁵⁶

3.6.4. Cahillere Karşı Yüce Allah'ın Sabra ve Zikre Daveti (39-40. Âyetler)

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ
السُّجُودِ

*“Resulüm! Sen onların söylediklerini sabırla karşıla; güneş doğmadan ve batmadan önce rabbini övgü ve tesbih ile an. Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O'nu tesbih eyle.”*⁸⁵⁷

Allah (c.c.) Hz. Peygamberden (s.a.v.) ba'si inkâr eden müşriklerin ve Cenab-ı Hakk'a yorgunluk isnadında bulunan Yahudilerin sözlerine aldırış etmemesini, sabretmesini, onlardan güzel bir şekilde ayrılmasını, güneş doğmadan ve batmadan önce, gecenin bir kısmında ve secdelerin ardında Yüce Allah'ı hamd ile tesbih etmesini istemektedir.

“Onların söylediklerini sabırla karşıla.” Âyeti müfessirlerin bir kısmına göre kıtal⁸⁵⁸ âyetinin nazil olmasıyla nesh edilmiştir. Bazı tefsirlerde ve Kur'ân meallerinde, Mekke döneminde sabrı ve affi tavsiye eden bu gibi âyetlerin

⁸⁵⁶ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 115; et-Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, XXI, 465; el-Beğavî, *Meâlimu't Tenzîl*, VII, 364; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 605; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsir*, VIII, 23; er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXVIII, 183; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 128; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*, XIII, 654; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selîm*, V, 194; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI, 192; ez-Zuheylî, *et-Tefsirü'l-Münir*, XIII, 648.

⁸⁵⁷ Kâf, 50/ 39-40.

⁸⁵⁸ Tevbe, 9/ 5, 29- 36.

açıklamasında “kıtal âyetleri ile mensuhtur” yani Tevbe sûresinde Yüce Allah’ın müminlere savaşı emreden âyetlerinin nazil olmasıyla bu âyetlerin lağv edildiği veya yürürlükten kaldırıldığı belirtilmiştir. Hâlbuki mensûh olduğunu söyledikleri âyetler bir merhaleyi, kıtal âyetleri ise başka bir merhaleyi göstermektedir. Durum şundan ibarettir: Cenab-ı Hak, Müslümanlar zayıf ve az olduklarında sabrı, kuvvetli olduklarında ise savaşı emretmiştir. Dolayısıyla bu âyetlerde nesh, söz konusu değildir. Nesh, bir hükmün artık uygulanmasının caiz olmayacak şekilde ortadan kaldırılmasıdır. Yoksa belli bir sebepten dolayı emredilen bir meselede, başka bir sebeple yeni bir hükme geçilmesi, nesh değildir. Mesela otobüste seyahat ederken, çocuğumuza “Sakin şoförle konuşma!” desek, seyahat bitiminde de “artık onunla konuşabilirsin” diye söylesek, ikinci sözümüz birinci sözümüzün hükmünü nesh etmez. Çünkü iki farklı durum söz konusudur. Seyahat esnasında şoförle konuşmak, kazaya sebebiyet vereceğinden, onunla konuşmamak uygun bir davranıştır. Seyahat bittiğinde ise, böyle bir mahzur söz konusu olmadığından, rahatlıkla onunla konuşulabilir.⁸⁵⁹

İsrâ ve mirâç hadisesinden evvel Müslümanlar güneşin doğuşundan önce fecr vaktinde ve güneşin batışından önce ikindi vaktinde olmak üzere iki vakit namaz kılıyorlardı. Gece namazı ise bir sene boyunca hem Hz. Peygamber’e (s.a.v.) hem de ümmetine vacipti. Daha sonra ümmet hakkında vacip olan gece namazı nesh edildi. İsrâ gecesinde ise Allah (c.c.) bunların hepsini beş vakit namazla kaldırdı. Böylece güneşin doğuşundan önce kılınan sabah namazı ile güneşin batışından önce kılınan ikindi namazları da bu beş vaktin içinde kalmış oldu.

Âyetin قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ “Güneş doğmadan ve batmadan önce” kısmı ile bazı müfessirler beş vakit namazın kastedildiğini belirtirken, bazıları da قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ “Güneş doğmadan önce” kısmı ile sabah namazı, وَقَبْلَ الْغُرُوبِ “Güneş batmadan önce” kısmı ile de ikindi namazının kastedildiğini söylemişlerdir. Delil olarak ise Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şu hadisini zikretmişlerdir: “Biz Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanında oturuyorduk. Hz. Peygamber (s.a.v.) dolunaya baktı ve “Şüphesiz ki sizler, bu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz ve O’nu görmekte, kalabalıktan dolayı sıkıntı çekmeyeceksiniz. Güç yetirebiliyorsanız, güneş doğmadan ve batmadan önceki

⁸⁵⁹ Ebû Bekr b. el-Arâbî el-Meâfirî, *en-Nâsîh ve’l Mensuh*, (Thk. Abdulkebîr el-Alevî el-Medgarî), el-Mektebetü’s-Sakâfiyyetü’d-Diniyye, yy, 1992, II, 374; <https://sorularlailamiyet.com/savasla-ilgili-ayetlerin-sabretmekle-ilgili-ayetleri-hukumsuz-kildigi-dogru-mudur?>

namazları kesinlikle kaçırmayıp kılınız”⁸⁶⁰ buyurarak şu âyet-i kerimeyi bizlere okudu:

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا “Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de rabbini övgüyle tesbih et.”⁸⁶¹

İbn Abbas’a (r.a.) göre قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ “Güneşin batmasından önce” ifadesi ile öğle ve ikinci namazları, وَمِنَ اللَّيْلِ “Gecenin bir kısmında” ifadesiyle de akşam ve yatsı namazları kastedilmiştir. İbn Atâ’ya (ö.922) göre وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ “Güneşin doğmasından ve batmasından önce” âyeti Cenab-ı Hakk’ı her türlü noksanlıktan, kusurdan ve acziyetten tenzih ederek hamd ile tesbih etmek manasındadır. Bazı müfessirler ise âyetin قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ “Güneşin doğmasından önce” kısmı ile sabah namazının iki rekât sünnetinin, وَقَبْلَ الْغُرُوبِ “Güneşin batmasından önce” kısmı ile de akşam namazından önce kılınan iki rekât nafil namazın kastedildiğini söylemiş ve Enes b. Malik’ten (ö.711-12) rivâyet olunan şu hadisi delil olarak göstermişlerdir: “Müezzin akşam namazı için ezan okuduğunda, ashab direklerin yanına koşar; orada iki rekât namaz kılarlardı. Hatta bazen yabancı biri mescide girdiğinde, bu namazı kılanların çokluğunu görünce, farz kılınmış zannederdi.”⁸⁶² Katâde ise Enes b. Malik ve Ebu Berzeti’l-Eslemî’den (ö.685) başka, akşam namazından önce iki rekât namaz kılınmadığını zikretmiştir.

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَذْبَارَ السُّجُودِ “Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O’nu tesbih eyle.” Bu âyet hakkında dört görüş vardır. Ebu’l-Ahves’e göre bu âyette kastedilen mana “Gece Yüce Allah’ı tesbih etmektir”, Mücahid’e göre “Gecenin herhangi bir vaktinde kılınan bütün namazlardır.” Ona göre doğru olan görüş bunun akşam ve yatsı namazları olmasıdır. İbn Abbas’a (r.a.) göre “Sabah namazının sünneti”, İbn Zeyd’e (ö.996) göre ise “Gecenin sonunda kılınan namazdır.”

وَأَذْبَارَ السُّجُودِ “Secdelerin ardından da” ifadesini Hz. Ömer (644), Hz. Ali (ö.661), Ebu Hureyre (ö.678), İbn Abbas, Hasan-ı Basrî (ö.728), Nehâî (ö.714), Şa’bî (ö.722), Evzâî (ö.774) ve Zührî (ö.742) (r.anhm.) gibi müfessirler akşam namazından sonra

⁸⁶⁰ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitâbü’t-Tevhid, 24; Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbu’l-Mesacid, 37.

⁸⁶¹ Tâ-hâ, 20/ 130.

⁸⁶² Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitâbü’s-Salât, 95; Kitâbü’l-Ezân, 14; Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbu’s-Salât, 55.

kılınan iki rekât sünnet namaz olarak; Tûr sûresindeki وَإِذْبَارَ النُّجُومِ “Yıldızlar çekildiğinde de”⁸⁶³ ifadesini ise sabah namazından önce kılınan iki rekât sünnet olarak açıklamış ve İbn Abbas’ın rivâyet etmiş olduğu şu hadisi delil göstermişlerdir: Bir gece Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanında kaldım. Hz. Peygamber (s.a.v.) sabah namazından önce iki rekât namaz kıldı sonra da namazdan çıktı. Namazdan çıktıktan sonra “Ey İbn Abbas, ‘إِذْبَارَ النُّجُومِ’ sabah namazından önce kılınan iki rekât namazdır. ‘أَذْبَارَ السُّجُودِ’ İse akşam namazından sonra kılınan iki rekât namazdır.”⁸⁶⁴ Diğer bir hadis-i şerifte ise Hz. Ali (r.a.) Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sabah ve ikinci namazları dışında her farz namazın peşinden iki rekât namaz kıldığını rivâyet etmiştir.⁸⁶⁵

Başka bir rivâyette ise İbn Abbas وَأَذْبَارَ السُّجُودِ “Secdelerin ardından” ifadesiyle namazlardan sonraki tesbihin kastedildiğini söylemiştir. Şu hadis ise bu görüşü teyid etmektedir. Ebu Hureyre diyor ki: Muhacirlerin fakirleri Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanına gelerek “Ey Allah’ın elçisi varlık sahipleri yüksek dereceleri ve daimi nimetleri alıp gittiler.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) “Neymiş o?” diye sormuş. Muhacirler de: “Ne olacak ey Allah’ın Resulü! Onlar da bizim kıldığımız gibi namaz kılıyor; bizim tuttuğumuz gibi oruç tutuyorlar. Bununla beraber onlar sadaka veriyor, biz veremiyoruz; onlar köle azat ediyor, biz azat edemiyoruz.” dediler. Hz. Peygamber de (s.a.v.) onlara, “Ben size bir şey öğreteyim mi? Onunla sizi geçenlere yetişir; sizden sonrakileri de geçersiniz. Hem böylece, sizin yaptığınızı yapanların dışında hiç kimse sizden daha faziletli olamaz!” buyurdu. Muhacirler “Evet ey Allah’ın Resulü!” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) “Her namazdan sonra otuz üçer defa Sübhanallah, Elhamdülillah ve Allahü ekber dersiniz.” buyurdu. Bunun üzerine fakir muhacirler Hz. Peygamber’e (s.a.v.) dönerek “Mal mülk sahibi zengin kardeşlerimiz bizim yaptığımız bu tesbihleri işitmiş; bunun aynısını onlar da yapmaktalar!” deyince Hz. Peygamber de (s.a.v.) “Ne yapalım bu Yüce Allah’ın bir lütfüdür; dilediğine verir.” buyurmuşlardır.⁸⁶⁶

Başka bir rivâyette yine İbn Abbas وَأَذْبَارَ السُّجُودِ “Secdelerin ardından” ifadesini vitir namazı olarak açıklarken, İbn Zeyd farz namazlardan sonra kılınan iki rekât sünnet

⁸⁶³ Tûr, 52/ 49.

⁸⁶⁴ Tirmizî, *Sünenü’l-Tirmizî*, Kitâbü Tefsîrû’l-Kur’ân, 53.

⁸⁶⁵ Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî*, Kitâbü’s-Salât, 299.

⁸⁶⁶ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi*, Kitâbü’d-Deavât, 18; Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbü’l-Mesâcid, 26.

namaz olduğunu söylemiştir. Ebü'l-Ahves'e göre ise bununla namazlardan sonra Yüce Allah'ı tesbih etme kastedilmiştir.

Bazı kıraat âlimleri اذْبَارَ kelimesini اذْبَارِ şeklinde mastar olarak da okumuşlardır.

Tûr sûresindeki اذْبَارِ kelimesinde ise ihtilaf yoktur.⁸⁶⁷

3.6.5. Münadi ve Kabirlerden Çıkış (41-42. Âyetler)

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ

“Seslenenin, yakın bir yerden seslendiği gün için dinlemede ol. O dirilten sesi gerçekten işittikleri gün, işte o (ebedi hayata) çıkış günüdür.”⁸⁶⁸

Ey Muhammed! Kıyamet günü İsrâfil'in (a.s.) yakın bir yerden, çürümüş bedenlerin yeniden dirilip haşr olması için, yapacağı çağrıya kulak ver. O gün Allah (c.c.) İsrâfil'e semaya en yakın yerden (Beyti'l-Makdis'ten) nida etmesi için emir verir. İsrâfil de ikinci defa, haşr için sûra nefhederek yakın uzak herkesin duyabileceği şekilde “Ey cansız bedenler, çürümüş kemikler, birbirinden ayrılmış eklemler, paramparça olmuş etler ve dağılmış saçlar, Allah (c.c.) hakkınızda hüküm vermek için bir araya gelerek toplanmanızı emrediyor.” der. O gün İsrâfil'in (a.s.) yeniden diriliş sayhasını işitecek olan her mahlûkat Yüce Allah'ın emrine boyun eğerek kabirlerden çıkacak ve hesap için O'nun huzurunda toplanacaklardır. Diğer bir rivayette ise bu çağrıyı Cebrail'in (a.s.) yapacağı belirtilmiştir. Âyetteki “Hak” kelimesi ba'sin ve haşrin ceza için muhakkak gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Yani mükâfat ve mücazatın gerçekleşmesi için İsrâfil'in (a.s.) hak olan (kesinlikle gerçekleşecek olan) yeniden diriliş sayhasını bütün mahlûkat işitecek ve hesap için Yüce Allah'ın huzurunda toplanmak üzere kabirlerden çıkacaklardır. İşte bu gün kabirlerden çıkma günüdür.

Zemahşerî'ye göre bu âyet, haber verilen şeyin ne kadar korkunç ve dehşet verici bir durum olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Allah (c.c.) Kamer sûresinde buna işaret ederek şöyle buyurmuştur: “Çağrıcının görülmedik bilinmedik bir şeye çağırıldığı

⁸⁶⁷ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 116; et-Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, XXI, 467-474; el-Beğavî, *Meâlimu't Tenzil*, VII, 364-366; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 605; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsir*, VIII, 23-24; el-Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, XIX, 460-464; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 128; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 409-411; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*, XIII, 655-659; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 194; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI, 193; ez-Zuheyli, *et-Tefsirü'l-Münir*, XIII, 649-650.

⁸⁶⁸ Kâf, 50/ 41- 42.

günde. Gözlerini korku bürümüş halde kabirlerden çıkıp etrafa yayılmış çekirgeler gibi o çağrıcıya doğru koşarlar. İnkârcılar 'Bu gerçekten zor bir gün!' derler."⁸⁶⁹

Bazı müfessirler hitabın işiten herkes için geçerli olduğunu belirtirken, bazıları da "Dinle!" fiilinin "Bekle!" veya "Gözle!" manasında olduğunu belirtmişlerdir. Râzî ise her ne kadar sabır ve tesbih dünyada, münadinin çağrısına kulak vermekse kıyamette olsa da "Kulak ver" fiilini, "Sabret" ve "Tesbih et" fiiline atfetmeye mani bir şey bulunmadığını, âyette "Dünyada namaz kıl ve ahirette cennete gir" manasının bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yeniden diriliş sayhasını herkesin eşit derecede duyacağını, kimseye gizli kalmayacağını, münadinin Cenab-ı Hak da olabileceğini, Cenab-ı Hak olursa "Yakın bir yer" ifadesiyle bizzat mekânın kendisi değil o nidanın zuhurunun kastedildiğini söylemiş ve bu durumun "Biz ona şahdamarından daha yakınız"⁸⁷⁰ ifadesindeki gibi mekânla olmayacağını belirtmiştir.⁸⁷¹

المُنَادِ Kelimesini bazı kıraat âlimleri hem vaslen hem de vakfen المُنَادِ şeklinde okurken, bazıları da Mushaf'taki hatta, tabi olarak vaslen de vakfen de hazfederek المُنَادِ şeklinde okumuşlardır. Diğer bir kısım âlimler ise vakıf halinde المُنَادِ, vasıl halinde المُنَادِ şeklinde okumuşlardır.⁸⁷²

3.6.6. Hayat, Ölüm, Nihai Dönüş ve Hesap (43-44. Âyetler)

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُؤَيِّتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ

*"Biz, ancak biz hayat verir ve öldürürüz, dönüş de elbet bizedir."*⁸⁷³

Yegâne güç ve kudret sahibi Yüce Allah bütün mahlûkatını ilk defa emsalsiz bir şekilde yoktan var ettiği gibi önceden tayin etmiş olduğu ecel vakitleri geldiğinde de onlardan emanetini alarak hayatlarını sonlandıracaktır. Daha sonra ise İsrâfîl'in (a.s.) ilk nefhasıyla kıyamet kopacak, ikinci nefhasıyla yeniden diriliş gerçekleşecek ve Yüce

⁸⁶⁹ Kamer, 54/ 7-8.

⁸⁷⁰ Kâf, 50/ 16.

⁸⁷¹ er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXVIII, 187- 188.

⁸⁷² Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 116; et-Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, XXI, 474-476; el-Begâvî, *Meâlimu't Tenzil*, VII, 366; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 606; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsir*, VIII, 24-25; er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXVIII, 187- 188; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 128- 129; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 411; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*, XIII, 659; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 195; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI, 193- 194; ez-Zuheylî, *et-Tefsirü'l-Münir*, XIII, 650- 651.

⁸⁷³ Kâf, 50/ 43- 44.

Allah çürüyüp toprak olmuş bedenleri, dünyada yapmış oldukları bütün amellerin karşılığını vermek üzere yeniden ihya edecektir.

Âyetteki وَإِنَّا الْمَصِيرُ “Dönüş de elbet bizedir” ifadesi ise haşrin muhakkak bir surette gerçekleşeceğine, iyilik yapanların mükâfatlandırılacağına, kötülük yapanların ise cezalandırılacağına işaret etmektedir. Cenab-ı Hak kullarına asla zulmetmez. “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onun karşılığını görecek, kim de kötülük yapmışsa onun karşılığını muhakkak görecektir.”⁸⁷⁴

Allah (c.c.) hem dünyada hem de ahirette yalnız biz diriltiriz, ecelleri gelince de yalnız biz öldürürüz buyurarak her şeyde olduğu gibi bu hususta da kendisine hiçbir ortak kabul etmemiştir. O’nun (c.c.) için zorluk, yorgunluk gibi aciziyet ifade eden hallerse zaten söz konusu değildir. Fakat insanı akılla müzeyyen kılan Yüce Allah onun anlayacağı şekilde “Düşünseler ya, ilk yaratışta acze düştük mü? Buna rağmen onlar yeni bir yaratma konusunda şüphe içindeler.”⁸⁷⁵ buyurarak insanları hakikate uyandırmak için onlardan ilk yaratma hakkında düşünmelerini istemiş ve her hangi bir varlığı ilk defa yaratmaya kadir olan Allah’ın ikinci bir defa da yaratmaya kadir olacağını beyan etmiştir. Ayrıca Allah (c.c.) “Benzeri olmayan bir şeyi ilk defa yaratırken acze düşmedik de onu ikinci bir defa yaratırken mi acze düşeceğiz?” buyurarak ba’si inkâr eden kâfirleri bu âyetle kınamıştır.⁸⁷⁶

يَوْمَ تَشَقُّ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سَرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ

“Yerküre kendilerinden ayrılıp paramparça olduğu gün göz açıp kapayıncaya kadar (o seslenene yöneleceklerdir); bu bizim için kolay bir toplamadır.”⁸⁷⁷

Allah (c.c.) gökten bir hayat suyu indirecek ve bu su ile kabirdeki çürümüş cansız bedenler tohumun yerden bitişi gibi kabirlerde biteceklerdir.⁸⁷⁸ Yüce Allah’ın emri ile İsrâfil (a.s.) sûra ikinci defa yeniden diriliş için üfürecek, sûra üfürünce sûrun içinde bulunan ruhlar çıkacak ve sema ile yer arasına yayılacaktır. Bunun üzerine Allah (c.c.) “İzzet ve celalim için her ruh önceden yaşadığı bedene dönsün!” diye emir

⁸⁷⁴ Zilzâl, 99/ 7-8.

⁸⁷⁵ Kâf, 50/ 15.

⁸⁷⁶ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 116; et-Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, XXI, 476; el-Beğavî, *Meâlimu't Tenzil*, VII, 367; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 129; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 411; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, V, 195; el-Alûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, XXVI, 194; ez-Zuheylî, *et-Tefsiru'l-Münir*, XIII, 651.

⁸⁷⁷ Kâf, 50/ 44.

⁸⁷⁸ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhi*, Kitâbü't-Tefsir, 78; Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbü'l-Fiten, 141.

verecek bu emir üzerine ruhlar bedenlerine geri dönecek ve yerin yarılması ile onlar süratle kabirlerden kalkarak Yüce Allah'ın emrini yerine getirmek için hesap yerine doğru koşacaklardır. Bu durumda kâfirler “Gözlerini korku bürümüş bir halde kabirlerden çıkıp etrafa yayılmış çekirgeler gibi o çağrıcıya doğru koşarlarken ‘Bu gerçekten zor bir gün!’ derler.”⁸⁷⁹ Müminler ise “Yüce Allah'ın onları çağırdığı gün kabirlerde az kaldıkları zannı ile Allah'a hamd ederek O'nun davetine icabet ederler.”⁸⁸⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususta şöyle buyurmuştur: “Övünmek için söylemiyorum, ama ben Âdemoğullarının Efendisiyim. Kıyamet günü yer yarıldığında ondan ilk çıkacak olan benim. İlk olarak şefaati kabul olunacak da benim. O gün Livâü'l-Hamd sancağı elimde olacak ve onun altında Âdem ve ondan sonra gelen müminler bulunacaktır.”⁸⁸¹

ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ “Bu bizim için kolay bir toplamadır.” Âyetin bu kısmını bazı müfessirle Yüce Allah'ın mahlûkatını hesap yerinde kolayca toplayacağı şeklinde açıklarken bazıları da Yüce Allah'ın mahlûkatını hesap için kolayca yeniden diriltmesi şeklinde açıklamışlardır. Nitekim şu âyetlerde Allah'ın güç ve kudretinin enginliğini gösteren bu kolaylığı beyan etmektedir.

وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةً كَلِمَةٍ بِالْبَصْرِ

“Ve bizim buyruğumuz tektir, göz açıp kapayıncaya kadar biter.”⁸⁸²

مَا خَلَقْنَاكُمْ وَلَا بَعَثْنَاكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةً

“Sizin yaratılmanız da yeniden diriltilmeniz de sadece bir tek kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir.”⁸⁸³

Râzî عَلَيْنَا يَسِيرٌ “Bize kolay” ifadesindeki câr ile mecrûrun ihtisas için tekaddüm ettiğini belirtmiş ve bu durumda mananın “Bu iş başkasına değil, ancak bize kolaydır.”

⁸⁷⁹ Kamer, 54/ 7-8.

⁸⁸⁰ İsrâ, 17/ 52.

⁸⁸¹ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Kitâbü'l-Fedâil, 2; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Kitâbü'l-Menâkıb, 1; Kitâbü't-Tefsir, 18.

⁸⁸² Kamer, 54/ 50.

⁸⁸³ Lokmân, 31/ 28.

şeklinde olacağını açıklamıştır. Ayrıca bu âyet, kâfirlerin *“Bu olmayacak bir dönüş!”*⁸⁸⁴ sözlerine tekrar yeniden bir cevap olmuştur.

Bazı kıraat âlimleri âyetteki *تَشَقُّوْا* kelimesini *تَشَقُّوْا* şeklinde okurken, bazıları da *تَشَقُّوْا* şeklinde meçhul okumuşlardır. Ayrıca *تَشَقُّوْا* şeklinde okuyan kıraat âlimleri de vardır.⁸⁸⁵

3.6.7. Kur’ân-ı Kerîm ve Öğüt (45. Âyet)

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ

*“Onların ne dediklerini biz daha iyi biliyoruz. Sen onları zorlamakla görevli değilsin, tehdidimden korkan kimseleri Kur’ân ile uyar.”*⁸⁸⁶

Bu âyet Hz. Peygamber (s.a.v.) için teselli, kâfirler içinse tehdit ifade eder. Ya Muhammed! Biz, sonunda bize dönecek olan o kâfirlerin söylediklerini yani öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr etmelerini, seninle ve peygamberliğine alay edip eğlenmelerini, Yüce Allah’a iftira atmalarını ve O’nun âyetlerini yalanlamalarını çok iyi biliyoruz. Bizim ilmimiz o müşriklerin sana söylemiş olduğu yalanları ihata etmiştir.

Başka bir âyette ise Allah (c.c.) *“Onların söyledikleri yüzünden canının sıkıldığını muhakkak ki biliyoruz. Ama sen rabbini hamd ile tesbih et, secde edenlerden ol! Kesin olan şey gelinceye kadar rabbine kulluk et.”*⁸⁸⁷ buyurarak Hz. Peygamber’i (s.a.v.) teselli etmiş ve onların sözlerine aldırış etmemesini istemiştir.

وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ

*“Sen onları zorlamakla görevli değilsin, tehdidimden korkan kimseleri Kur’ân ile uyar.”*⁸⁸⁸

İbn Abbas’tan gelen rivâyete göre bu âyet sahabelerin, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek *“Bizi korkutsana”* demeleri üzerine nazil olmuştur.⁸⁸⁹

⁸⁸⁴ Kâf, 50/ 3.

⁸⁸⁵ Mukâtil b.Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 117; et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XXI, 476-477; el-Beğavî, *Meâlimu’t Tenzil*, VII, 366; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 607; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsîr*, VIII, 25; er-Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, XXVIII, 190; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîr*, VIII, 128- 129; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 411; es-Suyûtî, *ed-Dürü’l-Mensûr fi’t-Tefsîr bi’l-Me’sûr*, XIII, 660-661; Ebû’s-Suûd, *İrşadü’l-Akli’s-Selim*, V, 195-196; el-Alûsî, *Rûhu’l-Me’âni*, XXVI, 195; ez-Zuheylî, *et-Tefsîrü’l-Münîr*, XIII, 651.

⁸⁸⁶ Kâf, 50/ 45.

⁸⁸⁷ Hicr, 15/ 97-99.

⁸⁸⁸ Kâf, 50/ 45.

⁸⁸⁹ es-Sâvî, *Hâşiyetü’s-Sâvî alâ Tefsîri’l-Celâleyn*, VI, 2012; eş-Şelebî (Thk.), *el-Camî fi Esbabî’n-Nüzûl*, s. 469.

Allah (c.c.) bu âyette “Sen onları hidayete zorlayacak değilsin, biz seni, onları imana zorlayasın diye de göndermedik, bu senin görevin değil. Yüce Allah dilediğini hidayete erdirir. Senin görevin Allah’ın sana bildirmiş olduğu hak ve hakikatleri tebliğ etmek ve Kur’ân ile uyarıp öğüt vermektir. Korkmayanları ise bize bırak. Biz onların sözleri ve amelleri neyi gerektiriyorsa onunla azap edeceğiz.” buyurmaktadır.

Bu âyette Allah (c.c.) zorlayıcı olmayı hoş görmemiş ve Hz. Peygamber’i de (s.a.v.) bundan nehyetmiştir. Bununla beraber onlara karşı halim olmayı ve sert davranmamayı emrederek vadinden korkanları uyarmasını istemiştir. Çünkü öğüt küfürde ısrar eden inatçı kâfirlere fayda vermeyecektir.

Râzî bu âyetin akaitteki üç temel inanca işaret ettiğini belirtmiştir. Birincisi: Nübüvvettir. “Öğüt ver” ifadesi Hz. Peygamber’in (s.a.v.) öğüt verme, hatırlatma ve va’z-u nasihatte bulunma ile görevli olduğuna ve “Kur’ân ile” ifadesi de Kur’ân’ın kendisine indirildiği zat olduğuna delalet eder. İkincisi: “Va’id” kelimesidir ki buda ahiret gününe delalet eder. Üçüncüsü ise “Va’idim” kelimesine izafe olan nefsi-mütakellim vahde zamiridir ki o da Yüce Allah’ın birliğine yani tevhid akidesine delalet eder.⁸⁹⁰

---

⁸⁹⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, IV, 117; et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, XXI, 477-478; el-Begâvî, *Meâlimu’t Tenzil*, VII, 367; ez-Zemahşerî, *el Keşşâf*, V, 607; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsir*, VIII, 25-26; er-Râzî, *Mefâatihü’l-Gayb*, XXVIII, 192; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 129; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 412; es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr fi’t-Tefsir bi’l-Me’sûr*, XIII, 661-662; Ebû’s-Suûd, *İrşadü’l-Akli’s-Selim*, V, 196; el-Alûsî, *Râhu’l-Me’âni*, XXVI, 195; ez-Zuheylî, *et-Tefsîrü’l-Münir*, XIII, 652.

SONUÇ

Cenab-ı Hakk'ın bu sûreye, Kur'ân'a yemin ederek başlaması ve sûreyi, Kur'ân ile öğüt ver, buyurarak bitirmesi Kur'ân'ın Müminler için ne kadar önemli bir rehber ve hidâyet kaynağı olduğunu göstermektedir.

Sağlıklı bir şekilde düşünüldüğünde insanlara kendi içlerinden bir peygamber gelmesinden daha normal ve daha doğru olan bir şey yoktur. Çünkü insanlara yol gösterecek olan önderin, yaratılış bakımından önderlik ettiği kişilerle aynı olması lazım ki onların her halinden anlayıp onları bilgilendirsin ve bu şekilde görevini tam manasıyla yapabilsin. Onlar gibi konuşabilmeli, onlar gibi yemeli-içmeli, onlar gibi evlenip aile sahibi olmalı, onlar gibi geçimini temin edecek bir şeyler yapmalı ki getirmiş olduğu dini emirlerin hayatın hangi alanına nasıl taalluk ettiğini ve bu emirlerin nasıl ifâ edileceğini anlatabilsin. Allah (c.c.) insanlara melek bir peygamber gönderseydi, insanlar o zaman da, “O bizimle aynı şartlarda değil, konuşmuyor, yemiyor, içmiyor, acıkmıyor, uyumuyor, yorulmuyor ki bizi anlatsın ve anlatsın!” diyecek ve onu da kabul etmeyip inkâr edeceklerdir. Yine farklı bir milletten farklı lisana sahip bir peygamber onlara gönderilseydi, o zaman da “Anlattıklarından bir şey anlamıyoruz, bizimle aynı lisana sahip biri gelseydi ya!” diyecek ve yine inkâr edeceklerdi.

Allah (c.c.) her şeyi kuşatan o muhit ilmiyle onların içlerinden öyle bir rahmet peygamberi çıkardı ki yaşlısından gencine, onun eğitiminden geçen sahabeler onunla beraber dünyada eşi ve benzeri görülmemiş saadet asrını inşa etmişlerdir. Kibir, inat ve haset duygularına yenilenler ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iki cihanı mamur eden davetini reddederek kendi kapkaranlık dünyalarında ahiretlerini de berbat etmek suretiyle helak olup gitmişlerdir.

Yine bu sûrede her şeyi yoktan var eden Yüce Allah, güç ve kudretini görmemiz için bizlere, en ince hesaplarla yaratmış olduğu o mükemmel âlemi, dağları, denizleri, semaları, güneşi, ayı, yıldızları, gezegenleri, galaksileri ve buralarda yaşayan mahlûkatla beraber kurumuş toprakların yeniden ihyasını tefekkür etmemizi emretmiş ve iyi bir muhasebe ile bütün bunları yoktan var edip, emri altına alan yegâne güç ve kudret sahibi Allah Teâlâ'nın elbette insanları öldükten sonra hesap için tekrar diriltmeye kadir olacağı belirtilmiştir. Her ne kadar Cenab-ı Hak için zorluk-kolaylık

mevzu bahis olmasa da, aslolan bir şeyi ilk defa yaratmanın zor olmasıdır. İkinci bir defa yaratma elbette ilk yaratmaya göre daha kolaydır.

Bu durumda, muhakkak bir surette yeniden yaratılıp kendisine ihsan edilen bütün nimetlerden hesaba çekilecek olan insan, hayatın her anını bize bizden daha yakın olan Allah'ın rızası isitkametinde değerlendirmeli, dünyanın fani lezzetlerine aldandıp, gaflet içinde yaşamamalı, kendisini ahirette yüzüstü bırakmayacak dostlar edinmeli, kişiyi cehenneme sürükleyip cennetten uzaklaştıracak olan nefsin geçici arzu ve isteklerini terk etmeli, Kur'ân ve sünnet endeksli, cennet ehline yaraşır bir hayat sürmelidir. Bununla beraber hayatın her anını iyi bir mümin, iyi bir ümmet, iyi bir kul, iyi bir kardeş, iyi bir dost, iyi bir komşu, iyi bir eş olarak yaşama gayretinde olmalıdır. Öyleki Hâlık'ın (c.c.) hiçbir mahlûkunu incitmeden bu dünyadan ayrılmak hepimizin ideali olmalıdır.

Yine bu sûrede Kur'ân'dan, hadisten, vaaz ve nasihatlerden azami derecede istifade etmenin, Yüce Allah'ın Kur'ân'da mücrimlere vadetmiş olduğu azaptan korkup nefis ve arzularımıza değil Kur'ân ve sünnete tabi olarak, takva dairesinde yaşamamıza bağlı olduğu belirtilmiştir. Kur'ân mahrem sırlarını ancak kendisine kulak verip Allah'ın emir ve yasaklarına riayet ederek yaşayan takva sahibi kullar için açar. Nefis ve arzularına tabi olup Allah'a başkaldıranlar ise bundan mahrumdur ve onlar Kur'ân'dan asla istifade edemezler.

Netice itibariyle, gerek dünya hayatının gerekse ukba hayatının mamur olup saadete neticelenmesi kişinin hayatını Kur'ân ve sünnet perspektifinde yaşamasına bağlıdır. Kur'ân'a ve Sünnet'e tabi olup hayatlarını Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına uygun yaşayanlar iki cihanda saadete erecek, Kur'ân ve Sünnet'ten yüz çevirip nefis ve arzularına tabi olanlarsa "Ah keşke toprak olsaydım!" yakınmaları ile hüsrana uğrayacaklardır.

KAYNAKÇA

- Alûsî**, Ebu-l-Fadl Şihabüddin es-Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-Me'ani fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arâbiyyî, Beyrut, ysz, tsz, I-XXX.
- Abduh**, Muhammet -Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Menar*, Daru'l-Menar, Kahire, 1947, I-XII.
- Abdürrezzâk**, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî, *El-Musannef*, (Thk. Habîburrahman el-A'zamî), Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrût, 1983, I-XII.
- Askalânî**, Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahihî'l-Buhârî*, (Thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz), el-Mektebetü's-Selefiyye, h. 1379, I-XIII.
- Attar**, Fahrettin, "Şehid", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDVY, İstanbul, 2010, XXXVIII, 428-431.
- Balıklızâde**, Ahmet Mahir Efendi, *El-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2009.
- Başanî**, Ebu Ubeyde Ahmet b. Muhammet Herevi Sahibü'l-Ezheri, *el-Garibeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadis*, (Ahmet Ferit el-Mezîdi), Mektebetü Nezar Mustafa el-Bazi, Riyad, 1999, I-VI.
- Begavî**, Ebu Muhammed Hüseyin İbn Mes'ûd, *Mealimu't-Tenzil*, Daru Tayyibe, 1988, I-VIII.
- Beydâvî**, Abdullah b. Ömer b. Muhammed Nâsiruddin, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Tevîl*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, h.1418, I-V.
- Beyhâkî**, Ebû Bekr b. Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Süneni'l-Kübrâ*, (Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, h. 1231, I- XI.
- Şu'abu'l-İman*, (Thk. Muhammet Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2000, I-IX.
- Bikâî**, Burhânuddîn Ebu'l-Hasen İbrahim b. Ömer, *Nazmü'd-Dürer fi Tenasübi'l-Âyâti ve's-Suver*, Daru'l-Kitabi'l-İslâmî, Kahire,1984, I-XXII.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlîsi ve Tefsiri*, Nesa Yayınları, İstanbul, 1985, I-VIII.
- Buhârî**, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Beytül-Efkar'i-Devliye, 1998, Riyad.
- Bursevî**, İsmail Hakkı, *Ruh'ul-Beyan*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul, 1926, I-X.
- Cerrahoğlu**, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012.

- Cevherî**, İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihah Tâcû'l-Luga ve Sihahi'l-Arabiyyeh*, (Thk. Ahmet Abdulgafur Attar), Dâru'l-İlmi li'l-Melayin, Beyrût, 1990, III, 1172, I-VI.
- Çağrı**, Mustafa Çağrı, "Vesvese", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2013, TDVY, XLIII, 70-72.
- Çelik**, İbrahim Çelik, "İmam Gazâlînin İhya-u Ulûmî'd-Din Adlı Eserinde Tevbe Kavramına Yaklaşım", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 25, C. 1, Summer, I, 2014, (ss. 445-499).
- Çörtü**, Mustafa Meral, *Sarf*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Cürcânî**, Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammet b. Alî es-Seyyid eş-Şerif, *Kitabü't-Ta'rifât*, Dâru'r-Reyân li't-Turâs, ysz, h. 1403.
- Demirci**, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Derviş**, Muhyiddin Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ânî'l-Kerîm ve Beyânüh*, Dâru İbn Kesir, 1999, I-IX.
- Deylemî**, Ebi Zekeriyâ Yahya İbn. Ziyâd el-Ferrâ ed-Dihlevî, *Meâni'l-Kur'ân*, Âlemü'l-Kitâb, Beyrut, 1983, I-III.
- Duman**, M. Zeki, **Altındağ**, Mustafa, "Hurûf'u Mukttaa" *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998, TDVY, XVIII, 401-408.
- Ebu Dâvud**, Süleyman İbn el-Eşâs es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, h.1424, Bab'u Tehzîbi'l-Kur'ân 326, h.n:1393.
- Ebu Hayyan**, Muhammet b.Yusuf el-Endelusi, *Bahrü'l-Muhît*, (Thk. Adil Ahmet Abdulmevcut), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, I-VIII.
- Ebü's-Suûd**, b. Muhammet el-İmâdî el-Hanefî, *İrşadü'l-Akli's-Selim ilâ Mezâye'l-Kitabi'l-Kerîm*, (Thk. Abdulkâdir Ahmet Atâ), Mektebetu'r-Riyâzi'l-Hadîse, Riyâd, 1997, I-V.
- Efendioğlu**, Mehmet, "Selâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2009, TDVY, XXXVI, 342-343.
- Ezherî**, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmet, *Tehzibü'l-Lüga*, Dâru'l-Mısırîyye, Kahire, 1964, I-XV.

- Ferâhîdî**, Halil b. Ahmet, *Kitâbü'l-Ayn Müretteben ala Hurûfi'l-Mu'cem*, (Thk. Abdulhamit Hindâvî), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrût, 2003, I-IV.
- Gazzâlî**, Ebu Hamit Muhammet b. Muhammet, *Mükâşefetü'l-Kulûb*, yy, tsz.
Kimya'yı Saâdet, (Çev. Ali Arslan), Merve Yayınları, tsz.
İhyâ-u 'Ulûmi'd-Dîn, (Trc. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1974, I-IV.
- Güneş**, Kadir, Arapça Türkçe Sözlük, Mektep Yayınları, İstanbul, 2013.
- Halebî**, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mültekâ el-Ebhur*, (Thk. Süleyman Gavacı el-Elbânî), ysz, tsz, I-II.
- Harman**, Ömer Faruk, *Tübba*, TDV İslam Ansiklopedisi, 2012, TDVY, XLI, 455-456.
Medyen, TDV İslam Ansiklopedisi, 2003, TDVY, XXVIII, 346.
- Heysemî**, Nûreddin Alî b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Dâru'l-Kütübü'l-A'râbî, Beyrût, tsz, I-X.
- Hökekleli**, Hayati, *İnzâr*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000, TDVY, XXII, 358.
- İbn Âbidîn**, Muhammet Emîn eş-Şehîd, *Reddü'l-Muhtâr alâ Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvirü'l-Ebsâr*, (Âdil Ahmet Abdulmevcûd- Ali Muhammet Mua'vva), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Riyâd, 2003, I- XII.
- İbn Arâbî**, Ebû Bekr b. el-Arâbî el-Meâfirî, *en-Nâsîh ve'l Mensuh*, (Thk. Abdulkebîr el-Alevî el-Medgarî), el-Mektebetü's-Sakâfiyyetü'd-Diniyye, ysz, 1992, I-II.
- İbn Aşûr**, Muhammed et-Tahir, *Tefsirü't-Tahrir ve't-Tenvir*, ed-Daru't-Tunusiyyeti li'l-Neşr, Tunus, 1984, I-XXX.
- İbn Atiyye**, Ebu Muhammet Abdulhak b. Gâlip el-Endelusî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed), Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 2001, I-VI.
- İbn Cevzî**, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsir*, el-Mektebü'l-İslamî, Beyrut, 1984.
Tezkirâtü'l-Erib fî Tefsiri'l-Garib, (Thk. Ali Hüseyin el-Bevva), Mektebetü'l-Mearife, Riyad, 1986, I-II.
et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'an, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1982.
- İbn Esîr**, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *En-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Dâru İbnü'l-Cevzî, Cidde, h. 1461.

- İbn Haldûn**, Abdurrahman, *Tarihu İbn Haldûn*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 2000, I-VIII.
- İbn Hibbân**, Alâddin Alî b. Balabân, *Sahîhü İbni Hibbân bi Tertîbi İbni Balabân*, (Thk. Şuâyb el-Arnâvut), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1993, I- XVIII.
- İbn Hişam**, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (Thk. Mustafa es-Sekkâ, İbrahim el-Ebyârî- Abdülhâfiz eş-Şelebî), Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l Arâbî, Beyrût, tsz, I- IV.
- İbn Kayyım**, Abdullah Muhammet b. Ebî Bekr b. Eyyüb b. Kayyım el-Cevziyye, *et-Tibyan fi Eymani'l-Kur'ân*, (Thk. Abdullah b.Salim el-Bedâdî), Dâru Âlemi'l-Fevâid, Mekketü'l-Mükerreme, h. 1429.
Medaricü's-Salikin, Müessesetü'l-Muhtar, Kâhir, 2001, I-II.
- İbn Kesir**, Ebi'l-Fida İsmail b.Ömer b. Kesir, *Tefsiru'l-Ku'râni'l-Azîm*,(Thk. Sâmi İbn Muhammed es-Selame) Daru Tayyibe'ti li Neşri ve't-Tevzî, Riyad,1999, I-XIII.
- İbn Kuteybe**, Ebu Muhammet Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Tefsir'ü Garibi'l-Kur'ân*,(Thk. Seyit Ahmet Sakr), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1978.
- İbn Mâce**, Ebu Abdullah Muhammet b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşr ve't-Tevzî, Riyâd, H. 1417.
- İbn Manzur**, *Lisanü'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1119, I-VI.
- İbn Sîde**, Ebu Hasan Ali b. İsmâil b. Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîdü'l-Âzam*, (Thk. Abdulhamit Hindâvî), Dâru'l-Kitabi'l-İlmiye, Beyrût, 2000, I-XI.
- İbn Tarhûni**, Muhammed b. Rızk, *Mevsû'e Fezâil'ü Süveri ve âyeti'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-İlmî bi-Cidde, Riyad,1414, I-II.
- İbn Teymiyye**, *Minhacu'l-Ebrâr Şerhü Kitabü't-Tevbeti ve'l-İstiğfar*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrût, 2004.
- İsfahanî**, Ebu'l-Kasım li Hüsein b. Muhammet er-Rağıb, *el-Müfredat fi Garibü'l-Kur'ân*, (Thk. Mektebetü Nazir Mustafa Bazi), Mektebet'ü Nazir Mustafa el-Bazi, Riyad, tsz, I-II.
- İsfahânî**, Ebu'l-Kasım li Hüsein b. Muhammet er-Rağıp, *el-Müfredat fi Garibü'l-Kur'ân*, (Thk. Saffân Adnân Dâvudî), Dâru'l-Kâlem, Dımaşk, 2009.
- İsfahânî**, Ebu Nuaym Ahmet b. Abdillâh, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1996, I-X.
- Kahdânî**, Saîd b. Ali b. Vehf, *Nûru't-Takvâ ve Zulümâtü'l-Meâsî fi Dav'il-Kitap ve's-Sünnet*, Müessesetü'l-Cerîs li't-Tevzî' ve'l-İğlân, Riyâd, 1999.

- Komisyon**, (Şeyh Nâzım), *Fetevâ'l-Hindiyye*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 2000, I-VI.
- Komisyon**, (İbrahim Mustafa, Ahmet Hasan ez-Zeyyat, Hamit Abdulkadir, Muhammed Ali en-Neccar), *el-Mu'cemü'l-Vasit*, Çağrı Yayınevi, İstanbul, 1972, I-II.
- Komisyon**, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara, 2012, I-V.
Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB Yayınları, Ankara, 2015.
Hadislerle İslâm, DİB Yayınları, Ankara, 2014, I-VII.
- Konevî**, İsmâüddin İsmail İbn Muhammed el-Hanefî, *Haşiyetü'l Konevi al'â Tefsiri-l-İmam Beydavi*, Daru-l Kütübü-l İlmiyye, Beyrut, 2001, I-XX.
- Kurtûbî**, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân vel Mübeyyinü lima Tedammehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*, Müessesetü'r-Risale, (Abdullah İbn Abdulmuhsin et-Türkî) Beyrut, 2006, I-XXIV.
et-Tezkire fi Ahvâli'l-Mevtâ ve Umûri'l-Âhireti, Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, Beyrût, 2005, I-II.
- Kuşeyrî**, Abdulkerim, *Kuşeyrî Risalesi*, (Çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.
- Mâtürîdî**, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, (Thk. Fâtıma Yûsuf el-Hıyem), Müessesetü'r-Risâle Nâşir, Beyrût, 2004, I-V.
- Mâverdî**, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Maverdî, *en-Nüketü ve'l-Uyûn Tefsirü'l-Mâverdî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, tsz, I-VI.
- Mekkî**, Ebi Muhammed b. Ebi Talibü'l-Kaysi, *Tefsirü'l-Müşkil min Garibi'l-Kur'ân'il-Azim ala'l-İcazi ve'l-İhtisari*, Daru'n-Nuru'l-İslamiyye, Beyrut, 1988.
el-Umde fi Garâibi'l-Kur'ân, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1981.
- Merâgî**, Ahmet Mustafa, *Tefsirü'l-Merâgî*, Mustafa el-Babî'l-Halebî, Mısır, 1946, I-XXX.
- Mevsilî**, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li Teğlîli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, Beyrût, h. 1418, I-V.
- Muhâsibî**, Ebu Abdillâh Hâris b. Esed el-Muhâsibî, *er-Riâye li Hukukillah*, (Thk. Abdulkadir Ahmet Atâ), Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- Mukatil b. Süleyman**, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, (Thk. Abdullah Mahmut Şehate), el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitap, Kahire, 1988, I-IV.

- Mutçalı**, Serdar Mutçalı, Arapça Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 2012.
- Münâvî**, Muhammet Abdurraûf, *Fezû'l-Kadîr Şerhü'l-Câmiü's-Sağîr*, Dâru'l-Ma'rife, 1972, I-VI.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyn b. Haccaâc el-Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim*, Beytül'Efkari'd-Devliyye, Riyad, 1998.
- Nesâî**, Ebi Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Ali, *Tefsiru'n-Nesâî*, (Thk. Abdulhalık Şafî), Müessesetü'l-Kutubi's-Sakafiyye, Beyrut, 1990, I-II.
Sünen-i Nesâî, Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşr ve't-Tevzî, Riyâd, h.1418.
- Nesefî**, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmet b. Mahmud en-Nesefî, *Tefsirü'n-Nesefî Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Tevil*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrût, 1998, I-III.
- Nursî**, Bediüzzaman Said, *Şuâlar*, Söz, İstanbul, 2012.
Mesnevi-i Nuriye, Söz, İstanbul, 2012.
- Pakalın**, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1993, I-III.
- Râzî**, Muhammet er-Râzî Fahrettin b. Ziyauddin Ömer, *Tefsiru'l-Fahru'r-Râzî (Mefâtihü'l-Gayb)*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1981, I-XXXII.
- Sabûnî**, Muahmmmed Ali, *Saffetü't-Tefasir*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2013, I-III.
- Sâfî**, Mahmûd, *el-Cedve'lü fi İ'râbi'l-Kur'ân'i ve Sarfîhi ve Beyanihi*, ysz, tsz, (I-XVI.)
- Sâ'lebî**, El-Hemmam Ebû İshâk Ahmed, *el-Keşf ve'l-Beyan*, (Thk. Ebu Muhammed İbn Âşûr) Dâru İhyai-t Turâsi'l Arâbiyyî, Beyrut, 2002, I-X.
- Sâlih**, Behcet Abdulvahid Sâlih, *el-İ'râbu'l-Mufassal li Kitâbillâhi'l-Mürettel*, Dâru'l-Fikr li'n-Neşrî ve't-Tevzî, ysz, tsz, (I-XII.)
- Sâvî**, Ahmet b. Muhammet el-Malikî, *Haşiyetü's-Sâvî alâ Tefsiri'l-Celâleyn*, Daru'l-Fikir, Beyrut, 2012, (I-VI.)
- Seâlibî**, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammet b. Mahlûf es-Seâlibî, *Tefsirü's-Seâlibî bi Cevâhiri'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, (Thk. Muhammet Ali Muavvaz), Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, 1997, I-V.
- Sekâfî**: Ahmet b. İbrahim b. ez-Zübeyir, *el-Burhan fi Tenâsüb-i Süver'il-Kur'ân*, (Thk. Said b. Cum'a el-Fellah), Daru İbnu'l-Cevzi, h.1427.

- Sorularla İslamiyet**, “Savaşla İlgili Âyetlerin, Sabretmekle İlgili Âyetleri Hükümsüz Kıldığı Doğrumudur?”12/09/2019, <https://sorularlaislamiyet.com/savasla-ilgili-ayetlerin-sabretmekle-ilgili-ayetleri-hukumsuz-kildigi-dogru-mudur?>
- Subhî**, es-Salih, *Mebahis fi ulumi'l-Kur'an*, (Trc. M. Said Şimşek) Hibaş, Konya, tsz.
- Sülemî**, Ebu Abdurrahman Muhammet b. Hüseyin b. Mûsâ el-Ezdî es-Sülemî, *Hakaikü't-Tefsir Tetsirü'l-Kur'âni'l-Âzim*, (Thk. Seyyit İmrân), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, II, 2001, I-II.
- Süyûti**, Celâleddin Ebî Abdurrahmân, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr*, (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkiy), Merkezi'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-Arâbi ve'l-İslâmî, Kahire, 2003, I-XVI.
- el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, (Thk. Ahmed İbn Ali) Daru'l Hadis, Kahire, 2006.
- Lubâbu'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*, Müessesetu'l Kutubi' s-Sekâfiyye, Beyrut, 2002.
- Tenâsüku'd-Dürer fi Tenâsübi's-Süver*, (Thk. Abdulkadir Ahmet Ata), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.
- Şahin**, Ebî Hafs Ömer b. Ahmet b. Osman b. Şahin, *Nasihü'l-Hadis ve Mensûhuh*, (Semire b. Emin ez-Zührî), Mektebetü'l-Menâr li'n-Neşr ve't-Tevzî', Ummân, 1987.
- Şelebî**, Hasan Abdülmünim, *el-Camî fi Esbabi'n-Nüzûl*, Müessesetu'r-Risâle Naşirun, Beyrût, 2011.
- Şevkanî**, Muhammet b. Ali b. Muhammed, *el-Cami'ü beyne Fenniyyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsir*, (Thk. Dr. Abdurrahman Ümeyreh), ysz, tsz, I-V.
- Şinkitî**, Ahmed b. Emin b. Muhammed el-Emin b. Osman el-Alevî, *Advâu'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an*, Dâru Âlemi'l-Fevâid, Mekke, tsz, I-IX.
- Tabersî**, Ebu Ali el-Fazıl b. Hasan et-Tabersi, *Mecmeu'l Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, Dâru'l-Murtazâ, Beyrut, 2006, I-X.
- Taberî**, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî) Dâru Hicr, Kahire, 2001, I-XXVI.
- Tarihu't-Taberî*, (Thk. Muhammet Ebü'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-Meârif bi Mısr, ysz, tsz, I- XI.

- Taberânî**, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, I-XXV.
- Teftâzânî**, Saadettin Mesûd Ömer, *Şerhü'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, Dâru b. Abdulhâdi Şennar, Beyrût, 2007, s.149.
- Tirmizî**, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*, Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşri ve't-Tevzi, Riyad, 1997.
- Topaloğlu**, Bekir, *Ölüm*, TDV İslam Ansiklopedisi, 2007, TDVY, XXXIV, 38-40.
- Tuncî**, Muhammed, *el-Mucemü'l-Mufasssal fi Tefsiri Garibi'l-Kur'ân-ı Kerîm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003, I.
- Ukberî**, Ebü'l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyin, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân* (Thk. Ali Muhammet Becâvî), Mısır, 1976.
- Uludağ**, Süleyman Uludağ, *Basiret*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992, TDVY, V, 103. *Kalb*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2001, TDVY, XXIV, 229- 232.
- Vâhidî**, Ebu'l-Hasan b. Ahmed, *Esbabu'n-Nüzûl* (Thk. İsmâ b. Abdulmuhsin el-Humeydan), Daru's-Salah, Dumam, 1992.
- Yâkût**, Mahmûd Süleyman Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'ân'il-Kerim*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmiyye, İskenderiye, tsz, I-X.
- Yavuz**, Yunus Vehbi Yavuz, *Evvâbîn Namazı*, TDV İslam Ansiklopedisi, 1995, TDVY, XI, 544-545.
- Yazır**, Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, tsz, I-X.
- Zebîdî**, Muhammed Murtaza el-Hüseyin ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (Abdulkerim el-Girbavî), ysz, Kuveyt, 1983, I- XL.
- Zeccâc**, Ebû İshak İbrâhîm b. es-Serrî, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, (Abdulcelil Abduşelebi), Âlemü'l-Kutub, tsz, I-V.
- Zemahşerî**, Ebu'l-Kâsım Mahmûd İbn Ömer, *el-Keşşaf 'an Hakaiki Gavamiz't-Tenzîl ve Uyunu Ekavil fi Vucûhi't-Te'vîl*, (Thk. eş-Şeyh Âdil Ahmed el-Mevcud) Mektebetü'l-Ubeyde, Riyad, 1998, I-IV. *Esasü'l-Belağa*, (Muhammed Bâsil Uyûn's-Sûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1998, I-II.
- Zerkeşî**, Bedreddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, (Muhammed Ebû Fadl İbrahim), Daru't-Turas, Kahire, I-IV.

Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru 'l-Vecîz 'ala Hamîşi 'l-Kur'âni 'l-Azîm*, Daru'l-Fikr, Dimaşk, tsz.

et-Tefsîru 'l-Münîr fî 'l-Akideti ve 'ş-Şerîati ve 'l-Menheci, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 2009, I-XVII.

Zurkânî, Muhammed Abdulazim, *Menâhîlu 'l-İrfan fî Ulûmi 'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrût, 1995, I-II.

